

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

KENAN ŞAHİN

**ULUSLARARASI POLİTİKADA ETNİK AYRILIKÇI HAREKETLER
VE DIŞ DESTEK SORUNU: IRAK KÜRT HAREKETİ ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

TEZ YÖNETİCİSİ

PROF. DR. EROL KURUBAŞ

KIRIKKALE – 2010

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Kenan ŞAHİN tarafından hazırlanan “Uluslararası Politikada Etnik Ayrılıkçı Hareketler ve Dış Destek Sorunu: Irak Kürt Hareketi Örneği” başlıklı tez, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak OYBİRLİĞİ ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Nasuh USLU
Juri Başkanı

Prof. Dr. Erol KURUBAŞ
Üye (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Celalettin GÜNGÖR
Üye

ÖZET

Etnik ayrılıkçı hareketler açısından dış destek elde etme mutlak bir gerekliliktir. Bu açıdan dış destek etnik ayrılıkçılar için önemli bir faktördür. Bu gerçek nedeniyle içerisinde yaşadığı devletten ayrılmayı gerçekleştirmek isteyen etnik gruplar dış desteksiz hedeflerine ulaşamazlar. Bu bağlamda Irak Kürtleri de içerisinde yaşadıkları devletten ayrılabilmek için dış destek elde etmeyi etkin bir araç olarak görmüşlerdir. Irak çevresindeki bölgesel ülkeler ve Orta Doğu'da etkinlik kurma arayışında olan bölge dışı ülkeler siyasi çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla Irak Kürtlerine bazı destekler sunmuşlardır. Ancak bu ilişki Iraklı Kürtlerin dış destek aldığı ülkeler tarafından bir dış politika aracı olarak kullanılmalari sonucuna neden olmuştur. Sonuçta Iraklı Kürtler bu ülkelerden birtakım kazanımlar sağlamalarına rağmen büyük zararlar da görmüşlerdir.

“Uluslararası Politikada Etnik Ayrılıkçı Hareketler ve Dış Destek Sorunu: Irak Kürt Hareketi Örneği” adlı tez çalışması, etnik ayrılıkçı hareketler ve bu hareketlere yönelik dış destek ilişkisini analiz ederek kuramsal bilgiler doğrultusunda Irak Kürt hareketinin geçirdiği evreleri ve yabancı aktörlerle kurduğu dış destek ilişkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm etnik ayrılıkçılık ve dış destek konularında olacak, sonraki iki bölümse ilk bölümdeki kuramsal çerçeve tabanı üzerinden örnek uygulama olan Irak Kürt hareketini inceleyecektir. Bu çalışmada aynı zamanda Irak Kürt hareketi bağlamında milliyetçilik ve self-determinasyon kavramları da tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Etnik ayrılıkçı hareketler, dış destek, self-determinasyon, milliyetçilik, yabancı müdahalesi, Irak Kürt hareketi, Kuzey Irak.

ABSTRACT

In terms of the ethnic secessionist movements, it is a must to obtain external support. In this regard, external support is an important factor for ethnic secessionist. It is due to the fact that the ethnic groups who diverge from the state in which they live in, can't reach their goal without support. In this context, the Iraqi Kurds saw external support as an effective tool to diverge from their state. Regional countries surrounding Iraq and the Middle East in search of building efficiency in the countries outside the region to provide some support for the Iraqi Kurds. But this relationship caused a political influence and benefits from the view of the countries which Iraqi Kurds took support. As a result, Iraqi Kurds who took benefit from these countries suffered on the other hand.

This thesis study which is named "Ethnic Secessionist Movements and External Support in International Politics: The Case of The Iraqi Kurdish Movement" attempts the analysis of the support relationships and the theories associated with it, as also the phases of the Iraqi Kurdish movement and external support relations with the other actors. In this context this work is made up of three sections. The first section will be about ethnic secession and external support, the next two sections will take the first section as a base, provide an information by the help of the theoretical frame and analyse the Iraqi Kurdish movement. This work will also discuss Iraqi Kurdish movement through nationalism and self-determination ideas.

Key Words: Ethnic secessionist movements, external support, self-determination, nationalism, foreign intervention, Iraqi Kurdish movement, Northern Iraq.

KİŞİSEL KABUL

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Uluslararası Politikada Etnik Ayrılıkçı Hareketler ve Dış Destek Sorunu: Irak Kürt Hareketi Örneği” adlı çalışmamı, ilmi ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf atarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

01. 06. 2010
Kenan ŞAHİN

İÇİNDEKİLER

JÜRİ ONAY	I
ÖZET	II
ABSTRACT	III
KİŞİSEL KABUL	IV
İÇİNDEKİLER	V
ŞEKİL VE ÇİZELGE DİZİNİ	VIII
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM KURAMSAL AÇIDAN ETNİK AYRILIKÇILIK

I. ETNİK AYRILIKÇI HAREKETLER	8
A. Kavramsal Olarak Etnik Ayrılıkçılık	8
1. Tanım ve Nitelikler	8
2. Milliyetçilik ve Etnik Ayrılıkçılık İlişkisi	13
a) Genel Olarak Milliyetçiliğe Bakış	13
b) Etnik Gruplar ve Milliyetçilik	20
B. Etnik Ayrılıkçı Hareketlerin Ortaya Çıkışları ve Nedenleri	26
C. Etnik Ayrılıkçı Hareketlerin Uluslararası Boyutu	32
1. Self-Determinasyon ve Ayrılma	32
2. Ayrılıkçı Self-Determinasyon ve Ayrılma Hakkı	37
II. ETNİK AYRILIKÇI HAREKETLER VE DIŞ DESTEK SORUNU	41
A. Uluslararası Topluluk ve Etnik Ayrılıkçı Hareketler	41
B. Ayrılıkçı Hareketlere Yabancı Devletlerin Yaklaşımı ve Desteği	43
1. Dış Destek Verilmesinin Nedenleri	47
2. Dış Desteğin Düzeyi ve Biçimi	51
C. Dış Desteğin Ayrılıkçı Hareket Üzerindeki Etkisi	54

İKİNCİ BÖLÜM YABANCI DEVLETLERİN İRAK KÜRT HAREKETİNE DESTEK NEDENLERİ VE ETKİLERİ

I. YABANCI AKTÖRLERİN İRAK KÜRT HAREKETİNE YAKLAŞIMINI BELİRLEYEN ETKENLER	58
A. Jeopolitik Etkenler	58
B. Kürt Diasporasının Etkinlikleri	59
C. Kürt Mülteci Krizleri	65
D. Orta Doğu'daki Güç Dengeleri	67
E. Uluslararası Politikada Irak Sorunu	70
F. Normatif Etken: Self-determinasyon Hakkı ve Irak Kürtleri	73

II. YABANCI DEVLETLERİN IRAK KÜRTLERİNE SAĞLADIĞI DESTEĞİN NİTELİĞİ.....	79
A. Iraklı Kürtleri Destekleyen Bölgesel ve Bölge Dışı Aktörler	79
B. Dış Desteğin Düzeyi ve Biçimi Açısından Durumu.....	86
C. Dış Desteğin Süreklilik Açısından Durumu	91
III. DIŞ DESTEĞİN IRAK KÜRT HAREKETİ ÜZERİNDEKİ ROLÜ VE ETKİSİ	93
A. Irak Kürt Hareketi Açısından Dış Desteğin Önemi.....	93
B. Irak Kürt Hareketi Açısından Dış Desteğin Etkisi	94
1. Irak Kürt Hareketinin Aşiretçilikten Ulusalçı Karaktere Dönüşmesi	94
2. Irak'taki Kürt Sorununun Uluslararasılaşmasının Sağlaması	97
3. Irak Kürt Hareketinin Hedefine Etkisi	98
C. Iraklı Kürtler Açısından Ayrılmanın Gerçekleşebilirliği ve Dış Destek	100

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

IRAK KÜRT HAREKETİNİN GELİŞİM SÜRECİNDE YABANCI AKTÖRLERİN ROLÜ VE DESTEĞİ

I. IRAK KÜRTLERİNE YABANCI İLGİNİN VE DIŞ DESTEĞİN TARİHSEL ARKAPLANI.....	105
A. Osmanlı Egemenliği Döneminde Kürtler ve Yabancı Devletler.....	105
B. İngiliz Egemenliği Döneminde Irak Kürt Hareketi	110
1. İngilizlerin Irak Kürtleri Politikası ve Bölgeye Yerleşme Çabaları	110
2. İngilizler ve Şeyh Mahmut Berzenci Hareketi	114
C. Irak'ın Kuruluş ve Bağımsızlık Sürecinde Kürt Hareketi ve Dış Destek	120
D. 1943–1972 Arası Gelişmeler ve Dış Destek	121
1. İkinci Dünya Savaşı Sırasındaki Gelişmeler	121
2. Molla Mustafa'nın SSCB'deki Sürgün Yılları	124
3. Monarşi Sonrası Gelişmeler	125
a. Irak'ta General Kasım Darbesi Sonrası Gelişmeler	125
b. 1963 Irak'ta Baas İktidarı Sonrası Gelişmeler	129
c. 1970 Özerklik Anlaşması'na Giden Süreç	133
E. 1972–1975 Ayaklanması ve Dış Destek	136
1. ABD ve İran'ın Irak Kürtlerine Yönelik Politikalarının Arka Planı	136
2. ABD-İran-İsrail Desteği ve 1974–1975 Ayaklanması	139
3. Cezayir Protokolü ve Desteğin Kesilmesiyle Gelen Yenilgi	141
F. 1980–88 Savaş Yılları ve Dış Destek	144
II. 1990 SONRASI KÜRT HAREKETİNE SAĞLANAN DIŞ DESTEK VE KUZUY IRAK'TA ABD İNİSİYATİFİNDEKİ GELİŞMELER	148
A. Körfez Savaşı Sonrası Gelişmeler ve Dış Destek	148
1. Huzur Operasyonları ve Uçuşa Yasak Bölge	150
2. Gelişmeler Karşısında Türkiye'nin Rolü ve Tutumu	152
3. Kürt Yönetiminin Kurulması	155
4. Kuzey Irak'ta İç Çatışmalar ve Uzlaştırma Çabaları	158
B. Irak'ın İşgali Sonrası Kürt Hareketi ve Dış Destek	162
1. İşgal Sırasında Kürtlerin Rolü	162
2. İşgal Sonrası Gelişmeler: ABD ve İsrail'in Sağladığı Destek	166

3. Yeni Irak'ta Kürtlerin Statüsü ve Bölge Yönetimi.....	168
a. Geçici Anayasa ve Kürtlerin Kazanımları.....	170
b. İşgal Sonrası Irak'ta Seçimler ve Kürtler	172
SONUÇ	177
KAYNAKÇA	181
ÖZGEÇMİŞ	199

ŞEKİL VE ÇİZELGE DİZİNİ

Şekil 1. Kürt Diasporasının Boyutu	60
Şekil 2. Yabancı Aktörlerin Irak Kürtlerine Destekleri ve Etkisi	89
Şekil 3. Yedi Ayrılkçı Harekete Yabancı Karışma	90

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BKDP	: Birleşik Kürdistan Demokrat Partisi
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
Çev.	: Çeviren
CPA	: Geçici Koalisyon Otoritesi (<i>Coalition Provisional Authority</i>)
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
Eds.	: Editörler
ETA	: Bask Ulusal Bağımsızlık Hareketi (<i>Euzkadi Ta Azcatasuna</i>)
IKP	: Irak Komünist Partisi
IRA	: İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu (<i>Irish Republican Army</i>)
KDP	: Kürdistan Demokrat Partisi
KYB	: Kürdistan Yurtseverler Birliği
MC	: Milletler Cemiyeti
MCC	: Askeri Eşgüdüm Merkezi (<i>Military Coordination Center</i>)
MEC	: Orta Doğu Komutanlığı (<i>Middle East Command</i>)
MOSSAD	: İsrail Dış İstihbarat Servisi
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (<i>Organization of Petroleum Exporting Countries</i>)
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi (<i>Partiya Karkerên Kurdistan</i>)
RAF	: İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri (<i>Royal Air Force</i>)
s.	: Sayfa
ss	: Sayfalar
SAVAK	: İran Ulusal Güvenlik ve İstihbarat Teşkilatı (<i>1957–1979/Sazeman-e Ettelaat va Amniyat-e Keshvar</i>)
SOFA	: Güçlerin Statüsü Anlaşması (<i>Status of Forces Agreement</i>)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
TAL	: Irak Geçiş Dönemi İdari Yasası (<i>Transitional Administrative Law</i>)

UNESCO : Birlişmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültürel rgt (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*)

vd. : Ve diğerleri

Vol. : Cilt No (Volume)

GİRİŞ

Dış desteğin etnik ayrılıkçı hareketler açısından etkisi, rolü, önemi çerçevesinde Irak Kürt Hareketi gelişmelerinin değerlendirilmesi bu çalışmanın esas konusunu oluşturmaktadır. Çalışmayla varılmak istenen öncelikli hedef Irak Kürt Hareketi süreci örneğini ele alarak ayrılıkçı hareketler üzerinde etkili olan dış desteğin önemini ve etkisini ortaya koymaktır. Başka bir ifadeyle uluslararası politikada etnik ayrılıkçı hareketlere yönelik çeşitli devletlerin desteğinin hangi aşamalarda, ne şekilde ve ne etkide olduğu, Kuzey Irak ekseninde Kürt hareketinin nitelikleri ve Kürtlerin yabancılarla kurduğu temaslarla, yabancıların Kuzey Irak politikalarını incelemek bu çalışmanın temel amacıdır. Bu kapsamda aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır;

- Uluslararası politikada etnik ayrılıkçı hareketler nelerdir? Kavramsal, kuramsal ve tarihsel olarak ayrılıkçı hareketler nasıl açıklanabilir?
- Genel olarak ayrılıkçı hareketlerin niteliği ve başarı şansları nasıldır? Etnik ayrılıkçı hareketlere karşı devletlerin ve uluslararası topluluğun tutumu nedir? Bu tarz hareketlere yönelik yabancı müdahaleler nasıl ve ne şekilde oluşmaktadır?
- Etnik ayrılıkçı hareketlere neden bazı devler tarafından desteklenir ve bu destekler hangi yollarla olur? Ayrılıkçı hareketlere verilen desteğin niteliğiyle ayrılıkçı hareket üzerindeki etkisi ve rolü nasıldır?
- Küresel ve bölgesel güçlerin Irak Kürtleriyle ilişkileri kuramsal ve tarihsel bir çerçeveden bakıldığında nasıl olmuştur? Kuzey Iraklı Kürt politikacı ve liderlerinin iletişim içinde olduğu ve hareketlerine destek aradığı devletler hangileri olmuştur? Çeşitli dönemlerde Irak Kürt hareketine destek veren devletler hangi amaçlarla hareket etmişlerdir? Bu devletler Iraklı Kürtlerle ilişkilerini hangi temeller üzerinden şekillendirmişlerdir ve destekleri ne şekilde onlara ulaştırmışlardır? Bu süreçte Iraklı Kürtlerin Irak merkezi yönetimiyle ilişkileri açısından dış desteğin rolü ve etkisi nasıl olmuştur?
- Irak'taki Kürt hareketinin temel özellikleri nelerdir? Kürt milliyetçiliğinin ve ayrılıkçı fikirlerin yoğunluğu ve niteliği nasıldır?
- Irak Kürt hareketi açısından statükonun ve ortaya çıkabilecek olası durumların fayda-maliyet analizi nedir? Ayrılıp, yeni bir devlet kurma fikri gerçekçi temellere dayanmakta mıdır? Olası bir ayrılma durumunda ortaya çıkabilecek durumların etkileri nelerdir?

Son yıllarda uluslararası ilişkiler disipliniyle uğraşanların etnik sorunların ortaya çıkardığı konuların analizleri üzerine çalışmalarını yoğunlaştırdıkları izlenmektedir. Artan bu ilgiyle etnik sorunlar, etnik çatışma gibi konular uluslararası ilişkilerin temel konuları arasında yer almaya başlamıştır. Etnik sorunlar ve etnik çatışmaların analizleri bir yana uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde etnik kökenli ayrılıkçı hareketlerin incelenmesi yakın bir zamanın ürünüdür. Disiplin içerisinde etnik ayrılıkçılığa ilişkin çalışmalar henüz yeterli bir yoğunluğa erişememiştir. Nitekim buna yönelik olarak Heraclides, 1970’li yılların sonu ve 1980’li yılların başlarına kadar etnik çatışma ve etnik bölünmeyle ilgili giriş niteliğinde çalışmaların varlığına dikkat çekerken bu çalışmaların ayrılıkçı durumları açıklamaya yönelik çok az öneri sunduğunu belirtmektedir.¹ Uluslararası alanda fiilî ve potansiyel etnik çatışmaların varlığının devam etmesi, etnik sorunlardan kaynaklanan birtakım taleplerin devletleri zorlaması ve bazı etnik grupların ayrılıkçı iddialarını sürdürmesi vb. nedenler uluslararası ilişkiler disipliniyle uğraşanları bu tarz konulara daha çok yönlendirmesini gerektirmektedir.

Etnik ayrılıkçılığa yönelik geç başlayan analizlerin yanında bu konularla bağlantılı Türkçe literatürün de Anglosakson literatürde yayınlanan eserlere oranla hem nicelik hem de niteliksel olarak eksik olduğu görülmektedir. Daha çok yabancı dillerde yazılmış etnik sorunlar, ayrılma, milliyetçilik, Irak Kürtleri vb. konularla ilgili hacmi yüksek bir arşive karşılık bu konularla ilgili Türkçe kaynak sayısı oldukça azdır. Ayrıca Türkiye’de bu konuların ele alındığı çalışmaların birçoğunun duygusal ve ideolojik bir zemin üzerinden yürütülmesi konunun detaylarının nesnel bir şekilde ortaya konulmasını zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda çalışma hem Türkçe literatürdeki sözü edilen eksikliği giderme niyeti hem de ideolojik bakış açılarından sıyrılarak nesnel verileri ortaya koyma hedefi taşıdığından önemli görülmektedir.

Verileri nesnel olarak sunma iddiası taşıyan bu çalışmanın, siyasetten öte bilgi üretici bir yapıda olma hedefi bulunmaktadır. Bilindiği gibi Orta Doğu coğrafyasında bulunan Türkiye, İran, Irak, Suriye devletlerinin sahip oldukları Kürt sorunları birbirinden farklı nedenlerle varlığını sürdürmektedir. Türkiye özelinde bakıldığında Kürt sorunu uzun yıllar Türkiye Cumhuriyeti tarihini de meşgul eden sorunlardan biri olmakla birlikte Iraktaki gelişmeler ve Kuzey Irak’ın statüsü gibi konular, Türk dış politikası açısından her zaman

¹ Alexis Heraclides, “Secessionist Minorities and External Involvement”, *International Organization*, Cilt 44, No. 3, 1990, s. 341.

önemli bir yer işgal etmiştir. Bu nedenle Kuzey Irak gelişmelerinin incelenerek var olan bilgilerin derlenmesi, Türkiye’de dış politika karar alıcılarına bilgi üretimi için önemlidir.

Çalışmamızın önemli ve araştırmaya değer bir konu olduğunun bir diğer kanıtı da Kuzey Irak coğrafyasında meydana gelebilecek değişimlerin sadece bölge devletlerini değil, küresel güçleri de etkileme potansiyeli barındırmasıdır. Çünkü sözünü ettiğimiz coğrafya, hem bölgesel güçlerin hem de küresel güçlerin uzanmaya çalıştığı kilit noktalara, yani Orta Doğu’ya uzanabilmekte ve devletler bu bölgelerdeki uygulamalardan siyasal, ekonomik çıkarlar sağlayabilmektedir. Daha da önemlisi burada gerçekleşebilecek olası bir ayrılma uluslararası politikanın dayandığı devletçi ilkelerin (ulusal egemenlik, toprak bütünlüğü, sınırların dokunulmazlığı) sorgulanmasına yol açacaktır. Bu sebeple konunun incelenmesi uluslararası düzen açısından da önemlidir.

Çalışmanın daha uygun bir zeminde değerlendirilmesi için bu aşamada çalışmada yer alan ayrılıkçılık, etnik grup, etnik milliyetçilik, ulus, ulus-devlet, dış destek ve Kuzey Irak kavramlarını biraz açmak ve çalışmanın önkabülleri üzerinde durmakta yarar vardır. Bu doğrultuda çalışmamıza konu olan etnik ayrılıkçılık kavramı bir devletin sınırları içerisinde yaşayan etnik, dinsel veya coğrafi konumu itibariyle farklılık gösteren, kendini çoğunluktan farklı olarak nitelendiren bir topluluğun söz konusu devletten coğrafi ve idari yönden koparak kendi devletini kurarak bağımsız hale getirilmesi amacını taşıyan girişimler olarak tanımlanabilir. Tanım itibariyle ayrılma talebinde bulunanların temel amacı ayrılarak kendi ulus-devletlerini kurmaktır. Ayrılıkçılık/ayrılıkçı hareketler kavramı, etnisite, etnik grup, ulus, ulus-devlet, milliyetçilik, self-determinasyon, dış destek, insan hakları, gibi birçok kavramla ilgilidir.

Etnisite kavramı, atalara ait ortak mirastan geldiğine inanılarak, kendilerini kültürel açıdan farklı tanımlayan ve başkalarının da bu şekilde tanınan gruplar arasındaki ilişkileri ifade etmektedir. Etnik grup kavramıysa soya ait mitlerin rolünü ön plana çıkaran ve tarihi anıları vurgulayan, dil, din, gelenek vs. gibi bir veya birden fazla kültürel farklılığa göre tanınıp, ayırt edilen kültürel topluluk tipi olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla etnisite, biyolojik bir köken vurgusundan öte sosyolojik bir kavram olarak karşımıza çıkmakta ve kültürel unsurlara vurgu yapmaktadır.

Ulus, belli bir toprak parçası üzerinde büyük oranda siyasal örgütlenmesini tamamlamış ve birtakım ortak değerler etrafında bütünleşmiş teritoryal bir topluluk olarak tanımlanabilir. Bununla birlikte ulus kavramının bazı unsurları etnisitenin bazı unsurlarıyla örtüşebilir. Örneğin, etnisite de oldu gibi ulus tanımında da kimi zaman ortak soy, ortak tarih, ortak dil ve kültür, ortak mitler ve anılar ön plana çıkmaktadır. Buna karşın ulusun en önemli farkı siyasal niteliğidir.

Ulus-devlet, sınırları belirlenmiş bir toprak parçası içerisinde yönetimi altındaki toplulukları ve bunlara ait alt kimlikleri (bölgesel, etnik, dilsel ve dinsel farklılıkları) gelenek ve köken/soy mitlerini canlandırarak ortak kültür, simgeler ve değerler çerçevesinde türdeşleştirmeye çabalayan ve böylece tek bir bütün olarak genelleştirilmiş üst ve üstün kimlik (ulus) içinde onları örgütleyen siyasi yapılarıdır.

Etnik milliyetçilik kavramı bir etnik grubun ve ona dayalı olarak oluşan bir kültürün merkeze alındığı milliyetçilik anlayışıdır. Etnik milliyetçilik, bağımsızlık öncesi ve sonrası bakımından değişiklik arz etmektedir. Bağımsızlık öncesinde etnik milliyetçilik, daha büyük siyasi birimden ayrılarak ya da onun yerine yeni bir siyasi etno-millet kurmaya çalışan ayrılıkçı hareketler olarak ortaya çıkmaktadır. Bağımsızlık sonrasında kurulan etno-milletin irredentist ve pan milliyetçiliği şeklinde kendini göstermektedir.

Genel olarak dış destek, bir ülke veya uluslararası bir kuruluş tarafından başka bir ülkeye, uluslararası kuruluşu veya herhangi bir gruba, çeşitli amaçlarla verilen her türlü yardım ve destek olarak tanımlanabilir. Dış desteğin siyasi, ekonomik, askeri ve diplomatik çeşitli boyutları mevcuttur.

Son olarak Kuzey Irak kavramıysa, 1991'de ABD'nin 36. paralelin kuzeyinde kalan Irak topraklarını uçuşa yasak bölge ilan etmesiyle ortaya çıkmış bir kavramdır. Bugün içinse Irak devletinin kuzey topraklarını oluşturan Erbil, Süleymaniye ve Duhok eyaletlerini içine alan coğrafi birimin adıdır. Çalışmada yer alan "Kuzey Irak" kavramı, Kuzey Kore ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti gibi siyaseten ayrı bir toprak parçasını ifade etmek için değil, sadece ayrılıkçı potansiyeli vurgulamak için kullanılacaktır. Ayrıca bölgedeki Kürtlerin faaliyetlerinden ve ayrılıkçı potansiyellerinden dolayı ayrılıkçı hareketin "Irak Kürt Hareketi" olarak adlandırılması tercih edilmiştir.

Yukarıdaki açıklamaların yanında çalışmanın varsayımları üzerinde durabiliriz. Bazı etnik grupların ayrılıkçı eğilimleri ulusal bütünleşmenin niteliğiyle yakından ilgilidir. Ancak bu eğilimler sadece ulusal bütünleşmenin tam sağlamamasıyla ilgili değildir. Ayrılıkçı düşünceyi ortaya çıkaran faktörler arasında ekonomik olarak kaynak dağılımı sorununun yanında tarihsel, kültürel ve sosyolojik nedenler de söz konusudur. Genel itibariyle etnik grupların siyasallaşarak ayrılıkçı eğilim içerisine girmeleri sosyolojik bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ayrılıkçı hareketin kendine özgü, bağımsız şartları bulsa da bunların yanında sayı, yoğunluk, tarihsel süreklilik, motivasyon ve beklenti gibi birtakım nesnel ölçütlerden de söz etmek mümkündür. Ayrıca otoktonluk, siyasal bilinç düzeyi, tarihsel süreklilik, ekonomik durum, liderlik, dış destek, ayrılmanın toplumsal tabanı, irrendentizm olanağı, jeopolitik konum, bölgesel dengeler ve uluslararası konjonktür gibi ölçütler de vardır. Bir etnik hareketin ayrılıkçı bir yapıya bürünebilmesi için bu ölçütlere uygunluğunu test etmek gereklidir.

Öte yandan, her etnik sorun, etnik ayrılıkçılık olduğu anlamına gelmez. Her etnik milliyetçi hareketin de ayrılıkçı niteliği yoktur. Ancak bazı etnik hareketler ayrılıkçı niteliğe sahiptir. Etnik çatışmanın tarafı olan gruplar ancak belirli koşullar altında ayrılmayı tercih edebilirler. Ayrıca etnik ayrılıkçı hareketler genellikle reelpolitik nedenlerle mutlaka dış desteğe gereksinim duyarlar. Gerçekten de bir etnik grubun siyasallaşarak ayrılıkçı eğilime yönelmesiyle dış destek arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Dış destek, ayrılıkçı hareketin başarısı için, yani bir taraftan mücadelenin sürdürülebilmesi, diğer taraftan olası bir ayrılma halinde uluslararası tanınmanın gerçekleşebilmesi açısından bir zorunluluktur. Dolayısıyla etnik ayrılıkçı hareketler dış desteksiz başarılı olamayacaktır.

Bir ülkede etnik ayrılıkçı hareketin ortaya çıkıp çıkmayacağını temel olarak o ülkedeki siyasi otoritenin gücü, etnik grubun durumu ve kısmen de uluslararası konjonktür belirler. Ancak etnik ayrılıkçı hareketlere verilen destek ayrılma hedefini gerçekleştirmek isteyen grubu güçlendirmekte ve merkezi devleti zor durumda bırakmaktadır. Buna karşılık etnik ayrılıkçı hareketler sağladıkları dış destekle hareketlerini güçlendirir ve varlıklarını sürdürürlerken, aynı zamanda destek sağlayan ülkelerin dış politika aracına dönüşme riskini de göze almış olurlar. Çünkü destek alan etnik grupların destek veren yabancı aktörler tarafından çıkarları ölçüsünde kullanılmaları nedeniyle onları kolayca gözden çıkarabilmektedir.

Kuzey Irak'taki Kürt liderler de hareketlerine ivme kazandırmak ve Irak yönetimine karşı mücadelelerini sürdürmek için tarihsel olarak dış aktörlere dayanmışlardır. Irak'ta siyasi olarak bir birliktelik kuramayan rakip ve muhalif Kürt gruplar hem birbirlerine hem de içinde buldukları ülkenin idaresine karşı çoğu kez dış destek aramışlar, dış bağlantılarla dirençlerini artırma yoluna gitmişlerdir. Bu tutum Iraklı Kürtler açısından bazı kazanımlar sağlamış; ancak bu destek onları yabancı aktörler açısından bir dış politika aracı haline getirmiştir. Yabancı aktörler tarafından gözden çıkarıldıklarında ya da herhangi bir gelişmeyle dış desteğini yitirdiği zamanlarda Iraklı Kürtler, bu ilişkiden dolayı sıkıntılarla karşı karşıya kalmışlardır.

Yukarıda değinilen varsayımlara sahip olan araştırma sorunsalının giriftliğinin yanında bu tez çalışmasının oluşturulmasında kavramsal bir dil ve kuramsal bir çerçeveden bakmak gerektiği düşüncesindeyiz. Dolayısıyla araştırmanın bulgularına ulaşmak amacıyla öncelikle uluslararası politikada var olan çeşitli kuramlar ve kavramlarla yola çıkılacaktır. Konuyla ilgili tarihsel ve kuramsal çerçevenin açıklığı ve bu alandaki kuramların karşılaştırmalı değerlendirilmesi, ayrılıkçı hareketler ve dış destek konusunda anlayıcı, açıklayıcı ve çözüm öngören yaklaşımlara olanak verecektir. Bu nedenle çalışmada öncelikle kuramsal bir bölüm oluşturulacak daha sonra Kuzey Irak ekseninde yaşanan gelişmeler doğrultusunda ayrılıkçı hareket ve bu harekete verilen destek(ler) üzerinde durulacaktır. Bu yapılırken de birincil ve ikincil kaynaklar doğrultusunda toplanan veriler kullanılacaktır.

Bu doğrultuda üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde etnik ayrılıkçı hareketler ve yabancı aktörlerin dış destek temelinde ayrılıkçı hareketlere yaklaşımlarını ele alan kuramsal bir çerçeve sunulacaktır. Bu bölümde sadece incelenen konunun anlaşılmasında yeterli olacağı düşünülen tanımlamalara ve çıkarımlara yer verilecektir. Uluslararası politikada cereyan eden etnik temelli ayrılıkçı hareketlere genel bir bakıştan sonra etnik ayrılıkçılığa neden olan durumlardan bahsedilecektir. Ayrıca self-determinasyon ve milliyetçilik konularına ilişkin kuramsal veriler de bu bölümde yer alacaktır. Bunun yanında uluslararası toplumun etnik ayrılıkçı hareketlere yönelik tutumları, onları destekleme nedenleri, biçimleri ve düzeyleri üzerinde durulacak; dış desteğin etnik ayrılıkçı hareket üzerindeki etkisi ve sonucuna yönelik kuramsal bilgiler ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Ortaya konulan kuramsal anahtarlar doğrultusunda Iraklı Kürtlerin Irak'tan ayrılma isteği ve bu isteğin gerçekleştirilebilirliği, yabancı devletlerin Iraklı Kürtlere yönelik tutumlarını

belirleyen faktörler ve Irak Kürt hareketini destekleme biçim ve düzeylerinin yanında Irak Kürt hareketine yönelik desteklerin önemi ve etkileri ikinci bölümün konularını arasındadır.

Son bölümdeyse Irak Kürt hareketi sürecinin nasıl bir seyir izlediği ve bu süreçte yabancı devletlerin yaklaşımlarının ne şekilde olduğu ele alınacaktır. Bu bağlamda 18. yüzyıl sonları 19. yüzyıl başlarından itibaren günümüze değin Irak'ta devam eden Kürt hareketinin nasıl bir değişim izlediği, bu sürece yönelik olarak yabancı devletlerin olaylar ve gelişmeler karşısında nasıl tutumlar aldıkları incelenecektir. Bu açıdan Iraklı Kürtlerin Irak yönetimiyle mücadeleleri ve yabancı devletler nezdinde dış destek sağladığı dönemler detaylı olarak irdelenerek yaşanan gelişmeler değerlendirilecektir.

Tüm bunlarla birlikte çalışmanın belirli sınırlılıklarının varlığından da söz edilebilir. İlk sınırlandırma konunun niteliğine ilişkindir. Öncelikle çalışma, uluslararası politikadaki etnik ayrılıkçı hareketlerin tümünü kapsayacak bir nitelikte değildir. Buna karşın uluslararası politikada mevcut etnik ayrılıkçı hareketlerle inceleme alanımız olan Irak Kürt hareketi arasında mukayeseli bir şekilde benzerlikler ve farklılıkların ortaya konulması amacıyla çeşitli örnekler değerlendirilecektir. İkinci bir sınırlandırma ele alınan coğrafya ile ilgilidir. Çalışmada sadece Kuzey Irak coğrafyasında yaşanan gelişmeler üzerinde durulacak Orta Doğu'nun diğer alanlarında yaşanan Kürt sorunları konu dışında kalacaktır. Göz önüne alınan son sınırlandırmaysa zaman açısından dır. Çalışmada, Kuzey Irak'ta ayrılıkçı düşüncenin yoğunlaştığı ve ulusal taleplerin önplana çıkmaya başladığı dönem olan Birinci Dünya Savaşı yıllarından günümüze kadar gelen süreç ele alınacaktır. Bunun yanında konu içerisinde bütünlüğün sağlanması için kısaca 19. yüzyıl gelişmelerine de yer verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL AÇIDAN ETNİK AYRILIKÇILIK

I. ETNİK AYRILIKÇI HAREKETLER

A. Kavramsal Olarak Etnik Ayrılıkçılık

1. Tanım ve Nitelikler

1648 Westphalia Barışı'yla egemen devlet temelinde kurgulanmış uluslararası yapı, 18. yüzyıldan itibaren gelişen ve günümüzde evrensel geçerliği olan bir siyasi yapılanma biçimi² olarak hâlâ varlığını sürdürmektedir. Bu yapı içerisinde etnik çeşitlilik günümüzde birçok ülkede karmaşık toplumsal yapının farklı bir yönünü oluşturmaktadır. Bununla birlikte dünyanın birçok yerinde, bir ülke içerisinde yaşayan ve kültür, dil, din, köken gibi unsurlar itibarıyla farklılık gösteren etnik gruplardan³ çeşitli nedenlerle kaynaklanan sorunlar varlığını sürdürmektedir. Ortak bir toprak üzerinde, barışın egemen olduğu ortamda birlikte yaşamın zorluğu, üniter bir form oluşturma çabası isteyen ulus-devletler açısından oldukça zor bir iştir. Etnik ilişkilerin ortaya çıkardığı bu sorunlar uluslararası politikada da geniş bir yer bulmaktadır. Aynı doğrultuda bu sorunların kaynağı, öznesi ya da hedefi olan etnik grupların siyasallaşarak ayrılma girişimlerinde bulunmaları da uluslararası politikada sıkça karşılaşılan bir durumdur.⁴ Ancak bu durumlar etnik sorunların sadece bir biçimidir. Çünkü etnik sorunlar birbirinden farklı şekillerde farklı nedenlerle ortaya çıkmaktadır.⁵ Etnik sorunların tarafları Lübnan örneğinde olduğu gibi birden fazla etnik grup arasında olabileceği gibi Kanada'daki Quebec sorununda olduğu gibi etnik grupla devlet arasında da olabilir. Bu açıdan her etnik sorunu bir ayrılıkçılık sorunu olarak nitelendirmek doğru olmayacaktır.

² Ozan Erözden, *Ulus Devlet*, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2008, s. 125.

³ Rothschild, bir etnik grubu üyeleri atalardan miras alınan bağlılıkla tanımlanan ve bu bağlılığın yurtlarını ve gelecekleri ile onların devletlerinin politik ve sosyo-ekonomik yapılarını algılayan/kavrayan kolektif grup olarak tanımlamaktadır. Joseph Rothschild, *Ethnopolitics: A Conceptual Framework*, New York, Columbia University Press, 1981, s. 2. Smith de bir etnik grubu "soya ait mitlerin rolünü ve tarihi anılan vurgulayan, din, dil, gelenek ya da kurumlar gibi bir veya daha fazla kültürel farklılığa göre tanınan ve ayırdedilen kolektif bir kültürel tip" olarak tanımlar. Anthony D. Smith, *Milli Kimlik*, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994, s. 41. Etnik gruplar konusunda daha geniş bilgi için bkz. Anthony D. Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, Çev. Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir, Ankara, Dost Yayınları, 2002, ss. 45–75, Walker Connor, *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1994, ss. 101–103.

⁴ Dünyada çeşitli ülkelerde devam eden üç binin üzerinde ayrılıkçı hareket vardır. Charles W. Kegley, Jr. and Eugene R. Wittkopf, *World Politics, Trend and Transformation*, 5. ed. New York, St. Martin's Press, 1995, ss. 189-195'den aktaran Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul, Filiz Kitapevi, 2000, s. 539.

⁵ Etnik sorunların farklılaşması konusunda bkz. Erol Kurubaş, "Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki", *Doğu Batı*, Sayı 44, (Şubat-Mart- Nisan 2008), ss. 25–30.

Bu doğrultuda etnik ayrılıkçılığı netleştirmek amacıyla “ayrılma” (*secession*) ve “ayrılıkçılık” (*secessionism*) kavramlarının nasıl ele alındığına bakmak gerekmektedir. Genel olarak ayrılma, bütünleşme ve birleşme kavramlarına bir karşıtlığı ifade eder. Wood, ayrılıkçılık kavramını, bir grubun üyesi olduğu merkezi siyasal otoriteden, kendi egemen devletini kurma talebiyle resmi çekilme/ayrılma olarak tanımlanmaktadır.⁶ Dolayısıyla buradaki tanımıyla ayrılıkçılık, egemen ve bağımsız olan siyasal bir yapı içerisinde yaşayan bir grubun kendi bağımsız devletini kurmak üzere bu sistemden kopması durumunu anlatır. Bu durumda ayrılıkçılığa konu olan unsurlardan biri ayrılıkçığın yöneltildiği devlet, diğeryse ayrılmayı gerçekleştirmek isteyen gruptur. Ayrılma kavramını teorik temellerle açıklamaya çalışan Buchanan, ayrılmayı bireysel bağımsızlığın karşıtı kolektif bir eylem olarak görür. Ona göre ayrılma resmi olarak yasal siyasal alt-birim olarak tanınan ya da tanınmayan bir grubun hukuksal olarak içerisinde yaşadığı devletten bağımsız olma ve mevcut devletin toprağının bir bölümünü ayırma çabasıdır.⁷ Sonuçta ayrılıkçılık, ayrılma hedefinin yöneltildiği devletin içinde yaşayan etnik unsurlarla ilintilidir. Bu doğrultuda etnik ayrılıkçılık ülkesel kaynaklı ve etnik nedenlerle gerekçelendirilen ve ülkesel talepler içeren ve bunu gerçekleştirmeye çabalayan hareket veya eğilim olarak da tanımlanmaktadır.⁸ Anlatılanlar ışığında genel bir tanımın vermek gerekirse etnik ayrılıkçılık, bir devletin sınırları içerisinde yaşayan etnik, dinsel, kültürel veya coğrafi konumu itibariyle farklılık gösteren, kendini çoğunluktan farklı olarak nitelendiren bir topluluğun söz konusu devletten coğrafi ve idari yönden koparak kendi devletini kurarak bağımsız hale getirilmesi amacını taşıyan kolektif girişim ve eylemlerdir.

Etnik ayrılıkçılık kavramını tanımlamadıktan sonra bu kavramla yakından ilgili bölücülük (*seperatism*) kavramıyla farkının ortaya konulması gerekir. “Ayrılma” ve “ayrılıkçılık” kavramları, esasen yeric, kötüleyici bir anlamla bağdaştırılan “bölünme” ve “bölücülük” kavramlarıyla karıştırılmaktadır. Zaten ayrılma taleplerine soğukluk da ayrılma durumunun içerdiği bu olumsuz öğelerden kaynaklanmaktadır.⁹ Böyle bir nitelendirmenin altında devletlerin ayrılıkçı unsurları etnik isyancı, bölücü gibi pejoratif formlar içerisine sokma gayreti olduğu söylenebilir. Bu kavramlar arasındaki farkı ortaya koymak için Wood,

⁶ John R. Wood, “Secession: A Comparative Analytical Framework”, *Canadian Political Science*, Vol. 14, No.1, (March 1981), s. 110.

⁷ Allen Buchanan, *Secession: The Morality of Political Divorce From Fort Sumter to Lithuania and Quebec*, Oxford, West View Press, 1991, s. 74.

⁸ Nurcan Özgür, “Balkanlar Devletlerinin Dış Politika Uygulamalarında Etnik Sorunların Rolü (1989–1997)”, Faruk Sönmezoglu (ed.), *Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Bakışlar*, İstanbul, Der Yayınları, 1998, s. 202.

⁹ Hüseyin Kalaycı, “20. Yüzyıldaki Barışçıl ve Kanlı Ayrılmalar”, *Avrasya Dosyası*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Cilt 12, Sayı 3, 2007, s. 181.

bölücülük konusunda belirli alanlarda yerel talepler ya da bölgesel özerklik taleplerinin belirleyici olduğunu belirtirken; ayrılıkçılığın, tersine, daha dar anlamıyla üyesi olduğu bir siyasal birliktelikten kendi egemen bağımsız yapısını kurmak amacıyla resmi olarak çekilmesi olarak ifade etmektedir.¹⁰ Horowitz de bölücülük ve ayrılıkçılık arasında bir ayrım yaparak ayrılıkçılıkta, iç politika ve uluslararası politika arasında bir bağlantı olduğunu; fakat bölücülüğün iç etnik politikalarla ilgili olduğunu belirtir.¹¹

Bölücülükten başka ayrılıkçılıkla karıştırılmaması gereken bir diğer olgu da irredentizmdir.¹² Kavramsal olarak irredentizm: "*bir ülkenin, bir başka ülkede yaşayan ve etnik/dinsel özelliklerinden dolayı kendisinden saydığı topluluklar üzerinde hak iddia etmesi, bu toplulukların yaşadığı toprakları kendi sınırlarına katmak istemesidir.*"¹³ Dolayısıyla bir ülkenin hak ve toprak talebi olarak irredentizm devlet-ötesi bir olgudur. Mayall, ayrılmanın grubun hisleri ve sadakatleriyle ilişkilerine bağlı olması nedeniyle irredentizmden farklılaştığını belirtir.¹⁴

Tüm bu farklılıklarıyla birlikte ayrılma, yukarıda sözü edilen kavramları da içerecek biçimde mevcut bir devletin parçalanması veya en az ikiye bölünmesi durumuna işaret eder.¹⁵ Ayrılıkçı harekete yönelen etnik grupların temel savı halkların hakları olduğu varsayımdır. Bu doğrultuda ayrılmayı gerçekleştirmek isteyen gruplar, ulusal kurtuluş mücadelesi yürüttüklerini ileri sürerek ulus oluşturma iddiasıyla hareket ederler. Dolayısıyla ayrılmayı gerçekleştirmek isteyen grupların eylemleri içerisinde yaşadıkları devletten koparak ayrı bir devlet kurma çabası olacaktır. Başka bir deyişle, bu şekilde hareket eden etnik grupların temel hedefi, merkezi devletten ayrılarak kendi bağımsız ve egemen devletini oluşturmaktır.

Etnik temelli ayrılıkçı hareketlerin hedeflerine ulaşmak için izleyecekleri yöntemler muhtelifdir. Ayrılma niyetiyle hareket eden gruplar bu amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla dış destek elde etme, uluslararası alanda örgütlenme gibi araçlar başta olmak üzere çok çeşitli araçlara başvuracaklardır. İçerisinde yaşanan devleti zayıflatmak da bu araçlardan biridir. Bu

¹⁰ Wood, ss. 109–110.

¹¹ Donald. L. Horowitz, *Ethnic Groups in Conflict*, Berkley, Londra, Los Angeles, University of California Press, 1985, s. 230.

¹² Irredentizm ve ayrılıkçılık ilişkisi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Stephen M Saideman, R. William Ayres, "Determining the Causes of Irredentism: Logit Analyses of Minorities at Risk Data from the 1980s and 1990s", *The Journal of Politics*, Vol. 62, No. 4, 2000, ss. 1126–1144.

¹³ Sönmezoğlu, s. 529.

¹⁴ James Mayall, *Nationalism and International Society*, Cambridge, 1990, s. 61.

¹⁵ Allen Buchanan, "Secession", <http://plato.stanford.edu/entries/secession/>, Erişim Tarihi: 12.03.2009.

doğrultuda ayrılıkçı hareketi yönetenler belirledikleri hedefe ulaşmak amacıyla içinde yaşadıkları devlete karşı silahlı mücadeleyi göze alacaktır.¹⁶ Heraclides bu şekildeki ayrılıkçı mücadelelerin üç farklı hedefe yöneldiğini belirtir. Bu doğrultuda Heraclides, grupların taleplerini dikkate alarak özerklik ve federasyon yanlısı olanlar; bağımsızlığı hedefleyenler; ayrılıkçı irredentistler olarak bir ayırım yapar.¹⁷ Kuşkusuz etnik grupların talepleri dinamiktir ve böyle bir sınıflandırma zamanla değişebilir. Öte yandan, belirlenen hedefi gerçekleştirmeye yönelik olarak ayrılıkçıların terörizmi de bir araç olarak kullandıkları görülür.¹⁸ Böyle bir boyuta dönüşen etnik kökenli ayrılıkçı hareketlerin etnik çatışmaya¹⁹ dönüşme ihtimali söz konusudur. Nitekim uluslararası politikada bazı grupların şiddet unsurlarını kullanarak ayrılmayı gerçekleştirmelerinin örnekleri oldukça fazladır. Hedefin yönünü kendi ulus-devletini kurma arayışı olarak belirleyen ayrılıkçılar ya da içerisinde yaşadıkları ulus-devletin bazı niteliklerini yitirmesi sonucu etnik grup üyeleri kimliklerini, kültürlerini ve eğer sahiplerse maddi varlıklarını korumak için ölme veya öldürme gibi durumları göze alacaklardır.²⁰ Sonuç olarak ayrılıkçı hareketler niteliksel olarak şiddet içerip içermemesi yönünden farklılaşmaktadırlar.

Şiddet içersin ya da içermesin bu türden hareketler uluslararası politikada sıkça karşılaşılan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüze değin barışçıl ayrılma örnekleri olmuş olsa da ayrılmanın şiddet ve savaş gibi yollarla gerçekleştiği durumlar çok daha fazladır. Son iki yüz yılı kapsayan bir süreçte sınırlı da olsa birtakım barışçıl ayrılma örnekleri olarak Norveç'in İsveç'ten ayrılması (1905), Singapur'un Malezya'dan ayrılması (1965) sayılabilir.²¹ Çekler ve Slovakların 1993 yılında ayrılması anlaşarak barışçıl bir şekilde ayrılmanın başka bir örneğidir. Bununla birlikte Çeçenistan gibi şiddete başvurup henüz ayrılmayı gerçekleştirememiş grupların varlığı da söz konusudur. Öte yandan, günümüze kadar gelen süreçte İspanya'daki ayrılıkçı terör örgütü ETA (*Euskadi Ta Askatasuna*) bağımsızlığı gerçekleştirmek için şiddet unsurları ve silahlı mücadele yöntemini

¹⁶ Wood, s.110.

¹⁷ Alexis Heraclides, "Secession, Self-Determination and Nonintervention: In Quest of a Normative Synthesis", *Journal of International Affairs*, Vol. 45, 1992, s. 400.

¹⁸ Ayrılıkçı grupların terörle ulaşmak istediği siyasal amaçlarını gerçekleştirmek ve kendi bağımsız devletini elde etmektir. Emin Gürses, *Ayrılıkçı Terörün Anatomisi/IRA-ETA-PKK*, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1997, s. 17.

¹⁹ Brown, etnik çatışmayı bir ülke içerisinde yaşayan iki veya daha fazla etnik grup arasındaki siyasi, ekonomik toplumsal kültürel veya topraksal konulardaki anlaşmazlıklar olarak tanımlanmaktadır. Michael E. Brown, "Causes and Implications of Ethnic Conflict", *Ethnic Conflict and International Security*, Ed. Michael E. Brown, Princeton, Princeton University Press, 1993, s. 5.

²⁰ Doğu Ergil, *Doğu Sorunu: Teşhisler, Tespitler*, İstanbul, Akademi Yayınları, 2008, s. 146.

²¹ Bu barışçıl ayrılmaların nasıl gerçekleştiği konusunda daha geniş bilgi için bkz., Robert A Young, "How Do Peaceful Secessions Happen?", *Canadian Journal of Political Science*, Vol. 27, No. 2, (December 1994), ss. 777–780.

başvurmuşken; Belçika’da Flamanlar, Kanada’da Quebeciler şiddet içermeyen siyasal mücadele yöntemleriyle ön plana çıkmaktadırlar.²²

Geçtiğimiz yüzyılda uluslararası arenada meydana gelen çalkantılı dönemlerde etnik ayrılıkçı eğilimler ve barışçıl ya da kanlı ayrılmalar sıkça yüzünü göstermiştir. İlk olarak 19. yüzyılın sonlarından itibaren belirginleşen ve 20. yüzyılın başında netleşen çok uluslu imparatorlukların tasfiyesiyle birlikte ayrılıkçı hareketler doğmuştur. 1789 Fransız devriminden sonra milliyetçiliğin yükselişinin bir sonucu olarak imparatorluklar içerisinde yaşayan birçok halk bu doğrultuda etnik kökene dayalı birer ulus-devletler kurma çabasına girişmişlerdir. Smith’in klasik etnik kendi kaderini tayin dönemi olarak adlandırdığı bu dönemde, Birinci Dünya Savaşı ile birlikte yıkılan imparatorluklardan yeni devletlerin siyasal temelleri atılmıştır.²³

Öte yandan, 20. yüzyılın ortasına gelindiğinde patlayan İkinci Dünya Savaşı sonrası sömürge halkların başlattıkları mücadeleler de birçok bağımsızlık çabası yaşanmıştır. Sömürgelerin tasfiyesi olarak adlandırılacak bu dönemde ayrılıkçı hareketler başta Asya ve Afrika’nın yeni devletlerinde ortaya çıkmıştır.²⁴ Bu dönemde kendi kaderi tayin hakkının sömürgeler üzerinde kullanılarak işlevselleşmesi yaşanmış, sömürge altında yaşayan birçok ülke bağımsızlığını elde etmiştir.²⁵ Tüm bunlara rağmen esasında İkinci Dünya Savaşı’ndan 1990’lı yıllara kadar ayrılma girişimleri ve ayrılıkçı hareketler bulursa da 1971’de Bangladeş’in ayrılması dışında başka bir ayrılma yaşanmamıştır.²⁶

Nihayet son olarak, 20. yüzyılın sonlarına doğru Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte sosyalist federasyonlardan ayrılmalar gerçekleşmiştir. Sovyetler Birliği’nin

²² Eren Okur, “AB’de Ayrılıkçı Bölgeler ve Topluluklar”, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=437:abde-ayrllc-boelgeler-ve-topluluklar&catid=70:ab-analizler&Itemid=134, Erişim Tarihi: 12.09.2009.

²³ Smith, *Milli Kimlik...*, ss. 196–203.

²⁴ Smith, *Milli Kimlik...*, s. 203.

²⁵ Hobsbawm, 1945 sonrası bu hareketlerin sosyalist/komünist ve antiemperyalizmle özdeşleştiğini bildirmektedir. Eric Hobsbawm, *1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik. Program, Mit, Gerçeklik*, Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 3. Basım, 2006, s. 178. İkinci Dünya Savaşı sonrası ayrılıkçı hareketler genelde sosyalist eğilimlerle ortaya çıkmaktadır. Bunun temel nedeni sosyalist eğilimli bu gruplara Sovyetlerin desteği gösterilebilir.

²⁶ Rajat Ganguly and Ray Taras, *Understanding Ethnic Conflict: The International Dimension*, New York, Longman, 1998, s. 52.

dağılmasının ardından Balkanlar'da ve Doğu Avrupa'da birçok yeni devlet ortaya çıkmıştır.²⁷ Öte yandan, 1990'lı yıllardan yakın tarihlere kadar Yugoslavya'dan ayrılmalar gerçekleşmiştir. Bu ayrılmalarla birlikte, uluslararası politikada etnik kökenli ayrılıkçı/milliyetçi hareketler günümüzde de devam etmektedir. Soğuk Savaş sonrası etnik milliyetçiliğin ön plana çıktığı ve buna bağlı olarak etnik çatışmaların ve ayrılma girişimlerinin de arttığı görülmektedir.²⁸ Örneğin yakın zamanda Doğu Timor, Endonezya'dan ayrılmış, Kuzey İrlanda, İskoçya ve Galler de İngiltere'den ayrı, güçlü özerk bir yönetime sahip olmuştur. Bununla birlikte Gürcistan'da Güney Osetler ile Abhazlar, Rusya da Çeçenler, Irak'ta Kürtler, ayrılıkçı faaliyetlerini sürdürürken, Endonezya'nın Aceh bölgesi ayrı bir devlet talebinde bulunmaktadır. Afrika'nın birçok bölgesinde de ayrılıkçı hareketler ve iç çatışmalar görülmektedir. Ayrıca Avrupa'da 1960'ların başından günümüze kadar uzanan süreçte Bretonlar, Katalanlar, Basklar ve Kanada'da Fransız Kanadalılar (Quebec) gibi gruplar kendi devletleri içerisinde özerklik mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Bunların bazıları zaman zaman silahlı mücadelelere de dönüşmüştür.²⁹ Tüm bunlarla birlikte ayrılıkçılık sorunu sadece etnik nedenlerle de ortaya çıkmayabilir. İtalya da yaşanan durumun gösterdiği üzere Kuzey İtalyalıların zaman zaman ortaya çıkan ayrılma talebinin arkasında etnik nedenler etkili olmamakta, sadece kuzeyin sahip olduğu ekonomik kaynakları güneyle paylaşmama düşüncesi yatmaktadır.³⁰ Sonuç itibariyle etnik ayrılıkçı hareketlerin izlediği tarihsel süreçlerin gösterdiği üzere bu türden hareketlerin belirledikleri talepler, hedefler ve hedefi gerçekleştirmek için izledikleri yöntemler birbirinden farklılaşmaktadır.

2. Milliyetçilik ve Etnik Ayrılıkçılık İlişkisi

a) Genel Olarak Milliyetçiliğe Bakış

Öncelikle çalışmanın bu bölümünün milliyetçiliğin tüm yönleriyle ele alınarak incelenmesi gibi bir iddiası bulunmadığı belirtilmelidir. Burada daha çok milliyetçilik

²⁷ Sovyetler Birliği'nin dağılması çatışmalı ve sert bir şekilde olmamış nispeten barışçı bir şekilde ayrılmaların gerçekleştiği bir çözülme olmuştur. Sovyetlerin çöküşüyle birlikte 15 yeni devlet ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği'nden ayrılan cumhuriyetler uluslararası topluluk tarafından tanınmışlardır.

²⁸ Ted Robert Gurr, 283 grubu kapsayan "Risk Altındaki Azınlıklar" incelemesinde çalışmaya dahil olan bütün bölgelerdeki 42 grubun etnik milliyetçi grup olduğunu saptamıştır. "Minority Group Assessments for All Regions", <http://www.cidcm.umd.edu/mar/assessments.asp?order=type®ionId=99>, Erişim Tarihi:10.09.2009.

²⁹ Kemal Kirişçi ve Gareth M.Winrow, *Kürt Sorunu: Kökeni ve Gelişimi*, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997, ss. 4-5.

³⁰ Ö. Rengin Gün, "Uluslararası Terörizm: Dünya Savaşının Yeni Boyutu", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, 2000, s. 83.

üzerindeki tartışmalar ışığında, milliyetçiliğin ortaya çıkışı, anlamı, işlevselliği, türleri ve ayrılıkçılığa etkisi üzerinde durulacaktır.

Milliyetçiliğin ortaya çıkışı konusunda birkaç farklı görüşün olduğu dikkat çekmektedir. Milliyetçiliği modern bir olgu olarak gören düşünürlerin yanında milliyetçiliğin öteden beri var olduğunu iddia edenler de vardır. Farklı bakışlar milliyetçiliğin çeşitli kuramlar çerçevesinde ele alınmasını beraberinde getirmiş ve milliyetçilik primordialist (*ilkçi, özcü*) ve modernist (*araçsalcı*) yaklaşımlar olmak üzere başlıca 2 kategoride ele alınmıştır. Bununla birlikte son yıllarda gelişen ve yaklaşımlarını bir ara yol olarak nitelendiren etno-sembolist akım da bu kategorilere eklenmiştir.³¹

Kuramsal tartışmalar bir yana modernist yaklaşımın etkisi nedeniyle milliyetçiliğin, toplumsal ve siyasal bir hareket olarak 18. yüzyıl sonlarında, 1789 Fransız İhtilali ve Avrupa'da yaşanan Sanayi Devrimi'nin etkisiyle ortaya çıkmış olduğu birçok düşünür tarafından paylaşılmaktadır.³² Oran, milliyetçilik ideolojisi ve onun yol açtığı hareketin ilk olarak burjuvazinin iktidarını pekiştirmek amacıyla 18. yüzyılda Batı Avrupa'da İngiltere ve Fransa'da ortaya çıktığını savunur. Daha sonraları Orta Avrupa'da ortaya çıkan milliyetçilik, Almanya ve İtalya'nın ulusal birliğini kurmak amacıyla; Balkanlarda oluşan milliyetçilikse ulusal bağımsızlığı sağlamak amacıyla oluşmuştur.³³ Gerçekten de milliyetçiliğin 1789 Fransız İhtilali ile ortaya çıkıp dünyadaki siyasal gelişmeleri etkilediği görülmektedir. Milliyetçilik, 18. yüzyıl sonlarına doğru Batı Avrupa da ortaya çıkıp, Orta ve Doğu Avrupa'ya sıçramış ve oradan da sömürgecilik ve emperyalizm yoluyla da diğer bölgelere yayılmıştır.³⁴ 19. yüzyılsa milliyetçiliğin yükselişe geçtiği bir dönem olmuş, imparatorlukların çözülmesini de beraberinde getirmiştir. 20 yüzyılda da varlığını kaybetmeyen milliyetçiliğin, yüzyılın sonlarına doğru küreselleşmeyle birlikte etkisinin azalacağı düşünülmese rağmen milliyetçilik etkisini devam ettirmektedir. Nitekim 21. yüzyılda da toprak talebi, siyasi iktidar

³¹ Modernist yaklaşım ulus ve milliyetçiliğin modern çağın bir unsuru olduğunu ve moderne ait olduğunu işaret ederek, ulusu öteden beri var olan yapılar olarak gören primordialist yaklaşımdan ayrılır. Bkz. Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2008, s. 77.

³² Smith ulusal duygunun 15. ve 16. yüzyılda görülmesine rağmen ideoloji ve hareket olarak milliyetçiliğin 18. yüzyıl sonunda ortaya çıktığını belirtir. Smith, *Ulusların...*, s. 33.

³³ Baskın Oran, "Milliyetçilik: Nereden Nereye?, Açıkoturum Konuşması (İ. Tekeli, M.A. Ağaoğlu, A. Şenel ile Birlikte)", *Marxizm ve Gelecek*, Sayı 5, 1992, s. 60.

³⁴ Edward Hallett Carr, *Milliyetçilik ve Sonrası*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, ss. 13–17.

gibi maddi etkenlerin yanında etnik çatışmaların en önemli nedenlerinden biri kitleleri harekete geçirme yetisine sahip milliyetçiliktir.³⁵

Milliyetçiliğe ilişkin en önemli sorulardan biri bu kavramın tanımlanmasıdır. Konuyla ilgili çalışmalarıyla tanınan Ernest Gellner, milliyetçiliği Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkan modern bir olgu olarak görerek temelde siyasal birimle ulusal birimin uyuşmalarını öngören siyasal bir ilke olarak tanımlar.³⁶ Gellner'in buradaki vurgusunda sözünü ettiği siyasal birim devlettir. Devlet tanımlamasında Max Weber'in "*toplumda meşru şiddet tekelini elinde bulunduran kurum*" nitelemesini kaynak alan Gellner, her toplumun bir devlete sahip olmadığını ve dolayısıyla devlete sahip olmayan topluluklarda milliyetçiliğin ortaya çıkmayacağı sonucuna varır.³⁷ Gellner'in milliyetçilik tanımındaki unsurlardan ikincisi olan ulusal birimse ulustur. Ona göre ulusu ortak kültür (aynı kültürü paylaşma) ve irade (aynı ulusun üyesi olma) meydana getirir.³⁸ Billig'e göre de milliyetçiliğin temel ilkesi "*ulusal bir kültür ile özdeşleşmiş ve onun korunmasına adanmış ulus-devletin doğal bir siyasi birim olduğu inancıdır.*"³⁹

İnsanlık tarihini tarım öncesi, tarım ve sanayi dönemleri olarak üç aşamaya ayıran Gellner, ilk dönemde avcı-toplayıcı toplumların devlet oluşturabilecek ve siyasal işbölümüne yer veremeyecek kadar küçük olduklarından devlet yapılanmasının bu toplumlarda olmadığını belirtir. Ona göre tarım toplumlarının birçoğu devlete sahip olsa da bu düzen baskısı yapan ve bunu dayatan bir devlet olmamıştır. Bununla birlikte Gellner, tarım sonrası sanayi döneminin karmaşıklığıyla işbölümü ve işbirliğini gerektiren yapısı nedeniyle devletin böyle bir yapıda zorunluluk olduğunu belirtir.⁴⁰ Buradan hareketle Gellner, ulus olma durumu ve milliyetçiliğin tarım toplumundan sanayi sürecine geçişle birlikte oluştuğu iddiasındadır. Bu nedenle Sanayi Devrimi'nin getirdiği süreç türdeşleşme gereksinimi doğurduğundan milliyetçilik de böyle bir ihtiyacın ürünüdür.⁴¹ Nitekim Gellner'in kategorizasyonunda

³⁵ Erdal Güven, "Etnik Çatışmalar Klavuzu", <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=9361>, Erişim Tarihi: 29.06.2009.

³⁶ Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev. Büşra Ersanlı, Bahar Günay, Göksu Özdoğan, İstanbul, Hil Yayınları, 2006, s. 71.

³⁷ Gellner, *Uluslar...*, ss. 74–76.

³⁸ Gellner, *Uluslar...*, ss. 76–78.

³⁹ Michael Billig, *Banal Milliyetçilik*, Çev. Cem Şişkolar, İstanbul, Gelenek Yayınları, 2002, s.30.

⁴⁰ Gellner, *Uluslar...*, s. 75-76.

⁴¹ Eriksen de sanayi süreciyle birlikte bireyler arasında uyumu sağlamak için milliyetçiliğin bir gereklilik olduğu görüşüne katılır. Bkz. Thomas Hylland Eriksen, *Etnisite ve Milliyetçilik. Antropolojik Bir Bakış*. Çev. Ekin Uşaklı, İstanbul, Avesta Yayınları, 2004, ss. 159–160.

milliyetçilik yeni toplumsal gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve ortak bir kültür yaratmak gibi bir işlev üstlenmiştir.

Bir başka düşünür Eric J. Hobsbawm da milliyetçilik tanımı ve ulusu toprağa dayalı ulus-devletle ilişkilendirilmesi konusunda Gellner'le aynı görüşü paylaşır.⁴² Hobsbawm, ulus ve milliyetçiliği bir toplumsal mühendislik projesi olarak görerek ulusların icat edildiğini savunur.⁴³ Hobsbawm, milliyetçiliğin modern bir olgu olduğunu ve 18. yüzyıldan itibaren belirli tarihsel aşamalardan geçtiğini düşünür. Ona göre 18. yüzyıl sonunda milliyetçilik birleştirici bir işlev görmesine rağmen 1870–1918 arası nitelik değiştirerek parçalayıcı bir işleve dönüşmüştür. 1918–1950 arasıysa milliyetçiliğin zirveye çıktığı dönemdir.⁴⁴ Tüm bunlara rağmen Hobsbawm'a göre milliyetçilik 20. yüzyıl sonlarında etkisini kaybederek gerilemiştir.

Milliyetçilik çalışmalarında mutlaka referans gösterilen bir başka modernist isim de Benedict Anderson'dır. Anderson, ulusların hiçbir zaman saf, doğal ve ebedi bir oluşum olmadıklarını ve modern bir inşa olarak karşımıza çıktıklarını hatta hayali bir cemaat olduğunu savunur. Anderson, ulus kurgusunun mümkün olabilmesini ulusal dillerin yayılmasını ve standartlaşmasını hızlandıran kapitalist yayıncılığın artmasıyla ilişkilendirir.⁴⁵

Milliyetçilik ve etnik gruplar arasındaki bağlantı bakımından en orijinal yaklaşım Anthony D. Smith'e aittir. Smith, milliyetçiliğin modern yönü olduğunu kabul etmekle birlikte milliyetçiliğin modern dönemde ortaya çıkmayıp öteden beri var olduğunu savunur. Smith'i modernistlerden ayıran yön etno-sembolik etkileşimi ön plana çıkarmasıdır. Smith'e göre modern ulusların temelinde modern öncesi etnik topluluklar vardır ve kültürel olarak etnik grupların bir devamlılığı söz konusudur.⁴⁶ Uluslar bu "etnik çekirdekler" etrafında doğmuştur. Bunun yanında Smith, milliyetçilik ifadesinin birden çok anlama gelecek şekilde kullanıldığını ifade eder.⁴⁷ Bunları sentezlemeye çalışarak milliyetçiliği, bir ulus kuracak olan

⁴² Hobsbawm, s. 24.

⁴³ Özkırımlı, s. 146.

⁴⁴ Özkırımlı, s. 150.

⁴⁵ Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, Çev. İskender Savaşır, İstanbul, Metis Yayınları, 2004, ss. 20–22.

⁴⁶ Ergün Yıldırım, "Küreselleşen Dünyada Milliyetçilik", *Doğu Batı*, Cilt 9, No. 38, (Ağustos-Ekim 2006), s. 187, Smith, *Milli Kimlik...*, s. 118.

⁴⁷ Bu anlamlar şunlardır: "Bütün olarak millet ve millî-devletlerin bütün bir kurulma ve kendini idame ettirme süreci, Bir millete ait olma bilinci ve milletin güvenliği ve refahıyla ilgili özlem ve hissiyata sahip olmak "Millet" ve rolüne ilişkin bir dil ve sembolizm, Milletler ve millî irade hakkında bir kültürel doktrin ile millî

halkın özerklik, birlik, kimlik kazanmasına ve bunları idame ettirmesine yönelik ideolojik bir hareket olarak tanımlar.⁴⁸

Smith, milliyetçiliği birçok yönüyle (ideoloji, çekirdek doktrin, dil, sembolizm, hissiyat... vs) farklılaşmamış bir bütün olarak ele alırken amaçları bakımından farklılaştığını belirtir. Buna göre sivil-teritoryal ve etnik-jenealojik (*secereci*) milliyetçilikler modelleri olarak adlandırılabilir. Bu ayırım, bağımsızlık ve bağımsızlık sonrasına göre de farklılaşmaktadır. Smith'e göre teritoryal milliyetçilikler bağımsızlık öncesinde anti sömürgeci milliyetçilik; bağımsızlık sonrasında entegrasyoncu milliyetçilikler şeklinde görülür. Etnik milliyetçiliklerse bağımsızlık öncesinde ayrılma yanlısı bir siyaset izlerlerken bağımsızlık sonrasında da etnik akrabalarıyla bütünleşmek için irredentist bir politika veya kendileriyle kültürel ve etnik bakımdan benzer topluluklarla birleşmeyi (pan milliyetçiliği) güderler.⁴⁹

Smith, vatandaşlığa dayalı sivil ulus modelini Batılı olarak nitelerken; Batılı olmayan etnik modelden ayırır. Vatandaşların tarihsel bir ülkeye sahip, yasal ve siyasal eşitliğini öngören, ortak sivil kültür ve ideolojiler Batılı modeli oluşturur. Etnik modelde, doğuştan gelen bir şekilde ortak soyla birlikte dil ve adetlerin önemini vurgular.⁵⁰ Buna göre etnik milliyetçilik öze yönelik olup nüfusun benzerliği ve etnik saflığı üzerine inşa edilmişken, sivil milliyetçilik, özden öte yöntemseldir.⁵¹ Smith, her milliyetçiliğin bu iki unsuru bir arada taşıyabileceğini belirtir. Yani bir milliyetçilik hem sivil hem de etnik unsurları barındırır.⁵²

Milliyetçilik kuramlarındaki tanımlamaya ilişkin çabaların gösterdiği üzere milliyetçilik kavramı temel olarak bir duygu, dil, düşünüş, siyasi ilke, ideoloji ve hareket eksenlerini kapsayan birbirinden farklı çerçevelerde ele alınmıştır. Bu bağlamda milliyetçilik

emellerin ve millî iradenin gerçekleşmesine dair reçeteleri de içeren bir ideoloji. Milletın amaçlarına ulaşacak ve millî iradeyi gerçekleştirecek bir toplumsal ve siyasî hareket." Smith, *Milli Kimlik...*, s. 119.

⁴⁸ Smith, *Milli Kimlik...*, s. 122.

⁴⁹ Smith, *Milli Kimlik...*, ss. 133–134.

⁵⁰ Smith, *Milli Kimlik...*, ss. 28–29.

⁵¹ Ayhan Akman, "Etnik-Sivil Kuramsal İkileminin Ötesinde: Modernist Milliyetçilik", Tanıl Bora (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt IV, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 81.

⁵² Smith, *Milli Kimlik...*, s. 30. Tuna da benzer şekilde hiçbir milliyetçiliğin etnik ya da sivil olmadığından bahseder. Ona göre genelde merkezi devlet, kendi milliyetçiliğini sivil milliyetçilik olarak daha kapsayıcı olduğu iddialarıyla bağdaştırırken; ülke içerisindeki etnik grupların milliyetçiliğini değersizleştirici bir formda etnik milliyetçilik olarak gösterir. Bu doğrultuda Tuna, milliyetçiliğin ayrılıkçılığa yol açan unsurun devletlerin sivil milliyetçilik anlayışı olduğunu iddia eder. Çünkü ona göre asimilasyonist bir nitelik taşıyacak olan sivil milliyetçilik karşısında etnik milliyetçilik asimilasyonla elde ettiği vatandaşlığı reddedecektir. Barış Tuna, "Sivil' ve 'Etnik' Milliyetçilik", <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=213737>, Erişim Tarihi: 09.05.2009.

kimi düşünörlere göre bir söylem,⁵³ kimilerine göre bir ideolojik hareket,⁵⁴ kimilerine göre Sanayi Devrimi sonrası kültürel homojenliğin sağlanması için icat edilen bir siyasi ilke,⁵⁵ kimilerine göre sosyal iletişimin değişmesinin ve kitle iletişiminin yaygınlaşmasının yarattığı beklentilerin sonucu⁵⁶ ve kimilerine göre ise kapitalist yayıncılığın gelişmesinin bir sonucu olarak ulus kurgusunun hayal edilmesidir.⁵⁷ Oran da milliyetçiliği bir duygu, bir ideoloji ve toplumsal bir hareket olarak üçlü bir ayrıma gitmektedir.⁵⁸

Milliyetçilik bir duygu olarak insanın mensubu olduğu ulusa olan yoğun bağlılığını anlatmak amacıyla ele alınır.⁵⁹ Başka bir anlatımla milliyetçi duygu öğesinin temelinde insanın zihniyetinde yatan ulusa olan bağlılık düşüncesi bulunmaktadır. Gellner'e göre ulusçu duygu, ulusal birimle siyasal birimin çakışmalarını öngören siyasal ilkenin belli bir şekilde çığnenmesi/incinmesi ya da bir şekilde tatmin edilememesi durumunda ona karşı bir hassasiyet olarak ortaya çıkar.⁶⁰ Milliyetçilik duygusu, insanların tutunum⁶¹ ihtiyacının bir sonucudur ve biri pozitif; diğeri negatif olmak üzere iki tezat unsur içerir. Bunlardan birincisi olumlu anlamıyla din, dil, ortak tarih, toprak, devlet gibi ortak unsurların paylaşımlarının ortaya çıkardığı "biz" duygusudur. Şüphesiz bu pozitif unsur milliyetçiliğe birleştirici bir işlev yükler. Ancak bu olumlu öğenin yanında milliyetçiliğin bir de olumsuz öğesi vardır ki bu da "onlar" duygusudur.⁶² Onlar nitelemesi dışlayıcı bir ifadeyle ötekiyi ifade eder.

Milliyetçilik ideolojisiyse bir ülke içerisinde bulunan vatandaşların yüce sadakat odağı⁶³ olarak ulusu belirlemesidir. Milliyetçi ideoloji vatandaşın yüce sadakat odağının ulustan başka bir unsura yönelmesini engeller. Böylece bireylerin kimliklerini kolektif ulus kimliği içerisinde eritilmesi amaçlanır. Bu doğrultuda ideoloji olarak milliyetçilik birçok

⁵³ Craig Calhoun, "Nationalism and Ethnicity", *Annual Review of Sociology*, Vol. 19,1993, ss. 214–216.

⁵⁴ Smith, *Milli Kimlik...*, s. 112.

⁵⁵ Gellner, *Uluslar...*, s. 71.

⁵⁶ Karl Deutsch, *Nationalism and Social Communication*, New York, 1953, ss. 26–29.

⁵⁷ Anderson, ss. 20–22.

⁵⁸ Baskın Oran, *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli*: Ankara, Bilgi Yayınları, 3. Baskı, 1997, ss. 33–43.

⁵⁹ Oran, *Az gelişmiş...*, ss. 33–34.

⁶⁰ Gellner, *Uluslar...*, s. 71.

⁶¹ Tutunum kavramı "Bireylerin, topluluk içinde kendilerine benzeyenlerle kaynaşmak ve böylece daha güçlü olmak ve kendini güçlü hissetmek biçiminde duydukları gereksinim" olarak tanımlanabilir.Oran, *Az gelişmiş...*,s. 34.

⁶² Oran, *Az gelişmiş...*, ss. 34–36.

⁶³ Yüce sadakat odağı kavramı için bkz. Baskın Oran, "Kemalizm, İslamcılık, Küreselleşme: Türkiye'de 'Yüce Sadakat Odağı' Kavramı Üzerine Düşünceler", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* Cilt 54, No. 2, (Nisan-Haziran 1999), ss. 133–162.

yönden farklılaşan bireyleri bir arada tutma işlevi görecektir.⁶⁴ Milliyetçiliğin bir toplumsal hareket olarak ortaya çıkmasıysa milliyetçi duygu ve ideolojinin varlığıyla ilişkilidir. Milliyetçi duygu, milliyetçi ideoloji tarafından yönlendirilirse bir toplumsal hareket oluşacaktır.⁶⁵ Bir sosyal hareketin bileşenlerini belirlemeden her sosyal hareketi bir milliyetçi hareket olarak değerlendirmek doğru olmaz. Bu nedenle bir sosyal hareketin milliyetçi bir harekete dönüşebilmesi için mutlaka bazı öğelerin bulunması gerekir. İlk olarak harekette bulunması gereken öğe ulusal bilinç ve ideolojidir. Bu bilinçle ve ideolojiyle birlikte eğer hareketin yöneleceği hedef ulusu işaret eder ve bunu bağımsız ulusal devlet içinde örgütlerse, bu hareket milliyetçi bir hareket olma niteliğine sahip olur. Başka bir deyişle Kurubaş'ın da belirttiği gibi hareketin yöneleceği sadakat odağının ulus olması ve bunu olabildiğince bağımsız ulusal devlet içinde örgütlemeyi hedeflemesi gerekmektedir.⁶⁶

Milliyetçilik birçok yönüyle işlevsel bir araçtır. Milliyetçilik oluştuğu ortamda ulusal devletin sağlanması, bağımsızlığın kazanılması, kalkınma gibi eksik olan öğeleri tamamlama fonksiyonları görmüştür.⁶⁷ Milliyetçilik oluştuğu yerde ulus yaratmak için eksik olan öğeleri tamamlamasının yanında ulus-devlet kurma faaliyetiyle milliyetçilik arasındaki ilişkiden doğan başka işlevlere de sahiptir. Milliyetçilik ilk olarak devletle ulusal toplumun kurumsal irtibatını oluşturur. Ayrıca aynı toprak üzerinde farklılaşan kültürel ve ekonomik etkenleri homojen bir siyasi yapıda birleştirerek, dış tehditlere karşı bu yapının korunması için dünya görüşünü sağlar. Bununla birlikte siyasal topluluklar arasında sınırları ortaya koyan bir işlevi de vardır.⁶⁸

⁶⁴ Oran, *Az gelişmiş...*, ss. 37-41, Oran, "Milliyetçilik...", s. 60.

⁶⁵ Oran, *Az gelişmiş...*, ss. 41-43.

⁶⁶ Erol Kurubaş, "Pan Kürdist Hayaller ve Gerçekler", *Stratejik Analiz*, (Aralık 2007), s. 71.

⁶⁷ Bu fonksiyon Batı Avrupa'da mevcut merkezi devlette egemenliğin kraldan ulusa devrini sağlarken; Orta Avrupa'da parçalanmış ulusların bütünleşmesini; Doğu Avrupa'da başka devletlerin egemenliğinde olan toplulukların bağımsızlığını yeniden elde etmeleri sağlamıştır. Sömürge geçmişine sahip ve az gelişmiş ülkelerde ise bağımsızlık ve bütünleşmenin yanında modernleştirici etkisiyle kimlik bilinci edindirme işlevi görmüştür. Sonuç itibarıyla milliyetçilik ülkelerin siyasal ve sosyo-ekonomik gereksinimleri doğrultusunda işlevselleşmiştir. Oran, *Az gelişmiş...*, ss. 34-44. Bu doğrultuda birçok ülkede uluslaşma, ulus-devlet ve milliyetçilik açısından bakıldığında çeşitli dinamiklerin rol oynadığı ve sıralamanın değiştiği görülmektedir. Fransa ve İngiltere örneğinde olduğu gibi esas dinamikler burjuvazi ve kapitalist unsurlar olduğunda önce uluslaşma, ardından ulus ve en son da milliyetçilik ortaya çıkmaktadır. Esas dinamikler burjuvazi, küçük burjuvazi ve aydınlar olduğunda uluslaşmayı milliyetçilik onu da ulus-devlet izlemektedir (örneğin Almanya, İtalya, Çekoslovakya). Dinamikleri aydınlar, yabancı işgali ve sömürgeciliğin oluşturduğu durumlar da önce milliyetçilik sonra ulus-devlet, en son da uluslaşma gelmektedir (Balkanlar, Orta Doğu, Güney Amerika, Afrika ve Asya da olduğu gibi). Esas dinamiğin aydınlar, küçük burjuvazi ve yabancı işgali olduğu durumlarda Doğu Avrupa, bazı Balkan ülkeleri, İspanya ve Portekiz örneğindeki durum oluşmaktadır. Suavi Aydın, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993, s. 76.

⁶⁸ James Anderson, "Nationalism and Geography", *The Rise of the Modern State*, ed. James Anderson, (Atlantic Highlands, New Jersey, Humanities Press International, Inc., 1986, s. 117'den aktaran Recep Boztemur,

Milliyetçilik ulusla olduğu kadar ulus-devletle de yakından ilişkilidir. Kuramsal olarak ulus-devlet kavramı kurumsallaşmış bir siyasi iktidar şeklinin bu kurumsal bütünlüğünü sağlayabilmek amacıyla oluşturulan bir kurguyu işaret eder. Bu bağlamda bu kurgu iki unsurun yani ulus ve devletin kendi içerisinde türdeşliğe sahip olmasıdır.⁶⁹ Dolayısıyla ulus-devlet, sınırları belirlenmiş bir toprak parçası içerisinde yönetimi altındaki toplulukları ve bunlara ait alt kimlikleri (bölgesel, etnik, dilsel ve dinsel farklılıkları) gelenek ve köken/soy mitlerini canlandırarak veya yaratarak ortak kültür, simgeler ve değerler çerçevesinde türdeşleştirmeye çabalar. Böylece ulus-devlet tek bir bütün olarak genelleştirilmiş üst ve üstün kimlik(ulus) içinde onları örgütlemeye sağlayan siyasi bir yapılanmadır.⁷⁰ Bu nedenle ulus inşası (*nation-building*) yapılırken merkezi iktidarlar bünyesindeki alt kimlikleri milliyetçilik ideolojisi ve uluslaştırma araçlarıyla kontrol altına almaya çalışırlar. Uluslaştırma araçları kullanılarak farklılıkların giderilmesi amaçlanır. Bu uluslaştırma araçları eğitim, zorunlu askerlik uygulaması, siyasi katılım, hukuksal ve dilsel gibi unsurlar olacaktır.⁷¹ Milliyetçilik, bu noktada aynı siyasal otoriteye aidiyet duyarak türdeşleşmesiyle birlikte siyasal ve ulusal sınırların uyumunun sağlanmasını görevini görecekler.⁷² Eğitim aracılığıyla öğretilen ulusal dille birlikte yurttaşlara vatan ve tarihsel birliktelik gibi unsurların aşılması amaçlanır. Ordu ise özellikle zorunlu askerlik uygulamasıyla eğitim unsurunda olduğu gibi vatan ve ulus kavramalarını kutsallaştırarak yurttaş oluşturma işlevini yüklenir. Son olarak bireyin kendini ulusal alana dahil edilebilmesi için siyasi katılım hakkı da bir uluslaştırma aracı olacaktır.⁷³ Tüm bu çabalar uluslaştırmanın sağlanması için azınlık ve toplumsal ulusların üst yapıda standartlaştırma çabalarının baskıcı ve asimilasyonist bir nitelik taşıyacağına göstergesidir.⁷⁴

b) Etnik Gruplar ve Milliyetçilik

Ulus-devletler için vatandaşlığa dayalı bir ulus-devletin inşa edilmesi için birleştirici bir öge olarak kullanılan milliyetçilik, sadece ulus inşasında kullanılan bir araç değildir. Ulus-devletlerin oluşturulmasına zemin hazırlayan milliyetçilik, ayrılmayı gerçekleştirmek isteyen etnik grubun da kullanacağı araçların en önemlilerinden biridir. Bu yönüyle milliyetçilik

“Tarihsel Açından Millet ve Milliyetçilik: Ulus-Devletin Kapitalist Üretim Tarzıyla Birlikte Gelişimi”, *Doğu Batı*, Cilt 9, No. 38, (Ağustos-Ekim 2006), ss. 167–168.

⁶⁹ Erözden, s. 3.

⁷⁰ Kurubaş, “Etnik Sorunlar...”, s. 22.

⁷¹ Erözden, s. 26.

⁷² Boztemur, s. 166.

⁷³ Uluslaştırma araçlarının işlevleriyle ilgili daha geniş bilgi için bkz. Erözden, ss. 126–128.

⁷⁴ Erol Kurubaş, *Asimilasyondan Tanınmaya: Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı*, Ankara, Asil Yayınları, 2004, ss. 8–9.

birleştirici yönünün yanında parçalayıcı bir karaktere de sahip olur.⁷⁵ Gerçekten de etnik gruplar milliyetçiliği ayrılma taleplerini gerçekleştirmede etkin bir ideoloji olarak kullanarak ayrı bir ulus-devlet oluşturma çabasına meşruiyet sağlamaya çalışırlar.⁷⁶ Milliyetçiliğin hem devletin kullandığı hem de ayrılmayı gerçekleştirmek isteyen grupların kullanacakları bir araç olduğundan ayrılıkçılık sorunu da bir milliyetçilikler sorununa bürünmektedir. Devlet, “teritoryal” milliyetçilikle ulusal ve ülkesel bütünlüğü korumaya çabalarken; etnik gruplar da farklılıklarıyla birlikte kimliklerinin devamı, bağımsızlığın sağlanması gibi siyasal hedefleri olan etnik milliyetçiliğe yönelmektedirler.

Bununla birlikte etnik gruplar belli şartlar altında ulusa dönüşebilme potansiyelini bünyelerinde barındırırlar. Nitekim dünya üzerinde ulus olma çabasında potansiyel uluslar mevcuttur.⁷⁷ Buna karşılık Gellner, dünya üzerinde çok sayıda potansiyel ulus olmasına rağmen; dünyada belirli sayıda özerk ya da bağımsız siyasi birime yer olduğunu belirtir.⁷⁸ Etnik gruplar ulus olma potansiyellerini harekete geçirip uluslaşmaya doğru çevirmeleri için birleştirici birtakım unsurlara da ihtiyaç vardır. Bu doğrultuda milliyetçilik önem kazanmaktadır. Etnik milliyetçilik, etnik unsurlar bağlamında oluşan kültürü merkeze koyar ve siyasal hedeflerini daha fazla özerklik ve ayrı statü elde etme şeklinde yapılandırarak kendi kendini yönetme yetkisine sahip bir siyasal birim olma doğrultusunda şekillendirir. Böylece etnik milliyetçi hareketler bağımsızlık elde etme düşüncesiyle temel odaklarına toprak egemenliği ve siyasal otoriteyi yerleştirirler.⁷⁹ Ancak her etnik hareket ayrılıkçı olmak zorunda değildir.⁸⁰

Bir ülke içerisinde yaşayan etnik gruplar çeşitli nedenlerle kendi kimliklerinin bilincine vararak, bu bilinci siyasal bir harekete dönüştürebilirler. Gellner, bir etnik grubun siyasallaşmasını siyasal bir sınır talebinin varlığıyla ilişkilendirir. Ona göre etnik grup kendi varlığından emin olmanın ötesinde siyasal bir sınır isterse siyasallaşır ve milliyetçi hareket başlatır.⁸¹ Böylece bir etnik grubun siyasallaşması, özerklik ya da ayrılma talebinde bulunmasına yol açacaktır. Bununla birlikte etnik grubun siyasallaşması dışarıdan gelebilecek

⁷⁵ Kurubaş, “Etnik Sorunlar...”, s. 24.

⁷⁶ Smith, *Ulusların ...*, s. 171.

⁷⁷ Smith, *Ulusların ...*,s. 200.

⁷⁸ Kuşkusuz Gellner’in bu vurgusu potansiyel ulusların bağımsızlığa doğru hareket etmeleri sonucunda yeni devletlerin ortaya çıkabilmesi ve bunun sonuçları üzerindeki endişesini yansıtmaktadır. Gellner, *Uluslar...ss.* 72–73.

⁷⁹ Rodolfo Stavenhagen, *Ethnic Conflicts and the Nation-State*, London, Macmillan Press Ltd., 1996, s. 289.

⁸⁰ Ganguly and Taras, s. 42.

⁸¹ Ernest Gellner, *Milliyetçiliğe Bakmak*, Çev. Simten Coşar, Saltuk Özertürk, Nalan Soyarık, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 59.

değiştirme çabalarına karşı direnç göstermesini de beraberinde getirecek, nitekim değişmesi de zor olacaktır.⁸²

Connor, modernleşmenin getirdiği sürecin, etnik farklılıkların derinleşmesiyle birlikte etnik grupların özbilinçlerine ulaşmalarına yol açabilecek sonuçlar da doğurabildiğini öne sürer. Connor'un üzerinde durduğu husus modernleşmenin etkisiyle etnik grup açısından farklılıkların artması ve dolayısıyla bu farklıları sürdürmenin zorlaşması nedeniyle etnik grupların ayrılma arzularını kamçılayabileceğidir.⁸³ Modernleşmeyle birlikte ayrılıkçı hareketlerin ortaya çıkmasını etkileyen bir diğer etken de küreselleşmedir. Küreselleşmeyle belirginleşen demokrasi ve insan hakları başta olmak üzere uluslararası alanda yükselen değerlerin etkisiyle ulus-devletlerin asimilasyonu işletmekte zorlanacakları açıktır.⁸⁴ Buradan hareketle küreselleşme olgusunun da ayrılıkçı hareketleri tetikleyen bir unsur olduğu söylenebilir. Bu durumu destekler biçimde uluslararası gelişmeler açısından bakıldığında özellikle 1990 sonrası ulus-devlet olgusunun küreselleşmenin etkisi altında zayıfladığı ve böyle bir durumda ulus-devletlerin varlığını sürdürmesi de giderek zorlaştığı ileri sürülmektedir.⁸⁵ Ancak buna rağmen 1648 Westphalia Antlaşması ile biçimlenen modern devlet henüz ciddi bir sarsıntı geçirmiş değildir. Yani hâkim devlet şekli hala ulus-devlet yapılanmasıdır.⁸⁶ Nitekim ayrılıkçıların hedeflediği yapılanma da şu an itibariyle ulus-devlettir.

Öte yandan bir grubun etnik kimlik bilincine ulaşması ve sonrasında siyasallaşması üzerinde atalardan alınan mirasın etnik grup bireyleri üzerindeki etkisi mutlaka olacaktır. Vamık D. Volkan, bir gruba mensup bireylerin atalarının yaşamış olduğu birtakım kötü olayların (savaşlar, travmalar vs.) grubun üyeleri üzerindeki kolektif anısını tanımlamak için seçilmiş travma (*chosen trauma*)⁸⁷ terimini kullanır. Ona göre atalarının yaşadığı bu felaketlerden etkilenen grup üyeleri bu anılar üzerinde yoğun duygular yaşarlar ve bunları

⁸² Şener Aktürk, "Etnik Kategori ve Milliyetçilik: Tek-etnili, Çok-etnili ve Gayri Etnik Rejimler", *Doğu Batı*, Cilt 9, Sayı 38, (Ağustos-Eylül-Ekim 2006), s. 26.

⁸³ Connor, Karl Deutsch'un modernleşmenin ve sosyal iletişimin etkileşimi artıracığı düşüncesine karşı çıkararak modernleşmenin birleştirici değil, ayrıştırıcı olacağını savunur. Walker Connor, "Nation-Building or Nation-Destroying?" *World Politics*, Vol. 24, No. 3, (April 1972), ss. 321–332.

⁸⁴ Jürgen Habermas, *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti*, İstanbul, Bakış Yayınları, 2003, ss. 26–30.

⁸⁵ Baskın Oran, *Kalkık Horoz: Çekiç Güç ve Kürt Devleti*, Ankara, Bilgi Yayınları, 1998, s. 27.

⁸⁶ Aytekin Yılmaz, *Etnik Ayrımcılık: Türkiye, İngiltere, Fransa, İspanya*, Ankara, Vadi Yayınları, 1994, s. 24.

⁸⁷ Daha geniş bilgi için bkz. Vamık D. Volkan, "Large-Group Identity and Chosen Trauma", <http://www.vamikvolkan.com/Large-Group-Identity-and-Choosen-Trauma.php> Erişim Tarihi: 17.11.2009, Ayrıca bkz. Abdülkadir Çevik, *Politik Psikoloji*, Ankara, Dost Yayınları, 2008, ss. 61–64.

nesilden nesile aktarırlar.⁸⁸ Bu anılarla birlikte kimliğin kaybı korkusu, Volkan'ın zaman çökmesi olarak adlandırdığı zihinsel olarak ortak seçilmiş travmaların yeniden canlanmasına yol açabilecektir. Şüphesiz ki, tarihsel anılarla birlikte bir etnik grubu fiziksel ya da kültürel olarak yok etmeye yönelik eylemler, gelecek nesildeki grup bireyleri üzerinde unutulmaz bir iz bırakacaktır. Böylece etnik grup üzerinde sosyo-psikolojik etkenler grubun bireyelerinin yoksa kimlik bilinçlerinin farkına varmalarını sağlamasına ya da en azından bu kimliklerinin tanınması taleplerini de beraberinde getirecektir.

Geçmişin mirasının yanında bir etnik gruba mensup bireyelerin kimliklerini tehdit altında hissetmesi durumunda da kimliklerini koruma refleksini doğurması muhtemeldir.⁸⁹ Volkan'a göre bireyeler normal zamanlarda kimlikleriyle ilgilenmezler; ancak kimlikleri tehdit altında olduğunda kimliklerine olan bağlılıkları artar. Kendini bağlı olduğu etnik grubun üyesi sayan bireyeler kimliklerine yönelik bir tehditle karşılaştıklarında savunma reflekslerini çalıştırarak, kimliklerini korumayı ve tehdidi bertaraf etmeyi seçerler.⁹⁰ Bu durum kimliklerine daha fazla sarılmalarını da beraberinde getirecektir. Sonuç itibariyle etnik kimliğin ifade edilme arzusu bile başlı başına bir grubun siyasallaşmasının ve ayrılma yanlısı bir çaba içerisine girmesinin bir nedeni olacaktır.

Etnik grupların siyasallaşmalarına yol açan ve ayrılıkçılığı ortaya çıkaran birçok nedenin altında ulus-devletin kuruluş aşamasında yaşanan gelişmelerin etkisi vardır. Bir devletin sınırları içinde yaşayan etnik grupların varlığı tarihsel bakımdan farklı etnik grupları tek bir devletin egemenliği altına almaya yönelik çabaların bir sonucudur. Bu nedenle bir ulus-devlet içerisinde farklı etnik grupların olması muhtemeldir. Bu doğrultuda devletler ulus inşası süreciyle birlikte bir kültür geliştirme çabalarının yanında kültürel olarak diğer unsurları da devre dışı bırakmaya çalışırlar.⁹¹ Uluslaşma yaşanırken yani ulus inşa edilirken entegrasyon, çokkültürcülük veya asimilasyon gibi bütünleşme biçimleriyle bir ulus oluşturulmaya çalışılır. Bu doğrultuda tarihsel örneklerin gösterdiği üzere asimilasyon unsuru ulus inşasında etkin olarak kullanılan bir bütünleşme biçimidir. Bu bağlamda her milliyetçilik için asimilasyon cazip bir unsurdur. Böyle bir süreç devleti yöneten belli bir etnik grubun diğer etnik gruplara kendi kimliğini kabul ettirmeye çalıştığı süreç olacaktır. Bu doğrultuda

⁸⁸ Vamık D. Volkan, *Kanbağı: Etnik Gururdan Etnik Teröre*, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1999, ss. 63–64.

⁸⁹ Volkan, *Kanbağı...*, s. 37.

⁹⁰ Vamık D. Volkan, *Etnik Terörizmin Psikolojisi*, Çev. A. Çevik-B. Ceyhun, Ankara, Politik Psikoloji Yayınları, 1993, ss. 15–16.

⁹¹ Hüseyin Kalaycı, "Etnisite ve Ulus Karşılaştırması", *Doğu Batı*, Sayı 44, (Şubat-Mart- Nisan 2008), s. 93.

ulus-devletler bunu gerçekleştirmek için milliyetçilik ideolojisiyle birlikte eğitim, askerlik, dil gibi birleştirici uluslaştırma araçları ve türdeş bir yapı oluşturulması için gerekli olacaktır.⁹² Buradaki amaç farklılıkları en aza indirerek bir ulusal bütünleşme ve bir üst ulusal kimlikte birleşme sağlanması olacaktır. Dolayısıyla ulus inşası olarak adlandırılan türdeşleştirme çabası farklılıkları en aza indirdiği takdirde başarı kazanmış olacaktır. Ancak her zaman bu şekilde bütünleştirme çabasının sağlanamadığı görülür. Nitekim devletlerin yaşadıkları etnik sorunlarla birlikte ayrılıkçı hareketlerin varlığının bir nedeni de bu şekildeki türdeşleştirmenin sağlanamadığına işaret eder.

Buna karşılık etnik gruplar böyle bir türdeşleştirmeyi kabul edebilir ya da karşı çıkabilirler. Etnik grup türdeşliği kabul edip ulusal kimliği benimsemesi sonucu gönüllü olarak asimilasyon gerçekleşmiş olacaktır. Ancak etnik grubun hem kendi kimliği üzerinde ısrarcı olması hem de ulusal kimliği reddetmesi durumunda devletin zor kullanarak asimilasyonu sağlamaya çalışmasının yanında çatışma, ayrılma gibi travmatik sonuçlara da neden olabilir. Bununla birlikte bir seçenek daha söz konusudur. Etnik grup ulusal kimliği kabul etmekle birlikte kendi kimliğinde de ısrarcı olması da görülebilir. Bu durumda önceki durumdaki çatışma ayrılma gibi sonuçlara yol açılmaması için belirleyici unsur devletin tutumu olacaktır.⁹³

Bu şekilde devletlerin ulus inşa sürecinde kullanılan asimilasyonist çaba ekonomik süreç sonunda ortaya çıkan doğal bir süreç olabileceği gibi zora dayalı bir süreçle de olabilir. Bu doğrultuda uluslaşmanın gerçekleştiği konjonktür önem kazanmaktadır. Bir ülke içerisinde yaşayan bir etnik grubun kimlik bilinci ulusal ekonomik pazarla birlikte ticaret, kentleşme gibi ortak değerler üreten sosyal mekanizmalardan önce oluşabildiyse asimilasyonun başarılı olma ihtimali düşüktür. Ters açıdan bakıldığında sosyal mekanizmaların oluşmasından önce etnik grubun bilinci yerleşmeden asimilasyonist süreç başlatıldıysa yönetimin asimilasyonu kullanarak türdeşleştirme çabası yüksek olacaktır.⁹⁴

Uluslaşmanın yaşandığı mekânla uluslaşmayı yaşayan toplumun tarihsel ilişkisi grubun ilerideki tutumunu belirlemede önemli bir etkidir. Bu bağlamda bir etnik grubun otoktonluk (*yerlilik*) ya da göçmenlik gibi nitelikleriyle doğrudan bir ilişki kurulabilir. Etnik

⁹² Kurubaş, "Etnik Sorunlar...", s. 23.

⁹³ Baskın Oran, *Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç mevzuat, İçtihat, Uygulama*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 29.

⁹⁴ Oran, *Türkiye'de...*, s. 32.

grubun otokton olması halinde göçmen olarak ülkeye yerleşenlere oranla kimlik bilinci daha güçlü olacağından⁹⁵ ayrılıkçı eğilime yönelme potansiyeli de güçlü olabilir. Aksine göçmenlerin farklılıkları kabullenme oranları ve kurdukları devletlerde çokkültürcülük politikalarının temel alınması nedeniyle ayrılıkçılığa yönelmeleri daha zordur.⁹⁶

Öte yandan, ulus-devletlerin asimilasyon ve baskı yoluyla türdeşleştirme anlayışı sorunların daha da derinleşmesine ve içinden çıkılmaz bir süreç haline dönülmesine neden olabilir.⁹⁷ Hatta bu durum devlet ve etnik grup arasında uyuşmazlıklara ve çatışmalara neden olabilir. Toplumdan dışlanmış ya da ayrımcı devlet uygulamalarıyla tecrit edilmiş veya mevcut siyasi yapıdan rahatsızlık duyan grup mensuplarının örgütlenmesiyle ayrılıkçı süreci başlatan silahlı eylemler görülebilecektir.⁹⁸ Nitekim etnik kültürün sınırlandırılması, siyasi baskı altında tutulması gibi nedenlerle ortaya çıkan etnik kimliğin ifade edilememesi durumu etnik çatışmaların doğmasının siyasi ve ekonomik etkenlerin dışındaki bir nedenidir.⁹⁹ Dolayısıyla asimilasyonun gruplar üzerinde yaratacağı maddi ve manevi mağduriyet duygusu grubun milliyetçiliğe yönelmesine yol açacaktır. Bu durum etnik sorunların derinleşmesine, dış müdahalelere ve ayrılmaya meşruluk kazandırmaya neden olabilir.¹⁰⁰ Sonuç itibarıyla baskı altında tutulan ve kimliğini ifade edemeyen gruba yönelik asimilasyon politikaları grubun ayrılma isteğini kışkırtacaktır.

Bu şekilde asimilasyonist bir nitelik taşıyan ulus inşası sonrasında bazı etnik gruplar haklarının ihlal edildiklerini, ayrımcılığa uğrayıp kültürel haklarının yok sayıldığı yönünde argümanlar sunarlar. Nitekim siyasallaşmış etnik grupların politik olarak önemsenmemesi, ekonomik olarak sömürülmesi, temel haklardan yoksun bırakılması, siyasal ve kültürel olarak aşağılanması benzeri değişmeyen şikâyet listeleri mevcuttur.¹⁰¹

⁹⁵ Oran, *Türkiye’de...*, s. 31.

⁹⁶ Kurubaş, “Etnik Sorunlar...”, s. 30.

⁹⁷ Kirişçi ve Winrow, s. 17.

⁹⁸ Emin Gürses, *Uluslararası Sistemin Kıskacında Etnik Terör*, İstanbul, Profil Yayınları, 2007, ss. 13–23.

⁹⁹ Muzaffer Ercan Yılmaz, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ‘Sınır İçi’ Etnik Çatışmalar”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 2, No. 6, 2006, ss. 19–20.

¹⁰⁰ Tarık Ziya Ekinci, *Avrupa Birliği’nde Azınlıkların Korunması Sorunu: Türkiye ve Kürtler*, İstanbul, Sümer Yayınları, 2001, s. 56.

¹⁰¹ Anthony Harold Birch, *Nationalism and National Integration*, London, Unwin Hyman, 1989, ss. 63–64.

B. Etnik Ayrılkçı Hareketlerin Ortaya Çıkışları ve Nedenleri

Etnik ayrılkçı hareketlerin gerçekleşebilirlik şartlarına geçmeden önce etnik ayrılkçılık unsurlarının nasıl analiz edilebileceği üzerinde durmak gereklidir. İlk olarak Nagel, etnik farklılıkların bir sosyal harekete dönüşmesini anlamak için etnik grubun geniş toplumla ilişkileri ve hareketin iç dinamikleri incelenmesini önerir.¹⁰² Böyle bir yöntem ayrılkçı hareketleri anlama da mutlaka eksik kalacaktır. Wood, daha geniş kapsamlı bir analiz yöntemi önererek bir ayrılkçı hareketi analiz etmek için incelenmesi gereken etkenleri sıralar. Ona göre, öncelikle ayrılkçılığa yol açan şartlar yani yabancılaşmayı başlatan faktörler incelenmelidir. Ayrılkçı hareketin yükselişi ve egemen bağımsızlık hedeflerine ulaşmasında etnik grubun girişimlerinin yanı sıra merkezi hükümetin tavrı da etkili olacaktır. Öte yandan, ayrılkçı hareketi önleme girişimleri ve devletin bütünlüğünün sürdürülebilirliği üzerindeki etkinlikleri, ayrılma durumunun dönüşü olmayan bir yola girip girmediği ve yurtiçi ve uluslararası faktörlerin de incelenmesi gerekir.¹⁰³

Bir ayrılkçı hareket oluşurken hangi etkenler belirleyici olacaktır? Başka bir deyişle bir ayrılkçı hareketin ortaya çıkmasını belirleyebilmek için genel faktör analizleri yapmak mümkün müdür? Çeşitli örnekler ayrılkçı hareketlerin benzer şekilde veya aynı şartlar altında oluşmadığını göstermektedir. Bu nedenle ayrılkçı hareketler için mutlak faktör analizleri yapmak mümkün değildir. Etnik ayrılkçı hareketlerin çoğunun farklı ortamlarda ortaya çıktıkları görülür. Horowitz'e göre bazı hareketler yeni bir devletin oluşmasının hemen sonrasında küçük bir tahrikle ortaya çıkabilirken bazı hareketlerse yavaş yavaş kaynar ve sonunda bir şey olmaz.¹⁰⁴ Bununla birlikte etnik ayrılkçı hareketler farklı neden ve şartlarda ortaya çıkar.

Daha önce belirtildiği gibi etnik grupların ulus olma iddiası onların siyasallaşmalarını beraberinde getirecektir. Etnik grupların siyasal eğilimlerine yön veren ölçütleri ortaya koymak için literatürde yer alan kuramsal anahtarları kullanmak ayrılmanın gerçekleşebilirliğini ölçmek adına bir perspektif sunabilir. Her ayrılkçı hareketin kendine has koşulları olmasına rağmen birtakım ortak nesnel koşullardan da bahsedilebilir. Bu koşulların

¹⁰² Joanne Nagel, "The Conditions of Ethnic Separatism: The Kurds in Turkey, Iran and Iraq", http://eric.ed.gov/ERICWebPortal/custom/portlets/recordDetails/detailmini.jsp?_nfpb=true&_ERICEExtSearch_SearchValue_0=ED161813&ERICEExtSearch_SearchType_0=no&accno=ED161813, Erişim Tarihi:01.10.2008, s. 3.

¹⁰³ Wood, s. 109.

¹⁰⁴ Donald. L. Horowitz, "Patterns of Ethnic Separatism", *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 23, No. 2, 1981, s. 165.

etki derecesi birbirinden farklılaşsa da aralarında geçirgenlik olduğu da söylenebilir. Gellner, etnik grupların etki potansiyellerinin belirlenmesinde birtakım kıstaslar sunar. Bu kıstaslar bir etnik grubun sahip olduğu belirli özelliklerin ayrılma seçeneği üzerindeki etkisini belirleyebilmek açısından da bir yol haritası olarak kullanılabilir. Bu ölçütlerin başında sayı, yoğunluk, tarihsel süreklilik, motivasyon, dış güdüler (jeopolitik konum, irredentizm olanağı, uluslararası konjonktür) geldiği söylenebilir.¹⁰⁵ Bunlarla birlikte yerlilik/otoktonluk, siyasal bilinç düzeyi, liderlik, tarihsel süreklilik, dış destek, ayrılmanın toplumsal tabanı ve iç dinamikleriyle bölgesel gibi durumlar da belirleyici olacaktır.¹⁰⁶ Bu ölçütlerden genel bir çıkarım yapmak gerekirse ayrıştırıcı unsurların birleştirici unsurlardan çok olduğu durumlarda ayrılmayı seçecek grup açısından ayrılma seçeneği daha baskın ve gerçekleştirilebilir olur. Başka bir ifadeyle bu ölçütlerin ayrılıkçı hareketle pozitif uyumu ayrılıkçılığın gerçekleştirilebilirliğini belirlenmesi açısından önemlidir. Ancak bir ayrılıkçı harekette görülebilen ya da çıkarım yapılabilen temel bir neden, başka bir ayrılıkçı harekette ya daha geri planda kalmakta ya da hiçbir rol oynamamaktadır. Bu nedenle bir etnik grubun ayrılma olasılığı üzerinde analiz yapılırken bu ölçütlerle birlikte mutlaka özel şartlar da dikkate alınmalıdır.

- 1) *Sayı*: Etnik grubun bağımsızlık için etkili ve yeterli olacak bir nüfusa sahip olup olmadığıyla ilgilidir. Bununla birlikte etnik grubun ülke içerisindeki diğer gruplara sayısal oranı da önemlidir.
- 2) *Yoğunluk*: Etnik grubun ülke içerisindeki dağılımının nasıl olduğudur. Bir etnik grup yaşadığı ülke içerisinde dağınık ya da belirli bir bölgede toplanmış olabilir. Ülkenin sınır bölgelerine yakın bir yerde toplanması, sınırdaş devlette akraba toplulukların varlığı da ayrılmanın gerçekleşmesinde etkili olacaktır. Ayrıca bölgeler arası ekonomik farklılıklar da grup bireylerinin yerleşimleri üzerinde etkili olacaktır.
- 3) *Tarihsel süreklilik*: Etnik grubun varlıkları ve taleplerinin tarih içerisinde izlediği seyir de önemlidir. Ayrılıkçı hareketin kesintisiz olarak devam etmesi durumu söz konusuysa bu hareketin ayrılma eğilimi yüksek olacaktır.
- 4) *Beklenti*: Etnik grubun bağımsızlık düşüncesine atfettiği önem ve içinde yaşadığı devletten beklentilerini nelerdir?

¹⁰⁵ Ölçütler için bkz. Baskın Oran, *Devlet Devlete Karşı*, Ankara, Bilgi Yayınları, 1994, ss. 112–115, Oran, *Türkiye’de...*, ss. 202–204, Baskın Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, 4.Baskı, Ankara, İmaj Yayınları, 2001, ss. 175–179.

¹⁰⁶ Erol Kurubaş, “Irak’ta Kürt Ayrılıkçılığı ve Başarı Şansı”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 8, Sayı 4, (Kış 2002), s. 148.

5) *Motivasyon*: İçerisinde yaşadıkları devlet yönetiminden gruba yönelik baskı ve ayrımcılığın gruba etkilerini kapsamaktadır. Baskı ve ayrımcılığa uğradığını düşünen etnik grupların ayrılma motivasyonları yüksek olacaktır.

6) *Dış güdüler*: Ülke içinde değil, sınır ötesini ilgilendiren unsurlardır ve üç boyutu mevcuttur:

a) *Jeopolitik Konum*: Etnik grubun konumlandığı coğrafi alanın özellikleriyle ilgili olan bu unsur grubun stratejik bir noktada bulunup bulunmaması durumu açısından önemlidir. Sınırdaki yer alan etnik grupların ayrılmaları daha kolay olacaktır.

b) *İrredentizm Olanağı*: Bir etnik grubun başka yerde soydaşlarının olup olmaması da olumlu veya olumsuz olarak ayrılmaya etki edecektir. Ayrıca etnik gruba akraba bir devlet bulunmuyorsa ayrılmanın gerçekleşebilirliği zorlaşacaktır.¹⁰⁷

c) *Uluslararası Konjonktür*: Ayrılmanın zamanlama açısından uluslararası politikanın genel durumuna uygunluğuna bakılabilir. Ayrılıkçı eğilime sahip gruplar her an ayrılmayı sağlayacak uygun koşulların yaratılması için fırsat kollarlar. Grubun ayrılması açısından yanlış bir zamanlamanın seçilmesi hareketin başarısızlığına neden olacak ve belirlenen bağımsızlık hedefi gerçekleştirilememiş olacaktır. Bu doğrultuda pratik olarak ayrılma için elverişli koşulların sağlandığı anlar grubun ayrılması için uygun koşulların yaratıldığı zamanlardır. Uluslararası politikada bir anda patlak veren radikal değişim dönemleri statükonun revize edilmesine müsait olduğu için ayrılmanın gerçekleşmesi açısından da önemli bir fırsat sunar. Ayrılmayı gerçekleştirmek isteyen gruplara konjonktürel olarak esnek bir yol açarak, serbesti sağlayan böyle anlar ayrılıkçılar açısından oldukça önemlidir.¹⁰⁸

Bir devletin ekonomik gelişmişlik düzeyi de ayrılıkçı hareketlerin ortaya çıkıp çıkmaması üzerinde yakın bir ilişki vardır.¹⁰⁹ Ekonomik eşitsizliğin ve ayrımcılığın bulunduğu durumlar ayrılıkçı düşünceleri körükleyebilir. Çünkü dezavantajlı olduğunu düşünen gruplar içlerinde patlamaya hazır bir potansiyeli de içlerinde barındırırlar. Buna rağmen ekonomik olarak iyi işleyen ve sağlam bir yapıya sahip olan devletlerin ayrılıkçılık sorunuyla karşılaşma ihtimalleri düşüktür. Ekonomik olarak geri kalmış veya ekonomik olarak bölgelerinde etkin olan grupların engelleyici faktörleri olsa da ayrılmaya meyletmeleri

¹⁰⁷ Kurubaş, "Irak'ta Kürt Ayrılıkçılığı...", s. 154.

¹⁰⁸ Kurubaş, "Irak'ta Kürt Ayrılıkçılığı...", s. 155.

¹⁰⁹ Stavenhagen, s. 294.

daha muhtemel görünmektedir.¹¹⁰ Bununla birlikte ekonomik göstergeler tek başına ayrılıkçılığı belirleyen bir etken değildir. Paradoksal olarak ekonomik gelişmişliklerine rağmen dünyanın birçok gelişmiş ülkesinde etnik sorunlardan ve ayrılıkçı hareketlerin varlığından söz edilebilir.¹¹¹ Nitekim kurumsal ve ekonomik yapısıyla dünyanın en gelişmiş devletlerinden biri olan Kanada'da geniş bir özerkliğe sahip olan Katolik Fransız Kanadalılardan kaynaklanan Quebec sorunu vardır. İspanya'da Katalanlar da ekonomik açıdan oldukça iyi olmasına rağmen ayrılma hedefi varlığını sürdürmektedir. Benzer şekilde gelişmiş bir Avrupa ülkesi olan Fransa'da Korsika ayrılıkçılığı görülmektedir. Bu örnekler ekonomik olarak iyi durumda olan devletin ayrılıkçılıkla karşılaşabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Dolayısıyla ayrılıkçılık gelişmiş ya da azgelişmiş bölgeler fark etmeden dünyanın hemen hemen her bölgesinde meydana gelen bir durumdur. Başka bir anlatımla Büyük Britanya'da İskoçya ve Kuzey İrlanda, İspanya'da Katalonya, Fransa'da Breton bölgesi, Kanada'da Quebec Bölgesi gibi nispeten gelişmiş bölgelerde görülen ayrılıkçı hareketler, Irak'ın kuzey bölgelerinde yaşayan Kürtlerin, Nijerya da İbolaların, Etiyopya'da Eritrelilerin, Afganistan'da Pahtanların yaşadığı nispeten geri kalmış bölgeler arasında da görülebilmektedir.¹¹²

Ekonomik etkenlerin ayrılıkçılık üzerindeki etkisini belirlemek üzere Horowitz geri kalmış ve gelişmiş etnik gruplar arasından bir ayrıma gider. Burada gelişmiş gruplar tarım dışı sektörlerde çalışan ve eğitim şartlarından faydalanan gruplar olarak tanımlanırken; geri kalmış gruplarsa bunun tam tersi pozisyonadlardır.¹¹³ Bu ayrım doğrultusunda Horowitz, ayrılmanın gerçekleşebilirliğini dört ana kategoride incelenmesini önerir. Bunlar azgelişmiş bölgelerdeki azgelişmiş gruplar, azgelişmiş bölgelerdeki gelişmiş gruplar, gelişmiş bölgelerdeki gelişmiş gruplar, gelişmiş bölgelerdeki azgelişmiş gruplardır. İlk kategoride yer alan azgelişmiş bölgelerdeki azgelişmiş gruplar içinde yaşadıkları devletlerde devlet hizmet ve gelirlerinden yararlanma gibi siyasi talepleri bulunur. Bu gruplar ayrılmanın yaratacağı ekonomik maliyete rağmen ayrılmayı seçebilir ve bunun için mücadele edebilirler. Bu şekilde ayrılmalar erken bir zamanda gerçekleşir ve yaygın olarak görülür. Bir diğer kategori azgelişmiş bölgelerdeki gelişmiş gruplardır. Bu grupların gelir konusunda siyasi talepleri ciddi bir probleme neden olmaz. Sadece devlet içerisinde ayrımcılığa uğrama gibi politik şikâyetleri vardır. Bu tarz gruplar ancak ekonomik maliyet düşükse ayrılma unsurunu seçebilirler. Dolayısıyla bu

¹¹⁰ Horowitz, *Ethnic Groups...*, s. 229.

¹¹¹ Kurubaş, "Irak'ta Kürt Ayrılıkçılığı ...", s. 147.

¹¹² Nagel, "The Conditions of...", s. 2.

¹¹³ Horowitz, *Ethnic Groups...*, s. 233.

şekildeki ayrılmalar da sıklıkla görülür; ancak ekonomik maliyet unsuruna bağlı olduğundan erken bir şekilde gerçekleşmeyebilir. Üçüncü kategori de ise gelişmiş bölgelerdeki gelişmiş gruplar yer alır. Bu gruplar üretilen maliyetin gelirin ülke içerisindeki dağılımı, ayrımcı olunmaması gibi siyasi talepler de bulunurlar. Bu grupların ayrılmasını etkileyecek unsurlardan en önemlisi önceki kategorideki gibi ayrılmanın ekonomik maliyetidir. Eğer ekonomik maliyet düşükse ayrılma unsuru seçilebilir. Ancak bu gruplar için ayrılma seçeneğinin kullanılması nadir olarak görülür. Son kategori ise ayrılma eğilimine daha yatkın olan gelişmiş bölgelerdeki az gelişmiş gruplardır. Bu gruplar ise ekonomik kazanç ya da maliyete bakmaksızın ayrılmayı seçme ihtimalleri yüksektir. Ancak bu tarz ayrılmalar da nadir olarak görülür.¹¹⁴

Horowitz'in bir rehber olarak sunduğu matris, ayrılıkçılığın belirlenmesi açısından sadece ekonomik şartlara indirgenmediği gerekçesiyle Smith tarafından eleştirilir. Gerçekten de sadece ekonomik göstergeleri temel alınarak yapılan bir analiz eksik kalacaktır. Smith, gelişmiş ve geri kalmış ayrımlarının bile net bir şekilde tespit edebilmenin zorluğuna dikkati çeker. Bununla birlikte Smith'e göre bu şekildeki bir matrisi işlevsel kılabilmek için farklı birtakım unsurlara da ihtiyaç vardır. Smith alternatif olarak siyasi baskının ve demokratik özgürlüklerin derecesi, kültürel ve siyasi hareketliliğe tanınan imkânlar ve bir entelijansiyanın varlığı ya da yokluğunun da incelenmesini önermektedir.¹¹⁵

Ekonomik etkenlerin yanında ayrılmanın gerçekleşebilirliğini belirleyen bir diğer etken de içinde yaşanılan devletin sahip olduğu rejim unsurudur. Ülkede etkin işleyen bir demokrasinin etnik ayrılıkçı hareketlerin çıkmasını engelleyebileceği ya da birtakım uç talepleri frenleyebileceği düşünülür. Otoriter yönetimlerin ülke içerisindeki talepleri karşılama olasılığınca düşüktür.¹¹⁶ Ayrıca otoriter ve antidemokratik/baskıcı yönetimlerin karşılaştıkları etnik sorunları çözmede uyguladığı yöntemler sorunun daha da derinleşmesine neden olacaktır. Liberal demokratik toplumlarınsa karşılaştıkları etnik uyuşmazlıkların giderilmesinde sahip olduğu mekanizmalar etkili olacaktır.¹¹⁷ Bu doğrultuda tarihsel olarak bakıldığında demokratik bir yönetim altında yaşayan etnik grupların, anti demokratik unsurların etkisinde yaşayan etnik gruplara oranla ayrılma eğilimleri daha düşük olduğu

¹¹⁴ Horowitz, *Ethnic Groups...*, ss. 236–259.

¹¹⁵ Smith, *Milli Kimlik...*, ss. 207–208.

¹¹⁶ Smith, *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik*, İstanbul, Everest Yayınları, 2002, s. 117.

¹¹⁷ Muzaffer Ercan Yılmaz, *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Etnik Çatışmalar*, Ankara, Nobel Yayınları, 2007, ss. 121–125.

görülebilecektir.¹¹⁸ Bu nedenden ötürü demokrasi unsurunun ayrılıkçı hareketlerin ortaya çıkmasını nispeten engelleyebileceği ileri sürülebilir. Ancak bu durum demokrasinin olduğu bir ortamda ayrılıkçı hareketin doğmayacağına ya da var olamayacağına bir kanıtı değildir.¹¹⁹ Nitekim etkin bir demokrasi işleyişleri olan Kanada ve Avrupa Birliği içerisinde de ayrılıkçı hareketler görülebilmektedir.¹²⁰ Bununla birlikte bir ülkede bir etnik gruba yönelik kimlik haklarının verilmesi, tanınması ve korunması konusunda da çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Özellikle bir gruba birtakım haklar sağlanınca grubun ayrılıkçılığa yönelebileceğini ya da verilen hakların ayrılıkçılığı gerçekleştirme de bir araç olacağı düşünülmektedir. Ancak gruba kimlik hakları verilmemesi durumunda da ayrılıkçılığa yönelebilenin mümkün olabileceği söz konusudur.¹²¹

Öte yandan, içinde yaşanılan devlet güçlü ve istikrarlı bir yönetime sahipse bu devletin ayrılıkçı eğilimlerde karşılaşma ihtimali oldukça düşük olmasına karşılık federatif yapıli devletlerden ayrılmak daha kolaydır.¹²² Ancak federasyon modelinde federe devletler ayrıma hakkına sahip olsa da devletlerin bu modeli tercih etmelerinde ayrılıkçı hareketleri önleme amacı bulunur. Çünkü böyle bir hakkın varlığına rağmen buradaki temel amaç ayrılmadan öte entegrasyonu kurmaktır.

Bir etnik grup için ayrı bir devlet kurma eylemini kolaylaştıran unsurların yanında bazı koşulların ayrılmayı zorlaştırdığı ve üstelik imkânsız kılabileceği durumlar da söz konusudur. Nitekim Beran, toplulukların ayrılmasını onların tercihlerine bırakırken ayrılmamanın zor olabileceği hatta imkânsız olabileceği durumları da sıralar. Beran'a göre etnik grubun ülkede dağınık bir şekilde yerleşmesi, ayrıma sonrası kurulan devletin çehresinin düşman devletlerle çevrili olması, ayrılacak toprakların ayrılacağı devlet için kültürel, ekonomik veya askeri olarak önemli bir parçasında bulunması ayrılmayı zorlaştırır. Ayrıca Beran'a göre bağımsızlığı sürdürebilme yeteneğine tam sahip olamayacak kadar küçük olması, ayrılmaya

¹¹⁸ Dion, ayrılıkçılığın demokrasilerde daha nadir olduğunu savunmaktadır. Bkz. Stephane Dion, "Why is Secession Difficult in Well-Established Democracies? Lessons from Quebec", *British Journal of Political Science*, Vol. 26, No. 2, (April 1996), ss. 271–276.

¹¹⁹ Ian S. Lustick, Dan Miodownik, Roy J. Eidelson, "Secessionism in Multicultural States: Does Sharing Power Prevent or Encourage It?", *The American Political Science Review*, Vol. 98, No. 2, (May 2004), s. 210.

¹²⁰ Kanada'daki Quebec ayrılıkçı hareketi için bkz. Hüseyin Kalaycı, "Batılı Demokrasilerde Ayrılıkçı Milliyetçilik: Quebec Milliyetçiliği", *Doğu Batı*, Sayı 39, (Kasım-Aralık-Ocak 2006–2007), ss. 9–30.

Avrupa'daki ayrılıkçılar için bkz. Okur, "AB'de..."

http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=437:abde-ayrilk-boelgeler-ve-topluluklar&catid=70:ab-analizler&Itemid=134, Erişim Tarihi: 12.09.2009.

¹²¹ Kurubaş, "Etnik Sorunlar...", ss. 36–37.

¹²² Kurubaş, "Irak'ta Kürt Ayrılıkçılığı ...", s. 153.

niyeti olmayan alt gruplara baskıda bulunması gibi nedenler grubun ayrılmasını zorlaştıracaktır.¹²³

Etnik grupların siyasallaşmalarının belirlenmesinde liderlik faktörü de oldukça önemlidir. Bazı etnik grup liderleri sadece kültürel haklarına saygı duyulmasını sağlamayı amaçlarken, bazılarıysa bağımsız veya özerklik gibi bir yapı altında ayrı bir grup kimliği sürdürmeyi amaçlayabilirler. Dolayısıyla ikinci durumu hedefleyen yani ayrı bir grup kimliği sürdürmeyi amaçlayan liderlerin tavrı etnik gruplar siyasallaşmalarını da beraberinde getirecektir.¹²⁴ Bununla birlikte hareketi yönlendiren liderlerin tavrı ve rakipleri olan ilişkileri hareketin sürdürülebilirliği üzerinde etkilidir. Liderin konumu toplumsal tabanı harekete geçirme işlevi olacaktır.¹²⁵ Bu doğrultuda örgütlemeyi sağlaması ve hareketi siyasallaşarak ayrılmaya doğru çevirmesi açısından liderin tavrı önemli olacaktır. Harekete yön veren liderler arasında oluşan rekabet grubun birleşmesini engeller ve hareketi zayıflatır. Liderlerle birlikte hareket üzerinde etkili olabilecek bir diğer unsur da ayrılmayı gerçekleştirmek isteyen toplumun entelektüelleridir.

Tüm bunların yanında etnik grubun sahip olduğu diğer birtakım özellikler ve siyasal hareketin başlatılmasına ve ayrılma eğiliminin artmasına neden olabilir. Bu bağlamda bir etnik grubun sahip olduğu bazı özellikler ayrılma amacını gerçekleştirmesi açısından kolaylaştırıcı şartları oluşturur. Belli oranlarda etnik, dinsel ve dilsel yönden türdeşliğe sahip etnik grupların ayrılmaları daha kolay olacaktır.¹²⁶ Böyle bir türdeşlik her şeyden önce birlikte hareket etme duygusunu kolaylaştıracak ve harekete ivme kazandıracaktır. Benzer şekilde etnik özbilincinin farkında olan bireyleri içeren ve siyasal bir bütünlüğe sahip olan etnik grupların ayrılmaları daha kolay olacaktır.

C. Etnik Ayrılkçı Hareketlerin Uluslararası Boyutu

1. Self-Determinasyon ve Ayrılma

Ayrılkçı gruplar ayrılma iddialarını genelde “kendi kaderini tayin hakkı” ilkesine dayandırır. Egemenliğin temel koşulu meşruluktur. Bu sebepten ötürü ayrılmayı

¹²³ H. Beran, “A Liberal Theory of Secession”, *Political Studies*, Vol. 32, No. 1, (December 1984), ss. 30–31.

¹²⁴ Kirişçi ve Winrow, ss. 12–13.

¹²⁵ Kurubaş, “Irak’ta Kürt Ayrılkçılığı...”, s. 152.

¹²⁶ Kurubaş, “Irak’ta Kürt Ayrılkçılığı...”, s. 149.

gerçekleştirip egemen olmak isteyen grubun, ayrılma gerekçesini meşru zemine oturtması gerekmektedir. Bir devlet olabilmek için bu meşruluğun iç (kendi halkınca tanınması) ve dış (uluslararası topluluğun onayı) olmak üzere iki taraflı kabulüyle gerçekleşmesi gerekmektedir.¹²⁷

Genel olarak self-determinasyon kavramı her ulusun kendini nasıl yöneteceğini kararlaştırma yeteneğine sahip olması olarak tanımlanmaktadır. Ancak kavramın bu şekilde tektip bir tanımından bahsetmek mümkün değildir. Avrupa kökenli bir kavram olan self-determinasyon ilk çıktığı dönemde “halk egemenliği” ilkesine dayanmış liberal ve Marksist düşünce akımları içerisinde önemli bir yere sahip olmuştur.¹²⁸ Geçirdiği evrelerle birlikte günümüze değin farklı dönemlerde farklı anlamlarla yorumlanmıştır.¹²⁹ Kuşkusuz yorum farklılıklarının bir nedeni kavramı kullanma eğiliminin siyasal çıkarlar doğrultusunda olması; bir diğer nedeni de kavramın uluslararası dengeleri bozabilecek bir unsur olarak görülmesidir. Farklı yorumlamalar ve anlamının birden fazla olması, self-determinasyonu kavramsal düzeyde oldukça tartışmalı bir hale sokmuştur. Bu doğrultuda kavram üzerindeki tartışmalardan içsel ve dışsal olmak üzere birbiriyle ilintili iki¹³⁰ self-determinasyon anlamı ayırt etmek mümkündür.

Self-determinasyonun içsel (*internal self-determination*) anlamı, Oran’ın da belirttiği gibi 1789 Fransız Devrimi’yle Fransa halkının rejimi seçme temasında olduğu gibi en basit göndermeyle demokrasiyi işaret eder.¹³¹ Bu bağlamda self-determinasyon kavramının iç anlamı, bir topluluğun kendi yönetim düzenini seçerek siyasal, ekonomik ve toplumsal düzenini kendisinin tayin etmesi demektir.¹³² Buradan hareketle iç anlamıyla self-determinasyonla kastedilen siyasal özerklik ve demokrasi olduğu sonucuna varılabilir.

¹²⁷Erol Kurubaş, “Kuzey Irak’ta Olası Bir Ayrılmanın Meşruluğu ve Self-Determinasyon Sorunu”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 59, Sayı 3, 2004, ss. 150–151.

¹²⁸Sönmezoglu, s. 530.

¹²⁹Ayşe Füsün Arsava, “Self-Determination Hakkının Tarihi Gelişimine Bir Bakış ve Aaland Adaları Sorunu”, Seha L. Meray’a Armağan, Cilt I, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1981, s. 57.

¹³⁰Böyle bir ayırım yapmak bu konuyla çalışan düşünürler tarafından bir gelenek olmuştur. Bazı düşünürler içsel ve dışsal ayırımın yanında ayrılma ögesini ayrı olarak incelerken bazılarıysa ayrılma anlamına gelen self-determinasyonu dışsal self-determinasyonun bir çeşidi olarak ele alırlar. Self-determinasyonun iç ve dış anlamları için bkz. Ayşe Füsün Arsava, *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1993. ss. 77–81.

¹³¹Oran, *Küreselleşme...*, s. 108.

¹³²İç self-determinasyon kavramıyla ilgili ayrıca bkz. Michla Pomerance, *Self-determination in Law and Practice: The New Doctrine in the United Nations*, London, Martinus Nijhoff Publishers, 1982, ss. 37–42, Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk II*, Ankara, Turhan Kitabevi, 1993, s. 9, Arsava, *Azınlık Kavramı...*, s. 35.

Self-determinasyonun dışsal (*external self-determination*) anlamıysa, yabancı bir unsura bağlı olmadan ayrı bir devlet gibi örgütlenmesini kapsar.¹³³ Buradaki anlam içsel anlamın işaret ettiği siyasi özerklikten öte, kendi devletini kurma anlamına gelen bağımsızlığı işaret eder. Bu doğrultuda dışsal ve içsel anlam arasındaki en önemli fark dışsal anlamda self-determinasyon bir defaya kullanılacak bir hak olmasına rağmen içsel anlamda self-determinasyon demokrasinin gerekliliği nedeniyle bir sürekliliği ifade eder.¹³⁴ Ancak dışsal anlamda bir self-determinasyon yorumundan hangi toplulukların yararlanacağı açık değildir. Kavramın tarihsel olarak uygulanış tarzına baktığımızda dışsal self-determinasyon bir devletten ayrılma anlamına gelmemekte, daha ziyade sömürge altındaki halkların bağımsızlaşmasını kapsamaktadır.

Tarihsel olarak dışsal self-determinasyon, ilk kez ABD Başkanı Wilson'un 1919 yılında ilan ettiği ilkeler¹³⁵ doğrultusunda şekillenerek kullanılmaya başlanmıştır. Milletler Cemiyeti (MC) döneminde¹³⁶ bir hukuk ilkesi olmayan kavramdan Çekoslovakya, Macaristan ve Polonya'nın kuruluşunda yararlanılmış,¹³⁷ uluslararası hukuka girmesiye Birleşmiş Milletler (BM) Antlaşması (1945) ile olmuştur. Antlaşmasının amaç ve ilkeleri arasındaki 1/2. maddesi şöyledir: "*Uluslararası, ulusların hak eşitliği ilkesine ve self-determinasyon hakkına sayęı üzerine kurulmuş dostane ilişkileri geliştirmek ve dünya barışının sağlamlaştırılması için elverişli her türlü diğer tedbirleri almak*". Madde 55/1 de ise tekrarlayan şekilde: "*Uluslararası hak eşitliği ilkesine ve her ulusun self-determinasyon hakkına sayęı gösterilmesine dayanan barış ve dostluk...*" ifadesi yer almıştır. Ayrıca BM Antlaşmasının "kendini yönetemeyen topraklar" ilgili antlaşmanın 73. maddesi¹³⁸ ve vesayet sisteminin bağımsızlığı teşvik etme hedefini vurgulayan 76. maddesi de açıkça belirtilmese de self-determinasyonla ilgilidir.

¹³³ Sönmezoğlu, s. 530, Lee C. Buchheit, *Secession: The Legitimacy of Self-Determination*, New Haven and London, Yale University Press, 1978, ss. 14–15, Arsava, *Azınlık Kavramı...*, ss. 77–78.

¹³⁴ Antonio Cassese, *Self-determination of Peoples: A Legal Reappraisal*, Cambridge University Press, 1995, s. 101.

¹³⁵ Bu ilkelerin 5. Noktasında: "Sömürgelerin bütün talepleri serbest, açık görüşlü ve tümüyle tarafsız bir yaklaşımla ele alınmalı, bu tür egemenlik sorunlarının çözümünde ilgili halkların çıkarları ile egemenliği tartışılan devletin adil taleplerinin eşit ağrılık taşıması ilkesine kesinlikle uyulmalıdır" denilerek sömürgelerin bağımsızlık hakkına -açıkça olmasa da- vurgu yapılmaktadır. Oran, *Küreselleşme...*, ss. 109–110.

¹³⁶ Bu dönemde sadece Finlandiya ve İsveç arasındaki Aaland Adaları uyuşmazlığı Milletler Cemiyeti'ne bir sorun olarak taşınmıştır. Arsava, "Self-determination... s. 61, Ayrıca bkz. Abdullah Uz, "Teori ve Uygulamada Self-Determinasyon Hakkı", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 3, No. 9, 2007, ss. 63–65.

¹³⁷ Mustafa Şahin, *Avrupa Birliğinin Self-Determinasyon Politikası*, Ankara, Nobel Yayınları, 2000, s. 13.

¹³⁸ Bu madde esas olarak "özyönetimi olmayan bölgeleri (sömürgeler kastedilmekte) yöneten devletlerin bu bölgelerde özyönetimi geliştirmelerini kapsamaktadır.

Öte yandan, 1960'lerden itibaren BM'de başlayan sömürgelerin bağımsızlaşması tartışmaları üzerine BM Genel Kurulu'nun aldığı 1514(XV) sayılı "Sömürge Halklara ve Ülkelere Bağımsızlık Verilmesi" kararı¹³⁹ bağımsız devlet kurma hakkını da kapsayan self-determinasyon hakkının açık bir şekilde sadece "sömürge halklara" tanınmasını öngörmüştür. Bu kararlar BM Antlaşmasının 1/2 ve 55. maddelerinin kapsamı genişletilerek sömürge altında yaşayan halklara bağımsız devlet kurmak, bir başka bağımsız devletle birleşme ve katılmayı da kapsamıştır.¹⁴⁰ 1514(XV) sayılı kararın 2. maddesinde "bütün halkların self-determinasyon hakları vardır. Bu hak sayesinde siyasi statülerini serbestçe belirler ve özgürce kendi ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişimlerini sağlamaya çalışırlar" ifadelerine yer verilirken 6. madde ulusal birlik ve ülke bütünlüğünü kısmen ya da tamamen bozmaya yönelik her türlü girişimin BM Anlaşması'na aykırı olduğunu belirtmiştir.

Kavramın en açık tanımlarından biri 1966 yılında gerçekleşmiştir. 1966 tarihli İkiz Sözleşmelerin¹⁴¹ (BM Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi) ortak 1. maddesinde "*Bütün halklar Self-determinasyon hakkına sahiptir. Bu haktan dolayı siyasi sistemlerini özgürce belirlerler ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini serbestçe gerçekleştirirler. Bütün halklar, kendi amaçları için, uluslararası hukuk ve karşılıklı fayda ilkesine dayalı uluslararası ekonomik işbirliğinden doğan yükümleri saklı kalmak üzere, kendi doğal zenginlik ve kaynaklarını serbestçe kullanabilirler. Bu halk, hiçbir durumda, kendi geçim imkânlarından mahrum edilemez. Muhtar Olmayan Ülkelerin ve Vesayet Altındaki Ülkelerin idaresinden sorumlu olanlar da dahil olmak üzere, bu Sözleşmeye taraf olan devletler, BM Anlaşması hükümlerine uygun olarak Self-determinasyon hakkının gerçekleştirilmesini teşvik edecekler ve bu hakka saygı göstereceklerdir.*" denilerek, self-determinasyonun ilke değil bir "hak" olduğu vurgulanmıştır.

BM Genel Kurulunun 1970 yılında 2625 (XXV) sayılı "Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliği... Bildirisi"nde¹⁴² "*Self-determinasyon ilkesine uyan ve ülkesinde*

¹³⁹ Bu kararın metni için bkz. Pomerance, ss. 123–124.

¹⁴⁰ Hasan Kanbolat, Erhan Türbedar, Sadi Çaycı, "Kendi Kaderini Tayin Hakkı ve Ayrılıkçılık: Kosova'nın Bağımsızlığı Emsal Teşkil Eder mi?", *Stratejik Analiz*, (Kasım 2007), s. 26.

¹⁴¹ Bu sözleşmeler 1976 yılında yürürlüğe girecek ve self-determinasyon bir uluslararası hukuk normu olarak bağlayıcılık kazanacaktır. Kurubaş, "Kuzey Irak'ta Olası Bir Ayrılmanın Meşruluğu...", s. 154, Arsava, *Azınlık Kavramı...*, s. 34, Ali L. Karaosmanoğlu, "Kendi Kaderini Tayin, Ülke Bütünlüğü, Uluslararası İstikrar ve Demokrasi", *Doğu-Batı*, Sayı 24, (Ağustos-Eylül-Ekim 2003), s. 151.

¹⁴² Karaosmanoğlu'nun aktardığına göre, bildirinin "Eşit Haklar İlkesi ve Halkların Self-determinasyon"u başlıklı bölümünde önemli olan hususlar şunlardır: "*Tüm hakların, dışarıdan herhangi bir karışmaya maruz*

yaşayan tüm halkı soy, inanç ve renk ayrımı yapmadan temsil eden bir yönetime sahip olan egemen ve bağımsız devletlerin teritoryal bütünlüğünü ve siyasal birliğinin” bozulamayacağı ilan etmiştir. Buradaki ima toprak bütünlüğünün korunması ve self- determinasyonun buna aykırı olmamasıdır.¹⁴³ Başka bir ifadeyle bu bildiriyle BM self-determinasyona bir yandan destek verirken bir yandan da toprak bütünlüğüne vurgu yapmıştır.¹⁴⁴ Şüphesiz bu sınırlandırma self-determinasyonun daha çok demokrasi bağlamını içeren iç anlamda yorumlanmasının bir sonucudur.¹⁴⁵

Görüldüğü üzere, BM Antlaşması bu ilkeye yer vermekle birlikte kapsamının tam olarak ne olduğunu ve hangi topluluklar için kullanılacağını açıkça belirtmemiştir. Bu bağlamda sorulması gereken soru, BM bu hakkı kime tanımıştır? Özellikle hangi gruplar/topluluklar bu haktan yararlanma hakkına sahip olacaktır? BM, İkiz Sözleşmelerle birlikte evrensel bir formda her halkın kendi kaderini tayin hakkı vardır demesine rağmen buna bir sınırlandırma getirir. Sözleşmelerde geçen bu maddeler de bu hakkın ilk olarak sömürge halklara uygulanmasını işaret eder.¹⁴⁶ İlke üzerindeki genel oydaşma da bu hakkın sömürge halklara uygulanması şeklindedir. Nitekim 1950’lerden sonra self-determinasyon ilkesinin sömürge halklara uygulanması üzerinde bir anlamının oluştuğu görülür.¹⁴⁷

Buradaki temel soru, halkların kendi kaderini tayin hakkı denilince burada vurgulanan “halk” kavramının ne anlama geldiğidir. BM sözleşmelerinde ve bildirimlerinde yer almasına rağmen halk kavramına açıklık getirmemiş, muğlak bırakılmıştır. Halk kavramının net tanımlarının yapılmamasının nedeni bu kavramla kendini özdeşleştiren toplulukların var olabileceği ve egemenlik talebiyle devletlerin ülkesel birlik ve bütünlüğünü bozabileceği düşüncesidir.¹⁴⁸ İkiz Sözleşmelerin 1. maddesinde bahsedilen “halk” kavramı bir ülkenin bütünden ayrı olarak bir parçasının değil geniş bir yorumla ülke halkının tümünü kapsar niteliktedir.¹⁴⁹ BM İkiz Sözleşmelerde bahsedilen “her halkın kendi kaderini tayin hakkı

kalmaksızın, kendi siyasal statüsünü saptamaya ve kendi ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmesini sürdürmeye hakkı vardır... Her devletin bu hakka saygı göstermek görevidir. Sömürgeciliğe süratle son vermek amacıyla, tüm devletler, self-determinasyon'un gerçekleşmesi için çalışacaklar ve Birleşmiş Milletler'de yardımcı olacaklardır. Sömürgeciliğe karşı mücadele yasalıdır. Self-determinasyon hakkını kullanmak için giriştikleri mücadelede halklar dışarıdan yardım alabilirler.” Karaosmanoğlu, ss. 150–151.

¹⁴³ Karaosmanoğlu, s. 150, 152.

¹⁴⁴ Şahin, ss. 22–23.

¹⁴⁵ Oran, *Küreselleşme...*, s. 115.

¹⁴⁶ Pazarıcı, s. 9.

¹⁴⁷ Oran, *Küreselleşme...*, s. 111.

¹⁴⁸ Kurubaş, “Kuzey Irak'ta Olası Bir Ayrılmanın Meşruluğu ...”, s. 155.

¹⁴⁹ Karaosmanoğlu, s. 154.

vardır...” cümlesindeki halk kavramının muğlaklığı da halk iddiasında olan grupların bu gerekçeyi kullanarak ayrılmalarını sonucunu doğurabilir. Oran, 1980 yılından itibaren halk kavramının uluslararası belgelerde geçiş şekliyle Avusturya Aborjinleri gibi devleti yönetenlerden birçok yönden farklı grupların kastedildiğini belirtir.¹⁵⁰ 1981’de yayınlanan bir BM raporu (*Critescu Raporu*), bir grubun halk sayılabilmesi için birtakım ölçütler sunmuştur. Buna göre bir halk olabilmek için “*ayrı bir dil, kültür ya da din, ortak bir tarih duygusu, toplumsal kimliği sürdürmeye bir bağlılık ve tanımlanmış bir toprakta bütünleşme*” gibi nesnel ve öznel ölçütler gereklidir. Dolayısıyla bu tanıma göre bir halk geniş bir yorumla ulus, etnik grup, ulusal azınlık veya etnik azınlık olabilir. Bu bağlamda Kirişçi bir halkın self-determinasyon hakkına sahip olabilmesi için hem özbilince sahip (*kendi tarafından tanımlanmış*) hem de öteki (*uluslararası topluluğun kabulü*) tarafından kabulü gerekli olduğunu belirtir.¹⁵¹ Sonuç olarak tüm bu anlatılanlar ışığında halk kavramının self-determinasyon açısından işlevselleşmesi, güç ve kapasite bağlamında siyasal tercihler doğrultusunda belirlenecektir.¹⁵²

2.Ayrılkçı Self-Determinasyon ve Ayrılma Hakkı

Ayrılma anlamına (*secessionist self-determination*) gelen self-determinasyon mevcut devletin parçalanması durumu işaret eder. Anlamın içeriği bir ülke içerisinde yaşayan etnik ya da ulusal azınlık veya bir halkın ayrılarak kendi egemen devletini kurmasını kapsar.¹⁵³ Kavramın tarihsel gelişiminin gösterdiği üzere kendi kaderini tayin hakkı, bir etnik gruba ayrılma hakkını vermemektedir. Uygulamada da sadece sömürgeci kurtulma anlamında ayrılmaların uluslararası topluluk tarafından kabul edildiği ya da bir şekilde meşruluğunun sağlandığı görülmektedir. Dolayısıyla self-determinasyonun ayrılkçı yorumu egemen ve bağımsız bir ülkeye uygulanamamakta olup, devletlerin toprak bütünlüğüyle sınırlandırılmıştır.

Ancak bu durum olası ayrılmaların uluslararası hukukta meşrulukla karşılanmalarında bir engel midir? Uluslararası hukuk ayrılma için sömürgecilikten kurtulma adına ayrılma hakkını tanımakla birlikte, ayrılmaya da kesin bir yasaklama getirmez.¹⁵⁴ Bununla birlikte

¹⁵⁰ Oran, *Küreselleşme...*, s. 117.

¹⁵¹ Kirişçi ve Winrow, s. 54.

¹⁵² Kurubaş, “Kuzey Irak’ta Olası Bir Ayrılmanın Meşruluğu ...”, s. 155.

¹⁵³ Kurubaş, “Kuzey Irak’ta Olası Bir Ayrılmanın Meşruluğu...”, s. 154.

¹⁵⁴ Karaosmanoğlu, s. 154.

uluslararası hukuk hangi koşullar altında bir ayrılmanın meşru sayılacağına dair bir ölçüt de getirmez. Nitekim günümüzde halen self-determinasyon ilkesinin, mevcut devletten ayrılmayı gerçekleştirmek isteyen gruplar açısından geçerli olup olmadığı tartışmalıdır.

Ayrılma, uluslararası topluluk tarafından hangi hallerde haklı sayılabilir veya gösterilebilir ya da kabul edilebilir? Hangi şartlar altında meşru bir ayrılma gerçekleşebilir? Self-determinasyonun mevcut bir devletten ayrılmayı da kapsayan bir anlamını sağlayan istisnai koşulların ortaya çıkardığı belge, yorum ve görüşler de mevcuttur. Uzmanlar, hangi şartlar altında bir grubun ayrılma hakkının olduğunu belirlemek ve ayrılmayı meşru zeminlere oturtulması için birtakım teoriler geliştirmişlerdir. Ancak ayrılmanın haklılığını savunan uzmanlar birtakım zorunlu nedenlerin varlığı ve önkoşulları da beraberinde sunmuşlardır. Ayrılma konusundaki teorik çalışmalarıyla bilinen Buchanan, ayrılmanın normatif teorileri üzerinde bir ayrıma gider. Ona göre iki çeşit ayrılma teorisi vardır. Bunlardan biri iyileştirici/sağaltıcı haklar teorileri(*Remedial Right Only Theories*), diğeryse temel hak teorileridir (*Primary Right Theories*).¹⁵⁵ Buchanan'ın ayrımında temel hak teorileri bir grubun genel ayrılma hakkını yani haksızlığa maruz kalmasa dahi ayrılma durumunu ifade eder. Buchanan'ın geliştirdiği ve uygulanmasını önerdiği asıl teori iyileştirici/sağaltıcı haklar teorisidir. Bu teoriye göre eğer bir grup ayrımcılığa uğruyorsa, üyesi olduğu devlet tarafından insan hakları ihlalleriyle karşılaşıyorsa, ayrılma hakkına sahiptir.¹⁵⁶ Buchanan'a göre bir grup herhangi bir baskıyla karşılaştığında, kendilerini korumak amacıyla kendi kendini yönetmek için uluslararası düzeyde tanınma talebinde bulunabilir. Bu doğrultuda Buchanan iki önkoşulun bulunması durumunda ayrılmanın gerçekleşebilirliğini belirtir. Bunlardan ilki, temel insan hakları ihlalleriyle karşı karşıya kalma ya da üyesi oldukları devlet tarafından fiziksel ve yaşamsal durumlarına karşı bir tehdit altında olma, ikincisiyse önceden egemen olunan toprakları haksızca başka bir devlet tarafından işgal edilmesidir.¹⁵⁷

Benzer şekilde, Buchheit de ayrılma hakkının meşruluğuna ön koşul olarak, sistematik bir sömürünün ve ayrımcılığın olmasını gösterir. Bu kapsamda Buchheit, bir halk kültürel, dilsel ve dinsel değerlerinin yok edilmesi veya zarara uğratılmasını engelleme amacıyla ayrılma hakkına sahip olabileceğini savunur.¹⁵⁸ Dolayısıyla Buchheit'e göre, halkın sahip

¹⁵⁵ Allen Buchanan, "Theories of Secession", *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 26, No. 1, 1997, s. 34.

¹⁵⁶ Buchanan, "Theories...", ss. 34-37, Alan Patten, "Democratic Secession from a Multinational State", *Ethics*, Vol. 112, No. 3, (April 2002), s. 559.

¹⁵⁷ Buchanan, "Theories...", s. 37.

¹⁵⁸ Buchheit, s. 213, Arsava, *Azınlık Kavramı...*, s. 78.

olduğu kültürel, dilsel ve dinsel değerlerin tehlikede olması halinde gerçekleşebilecek bir ayrılma meşruluk kazanabilir. Bunun yanında Heraclides de dezavantajlı ulus, ezilen ve ulus olmayan toplulukların ayrılma hakkına sahip olabileceğini savunur.¹⁵⁹

Ayrılmanın belli şartlar dahilinde kabul edileceğini belirten bir diğer düşünür de Anthony Birch'dir. Birch, liberallerin bakış açısına dayanarak tek taraflı ayrılmanın kabul edilebileceği ve haklı sayılabileceği dört adet önkoşul sunar. Ona göre ayrılıkçıların yaşadığı bölge güçlükle kapsama alınmışsa ve bölge insanları birleşmeye tam olarak onay vermiyor görüntüsü taşıyorlarsa; ulusal yönetim temel hakları ve bölgedeki vatandaşların güvenliğini korumakta zorlanıyorsa; ülkenin siyasal sisteminin o bölgenin yasal siyasi ve ekonomik taleplerini karşılamakta başarısız oluyorsa ve son olarak da ulusal hükümetin temel çıkarlarını korumak isteyen bölgelerle açık ya da kapalı pazarlığı ihmal ya da reddi söz konusuysa ayrılma gerçekleşebilecektir.¹⁶⁰

Beran ise bir grubun kendi kaderini tayin hakkını daha esnek bir tavırla ele alır; ancak o da birtakım koşullar sunar. Beran, grupların ulus oluşturabilmeleri için bölgede çoğunluğu oluşturmaları ve bağımsız olarak yaşayabilecek konumda olmaları gerektiğini vurgular.¹⁶¹ Ancak bununla birlikte, daha önce belirtildiği gibi, Beran ayrılmanın imkânsız olabileceği bazı durumları da belirtir.

Ayrılıkçılığın meşru temellere oturtulması için yukarıda bahsedilen görüşler yanında ayrılmanın meşru sayılabileceği istisnai haller de söz konusudur. Bunlardan biri, sömürgelerin tanımı konusunda 15 Aralık 1960'ta kabul edilen BM Genel Kurulu'nun 1541 (XV) sayılı kararı "tuzlu su sömürgeciliği"¹⁶² teorisi olarak adlandırılan ve ayrılmaya imkân tanıyan yorumudur. Buna göre bir ülkenin sömürgeci ülkeden etnik ve kültürel bakımdan farklı olmasının yanında deniz aşırı bir biçimde veya coğrafi bakımdan kopuk bulunması (tuzlu su sömürgeciliği) gereklidir.¹⁶³ Karar pratik anlamıyla bağımsızlık hakkına erişebilmek amacıyla sömürge sayılabilmek için coğrafi ayrılıkla birlikte etnik ve kültürel unsurlarını şart koşmakta, teritoryal bütünlük ve etnik aynılık unsurlarını gerekli görmektedir. Dolayısıyla

¹⁵⁹ Heraclides, "Secession, Self-Determination and Nonintervention...", s. 409.

¹⁶⁰ Birch, ss. 64-66.

¹⁶¹ Harry Beran, "Border Disputes and the Right of National Self-Determination", *History of European Ideas*, Vol. 16, No. 4-5, 1993, s. 483, Beran, "A Liberal...", s. 29.

¹⁶²Oran'ın aktarımıyla bildirinin 6. ilkesi şöyledir: "... kendisini yöneten ülkeden coğrafi olarak ayrı ve etnik ve/veya kültürel bakımdan farklı topraklar için zorunlu niteliktedir".Oran, *Küreselleşme...*, s. 115.

¹⁶³ Kurubaş, "Kuzey Irak'ta Olası Bir Ayrılmanın Meşruluğu...", s. 158.

Bangladeş örneğinin de gösterdiği üzere, coğrafi olarak bir bütünlük göstermeyen ve etnik ve kültürel olarak da farklı toplumların ayrılması meşru görülebilmektedir.

1970 yılında alınan 2625 (XXV) sayılı BM Genel Kurul Bildirisi'nde geçtiği üzere ve İnsan Hakları Dünya Konferansı tarafından 25 Haziran 1993'te kabul edilen Viyana Bildirgesi ve Eylem Programında tekrarlanan "...tüm halkı soy, inanç ve renk ayrımı yapmadan temsil eden bir yönetime sahip olma" ifadesi bu şartlara haiz olan devletlere, yani vatandaşları arasında ayrım yapmayan devletlere karşı ayrılıkçı self-determinasyonun uygulanamayacağını bir göstergesidir. Dolayısıyla tersi durumda da "ırk, inanç ve renk ayrımı yapan, halkını temsil etmeyen yönetimlerden" ayrılmanın meşru olabileceği şeklinde yorumlanabilmektedir.¹⁶⁴ Bu noktada bağımsız devletlerdeki ırkçı rejime maruz kalan yurttaşların ayrılmaları da meşru görülebilecektir. Bu şekilde içsel kendi kaderini tayin hakkının tam olarak uygulanmaması yani demokrasinin zayıflığı durumunda ayrımcılık, baskı, demokratik kısıtlamalar vs. gibi unsuru kullanan devletlerden ayrılmalar gerçekleşebilecektir. Bu doğrultuda demokratik katılım yollarını engelleyen devletlerden ayrılmanın da meşru görüleceği üzerine yorumlar da mevcuttur.¹⁶⁵

Bir diğer ayrım geçici statüye sahip istikrarsız devletlerden ayrılmayı kapsar. Bu yorumun kökleri 1920 yılında Milliyetler Cemiyeti Uluslararası Hukukçular Komisyonu'nun Aaland Adaları ilgili incelemeleri sonucunda verdiği raporda yer alır.¹⁶⁶ Buna göre Komisyon devletlerin egemenlikleri doğrultusunda uluslararası toplulukça tanınmış istikrarlı devletler ve geçici statüye sahip istikrarsız devletler ayrımı yapılmıştır. Özellikle geçici statülü ve istikrarsız devletlerden ayrılmanın meşruluğu iddia edilmektir. BM döneminde de böyle bir gerekçe kesin bir ayrılma gerekçesi olmamıştır; ancak bu gerekçenin ayrılmayı kolaylaştırıcı bir etken olduğu görülür.

Sömürge halkların yanında ayrılmalarında bir dirençle karşılaşılmayıp meşruluğu sağlanacak bir diğer grup yabancı işgalindeki halklar ve federasyon üyeleriyle ilgili yorumdur. Bu kapsamda İkinci Dünya Savaşı sonrası başka bir devlet tarafından işgal edilmesi sonucu kendi iradelerinin dışında işgalci devletin boyunduruğu altına sokulan ülke

¹⁶⁴ Kurubaş, "Kuzey Irak'ta Olası Bir Ayrılmanın Meşruluğu...", s. 159.

¹⁶⁵ Karaosmanoğlu, s. 157.

¹⁶⁶ 1917'de Rusya'dan ayrılan Finlandiya, İsveç asıllı halkın yaşadığı Aaland adalarının kendi egemenliği altına alınmasını istemesine rağmen burada yaşayan halk ayrı bir oluşum talep etmekteydi. Sonuç itibarıyla MC, Ada'nın Finlandiya egemenliği içerisinde kalması yönünde karar almıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Arsava, "Self-determination...", ss. 65-66, Uz, ss.63-65.

halklarıyla federatif bir şekilde örgütlenmiş devletlerin anayasal olarak ayrılma talep etmeleri de ayrılmanın meşruluğunu sağlayacaktır.¹⁶⁷

Ayrılmanın sağlanmasının bir yolu da gönüllü bir şekilde gerçekleşen anlaşma sonucunda da gerçekleşebilir. Kadife boşanma (*velvet divorce*)¹⁶⁸ olarak adlandırılan Çekler ve Slovakların ayrılması bunun örneğini oluşturur. Ayrıca Karadağ'ın yakın zamanda (2006) ayrılması da anlaşarak ayrılmanın bir göstergesidir. Ayrıca federasyon şeklinde örgütlenen yapılardan da ayrılmalar iç hukukta belirtilen dayanaklarla sağlanabilir. Örneğin Sovyet Anayasası'nda cumhuriyetlere -uygulamada ayrılmaya karşı olursa da- ayrılma hakkını ifade eden hükümler yer almaktaydı.¹⁶⁹

II. ETNİK AYRILIKÇI HAREKETLER VE DIŞ DESTEK SORUNU

A. Uluslararası Topluluk ve Etnik Ayrılkçı Hareketler

Yukarıda anlatıldığı gibi, uluslararası topluluğun ayrılma anlamında self-determinasyonu kabul edebilmesi için coğrafi birlik, etnik aynılık ve demokrasi gibi unsurların mevcut olup olmadığıyla birlikte birtakım istisnai koşulları da göz önüne alması gerekir. Uygulamada uluslararası topluluk tarafından self-determinasyonun sınırlandırılması ülke bütünlüğü ve uluslararası istikrar kavramlarının gözetilmesiyle ilgilidir.¹⁷⁰ Taşıdığı anlam itibarıyla ayrılmanın uluslararası sistemde istikrarsızlık ve kaosu çağrıştırmaması ilkenin ayrılığı teşvik edecek yorumlarından kaçınılmasını beraberinde getirmiştir.¹⁷¹ Nitekim 1945'ten sonra ülkelerin toprak bütünlüğünün korunması normu uluslararası ilişkilerde sınır değişikliklerine yol açan ayrılmaların sınırlandırılması durumuna yol açmıştır.¹⁷² Böyle bir sınırlandırmayla ayrılmaların gerçekleşme ihtimali zayıflamıştır. Ayrılma anlamına gelen self-determinasyon devletlerin toprak bütünlüğü ve egemenliği ilkesine aykırı olduğundan BM üyesi devletler ayrılmaların karşısındadırlar. Buna karşın uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmeyecek bir ayrılmanın uluslararası topluluk tarafından kabul görme olasılığı olabilecektir.

¹⁶⁷ Naz Çavuşoğlu, *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*, 2. Baskı, İstanbul: Su Yayınları, 2001, s.76.

¹⁶⁸ Young, s. 782.

¹⁶⁹ Kalaycı, "20. Yüzyıldaki...", s. 180.

¹⁷⁰ Karaosmanoğlu, s. 147.

¹⁷¹ Hüseyin Kalaycı, "Kendi Kaderini Tayin Kimlerin Hakkı", *Doğu Batı*, Cilt 11, Sayı 47, (Kasım-Aralık-Ocak 2008–2009), s. 229.

¹⁷² Viva O Bartkus, *Dynamic of Secession: An Analytical Framework*, Cambridge University Press, 1999, s. 51.

Kuşkusuz etnik grupların siyasal hareketlenmeleri başta uluslararası sınırlar olmak üzere ulus-devlet yapılanmasını ve uluslararası sistemi tehdit etmektedir. Ulus oldukları iddiasıyla ayrılmak isteyen etnik gruplar, içinde yaşadıkları ülkenin birliğinin ve toprak bütünlüğünün yanında uluslararası sınırların değişmesine yol açabilecek bir tehdit olarak algılanır. Bu yönleriyle uluslararası topluluk bu türden hareketlere yakın ilgi göstermekte ve gerektiğinde bu sorunlara müdahil olabilmekte ve harekete neden olan yönetimlere karşı çeşitli şekillerde müdahalede bulunabilmektedir. Bununla birlikte siyasallaşan etnik ayrılıkçılar karşısında devletlerin zaman zaman ortak bir tutum arayışı içerisine girdikleri de görülmektedir. Ayrılıkçı hareketin bir şekilde canlandırılması, bağımsızlığa özendirilmesi çok büyük bir çoğunluğu homojen yapılı olamayan mevcut ulus-devletler açısından da bir tehdit oluşturacağından devletlerin bu sorunlara karşı ortak tutum almalarında etkilidir.¹⁷³ Etnik sorun yaşayan birçok devletin bölünme tehlikesiyle karşı karşıya kalacağı endişesi devletlerin bu hareketler karşısında ortak hareket etmelerini gerektirecektir. Benzer şekilde ayrılmaların diğer ülkelere de yayılmasından korkulması ayrılmalara karşı durulmasının başka bir nedenidir. Domino etkisi olarak adlandırılan bu yayılma devletlerin sınırsız/sonsuz bölünebileceği korkusuyla eşdeğerdir.¹⁷⁴ Nitekim yakın zamanda Kosova'nın bağımsızlık iddialarının bir domino etkisine yol açacağı konusunda tartışmalar yaşanması bunu kanıtlar niteliktedir.

Uluslararası topluluk ayrılmaların karşısındadır; ancak daha önce belirtildiği gibi bu durum ayrılmaların yaşanmayacağı ya da kabul görmeyeceği anlamına gelmemektedir. Bununla birlikte, bazı ayrılmalar uluslararası topluluk tarafından kabul görünürken; bazı ayrılmalara ise karşı çıktığının tarihsel örneklerinin mevcut olması, uluslararası topluluğun her zaman etnik ayrılıkçı hareketlere karşı aynı tavrı sergilemediğini göstermektedir. Nitekim uluslararası topluluk Biafra'nın Nijerya'dan ayrılmasını (1967) teritoryal süreklilik nedenine bağlayarak reddetmiş olmasına rağmen; Doğu Pakistan'ın arada Hindistan toprağı olduğu için Bangladeş adıyla ayrılmasını (1971) onaylamıştır.¹⁷⁵ Öte yandan, Katalanga'nın ayrılmasına karşı çıkılırken,¹⁷⁶ Hırvatistan ve Slovenya kısa bir sürede uluslararası topluluk tarafından tanınmayı başarmış, Makedonya ve Bosna-Hersek ayrılmaları sonrasında uluslararası topluluk

¹⁷³ Kalaycı, "Kendi...", s. 230.

¹⁷⁴ Heraclides, "Secession, Self-Determination and Nonintervention...",s. 408.

¹⁷⁵ Oran, *Küreselleşme...*,s. 114.

¹⁷⁶ Katalanga'da başta ABD olmak üzere birçok Batılı devletle birlikte Birleşmiş Milletler barışı korumak (*peace-keeping*) için mücadele etmişlerdir. Buchheit, s. 151. Biafra, Katalanga ve Bangladeş'in ayrılma girişimleri doğrultusunda uluslararası topluluğun tutumu için bkz. M. Rafiqul Islam, "Secessionist Self-Determination: Some Lessons from Katanga, Biafra and Bangladesh", *Journal of Peace Research*, Vol. 22, No. 3, (September 1985), ss. 211-221.

direnç göstermemiştir. Ayrılmaları anlaşarak iki taraflı karşılıklı rızayla gerçekleşen Çekler ve Slovaklar'a karşı uluslararası topluluğun tepkisi olmamıştır. Benzer şekilde 1990 sonrası Baltık ülkelerinden Litvanya, Estonya ve Letonya'nın ayrılmaları da bir dirençle karşılaşılmamıştır. Burada ayrılmanın meşruluğunun dayandığı gerekçeyle Sovyetlerin işgalinin varlığı ve işgal eden devletin ayrılmaya moral yönden engel teşkil edemeyeceği şeklinde olmuştur.¹⁷⁷ Ayrıca ayrımcılık ve insan hakları ihlalleri olması nedeniyle Doğu Timor'un Endonezya'dan ayrılması uluslararası toplulukça desteklenerek meşru sayılmıştır.¹⁷⁸

Görüldüğü üzere uluslararası toplum ayrılımlar karşısında nasıl bir tavır alacağı belirsizdir. Bazı ayrılımlar uluslararası toplum tarafından reelpolitik ve çeşitli çıkar algılamaları doğrultusunda ve bazen de isteksizce meşru görülebilmektedir. Bu durum olası ayrılımların uluslararası toplum tarafından nasıl karşılanacağını net bir ayırımının olmadığı ve belirli şartlar altında uluslararası topluluğun ayrılıkçı hareketlere destek verebileceğini göstermektedir.

B. Ayrılıkçı Hareketlere Yabancı Devletlerin Yaklaşımı ve Desteği

Ayrılma durumunun gerçekleşmesi birçok sorunu da beraberinde getireceği kuşkusuzdur. Dünyanın herhangi bir biriminde muhtemel bir ayrılma girişiminin yaşanması ve bu ayrılmanın gerçekleşmesi bölgesel ve uluslararası dengelerin altüst olmasına neden olabilir. Çünkü ayrılmayı gerçekleştirmek isteyen etnik gruplar mevcut sınırların kendi istekleri doğrultusunda revize edilmesini de gündeme getirir. Nitekim ayrılma amaçlarına sahip etnik grupların diğer devletler ve uluslararası normlar için en büyük tehdidi, mevcut sınırları revize etme arayışlarıdır.¹⁷⁹ Nihayetinde bir ayrılmanın gerçekleşmesi sınırların yeniden çizilmesine neden olur. Bu durumda komşu devletlerin tepkilerinin ne olacağı belli değildir. Ayrıca ayrılmayı seçen etnik grup açısından da bakıldığında da kuracağı devletin mevcut sınırlarını nasıl koruyacağı ve ekonomik olarak nasıl ayakta kalacağı da belirsizdir.

Saideman, kendi siyasi sistemi içinde daha fazla hak arayan ve hükümeti kontrol etmeye çalışan grupların uluslararası normlar ve diğer ülkelerin siyasi istikrarı için daha az tehdit oluşturduklarını belirtir.¹⁸⁰ Böyle bir yöntemi benimsemeyen etnik gruplarsa, devletle

¹⁷⁷ Buchanan, *Secession: The Morality of...*, ss. 158–159.

¹⁷⁸ Kalaycı, "20. Yüzyıldaki...", s. 167, 5 nolu dipnot.

¹⁷⁹ Stephan M. Saideman, "Discrimination in International Relations: Analyzing External Support for Ethnic Groups", *Journal of Peace Research*, Vol. 39, No. 1, 2002, s. 30.

¹⁸⁰ Saideman, "Discrimination...", s. 30.

uyuşmazlıklar yaşarlar. Bu doğrultuda ülke içinde iç siyasal nedenlerle var olabilecek ayrılıkçı hareketler iç dinamiklerle çözümlenemez hale gelir ve dışardan karışmalara neden olabilir. Her zaman olmasa da genellikle etnik çatışmalar ve sorunlar bir devletin içerisinde meydana gelerek ulusal düzeyde gerçekleşmesine rağmen birçok yönden uluslararası problemlere dönüşebilirler. Dolayısıyla devletle etnik grup arasındaki uyuşmazlıklar temel olarak bir iç sorun olmasına rağmen, uluslararası boyut kazanabilir.¹⁸¹

Bu açıdan etnik sorun ve çatışmalarla birlikte ayrılıkçı hareketlerin uluslararası politikanın etki alanına girmesi birbirinden farklı durumlarda gerçekleşir. Temelde iç siyasal nitelik taşıyan bir çatışmanın uluslararası problemlere yol açabilmesini Ganguly ve Taras iki farklı şekilde açıklar. İlk olarak, çatışmanın taraflarının uluslararası düzeyde hareket etmeleri iç sorunun uluslararasılaşmasına yol açar. Bunlardan öncelikle yaygın bir şekilde görülen etnik ayrılıkçıların ve devletin diplomatik faaliyetleri iç çatışmaların uluslararasılaşmasına neden olabilir. Yabancı devletlerin yandaşlarına müdahalesi/karışması (*partisan intervention*) doğrultusunda da çatışmalar uluslararasılaşır. Ayrıca etnik ayrılıkçıların uluslararası terörizmi kullanmaları ve son olarak da mülteci sorunları gibi durumlar iç çatışmaların ve ayrılıkçı hareketlerin uluslararası bir karaktere bürünmesine neden olabilir.¹⁸² Ganguly ve Taras'ın sözünü ettiği ikinci uluslararasılaşma durumu uluslararası politikanın etnikleşmesiyle ilgilidir. Bu durum uluslararası politikada uluslararası düzeyde gerçekleşen olay veya gelişmelerin ulusal düzeydeki etnik çatışmalar üzerine yansımaları anlamına gelmektedir. Burada özellikle iletişim ve medya teknolojilerindeki gelişmelerin artmasının bir sonucu olarak küreselleşme ve karşılıklı bağımlılığın etkisiyle etnik çatışmaların uluslararası ilgiyi çekmesine neden olur. Bunun somut örneği televizyon aracılığıyla anlık olarak aktarılan ve küresel ilgiyi çeken yayınların varlığıdır. Bir diğeri sınırların değişimi ve irredentizm durumunun yaşanmasına karşılık statükoyu korumaya çalışan devletler tarafından irredentizm veya irredentizm karşıtı mücadeleleri sonucunda ortaya çıkar. Uluslararası politikanın etnikleşmesine neden olan bir başka nedense bir imparatorluğun ya da devletin çöküşüyle ortaya çıkan etnik gruplar arasındaki güvenlik ikilemidir.¹⁸³ Öte yandan, Soğuk Savaş döneminde bir şekilde güç

¹⁸¹ Ganguly and Taras, s. 68.

¹⁸² Ganguly and Taras, ss. 69–83.

¹⁸³ Bununla birlikte Carment ve Patrick bir etnik çatışmanın bölgesel güvenlik ikilemine yol açmasının bir nedeni olarak bir devletin etnik çatışmayla mücadele etme yeteneğini yitirmesi dolayısıyla dış müdahale durumu oluşmasına bağlamaktadır. Bu iki boyutludur: Diğer ülkelerdeki bölünmeler devletlerin bunu kendi çıkarları için kullanmalarını beraberinde getirirken; devletlerin iç zayıflığı kendilerini dış müdahalelerden koruma çabalarına yol açmaktadır. David Carment and James Patrick, “Two-Level Games and Third-Party Intervention: Evidence from Ethnic Conflict in the Balkans and South Asia”, *Canadian Journal of Political Science*, Vol. 29, No. 3,

dengeyle gizlenen etnik çatışmaların süper güçler arasındaki çift kutuplu rekabetin bitmesinin ardından yeniden ortaya çıkması da uluslararası politikanın etnikleşmesinin bir nedenidir. Son olarak uluslararası alanda çatışma ve gruplarla bağlantılı silah ve uyuşturucu ticareti de ulusal düzeydeki etnik çatışmalar üzerinde yansımaları olacaktır.¹⁸⁴

Öte yandan, etnik çatışmalarda meydana gelen sivil ölümleri de uluslararası topluluğun konuya olan ilgisini artırır. Özellikle şiddetin etkin olduğu mücadelelere karşı büyük medya ilgisi olmakta, mülteci sorunları ve insancıl nedenler uluslararası topluluğun ilgisini çekmektedir.¹⁸⁵ Olası ayrılmaların domino etkisi yaratma korkusu ve savaşların komşuları da içine alarak yayılması durumu da uluslararası topluluğun tutum almasında etkilidir.

Ayrılma talebinde bulunan etnik grupların self-determinasyon hakkının kendileri için uygulanmasını uluslararası topluluğun gündemine getirme çabaları olacaktır. Yabancı aktörler ilke olarak grupların self-determinasyon taleplerine karşı durarak bölünmeleri kabul etmez. Uluslararası normatif rejim başta olmak üzere özellikle kuvvet kullanmama, egemen devletlerin içişlerine karışmama ilkesi ve devlet egemenliği prensibi nedeniyle devletler böyle bir tutum izler.¹⁸⁶ Çünkü ayrılıkçı hareketler uluslararası hukukta yer alan “*devletlerin ülkesel bütünlüğü*” ilkesine ters düşer.¹⁸⁷ Bu doğrultuda uluslararası topluluk genelde ayrılıkçı harekete karşı merkezi devletin yanında yer alır. Bu tutumun nedenlerinden biri, bölünmenin yaratacağı uluslararası istikrarsızlıktan duyulan korku; diğeryse, ayrılmaların kabulünün sonraki ayrılmaları tetikleyeceği ve böylece ayrılmaların en alt türdeş birim ortaya çıkana kadar devam edebileceği varsayımdır.¹⁸⁸ Yani uluslararası hukuk açısından bir devletin bölünmesi o devletin rıza göstermesine bağlı olacak; uluslararası topluluk bir devletin rızası olmadan bölünmelere karşı çıkacaktır.

Bununla birlikte, başka kısıtlamalar da yabancı devletleri ayrılıkçılara karışmaktan ve destek vermekten alıkoyar. Genel olarak devletler ekonomik, içsel ve uluslararası siyasi

(Eylül 1996) s. 522. Güvenlik ikilemi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Barry R. Posen, “The Security Dilemma and Ethnic Conflict”, *Survival*, Vol. 35, (Spring 1993), ss. 27–47.

¹⁸⁴ Ganguly and Taras, ss. 83–91

¹⁸⁵ Saideman, “Discrimination...”, s. 37

¹⁸⁶ Ganguly and Taras, s. 48, 79.

¹⁸⁷ Pazarıcı, ss. 9–10.

¹⁸⁸ Kurubaş, “Etnik Sorunlar...”, s. 34, Buchheit, ss. 19–20.

kısıtlamalardan dolayı da ayrılıkçı hareketleri desteklemekten kaçınırlar.¹⁸⁹ Ekonomik kısıtlamaların başında devletlerin kapasite yetersizliği, ekonomik ve diğer kayıpların açıkça potansiyel kazançlardan daha önemli olacağı inancı gelmektedir. Bununla birlikte, müdahalenin zamansız ya da akılsızca olabileceği inancı da etkili olabilir.¹⁹⁰ Bir diğer kısıtlama iç siyasi kısıtlamalardır. İçeride müdahaleye karşı olan grupların varlığı, kamuoyu baskısı ve muhalefetten duyulan korku, ayrılıkçı savaşa karışan ülkedeki baskın unsurla etnik, dinsel veya ideolojik bağlantılardan kaynaklanan iç baskılar, iç siyasi kısıtlamaları oluşturur. Bununla birlikte ayrılıkçılığa destekle birlikte ayrılıkçılığın domino etkisine neden olabileceği endişesi de bu tarz bir kısıtlamadır.¹⁹¹ Son olarak uluslararası siyasi kısıtlamalarda devletlerle yanında hükümetlerarası uluslararası örgütlerden (*IGOs*) komşu ve müttefiklerden gelebilecek tepkilerdir.¹⁹² Bu tepkilerden çekinme dolayısıyla devletler başka ülkedeki gruplara karışmaktan ve destek vermekten kaçınacaklardır.

Yukarıda sayılan kısıtlamalar dolayısıyla ayrılıkçı hareketlerin desteklenmesi zordur. Ancak bu kısıtlamalara rağmen devletler bir şekilde ayrılma taraftarı olan grupları desteklemekte, uluslararası topluluk bazı grupların ayrılmaları karşısında sessiz ve tepkisiz kalabilmektedirler. Başka bir anlatımla kısıtlamalara rağmen devletlerin başka ülkedeki ayrılıkçılık sorunlara müdahil oldukları da görülmektedir. Ayrıca bu türden sorunlar başta söz konusu devletle birlikte yabancı aktörlerin dış politikalarına konu olabilmekte ve etkide bulunmaktadır.¹⁹³ Bu bağlamda devletlerin etnik temelli olarak geliştirdikleri dış politikalar “*himayeci*” veya “*yayılmacı*” nitelikte olabilmektedir. Himayeci dış politika devlete yöneltilen tehditler karşısında uygulanan savunma ağırlıklı dış politikalar ve prestij, hayati çıkar ve etki alanlarını koruyup güvence altına almayı içerir. Böyle bir dış politikayla akraba etnik toplulukları korumak amaçlanır. Yayılımcı dış politika ise saldırgan bir nitelik arz eder ve itibar elde etme, üstün olma, etki alanları, güvenlik kuşağı ve nüfuz sağlama şeklindedir. Böyle bir dış politikada akraba etnik topluluklardan yararlanılarak irredentist veya ayrılıkçı hareketlere destek şeklinde olabilir.

Bu doğrultuda uluslararası sistem ayrılıkçı hareketleri de içeren iç çatışmalara üç farklı reaksiyon gösterir. Bu bağlamda yabancı aktörlerin ilk tepkisi yayma ve cesaretlendirme

¹⁸⁹ Heraclides, “Secessionist...”, s. 354, Ganguly and Taras, ss. 79–80.

¹⁹⁰ Heraclides, “Secessionist...”, ss. 353–354.

¹⁹¹ Heraclides, “Secessionist...”, s. 354.

¹⁹² Heraclides, “Secessionist...”, s. 354, Ganguly and Taras, s. 80.

¹⁹³ Özgür, ss. 201–202, Erol Kurubaş, “Etnik Sorun-Dış Politika İlişkisi Bağlamında Kürt Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri”, *Ankara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, 2009, s. 45, Sönmezoğlu, s. 520.

(*diffusion and encouragement*) şeklinde olacaktır. Yabancı devletler ve hükümetlerarası örgütlerin (IGOs) zayıf olan gruba vereceği cesaretlendirme desteği, çatışmanın genişleyip artmasına ve uluslararasılaşmasına yol açacaktır. İkinci tepki işbirliği atmosferi içerisinde çatışmaya barışçıl bir çözüm bulma eğilimine yol açacak uzlaştırma/barıştırma (*reconciliation*) reaksiyonu olacaktır. Üçüncü tepki ise izolasyon ve bastırma (*isolation and suppression*) olacaktır. Böyle bir durumda izolasyonla titiz davranarak çatışmaya karışmadan çekimser kalma veya çatışmayı bastırması için devletin yanında yer alma şeklinde tepkiler gösterilebilir.¹⁹⁴

1. Dış Destek Verilmesinin Nedenleri

Bir etnik grubun siyasal hareketi başlatarak ayrılıkçılığa yönelmesinin yanında ülkelerin kendi ulusal çıkarlarına fayda sağlamak amacıyla bu hareketlere destek çıkmaları da uluslararası politikada yer alan bir unsurdur. Birçok ülke komşularıyla olan ilişkilerinde sınır bölgelerindeki ayrılıkçıları desteklemeye istekli olmuşlardır.¹⁹⁵ Bu nedenle ilk olarak bir ülkede patlak veren sorunlara öncelikle müdahil olabilecek ve karışabilecek komşu devletlerdir.¹⁹⁶ Bununla birlikte büyük devletler de konumlarını sürdürebilmek için ayrılıkçıları destekleme eğilimindedirler.¹⁹⁷

Etnik gruplara yönelik dış ilgi ve dış destek görme olanağı birbirinden farklılaşmakta, bir grup yabancı devletlerin ilgisine mazhar olabilirken; bazı gruplar bu ilgi ve destekten yoksun bırakılabilmektedir. Bu doğrultuda bazı ayrılıkçılar uluslararası topluluk tarafından ilgi görmezken bazıları demokrasi, insan hakları, azınlık hakları gibi iç self-determinasyona ait unsurlara atıfla reelpolitığın etkisiyle uluslararası sistemin zirvesindeki büyük güçlerin ulusal çıkarları ve sistemin istikrarı dolayısıyla desteklenebilmektedir.¹⁹⁸ Saideman, neden bazı gruplar daha fazla destek alırken bazılarının daha az destek almasını açıklamak için üç farklı yaklaşımdan bahseder. Bunlardan ilki grubun amaçlarına odaklanan “*neoliberal kuramsal yaklaşımlar*”, ikincisi grubun sahip olduğu güce odaklanan “*realist yaklaşımlar*” ve son olarak grubun etnik kimliğinin/aidiyetine odaklanan “*iç siyasi yaklaşımlar*”dır. Saideman’a göre, yabancı devletlerin çatışma içerisindeki etnik gruplara ne oranda destek verecekleri bu yaklaşımlar çerçevesinde şekillenir. Bu bağlamda yabancı aktörler ayrılıkçı harekete karşı

¹⁹⁴ Heraclides, “Secessionist...”, s. 345, Ganguly and Taras, ss. 74–75.

¹⁹⁵ Horowitz, *Ethnic Groups...*, s. 265.

¹⁹⁶ Kurubaş, “Etnik Sorun...”, s. 44.

¹⁹⁷ Ganguly and Taras, ss. 114-116.

¹⁹⁸ Kirişçi ve Winrow, s. 149.

kırılganlıklarına, yani zarar görme olasılıklarına (*vulnerability*), ev sahibi ülkenin gücüne ve aralarındaki güç dengesine (*power*) ve etnik bağların olup olmadığına (*ethnic ties*) göre değişiklik gösterecektir.¹⁹⁹

Bu yaklaşımlar çerçevesinde Saideman'ın ilk vurgusu devletlerin kırılganlığı/hassaslığıyla ilgilidir. Devletler çatışmadan zarar görme olasılıkları doğrultusunda bölgesel istikrarı ve uluslararası normları tehdit eden ayrılıkçı grupları desteklemekten kaçınacaklardır. Dolayısıyla ayrılıkçı gruplar, bölgesel istikrarı ve uluslararası sınırları tehdit edeceklerinden dış destek bulamayacaklardır. Bir diğer yön ev sahibi devletin gücüyle ilgilidir. Güçlü devletler içerisinde bulunan çatışan etnik grupların bu devletin rakipleri ve düşmanları tarafından bu güçlü devleti zayıflatma amacıyla bu gruba destek verme ihtimalleri muhtemeldir. Realizm mantığıyla bakıldığında devlet güçlü değilse ve birtakım ittifaklara sahip değilse rakipleri bu grupları ev sahibi devlete karşı kullanırlar. Bununla birlikte Saideman, etnik grupların etnik bağlarının olup olmamasının da alacağı desteği etkileyeceğini belirtir. Ona göre başka bir yerde güçlü etnik bağları, akraba devletleri olan grupların bu devletlerden dış yardım almaları muhtemeldir. Başka bir ifadeyle etnik gruplar etnik bağları dolayısıyla başka yerdeki akraba devletlerden ya da iktidarlardan, eğer bunlar etnik bağlara önem veriyorlarsa dış destek alma ihtimalleri daha yüksektir.²⁰⁰ Burada politikacılar görevlerini sürdürebilmek amacıyla başka bir yerde kendi toplumuyla aynı etnik bağları taşıyan gruplara destek vereceklerdir.²⁰¹

Çatışmadan zarar görme olasılığı ve sahip olunan etnik bağların etkisiyle birlikte bir devletin sahip olduğu rejim unsuru da etnik gruplara verilen dış destek üzerinde belirleyici olacaktır. Demokrasilerin nadiren savaşa başvurması, benzer değerleri paylaşması nedeniyle demokratik ülkeler genel itibarıyla ayrılıkçılara karşı merkezi devleti desteklerler.²⁰² Bununla birlikte Sambanis, bölgesel faktörlerin komşuların içerisinde cereyan eden iç savaşlara müdahalesini sahip oldukları demokrasi düzeyinin belirleyeceğini ileri sürer.²⁰³

¹⁹⁹ Saideman, "Discrimination...", s. 27.

²⁰⁰ Saideman, "Discrimination...", ss. 27–33.

²⁰¹ Stephen M. Saideman, *The Ties That Divide: Ethnic Politics, Foreign Policy, and International Conflict*. Columbia University Press, 2001, s.8. Bununla birlikte aynı çalışmada Saideman, ayrılıkçılık konusunda oldukça kırılgan 30 ülkenin Kongo, Nijerya ve Yugoslavya çatışmaları üzerinde çıkan ayrılıkçı krizlere yaklaşımlarını analiz eder. Analize göre 30 kırılgan/hassas devletten 16 devlet merkezi hükümet yerine ayrılıkçı grupları desteklemiştir.

²⁰² Louis, Élarger, Érick Duchesne, Jonathan Paquin, "Foreign Interventions and Secessionist Movements: The Democratic Factor", *Canadian Journal of Political Science*, Vol. 38, 2005, ss. 439–441.

²⁰³ Nicholas Sambanis, "Do Ethnic and Nonethnic Civil Wars Have the Same Causes?: A Theoretical and Empirical Inquiry", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 45, No. 3, (June 2001), ss. 268–275.

Bu ihtimaller yanında devletlerin ayrılıkçı hareketlere destek vermesinin birbirinden farklı nedenleri vardır. Yabancı aktörler çeşitli neden ve güdülerle başka bir ülke içerisindeki etnik ayrılıkçılık sorunlarına karışabilmektedir. Bu türden hareketlere destek veren grupların destek verme motivasyonlarını belirleyen birçok faktör söz konusudur. Heraclides'in aktardığına göre devletlerin ayrılıkçılara neden müdahale ettikleri konusunda uzmanlar araçsal nedenler ve duygusal nedenler olmak üzere iki farklı duruş sergilemektedirler.²⁰⁴ Ryan'a göre de etnik çatışma yaşayan egemen devletlerin içişlerine müdahale araçsal ve duygusal faktörlerin birleşimi sonucunda olmaktadır.²⁰⁵ Genel bir ayırım yapmak gerekirse bunlar reelpolitik/araçsal nedenler, etnopolitik/duygusal güdüler ve insancıl, dinsel/ideolojik, yayılmayı ve örnek olmayı önlemeyle birlikte emperyalist/yayılmacı nedenler olarak sınıflandırılabilir.²⁰⁶

Bunlardan ilki, genel olarak uluslararası stratejik çıkarları gerçekleştirme, rakip veya düşman olarak görülen devletlerin gücünü kontrol altına almakla birlikte onları zayıflatma, rakip veya düşman devletle hesaplaşma, etki alanlarını genişletme gibi reelpolitik/araçsal nedenler oluşturmaktadır. Heraclides, araçsal nedenleri ekonomik kazanç, siyasi çıkar ve stratejik avantaj elde etme, prestij, uluslararası nüfuz kaygısı ve içsel nedenler olarak saymaktadır.²⁰⁷ Byman da yabancı devletlerin ayaklanan gruplara karışma nedenini realpolitik'in etkisi dolayısıyla jeopolitik nedenlerle ilişkilendirerek destek veren devletlerin bölgesel etkisini artırma ve komşularını etkisizleştirme olarak belirlediğini gösterir.²⁰⁸

İkinci olarak, etnik kimlik, din, ideoloji, tarihsel haksızlığa uğrandığı düşüncesi, irredentizm gibi temel nedenlerle birlikte insani düşünceler, ırksal-kültürel yakınlık, ayrılıkçı lidere veya onun müttefiklerine duyulan kişisel bağ (sempati) gibi etnopolitik/duygusal güdülerin etkili olduğu savunulmaktadır.²⁰⁹ Bununla birlikte etnopolitik duygusal güdüler bir ulus-devletin, başka bir ulus-devletin içinde yaşayan soydaşlarına koruma(himayeci), kullanma ya da onlar üzerinde hak iddia etme(irredentist) şeklindeki güdülerdir.²¹⁰ Bu doğrultuda etnik gruplar arasındaki soy veya kan bağı durumu belirleyici olacaktır. Özellikle

²⁰⁴ Heraclides, "Secessionist...", s. 370.

²⁰⁵ Stephan Ryan, *Ethnic Conflict and International Relations*, Dartmouth, Aldershot, 1990, s. 36.

²⁰⁶ Ganguly and Taras, ss. 75–78, Yılmaz, *Soğuk Savaş...*, ss. 37–39, Kurubaş, "Etnik sorun...", s. 44.

²⁰⁷ Heraclides, "Secessionist...", s. 370, David Carment, "The International Dimensions of Ethnic Conflict: Concepts, Indicators, and Theory", *Journal of Peace Research*, Vol. 30, No. 2, (May 1993), ss. 138–139.

²⁰⁸ Daniel Byman, Peter Chalk, Bruce Hoffman, William Rosenau and David Brannan, *Trends in Outside Support for Insurgent Movements*, Rand Corporation, 2001, s. XIV, 37.

²⁰⁹ Heraclides, "Secessionist...", ss. 370–371.

²¹⁰ Kurubaş, "Etnik Sorun...", s. 44.

komşu ülkelerde yaşayan etnik akrabalar bu var olan etnik bağlar nedeniyle desteklenebilir. Burada yabancı bir devlet komşu ülke içerisinde yaşayan etnik akrabalarını çatışma durumunda kendi siyasal amaçlarını gerçekleştirmek için destekleyecektir. Böylece bu bağlar ilgili ülkenin dış politikasında önemi bir yer kaplayacaktır.²¹¹

Üçüncü olarak sivillerin yaşamlarını koruma, gıda gönderimi, ilaç yardımı gibi insancıl nedenler sayılabilir.²¹² Dördüncü etkense aynı ideoloji ya da aynı dini paylaşan grupların birbirlerine desteklerini kapsayan dinsel/ideolojik bağlardır.²¹³ Örneğin Müslüman Arapların Etiyopya'daki Eritreli ayrılıkçılara destek vermelerinin arkasında yatan neden Hristiyan unsura karşı verilen bir mücadele olmasıdır.²¹⁴ Bu doğrultuda Eritreli ayrılıkçılar Suriye'de eğitilmiş, Sudan Sovyet ve Çin silahları Libya ve Yemen üzerinde gönderilmiş, Suudi Arabistan ve Kuveyt'ten finansal destek görmüşlerdir.²¹⁵ Öte yandan, Saideman'a göre bir dine ait mensuplar dünyada en geniş olarak paylaşılan ortak bir kimliği yansıtmaktadırlar. Bu açıdan Kudüs'teki konular Amerika'da yaşayan Yahudileri, Endonezya'daki Müslümanları, Latin Amerika'daki Katolikleri etkilemektedir.²¹⁶ Bu bağlar dolayısıyla aktörler başka yerdeki unsura ilgi duymakta ve gerektiğinde müdahalede bulunabilmektedir.

Yayıma ve örnek olmayı, engelleme güdüsüyle beşinci nedendir. Bir ülkede ortaya çıkan bir çatışmanın/ bölünmenin benzer yapıya sahip yerlere sıçramasından korkulması ve bir grubun eylemlerinin benzer durumdaki etnik gruplara örnek olmasını/sirayet etmesini engelleme şeklinde ortaya çıkar.²¹⁷ Son neden olarak ayrılıkçı grupları etki alanına almak amacıyla çeşitli güçlü devletlerin emperyalist/yayılmacı nedenlerle vereceği destekler sayılabilir.²¹⁸

Devletler uluslararası politikada pragmatist hareket ederler. Eğer ekonomik ve siyasi kazanç varsa, ayrılıkçı harekete destek verirler.²¹⁹ Dolayısıyla devletler fayda-maliyet analizi yaparak hangi ölçüde kazanç elde edecekleriyle ilgilenirler. Başka bir deyişle verilecek

²¹¹ Etnik akrabalık durumunun dış politika üzerindeki etkisi için bkz. Stephen M. Saideman, "Explaining the International Relations of Secessionist Conflicts: Vulnerability versus Ethnic Ties", *International Organization*, Vol. 51, No. 4, 1997, ss. 725–729.

²¹² Ganguly and Taras, s. 76.

²¹³ Ganguly and Taras, ss. 76–77.

²¹⁴ Ryan, s. 36.

²¹⁵ Horowitz, *Ethnic Groups...*, s. 272.

²¹⁶ Saideman, "Discrimination...", s. 33.

²¹⁷ Kurubaş, "Etnik Sorun...", s. 45.

²¹⁸ Yılmaz, *Soğuk Savaş...*, s. 39.

²¹⁹ Carment and Patrick, "Two-Level...", s. 525.

desteğin kendi çıkarları açısından nasıl bir kazanç getireceği konusu onlar açısından önemlidir. Örneğin Kosova'nın bağımsızlığına karşı çıkan Rusya buna tepki olarak parlamentosunun alt kanadı Duma tarafından Abhazya ve Güney Osetya'nın tanınması talebini dile getirmiştir.²²⁰ Bu durumun gösterdiği üzere devletlerin çıkarları, desteğin hangi gruplara verileceği üzerinde etkilidir.

2. Dış Desteğin Düzeyi ve Biçimi

Byman, devletlerin çatışan gruplara verdiği desteği, güvenli bölge oluşturma ve geçiş sağlama, finansal kaynak verme, siyasi destek ve propaganda, doğrudan askeri destek, silah ve çeşitli materyaller verme olarak sınıflandırmaktadır.²²¹ Heraclides de ayrılıkçı hareketlere yönelik yabancı desteği somut destek ve siyasi-diplomatik moral destek olmak üzere iki ana sınıfa ayırır. Bu doğrultuda ilk olarak yabancı aktörlerin somut destekleri üç kategoriye ayrılır.²²²

- Silah, mühimmat, uçak/helikopter, para, gıda maddesi, ilaç, yakıt, nakliye araçları vs. gibi maddi yardımlar,
- İletişim, ulaşım, medya ve diğer ağlardan yararlandırma,
- Ayrılıkçı toprak içerisinde veya dışında operasyonlar için üs oluşturma, iltica ve sığınak imkânları, askeri eğitim verme, çeşitli konularda danışmanlık, askeri personel sağlama, çatışmalarda topçu koruması ve son olarak -örnekleri az da olsa- çatışmaya doğrudan askeri katılım.

Bu şekilde verilen somut destekler çatışmanın seyrine göre değişim gösterebilir. Bu doğrultuda yabancı devletlerin karışmaları düşük, orta ve yüksek düzeyde olabilir. Düşük müdahale, basit ilişkilerden başlayan ve insancıl müdahaleye kadar uzanan düzeyde gerçekleşir. Orta düzeyde müdahale, sığınacak yer sağlama, operasyon üssü, mali destek ve hayati haberleşmeleri sağlama düzeyinde olabilir. Yüksek düzeyde karışma ise, ayrılıkçıları komutasına askeri personel verme, sınır çatışmaları, sınır boyunca topçu ateşini de kapsayan çatışmaya direk katılım ve askeri müdahaleyi kapsar. Bununla birlikte yüksek düzeyde karışma silah sağlamakla başlayan ve devletlerarası savaşa kadar gidebilecek destekleri

²²⁰“Ayrılıkçılara Duma Desteği”, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=250895>, Erişim Tarihi: 14.06.2009.

²²¹ Byman, v.d. ss. 84–96.

²²² Heraclides, “Secessionist...”, s. 368.

kapsar. Bir çatışma statik olmadığından devletlerin karışması ve somut destekleri düşük, orta ve yüksek düzeyler arasında artarak değişiklik gösterebilir.²²³

Heraclides'in sözünü ettiği ikinci karışma türü olan siyasal-diplomatik moral destek, diplomatik baskı, ayrılıkçıları veya onların ilkelerini destekleyen kampanyalar yapma, hükümetlerin ayrılıkçılık konusunda ilgilerini gösteren sözlü beyanları, ayrılıkçılara uluslararası örgütlerde destek olma veya diplomatik tanıma biçimleriyle kendini gösterir. Hükümetlerin ayrılıkçı hareketler konusunda yaptıkları sözlü açıklamalar desteğin düzeyine bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Sadece konuyla ilgilendiklerini gösteren beyanların yanında ucu açık barış çağrılarına, hatta bölgesel ve uluslararası örgütler aracılığıyla barış görüşmelerinin başlatılmasının sağlanmasına veya ayrılıkçı hareketlerin ulusal kurtuluş hareketi olarak nitelenmesiyle birlikte ayrılıkçılığın meşru olarak görülüp tanınmasına kadar birçok düzeyde görülebilir.²²⁴ Siyasal-diplomatik destekler arasında ayrılıkçılar açısından en önemli desteklerden biri kuşkusuz tanınmayla ilgili olandır. Yabancı aktörlerin siyasi diplomatik destekleri doğrultusunda, ayrılıkçılar bağımsızlığı ilan etmediyse özgürlük mücadelesi olarak tanıma veya bağımsızlığı ilan etmeleriyle de jure veya de facto (*resmi ya da fiili*) bağımsız devlet olarak tanıma şeklinde görülebilir.²²⁵

Devletler ayrılıkçı gruplara somut ya da diplomatik destekten hangilerini verecekleri birbirinden farklılaşmaktadır. Bazen bu unsurlardan sadece biri verilebildiği gibi birkaçını da verilebilmektedir. Örneğin İspanya'nın Bask bölgesinin ayrılması için şiddete başvuran ETA'ya en büyük destek Fransa'daki Bask'lardan gelmiştir. ETA eylemcilerinin Fransa'da saklanmasıyla birlikte örgüte Fransa'daki Basklılardan para ve silah yardımı yapılmıştır. Ayrıca İngiltere'de 2005 yılında silahlı mücadeleyi bıraktığını açıklayan IRA (*Irish Republican Army*) Soğuk Savaş döneminde birçok komünist ülkeden siyasal destekle birlikte geçiş hakkı, sahte belgeler, Çekoslovakya ve Libya'dan silah desteği, Cezayir'den eğitim, Küba'dan diplomatik destek almıştır.²²⁶

Heraclides, yedi farklı ayrılıkçı hareket üzerinde uyguladığı ampirik çalışmasında yabancı devletlerin bu hareketlere karışmaları üzerinde birtakım sonuçlara ulaşır. Bu

²²³ Heraclides, "Secessionist...", s. 368.

²²⁴ Alexis Heraclides, *The Self-Determination of Minorities in International Politics*, Frank Cass, Londra, 1991, s. 49.

²²⁵ Heraclides, "Secessionist...", ss. 368–369.

²²⁶ Ergil, s. 179.

sonuçlarda devletlerin somut destek düzeyleri düşük, orta ve yüksek düzeyde olurken; diplomatik desteklerinin genişliği çok sınırlı, nadir ya da yaygın şekilde görülebilmektedir. Öte yandan yabancı devletlerin siyasi-diplomatik destekleri ilgili olma, *de facto* veya *de jure* olarak tanıma, barış çağrıları yapma, self-determinasyon hakkı tanıma gibi düzeylerde olabilmektedir. Destek veren devletlerin bu desteği neden verdiklerini belirleyen motivasyonlarsa araçsal, duygusal, karma ya da belirsiz nedenlerdir. Bunlarla birlikte desteğin verilmesinde içsel, siyasi ve ekonomik kısıtlamalar da mevcuttur. Son olarak yabancı aktörlerin verdikleri dış desteğe biçtikleri rolse önemli, çok önemli/hayati ve çatışmadaki role göre önemli ya da yararlı olabilirken aynı zamanda önemli ve güvenilmez de olabilir. Bununla birlikte devletlerin genel tavrı tarafsız, destekçi ya da arabulucu şeklinde görülebilmektedir.²²⁷

Diğer taraftan, devletler ayrılıkçı etnik gruplara desteklerini verirken açık ya da kapalı yolları tercih ederler. Ayrılıkçı gruplara verilen destek, devletleri uluslararası platformda zor durumda bırakacağından ve gayrimeşru bir duruma düşüreceğinden devletler desteği açık bir şekilde değil de birtakım gizli yollardan verme yoluna giderler. Bu nedenle ayrılıkçı gruplara verilen destek gizli ve belirsiz olduğundan açık bir şekilde ortaya konulması oldukça zordur. Ayrıca devletlerin, resmi yollardan ayrılıkçı hareketler karşısında merkezi devleti desteklediklerini açıklamalarına rağmen kapalı veya gizli ve dolaylı yollardan ayrılıkçı hareketlere destek verdikleri de görülebilmektedir.²²⁸ Devletler ayrılıkçılara desteklerini doğrudan ya da dolaylı olarak verme eğilimindedirler.

Son olarak yabancı aktörlerin desteğinin taktik veya stratejik boyutları da mevcuttur. Taktik destek, ayrılıkçı hareketin özünü benimsenmese de sadece pragmatik nedenlerle yapılır. Taktik olarak destek vermeyi seçen yabancı aktör yine kendi çıkarları doğrultusunda dış politikasını gerçekleştirme arayışı içerisinde olacaktır. Bu durum destek verdiği grubu kontrol altına alma şeklinde olabilir. Ancak taktik destek veren aktör olası bir ayrılma karşısında bu duruma karşı çıkacaktır. Stratejik destekse hareketin gerçekleşmesi için verilen destektir. Taktik desteğe benzer şekilde yine destek veren aktörün hedeflerini gerçekleştirme amacı vardır. Olası bir ayrılma durumunda eğer çıkarlarıyla örtüşüyorsa stratejik desteği

²²⁷ Heraclides, "Secessionist...", ss. 356-367.

²²⁸ Erol Kurubaş, "Irak Kürtlerinin Dış Destek Açmazı: Büyük Umutlar Ve Hayal Kırıklıkları", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 1, Sayı 3, (Mart 2009), s. 44.

veren aktör, bu durumun gerçekleşmesine destek verebilir ve bu duruma karşı sessiz kalabilir.²²⁹

C. Dış Desteğin Ayrılıkçı Hareket Üzerindeki Etkisi

Etnik soruna sahip bir devletin bu sorunu çözmek için uyguladığı yöntemlerin uluslararası normlara uygun olmaması veya etnik grubun siyasallaşarak yabancı devletlerden destek talebi mevcut sorunu içinden çıkılmaz bir durum haline getirecektir. Günümüze kadar birçok rejim, ayrılıkçıların güçlü uluslararası bağlantıları dolayısıyla, ayrılma taleplerine karşı mücadele etmiştir.²³⁰ Bu mücadeleyi zorlaştıran unsurlardan en önde geleni ayrılıkçı grubun aldığı dış destektir. Siyasallaşmış bir etnik gruba ayrılma yönünde verilen destek, merkezi devletin parçalanması sonucunu getirecek kadar etkili bir unsurdur.

Yabancı aktörlerin etnik gruplara yönelik desteklerinin önemli etkilerinden biri verilen desteğin etnik çatışmaların seyrini ve sonucu belirleyen bir niteliğe sahip olmasıdır. Para, silah, koruma, barınak, askeri müdahale ayrılıkçılığın başarı şansını artırır. Bu bağlamda çatışan taraflara verilen destek çatışmanın şiddetini etkileyecek ve çatışan taraflar arasında kazanın belirlenmesi açısından önemli olacaktır.²³¹ Bu doğrultuda dış desteğin buradaki rolü kullanım şekline göre yapıcı ya da yıkıcı bir şekilde olabilir. Eğer dış destek taraflar arasındaki gücü eşitleyecekse ve taraflardan kimsenin kazanamayacağını ortaya koyarsa bu taraflar arasında uzlaşmayı sağlar. Buna rağmen dış destek çatışmayı yıkıcı bir şekilde uzamasına da neden olabilir.²³² Her iki durumda da dış destek taraflar arasındaki dengeyi değiştirecek ve çatışmanın sonucunun belirlenmesine etkide bulunacaktır.

Dış desteğin çatışmanın seyrini etkileyerek çatışmanın sonuçlanmasını belirlemesinin yanında çatışmanın uluslararasılaşmasına da neden olacaktır.²³³ Bu yönüyle dış destek devletlerin toprak bütünlüğünü tehdit edecek bir düzeyde olduğundan uluslararası müdahalelere yol açabilir. Bu şekilde uluslararasılaşmış bir çatışmanın çözümü de zorlaşacaktır.

²²⁹ Erol Kurubaş, 30.04.2009 tarihli görüşme.

²³⁰ Horowitz, *Ethnic Groups...*, s. 272.

²³¹ Saideman, "Discrimination...", ss. 28–29.

²³² Michelle Maiese, "External Supporters", http://www.beyondintractability.org/essay/external_supporters/, Erişim Tarihi: 14.09.2009.

²³³ Saideman, "Discrimination...", s. 29.

Ayrılıkçı grupların dış desteğe gereksinim duymalarının nedenleri oldukça açıktır. Bir çatışmada uyuşmazlığın tarafı olan gruplar çatışmaya henüz karışmamış olanlardan kendi eylemlerini canlandırmak için olumlu bir ışık ararlar.²³⁴ Böylece karşı taraf caydırılmış olacaktır. Bu doğrultuda ayrılıkçı gruplar çatışmada galip gelebilmek ya da dezavantajlı durumdan avantajlı duruma geçmek için dış destek elde etme arayışına girerler. Her şeyden önce mücadelelerini yürütebilmek ve ayrılma hedefine ulaşabilmek için dış desteğe gereksinimleri vardır. Başka bir deyişle etnik grup açısından bağımsızlığın sağlanması hedefinin gerçekleşmesi açısından dış destek bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.²³⁵ Bu bağlamda özellikle ayrılıkçılığı terörist eylemlerle gerçekleştirmek isteyen terörist gruplara yönelik devletlerin korumaları, harekât alanı açması (çeşitli üsleri kullandırma vs.), ekonomik imkânlar vermesi, uluslararası propagandayı artırması grup açısından oldukça önemlidir.²³⁶

Öte yandan, etnik gruplar bağımsızlık sonrası uluslararası tanınmanın gerçekleşmesi için de dış desteğe ihtiyaç duyarlar. Çünkü egemen bir yapıdan koparak bağımsızlığını ilan eden bir grup, uluslararası topluluk tarafından tanınmanın sağlanması sorunuyla karşılaşacaktır. Muhtemel bir ayrılma durumunda oluşan bu yeni durumun meşruluğunun sağlanması açısından da dış desteğin önemi büyüktür.²³⁷ Bu doğrultuda ayrılıkçı grupların en önemli arzularından biri ayrılma sonrası uluslararası tanınmanın sağlanmasıdır. Bu açıdan özellikle diplomatik tanınma ayrılıkçılığın meşruiyetini sağlamak için gereklidir. Ayrıca dünya siyasetinde etkin olan büyük güçlerin desteği ve tanınması da ayrılma sonrası durumun devamlılığı açısından önemli bir unsurdur. Nitekim Kosova'nın 1990'ların başında Yugoslavya'dan; Biafra'nın 1960'ların sonunda Nijerya'dan ayrılma çabalarında büyük devletlerin desteği tam olarak sağlanmadığından bağımsızlık gerçekleşmemiştir.²³⁸ Buna karşılık, 1991 yılında Almanya'nın Slovenya ve Hırvatistan'ı tanınması, tanınmanın önemini ve dış desteğin ayrılıkçılık üzerindeki başarısını göstermesi açısından iyi bir örnektir.²³⁹ Tanınmayla birlikte ileri aşamalarda yani etnik grubun bağımsızlığı elde etmesi sonrasında da kazanılan bağımsızlığın sürdürülebilmesi için de dış desteğe ihtiyaç vardır. Bu yönleriyle

²³⁴Maiese, "External...", http://www.beyondintractability.org/essay/external_supporters/, Erişim Tarihi: 14.09.2009.

²³⁵ Kurubaş, "Irak Kürtlerinin Dış Destek Açmazı...", s. 45.

²³⁶ Edward A. Lynch, "International Terrorism: The Search for a Policy, Terrorism", *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 9, No.1, 1987, ss. 4-5.

²³⁷ Kurubaş, "Irak Kürtlerinin Dış Destek Açmazı...", s. 48.

²³⁸ Jonathan Paquin, "The United States, Secessionist Movements, and Stability", Presented at the Annual Meeting of the Canadian Political Science Association, Winnipeg, Manitoba, 3-5 Haziran 2004, s. 2.

²³⁹ Almanya'nın Hırvatistan'ı tek taraflı olarak tanınmasının altında yatan dinamikler hakkında bkz. Beverly Crawford, "Explaining Defection from International Cooperation: Germany's Unilateral Recognition of Croatia", *World Politics*, Vol. 48, (July 1996), ss. 482-521.

ayrılıkçılığa yönelen grupların mücadelelerini sürdürmeleri, bağımsızlığı elde edebilmeleri ve bağımsızlık sonrası tanınmanın sağlanması açısından dış destek bir zorunluluktur.

Ayrıca kültürel alanda ilgi ve destek elde etme de grup açısından önemli olacaktır. 2007 yılında Almanya'daki Frankfurt Kitap Fuarı'nın onur konuğu bir ülke olarak değil de bir kültürel bölge olarak Katalonya olması²⁴⁰ bunun bir örneğidir. Kuşkusuz böyle bir durum Katalanlar açısından bir dış ilgi görme açısından önemlidir. Bununla birlikte yabancı aktörlerin bir şekilde ayrılıkçı harekete destek verdiklerini bildirmeleri ya da ayrılıkçı hareketlerin aldığı vaatler grubu cesaretlendirecektir.²⁴¹ Buna rağmen bazı devletlerin ayrılıkçı hareketlere desteği sadece destek verdiklerini açıklamakla kalırlar, bunun yanında silah, para vs. gibi somut unsurları vermezler.²⁴² Bu durumda sadece ayrılıkçı hareketi hoş görme şeklinde yapılan beyanlar düşük düzeyde kalacaktır. Nitekim Heraclides somut desteğin politik destekten daha belirleyici olduğunu belirtir.²⁴³ Bununla birlikte sözlü beyanların etkisi ayrılmanın gerçekleştirilebilmesine yetmese de bir etki doğuracağı yadsınmaz.

Yabancı aktörlerin çeşitli neden ve güdülerle etnik gruplara verdiği destekler grubun hedefini gerçekleştirme yolundaki başarısını ya da başarısızlığını belirleyecektir. Başka bir deyişle yabancı devletlerin dolaylı ya da doğrudan verdikleri destekler ayrılmanın başarılı olabilmesi üzerinde etkilidir. Nitekim Bangladeş'in Pakistan'dan ayrılmasında dolaylı Hindistan yardımı ve doğrudan müdahalesiyle birlikte Sovyetlerin Birleşmiş Milletler'deki doğrudan desteği ayrılmayı kolaylaştırmıştır.²⁴⁴ Bununla birlikte ayrılıkçı hareketlerin başarı durumu da birbirinden farklılaşmaktadır. Bazı etnik ayrılıkçı hareketler nihai aşamada ayrılma amacına ulaşmayı başarırken; bazılarıysa başarısız olurlar. Örneğin Doğu Timor ve Eritre ayrılıkçılığı gerçekleştirirken; Çeçenler henüz ayrılma amacına ulaşmamıştır.²⁴⁵ Farklılaşan bir diğer yönse her ayrılıkçı hareketin dış desteği sağlama olanağının da birbirinden farklı olmasıdır. Örneğin Bangladeş bağımsızlık için uluslararası destek sağlarken; Abhazlar ve

²⁴⁰ "Focal Themes and Guests of Honour", http://www.frankfurt-book-fair.com/en/fbf/general/history_fbf/guest_of_honour/, Erişim Tarihi: 04.03.2009.

²⁴¹ Yılmaz, *Soğuk Savaş...*, s. 37.

²⁴² Richard Little, "Revisiting Intervention: A Survey Of Recent Developments", *Review of International Studies*, Vol. 13, No. 1, (June 1987), s. 50.

²⁴³ Heraclides, *The Self-Determination of...*, s. 49.

²⁴⁴ Stephen M. Saideman, "Is Pandora's Box Half-empty or Half-full? The Limited Virulence of Secessionism and the Domestic Sources of Disintegration", *UC Berkeley: Institute on Global Conflict and Cooperation*, 1995. <http://escholarship.org/uc/item/060917hd>, Erişim Tarihi: 01.03.2009.

²⁴⁵ Élanger, v.d. s. 435.

Aceh (*Endonezyalı*) bu desteğe erişememişlerdir.²⁴⁶ Bu nedenle dış desteğin muhtevası da ayrılmanın gerçekleşebilirliği, yani başarısı üzerinde etkide bulunacaktır.

Öte yandan, ayrılıkçı hareketin başarısı üzerinde uluslararası konjonktür ve denge de belirleyici olacaktır. Horowitz ayrılıkçı hareket üzerinde iç politika, grup ilişkileri ve bölgenin önemine vurgu yaparken, bir ayrılıkçı hareketin amaçlarına ulaşip ulaşamaması konusunda devletlerin güçlerinin ötesinde, uluslararası politikadaki dengenin belirleyici olduğunu öne sürer.²⁴⁷ Gerçekten de uluslararası politikadaki denge, ayrılmanın kabul edilebilirliği üzerinde etkili olacaktır.

Uluslararası politikada her devletin kendi çıkarlarını doğrultusunda politikalarını oluşturması ve bu doğrultuda uluslararası politikayı algılaması, diğer ülkelerde yaşanan etnik uyuşmazlıklara karşı da benzer bir çıkar ilişkisiyle davranmasını beraberinde getirir. Bu nedenle devletler ulusal çıkarları doğrultusunda başka ülkelerdeki etnik sorun ve ayrılıkçılarla ilgilenirler. Dış destek grubun hareketine güç katarak bağımsızlık hedefinin gerçekleştirilmesine yardımcı olacaktır; ancak verdiği destekle yabancı aktör, hareketi güçlendirirken destek verdikleri grubu da kendi çıkar algılamaları doğrultusunda yönlendirecektir. Bu nedenle harekete destek veren devlet destek verdiği grubu bir dış politika aracı olarak kullanmasını da beraberinde getirecektir. Çünkü dış destek veren ve dış destek alan unsurlar arasındaki ilişkinin temelinde karşılıklı çıkar ilişkisi vardır. Dış desteği alan, özerklik, bağımsızlık gibi amaçlarına ulaşmak için dış desteği alma eğiliminde olurken; dış desteği veren ise kendi çıkarlarını gerçekleştirirken peşindedir. Bu ilişkide desteğe ihtiyacı olan grup desteği veren devlete ne kadar ihtiyaç duyarsa; aynı şekilde desteği veren devlet de kendi çıkarları doğrultusunda desteği verdiği gruba gereksinim duyar. Dolayısıyla dış destek verenle alan arasındaki ilişki bir gereksinim/zorunluluk bağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte destek veren aktörün çıkarlarının tamamlanması ya da bir şekilde desteğin kesilmesi, sona ermesi durumunda destek alan grup zor durumda kalır.²⁴⁸ Böylece dış destek alan grup sadece bu desteğe dayandığından birtakım kayıplar da verebilir.

²⁴⁶ Élanger, v.d. s. 436. Abhazlar'a Rusya'nın desteği olmasına karşın bu destek ayrılmanın gerçekleşmesi açısından yeterli düzeyde etkili olamamıştır.

²⁴⁷ Horowitz, *Ethnic Groups...*, s. 230.

²⁴⁸ Kurubaş, "Irak Kürtlerinin Dış Destek Açmazı ...", s. 45.

İKİNCİ BÖLÜM

YABANCI DEVLETLERİN İRAK KÜRT HAREKETİNE DESTEK NEDENLERİ VE ETKİLERİ

I. YABANCI AKTÖRLERİN İRAK KÜRT HAREKETİNE YAKLAŞIMINI BELİRLEYEN ETKENLER

A. Jeopolitik Etkenler

Yabancı aktörlerin ilgisini ve desteğini çoğu zaman elde etmiş olan Iraklı Kürtlere yönelik bu ilgiyi ortaya çıkaran ve besleyen birçok neden mevcuttur. Bu nedenlerden biri Kürtlerin bulunduğu coğrafyanın bir sonucu olan stratejik ve jeopolitik unsurlarla ilgilidir. Kürtler, sahip oldukları geniş nüfus itibarıyla Orta Doğu'nun en büyük devletsiz topluluğu olarak Türkiye, İran, Irak ve Suriye toprakları olmak üzere 4 ülkede yoğun olarak yaşamaktadırlar. Bu yoğunluk kesin bir net bir rakam olmamakla birlikte 25–35 milyon arasında bir sayıya karşılık gelmektedir. Davutoğlu'na göre Kürt nüfusunun Orta Doğu'nun üç önemli yerleşik unsurları Türkler, Araplar ve Acemlerin etkinlik alanlarında dağılmış olması, büyük güçlerin Türkler Araplar ve İranlılarla ilişkili oluşturdukları politikalarda Kürtleri de denklem içerisinde değerlendirme zorunluluğunu getirmiştir.²⁴⁹ Bu açıdan burayla ilgili politika oluşturan güçler için Kürtleri bu unsurlara karşı kullanma çabası siyasi ve stratejik açıdan önemli bir etken olmuştur. Kurubaş, genel anlamda Kürtlerin farklı devletler içerisinde yaşadığı coğrafyanın stratejik açıdan sorunlu bir yerde olmasının buraya yönelik yabancı ilgiyi artırdığını belirtir.²⁵⁰ Dolayısıyla Irak Kürtlerini bölge devletlerine karşı, bölgeyi istikrarsızlaştırıcı bir araç olarak kullanmak amacıyla yönlendirmenin yollarını arayan yabancı aktörler, Kürtlere olan ilgilerini yoğunlaştırmışlardır.

Yukarıda sayılan özellikleri dolayısıyla Kürtlerin yabancı aktörlerin bölge politikaları açısından dolaylı olarak etkileri de söz konusudur. Bölgesel ve uluslararası aktörlerin Orta Doğu'nun çeşitli alanlarına sızabilmek ve buradan ekonomik çıkar elde edebilmek için çeşitli üsluplara, müttefiklere ve/veya kolayca manipüle edilecek unsurlara ihtiyaçları vardır. Bölgeye sızabilme arayışında Orta Doğu petrolü kilit bir unsur olmakta ve bunlara erişmek için

²⁴⁹ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul, Küre Yayınları, 2004, s. 439.

²⁵⁰ Kurubaş, "Irak Kürtlerinin Dış Destek Açmazı...", s. 45.

yabancı aktörler bölge politikaları açısından Kürtleri bir koz/kart olarak kullanmaya çalışmaktadırlar.

B. Kürt Diasporasının Etkinlikleri

Dış Kürtler ya da Kürt diasporası nitelendirmeleri Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları 4 Orta Doğu ülkesindeki yaşam alanlarını terk etmeleri sonucunda bu toprakların dışında oluşturdukları topluluğu tanımlamak için kullanılmaktadır.²⁵¹ Kürtlerin muhtelif nedenlerle yabancı ülkelere yaptıkları göçler sonrasında oluşan yurtdışındaki Kürt kitlesi, hem Kürt bilincinin gelişmesinde hem de Kürt taleplerinin uluslararası alana taşınmasının sağlanmasında önemli sonuçlar doğurmuştur. Başka bir deyişle Kürt diasporası, Kürt milliyetçiliği adına bir gelişimi sağlamanın yanında Kürt sorununun uluslararası boyuta taşınmasında etkili olmuştur. Bunlarla birlikte konu açısından asıl önemli olan Kürt diasporasının yurtdışında yaptıkları birçok faaliyetle yabancı aktörlerin Kürtlere yönelik yaklaşımlarının şekillenmesinde belirleyici etkilerinin olmasıdır.

Geçtiğimiz yüzyılda meydana gelen yoğun Kürt göçleriyle oluşmaya başlayan Kürt diasporası, günümüzde oldukça büyük bir sayısal yoğunluğa erişmiştir. Özellikle Batı Avrupa'da daha fazla olmak üzere Avrupa'nın genelinde ciddi oranda bir Kürt topluluğunun varlığından söz edilebilir. Bunun dışında Kuzey Amerika, Orta Asya ve Kafkasya gibi alanlara da Kürtlerin göçlerinin yaşandığı ve buralarda da Kürtlerin sayısal ağırlığının yüksek olduğu görülmektedir. Bu sayısal ağırlığı ortaya koymak için Diaspora Ansiklopedisi'nin İran, Irak, Suriye ve Türkiye toprakları dışında kalan Kürtlerin dünya üzerindeki sayısal dağılımını gösteren tabloya bakabiliriz:

²⁵¹ Diaspora, terimsel olarak sahip olduğu ayrı etno-kültürel kimliğinden vazgeçmeden anavatanından dağılıp gittiği ülkeye isteyerek entegre olmuş azınlığı ifade etmektedir. Oran, *Küreselleşme...*, ss. 72–73. Bu şekildeki göçler genelde zorunlu bir şekilde olmakta anavatanının terk edenler gittikleri yerlerde siyasi sığınmacı veya mülteci olmaktadır.

Şekil 1. Kürt Diasporasının Boyutu²⁵²

Bölge	Ülke	Sayı
Avrupa	Almanya	500.000
	Fransa	100.000–120.000
	Hollanda	70.000–80.000
	İsviçre	7.531
	Belçika	50.000–60.000
	Avusturya	50.000–60.000
	İsveç	25.000–30.000
	İngiltere	20.000–25.000
	Yunanistan	20.000–25.000
	Danimarka	8.000–10.000
	Norveç	4.000–5.000
	İtalya	3.000–4.000
	Finlandiya	3.916
	Rusya	
Sibirya	35.000(30.000 Vladivostok'da)	
Orta Asya	Krasnodar	30.000
	Kazakistan	30.000
	Türkmenistan	50.000
	Kırgızistan	20.000
	Özbekistan	10.000
	Tacikistan	3.000
Kafkasya	Ermenistan	75.000
	Azerbaycan	12.000–30.000
	Gürcistan	40.000
Orta Doğu	Lübnan	75.000–100.000
Kuzey Amerika	Kanada	7.140
	ABD	15.000–20.000

Paris Kürt Enstitüsü verileri de tablodaki rakamlarla yakın sayılara işaret etmektedir. Bu verilere göre azami olarak Almanya'da 600.000, Fransa da 100.000, Hollanda da 70.000, İsviçre'de 60.000, Belçika'da 50.000, Avusturya'da İsveç'te İngiltere'de 20.000, Yunanistan'da 20.000, Danimarka'da 8.000, Norveç'te 4.000, İtalya'da 3.000, Finlandiya'da 2.000 yaşamaktayken Kanada'da 6000, ABD'de de 15.000 civarında Kürt bulunmaktadır.²⁵³ Bunlara ek olarak İsrail'de Kudüs ve çevresi başta olmak üzere Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı ve sayılarının 150.000 civarında olduğu bilinen Yahudi Kürtler de bulunmaktadır.²⁵⁴

Kürt diasporasının bu sayısal yoğunluğa erişmesi İkinci Dünya Savaşı sonrasında itibaren yaşanan gelişmelerin bir sonucudur. Kürtler, İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden

²⁵² Amir Hassanpour and Shahrzad Mojab, "Kurdish Diaspora", Melvin Ember, Carol R. Ember, Ian A. Skoggard (eds.), *Encyclopedia of Diasporas: Immigrant and Refugee Cultures Around the World*, Vol. 1, New York, Springer, 2005, ss. 214

²⁵³ "The Kurdish Diaspora", <http://www.institutkurde.org/en/kurdorama/>, Erişim Tarihi: 26.02.2010.

²⁵⁴ "Kurdish Jewish Community in Israel", http://www.jcjr.org/kyn_article_view.php?aid=20, Erişim Tarihi: 10.03.2010.

süreçte artan bir şekilde yaşadıkları ülkelerden karşılaştıkları birtakım olaylar ya da uyuşmazlıklar sonrası çeşitli ülkelere göçler yaptılar. Özellikle Avrupa ülkelerine 1960'lı ve 1970'li yıllarda Türkiye'den yapılan işçi ve öğrenci göçlerinin yanında 1980'li ve 1990'lı yıllarda Türkiye'de yaşanan gelişmelerin etkisiyle yoğun bir Kürt göçü gerçekleşti.²⁵⁵ Bunların dışında 1979 İran İslam Devrimi ve 1980'li yıllarda İran-Irak Savaşı sırasında ve sonrasında yaşanan gelişmeler sonucunda yabancı ülkelere geniş bir Kürt kitlesi toplanmaya başladı. Böylece Türkiye, İran, Irak ve Suriye gibi ülkelere gittikleri yabancı ülkelere içinde buluşmaya ve kaynaşmaya başlayan Kürtler, Kürt diasporasını oluşturdular.

Daha önce de değinildiği gibi Kürt sorunun uluslararası boyut kazanmasında ve Kürt bilincinin gelişmesinde önemli etkileri olan yurtdışındaki bu Kürt kitlesi içerisindeki siyasi eylemciler öncelikle Kürt milliyetçiliğini uyandırmak ve bu kitleleri örgütlemek için siyasi ve kültürel faaliyetlerde bulundular.²⁵⁶ Bunun yanında bu siyasi eylemciler Kürtlerin Avrupa kamuoyuna tanıtılması açısından da benzer çalışmalar yürüttüler. Bu doğrultuda Avrupa başta olmak üzere buldukları ülkelere kurdukları televizyon, gazete, dergi, internet siteleri gibi çeşitli medya organlarıyla Kürt ideolojisini yansıtan bilgileri kamuoyuna aktarmaya ve bu sayede onların ilgilerini çekmeye çalıştılar. İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden süreçte artmaya başlayan bir şekilde Kürt diasporasının bu tarz faaliyetleri bu yönde ilk çabaları²⁵⁷ oluşturmasının yanında 1960'lı yıllardan itibaren sayısal olarak artan Kürt göçleri sonrasında çeşitli devletlerden gelen Kürtler, Avrupa'daki ve ABD'deki faaliyetlerini daha örgütlü hale getirmeye çalıştılar.²⁵⁸

²⁵⁵ Erol Kurubaş, *Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye, (1960'lardan 2000'lere)*, Cilt II, Ankara, Nobel Yayınları, 2004., s. 85.

²⁵⁶ Kurubaş, *Kürt...*, Cilt II, s. 86.

²⁵⁷ Kürt yurtsever topluluğun yurtdışında üst düzeyde aktif olan kuruluşu Paris Kürt Araştırmaları Merkezi (*Centre d'Etudes Kurdes Paris*) 1949'da kuruldu. 1956'da kurulan Avrupa'daki Kürt Öğrenciler Topluluğu (*The Kurdish Student Society in Europe*) bağlı olduğu Uluslararası Öğrenci Birliği (*International Union Of Students*) 15 dalda Kürdistan sorunlarını resimli bir yıllık hazırlamasının yanında 1969'a kadar Batı Berlin, Batı Almanya'nın bazı şehirleri, Viyana, Londra ve Belgrad'ta 13 tane genel toplantı yaptı. Cecil, J, Edmonds, "Kurdish Nationalism", *Journal of Contemporary History*, Vol. 6, No. 1, 1979, s. 105.

²⁵⁸ 1960'lı yıllardaki bu çabalar şu şekilde özetlenebilir: 1965'te Batı Almanya'da gelişim gösteren Avrupa'daki Kürt Öğrenciler Ulusal Birliği'nden (*National Union of Kurdish Students in Europe*) kopan sağ eğilimli bir grup Kürdistan Bilgi (*Kurdistan Information*) diye adlandırılan aylık haber gazetesiyle birlikte Kürtçe ve Arapça birçok kitabın basılmasını üstlendi. Bu yıllarda ABD'de küçük fakat canlı Kürt öğrenci organizasyonlarının periyodik olarak yayınladıkları Kürtçe Dergi (*The Kurdish Journal*) oldu. 1960'lı yılların başında Kürt Gerçekleri (*Kurdish Facts*) adıyla aylık bir bülten yayımlayan Amsterdam Uluslararası Kürdistan Topluluğu (*International Society Kurdistan of Amsterdam*), 1968'de 9.000 üzerinde girdinin yer aldığı geniş bir Kürtçe bibliyografya çalışması yaptı. Bunlarla birlikte aynı yıllarda Fransız Le Monde gazetesi Kürt ilgilerindeki gelişmeleri ve olayları her zaman bildirirken İngiltere'de Kürdistan topluluğunu geliştirmek için öğrenciler ve onların İngiliz arkadaşlarıyla sosyal, kültürel ve siyasi bilgilerin yayılmasını araştırdı ve düzensiz aralıklarda çıkarılan "Kurdica" adlı bir dergi yayınlandı. Edmonds, "Kurdish...", ss. 105-106.

Öte yandan, 1979 İran Devrimi ve 1980–1988 yıllarında devam eden İran-İrak Savaşı bölgeden kaçan birçok Kürt entelektüelini göçmen olarak Avrupa’da bir araya getirdi. Bu entelektüeller Kürtler arasında birlik düşüncesini hayata geçirme konusunda etkili çalışmalar yaptılar.²⁵⁹ Bu açıdan 1983’te Fransa’da kurulan ve Kürt dili ve kültürü üzerine akademik çalışmalar yürüten Paris Kürt Enstitüsü çeşitli yayın faaliyetleri yürüttü. Bununla birlikte Kürtler yine 1980’li yıllarda Kuzey Amerika’da kâr amacı olmayan sivil toplum örgütü mahiyetinde kuruluşlar oluşturmaya başladılar. 1988 yılında Halepçe ve diğer Kürt köylerine yönelik Irak yönetiminin kimyasal gaz saldırısı sonrası Kanada ve ABD’de yaşayan Kürtler kendilerini temsil etmesi amacıyla, Kuzey Amerika Ulusal Kürt Kongresi (*Kurdish National Congress of North America*) oluşturdular. Daha sonraları Kuzey Amerika’da benzer birçok Kürt sivil toplum örgütü mahiyetindeki örgütlenme örneklerine rastlanacaktır. Örneğin, ABD’deki Kürt lobisinin etkili isimlerinden Kani Gulam tarafından 1993’te kurulan Kürt Amerikan İletişim Örgütü (*American Kurdish Information Network*) bunlardan biriydi. Diğer taraftan, 1996 yılında kurulan başka bir Kürt kuruluşu Washington Kürt Enstitüsü (*Washington Kurdish Institute*), geniş bir misyonla Kürtlerin haklarını savunmayı hedeflerken, Kuzey Amerika’daki genç Kürtleri ve genç Kürt gruplarını temsil etmek amacıyla Kürt Amerikan Gençliği (*Kurdish American Youth*) adlı başka bir kuruluş oluşturuldu.²⁶⁰

Gittikleri ülkelerde yaptıkları siyasi ve kültürel faaliyetlerle dikkati çeken Kürtler, 1980’li yıllarda Avrupa ve ABD’deki faaliyetlerinin karşılığını almaya başladılar. Kürtlerin örgütlü çabalarına ve buradaki gelişmelere kayıtsız kalmayan Avrupalı entelektüeller de 1980 başlarından itibaren Kürtlere olan ilgilerini artırdılar. Bununla birlikte 1980 sonlarından itibaren Kürtler Avrupalı entelektüellerin yanı sıra ABD ve Avrupa kamuoyu tarafından da ciddi bir şekilde tanındılar.²⁶¹ Ayrıca Kürtlerin buralardaki sosyal hayata katılımları sırasındaki olumlu ya da olumsuz eylemleri Batı kamuoyu tarafından bilinir hale gelmelerinde önemli bir rol oynadı.²⁶²

²⁵⁹ Martin van Bruniessen, "Aslımı İnkâr Eden Haramzadedir!", 31 Aralık 2005, http://www.diyarbakir.net/cgi-bin/index.pl?mod=news;op=author_id;id=139, Erişim Tarihi: 10.08.2009.

²⁶⁰ Bu kuruluşların amaçlarıyla ilgili bilgiler web sitelerinden derlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kuzey Amerika Ulusal Kürt Kongresi, <http://www.kncna.org/docs/main.asp>, Kürt Amerikan İletişim Örgütü, <http://www.kurdistan.org/>, Washington Kürt Enstitüsü, <http://www.kurd.org/>, Kürt Amerikan Gençliği, <http://www.kurdyouth.org/>.

²⁶¹ Kurubaş, *Kürt...*, Cilt II, s. 88.

²⁶² Buradaki olumsuz eylemle vurgulanmak istenen Kürtlerin gittikleri ülkelerde sosyal hayata katılım sırasında burada yaşayanlar için bir güvenlik sorununa neden olabilme potansiyelidir.

Batılı ülkelerin insan hakları ve azınlıkların korunması konusunda genel bakış açıları hesaba katıldığına Kürtlere yönelik ilginin doğal olarak artması beklenen bir durumdu. Nitekim yukarıda değinilen gelişmelerin yanında Soğuk Savaş'ın bitmesini takip eden yıllarda oldukça yüksek bir sayıya ulaşmış Kürt nüfusu karşısında Batılı ülkelerin ilgisi oldukça fazlaydı. Bu yıllarda Kürtler de kendi aralarındaki birlik ve Batı kamuoyunu etkileme çabalarını artırdılar. 1990'ların başından itibaren uluslararası politikada çıkan etnik hareketlilik dalgasının etkisinin yanında yeni iletişim teknolojilerinin de Avrupa'da yaşayan Kürtler tarafından kullanılmaya başlanması gibi nedenler Kürt milliyetçiliğinin güçlenmesinde etkili oldu.²⁶³ Bu bağlamda iletişim teknolojilerinin gelişimin bir sonucu olarak Kürtler bu araçları kullanarak iletmek istediklerini daha kolayca dünya kamuoyuna sunma fırsatı elde ettiler. Özellikle internet Kürtlerin diasporada bir arada tutulmasında ve fikirlerinin kamuoyuna duyurulmasında önemli bir etken olarak ortaya çıktı. Ayrıca internet, yurtdışında yaşayan Kürtlerin geldikleri ülkeler arasındaki bağı kolayca kurmasını sağladı. Örneğin Curtis'in de vurguladığı gibi diasporadaki bir Kürt e-mailler yazarak, web sitelerine yazılar göndererek ve hatta bir internet radyo programı üzerinden yayınlar yaparak ulusal söyleme katıldı.²⁶⁴ Bunların yanında uydu teknolojisinde yaşanan gelişmelerin bir sonucu olarak 1995'te kurulan ve daha sonra Medya TV, Roj TV adlarıyla değişim gösterecek olan Med TV ile birlikte Iraklı Kürtlerin girişimleriyle 2000 yılında yayına başlayan Kurd Sat ve Kurdistan TV de benzer işlevler gördü.

Öte yandan, yurtdışındaki Kürt kitlelerinin siyasalaşmaları sonucunda ABD ve Avrupa'da kurdukları çeşitli örgütler ve Kürt lobileri de bu ülkelerin kamuoyu üzerinde Kürt sorununun anlatılması konusunda önemli rol oynadı.²⁶⁵ Bu açıdan buradaki Kürt örgütlerinin çalışmaları ve yürüttükleri propagandalar yabancı kamuoyunun dikkatini ve ilgisini çekmek için kullanılan araçlar arasındaydı. Nitekim Belçika haber alma servisinin 28 Ocak 2010 tarihli bir raporu da Kürtlerin özellikle Batı Avrupa da geniş sosyal ve kültürel örgütlere sahip olduğunu ve bunların bazılarının Brüksel'de konumlanarak Belçika ve Avrupa kurumları üzerinde odaklanan lobi faaliyetleri yürüttüğünü teyit etmektedir.²⁶⁶

²⁶³ Kurubaş, *Kürt...*, Cilt II, ss. 29–30.

²⁶⁴ Andy R.Curtis, "Nationalism in The Diaspora: A Study of The Kurdish Movement", *Manuscript*, (February 2005), s. 7.

²⁶⁵ Kurubaş, *Kürt...*, Cilt II, s. 88.

²⁶⁶ "Belgian Intelligence Unit: PKK Dominates Kurdish Lobby", <http://www.todayszaman.com/tz-web/detaylar.do?load=detay&link=201136>, Erişim Tarihi:10.02.2010. Raporda ayrıca PKK'nın bu kurumlar üzerinde hâkim olduğu da vurgulanmaktadır.

Sözünü ettiğimiz örgütlü yapıyla birlikte Avrupa'daki Kürt kitlesinin hemen hepsinin örgütlenerek siyasal eylemler yürüttüğünü söylemek doğru olmayacaktır. Ayrıca Avrupa'ya giden Kürtlerin birçok yönden farklı ülkelerden gelmelerinin bir sonucu olarak farklı eğilimlere sahip oldukları da düşünülebilir. Ancak Wahlbeck'e göre Avrupa'daki Kürt topluluğu çok sayıda farklı siyasal yönelimlerden gelen, farklı dini inanışları, dilleri, sosyal sınıfları, eğitimsel arka planlara sahip olmalarına rağmen Avrupa'daki bütün Kürt toplulukları arasında uluslararası sosyal ilişkiler de gelişmiştir.²⁶⁷ Bu açıdan Avrupa'daki Kürtler birçok yönden heterojen bir yapıya sahip olmalarına karşın kurdukları sosyal ağlarla birbirleriyle kaynaşmış durumdadırlar.

Diğer taraftan, diaspora topluluklarının anavatan etkilerinin yanında buldukları ev sahibi ülkenin politikaları üzerinde de etkileri olduğunun altını çizen Curtis, Almanya'da yaşayan Kürtlerin faaliyetlerinin bu ülkenin politikalarına yansıdığı örneğini verir.²⁶⁸ Dolayısıyla Kürt diasporası, hem anavatanla bağını koparmadan ilişkilerini sürdürmekte hem de bulunduğu ülkelerin politikalarının şekillenmesinde etkili olmaktadır. Nitekim Kürtlerin dış destek elde etme konusunda en çok yöneldiği ülkelerin başında gelen ABD'de bulunan Kürt lobileri bu ülkenin dış politikasını oluştururken Kürtlerin lehine sonuçlar alınması sağlama amacındaydı. Örneğin Washington Post gazetesi yazarı Rajiv Chandrasekaran'ın iddiasına göre 2006 yılında ABD'de Kürtler, Washington'da diplomatik bir büro açmak ve lobiciler tutmak için 3 milyon dolardan fazla harcama yaptı. Chandrasekaran, ilgili makalesinde ayrıca 3 Haziran 2004'te Barbour Griffith & Rogers adlı şirketin aylık 29.000 dolar karşılığında Kürdistan Demokrat Partisi'ni (KDP) ABD'de temsil etmesi üzerine anlaştıklarını belirtmektedir.²⁶⁹

Anlatılanların gösterdiği üzere, Kürt diasporasının varlığı ve bunun bir sonucu olarak Kürtlerin uluslararası düzeyde örgütlenmeleri ve etkinlikleriyle birlikte yabancı devletlerin yaşam alanları içerisinde yer alan Kürtler, büyük ölçüde bu devletlerin Irak'taki Kürt sorununa yönelik tutumlarının yönlendirilmesinde ve belirlenmesinde rol oynamalarının yanında sorunun uluslararası çevrelerce bilinmesi açısından önemli etkilerde bulunmuşlardır.

²⁶⁷ Östen Wahlbeck, "The Concept of Diaspora as an Analytical Tool in The Study Of Refugee Communities", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 28, No. 2, (April 2002), s. 225.

²⁶⁸ Curtis, s. 8.

²⁶⁹ Rajiv Chandrasekaran, "Kurds Cultivating Their Own Bonds With U.S.", <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/04/22/AR2007042201568.html>, Erişim Tarihi: 07.03.2010.

C. Kürt Mülteci Krizleri

Irak yönetiminin kuzeyde yaşayan Kürtlere yönelik baskısıyla Kürtlerin kitlesel olarak yer değiştirmesi ve bunun bir sonucu olarak mülteci krizlerinin yaşanması temel olarak 1976, 1988, 1991 ve 1996 yıllarında gerçekleşti. Bu yıllarda meydana gelen ve yönü başta Türkiye ve İran olmak üzere Batılı ülkelere doğru yaşanan Kürt mülteci akınlarının etkileri ve sonuçları birbirinden farklı olmasına rağmen Irak sınır boylarında yaşanan bu hareketliliğin ortak etkisi ve sonucu Kürtleri uluslararası topluluğun gündeminin bir parçası haline getirmesi oldu. Bu açıdan genelde sonradan bir krize dönüşen Kürt mülteci akınları yabancı devletlerin Kürtlere yönelik bakış açılarının ve tutumlarının şekillenmesinde Kürt diasporasının faaliyetleri kadar etkili olan gelişmelerdir.

Yabancı devletlerin mülteci krizlerine yönelik tutumlarının şekillenmesinde kendilerinin de bu krizden etkilenme durumları da etkilidir. Çünkü mültecilerin ilgili ülkeler açısından bir tehdit unsuruna dönüşebilme olasılığı söz konusudur. Bununla birlikte mülteciler, yaşadıkları ülkelerdeki baskıdan kaçan kişiler olduğundan geldikleri ülkelerin baskıcı ve antidemokratik olarak nitelendirilebilmesine neden olmaktadır. Bu değerlendirmenin yanında sığınılan ülkelerde mültecilere karşı sempatinin oluşması, onların mücadelelerinin desteklenmesi şeklinde sonuçlar da ortaya çıkabilmekte ve bu durumda yurtdışında mültecilerin geldiği ülkeye karşı güçlü bir muhalefet doğabilmektedir.²⁷⁰

Bu bilgiler ışığında Iraklı Kürtlerin yer değiştirmeleriyle yaşanan durumların sonuçlarına ve ilgili ülkeler açısından etkilerine bakılabilir. Öncelikle, ilk Kürt mülteci akınları 1975 yılında dış destekçilerinin Kürtlere yönelik desteklerinin sona erdirmesi neticesinde Irak yönetimine karşı mücadelede etkinlik gösteremeyen Iraklı Kürtlerin 1976 yılından itibaren Türkiye ve İran topraklarına gitmeleriyle ortaya çıktı. Ancak bu akınlar uluslararası konjonktürün etkisiyle büyük boyutlara erişmeyerek uluslararası alanda fazla yankı bulmadı.

İkinci ve daha kapsamlı Kürt akınları, 8 yıl boyunca sürüp giden İran-İrak Savaşı'nın sonlarına doğru Irak yönetiminin savaş sırasında İran'la işbirliği yapan Kürt grupları cezalandırmak amacıyla Enfal adı verilen operasyonlarını devreye sokmasıyla başladı. Bu

²⁷⁰ Kurubaş, *Kürt...*, Cilt II, s. 90.

operasyonlarda Irak ordusunun Türkiye sınırına yakın alanlarda yaşayanlara yönelik kimyasal silah kullanması üzerine çok sayıda kişi sınırına doğru kaçmak zorunda kaldı. Böylece Kürtler daha ciddi bir şekilde ikinci kez yerlerinden edildiler. Irak yönetiminin Kürt yerleşim yerlerine yönelik kimyasal silah kullanımıyla ortaya çıkan bu ikinci mülteci akınında 51.542 Kürt Türkiye'ye sığınmacı olarak kabul edildi Türkiye tarafından Irak sınırındaki kamplara yerleştirildi.²⁷¹ Sığınmacılara geçici ikamet sağlayacağını; ancak mülteci statüsü tanımayacağını bildiren Türkiye, mali yükünü en aza indirmek için diğer devletlere yönelik ekonomik yardım çağrısında bulunmasına rağmen yeterince dikkate alınmadı ve Batılı ülkeler yalnızca 1.018 mülteciyi kabul edip çok az yardımda bulundular.²⁷² Böylece Türkiye, 1988 yılında mültecilerin yükünü büyük ölçüde yüklenmek zorunda kaldı.

Kürt mülteci krizlerinin üçüncü dalgasıysa ikinci krizden kısa bir süre sonra 1991'de gerçekleşen Körfez Savaşı sonrasında Kürtlerin Mart 1991'de çıkardığı isyanın Irak yönetimi tarafından bastırılması sırasında gerçekleşti. Öncekinin aksine bu kez daha fazla sayıda, 1.500.000 civarında Kürt'ün Türkiye ve İran sınırlarına kaçması bu krizi doğurdu. 1988'deki krizin maliyetinin büyük bölümünü üstlenen Türkiye, ilk etapta sığınmacıları kabul etmedi; ancak daha sonra uluslararası baskının artması üzerine sınırı açmak zorunda kaldı.²⁷³ 1991'deki bu akınlar şimdiye değin yaşanan Kürt mülteci krizlerinden daha büyük çapta bir krizi ortaya çıkardı. Özellikle televizyon ekranlarında binlerce Kürtün kış şartlarında dağlarda yaşadığı sıkıntıların (susuz, aç ve ölümlerle sığınma arayışları) yansımaları, başta ABD başta olmak üzere koalisyon devletlerini rahatsız etti.²⁷⁴ Bu süreç Huzur Operasyonlarının yapılması ve Kürtlerin "Güvenli Bölge" olarak adlandırılan yerleşim bölgesine nakledilmesiyle devam edecektir.²⁷⁵ Nihayetinde bu kriz sonucunda Iraklı Kürtler uluslararası gündem açısından önemli bir yer işgal ettiler.

²⁷¹ Sığınmacılarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Muhteşem Kaynak, vd., *Iraklı Sığınmacılar ve Türkiye (1988-1991)*, Ankara, 1992, ss. 45-48.

²⁷² Kurubaş, *Kürt...*, Cilt II, ss. 88-89.

²⁷³ Oran'a göre 1991 yılında Türkiye'nin sınırı açmakta tereddüt etmesinde yaşadığı ekonomik sıkıntının yanı sıra, 1988 yılında yine buradan gelen akınlar konusunda tecrübeli olması, gelişmelerin bir sonucu olarak PKK faaliyetlerinin artacağı korkusu, Türkiye'de kurulacak mülteci kamplarının sürekli olacağı endişesi gibi nedenler etkili olmuştu. Baskın Oran, "Kalkık Horoz-Çekiç Güç ve Kürt Devleti", *Avrasya Dosyası*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Cilt 3, Sayı 1, (İlkbahar 1996), ss. 159-160. Bununla birlikte 1988 ve 1991 yıllarında Türkiye'nin Kürt mültecilerin sığınma taleplerine karşı çıkan tutumu Türkiye'nin uluslararası baskıya uğramasına neden oldu. Dolayısıyla sığınma taleplerine karşı duruş sergileyen ülke üzerinde bu türden uluslararası baskılar etkili olmaktadır. Kurubaş, *Kürt...*, Cilt II, s. 90.

²⁷⁴ Ninan Koshy, "The United Nations, the US and Northern Iraq", *Economic and Political Weekly*, Vol. 31, No. 40, (October 1996), s. 2760.

²⁷⁵ Soğuk Savaş sonrasında benzer örnekleri dünyanın çeşitli çatışma alanlarında da uygulanacak olan "Güvenli Bölge" uygulaması, geçici mülteci kampları ve buna uygun olarak insani yardım yöntemleri, bu tür sorunlara

Dördüncü ve sonuncu Kürt mülteci akını 1996 sonbaharında Kuzey Irak'taki iç siyasal çekişmeler sırasında Irak ordusunun baskınları ardından bir kısım Kürtlerin Erbil'den tahliye edilmeleriyle ortaya çıktı.²⁷⁶ Bu süreçte 75.000 civarında kişi kaçarak İran'a sığındı; ancak bu mülteci akını öncekine kıyasla uluslararası gündemi çok fazla meşgul etmedi.

Kuşkusuz 1970'li yılların ortalarından günümüze değin dört dalga şeklinde ortaya çıkan Kürt mülteci krizleri uluslararası topluluk tarafından ilginin Kürtler üzerinde odaklanması açısından önemli gelişmelerdi. Nitekim uluslararası topluluk, 1988 ve özellikle 1991 yıllarında yaşanan mülteci krizleri karşısında güvenlik ve istikrarın sağlanması açısından ortaya çıkan duruma duyarlılık gösterdi. Özellikle 1991 krizi sonrasında bölgesel ve uluslararası barışın sarsılacağı endişesiyle uluslararası kamuoyunun dikkatini yönelttiği ve bu doğrultuda Huzur Operasyonlarıyla uluslararası koruma altına alınan Iraklı Kürtlere ilgi artmış, bu durum Kürt sorununun uluslararası boyut kazanmasında etkili olmuştur.²⁷⁷ Ayrıca bu krizler yabancı devletlerin bu gelişmeler karşısında Iraklı Kürtleri korumak için askeri müdahale, Kürt mültecilere yönelik insani yardım gibi tutumlar almalarında etkili sonuçlar doğurdu.

D. Orta Doğu'daki Güç Dengeleri

Kültürel boyutuyla üç temel dinin çıkış yeri olan Orta Doğu, ekonomik ve stratejik özellikleri nedeniyle uluslararası politikada güç mücadelelerinin etkin olarak yaşandığı bir alandır. Ayrıca bu özellikleriyle, potansiyel savaş ve çatışmalara neden olabilecek bir yapıda olması sebebiyle uluslararası politikada sürekli gündemde olan alanlardan biridir. Orta Doğu coğrafyası sahip olduğu petrol ve doğalgaz yataklarıyla dünya petrol rezervlerinin % 68'ini, doğal gaz rezervlerininse %40'ını bünyesinde barındırmaktadır.²⁷⁸ Bu açıdan bu alanlara uzanabilmeye çalışan güçler, bölgede etkinliği sağlamak için muhtelif çabalar sergilemişlerdir. Nitekim dünya politikasında etkin olmak isteyen birçok büyük güç Orta Doğu'da üstünlük kurmak amacıyla geçmişten günümüze değin birtakım girişimlerde bulunmuşlardır. Bununla birlikte Orta Doğu'da hâkimiyet kurmak isteyen büyük güçler,

yönelik bir çözüm olarak geliştirildi. Didem Danış, "Irak'tan Uzağa: 1991 Sonrası Dışarı Göç", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 1, Sayı 6, (Haziran 2009), s. 17.

²⁷⁶ "Kurdish Refugees From Iraq", http://bearspace.baylor.edu/Charles_Kemp/www/kurdish_refugees.htm, Erişim Tarihi: 10.09.2009.

²⁷⁷ Kurubaş, *Kürt...*, Cilt II, s. 89.

²⁷⁸ Tayyar Arı, *Irak, İran, ABD ve Petrol*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2007, s. 110. Petrolün dünya ekonomisi açısından ağırlığı düşünüldüğünde Orta Doğu'ya neden bu kadar önem verildiği de anlaşılmaktadır.

bölgeden çıkabilecek yerel bir güç karşısında durarak bölgedeki dengeleri değiştirecek eylemlere karşı durmuşlardır. Sonuçta bölgedeki güç dengesinin belirlenmesinde büyük devletlerin politikalarıyla birlikte bölge ülkelerinin eylemleri, savaşlar ve ittifaklar belirleyici olmuştur.

Özellikle 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında petrolün artan önemi, ilgiyi Orta Doğu'daki petrol sahibi ülkelere çevirdi. Bu süreçten sonra bölgede etkin olma çabaları da hız kazandı. Bu yıllardan itibaren başlayan bir şekilde bölgede üstünlük kurmaya çalışan İngiltere ve Fransa, Birinci Dünya Savaşı sırasında bölgede birçok alanda denetimler kurarak buradaki alanları istedikleri doğrultuda paylaştılar. Birinci Dünya Savaşı sonrası Orta Doğu ülkeleri İngiltere ve Fransa'nın denetimleri altında genelde manda yönetimleri şeklinde idare edilmeye başlanarak yeniden yapılanma sürecine girdi. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasını takiben İngiltere ve Fransa'nın Orta Doğu'da oluşturdukları statüko ve statükoyu koruma çabası Orta Doğu'daki güç dengesinin parametrelerinden birini oluşturdu.²⁷⁹

Bu parametre Irak Kürt hareketinin günümüze kadar gelen süreçte yabancı devletlerle olan ilişkilerinin belirlenmesinde önemli etkileri oldu. Öncelikle Birinci Dünya Savaşı'nı takiben Orta Doğu'nun siyasi sınırlarının büyük devletlerin (İngiltere ve Fransa) çıkar algılamaları doğrultusunda şekillenmiş olmasının bir sonucu olarak da Kürtler farklı devletler (Türkiye, İran, Irak, Suriye) içerisinde yaşamaya başladılar. Aynı şekilde bu düzenlemenin bir sonucu olarak Irak'ta Arap egemenliği altında yaşamaya başlayan Kürtler, çoğu zaman devlet yönetimi dışarısında bırakılarak ayrımcı ve baskıcı uygulamalara maruz kaldılar. Bu uygulamalara karşılık Iraklı Kürtler de özellikle uluslararası sistemin yapısında meydana gelen değişim dönemleri ve Orta Doğu'nun yapısal sorunlarının nüksettiği dönemlerde merkezi Bağdat yönetimine karşı ayaklanmalar da dahil olmak çeşitli mücadelelere giriştiler. Böylece Iraklı Kürtler, Bağdat'ın baskısına tepki olarak sürekli daha fazla özerklik ya da bağımsızlık talebiyle merkezi yönetimle çatıştılar. Kürtler ve merkezi yönetim arasındaki bu ayrılık dolayısıyla bölge devletleri ya da bölge dışı devletler çıkarları doğrultusunda bu soruna yön verdiler.²⁸⁰

²⁷⁹ Ramazan Gözen, "Orta Doğu'da Güç Dengeleri", İdris Bal (ed.), *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Ankara, AGAM Yayınları, 2006, ss. 673–674.

²⁸⁰ Ramazan Gözen, "Kuzey Irak Sorunu", İdris Bal (ed.), *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Ankara, AGAM Yayınları, 2001, ss. 798–799.

Yukarıda sözü edilen İngiliz ve Fransızların Orta Doğu'da şekillendirdiği güç dengesi İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar değişmeden kesintisiz olarak devam etti. Ancak İsrail devleti 1948 yılında kurulması sonrasında Orta Doğu'da genişlemeye başlamasıyla birlikte buradaki güç dengesi mücadelelerinde de belirleyici olmaya başladı. İkinci Dünya Savaşı sonrası İngiltere, Orta Doğu'daki gerilemesini durdurmak ve bölgedeki varlığı garantilemek için, 1948–1949 Arap-İsrail Savaşı'nı takiben 1950'lerin başında tüm Orta Doğu ülkelerinin katılmasını öngören ve Sovyetlere karşı bir blok oluşturulmasını amaçlayan Orta Doğu Komutanlığı (*Middle East Command-MEC*) projesini gündeme getirdi.²⁸¹ Bu projenin başarıya ulaşmaması nedeniyle ABD, Orta Doğu'da daha kapsamlı bir duruş sergilemeye başladı. Bundan sonraki süreçte neredeyse her dönemde Orta Doğu'nun bütün güç mücadeleleri üzerinde ABD varlığı kendisini gösterdi. İkinci Dünya Savaşı sonrası iki kutuplu siyasi düzenin hâkim olduğu Soğuk Savaş süresince ABD ve SSCB'nin oluşturduğu bloklar rekabeti Orta Doğu düzleminde de devam etti.

Bloklar arasındaki rekabetin bir sonucu olarak 1950'li yıllarda Orta Doğu'da gelişen Sovyet nüfuzuna karşılık 1955 yılında ABD'nin desteğiyle Türkiye, Irak, İran, Pakistan ve İngiltere bir araya gelerek Bağdat Paktı'nı oluşturdular. Bu oluşuma diğer bölge ülkelerinin de katılımının sağlanmasına çalışılarak çeşitli Orta Doğu ülkeleri de davet edildi; ancak Mısır'la birlikte bazı Arap ülkeleri buna karşı çıktılar.²⁸² Diğer taraftan, 1956 yılında yaşanan Süveyş krizinden sonra ABD, Sovyetlerin Orta Doğu'da artan etkisini dizginlemek üzere Eisenhower Doktrini'ni devreye soktu.²⁸³

1970'li yıllara gelindiğinde Soğuk Savaş nispeten gevşemiş olmasına rağmen, 1979 yılında Sovyetlerin Afganistan'ı işgali bu durgunluğu yeniden alevlendirerek ABD ve SSCB arasındaki ipler iyice gerilerek Soğuk Savaş yeniden nüksetti. Diğer taraftan, yine aynı yıl İran'da gerçekleşen İslam Devrimi, Orta Doğu'daki güç dengeleri üzerinde yeni değişimi ortaya çıkardı. Bu değişimin yarattığı tehditle 1980–1988 yılları arasında Irak ve İran savaşırken Batılı ve doğulu ülkeler Irak'a birçok yönden destek sundular.²⁸⁴ Buna karşılık İran da bu süreçte Iraklı Kürtleri Irak'a karşı kullanmaya çabaladı.

²⁸¹ Gözen, "Orta Doğu'da.... s. 675.

²⁸² Bağdat Paktı için bkz. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2009, ss. 596–597.

²⁸³ Bu doktrinle Orta Doğu ülkelerinin komünizm karşısında ABD tarafından korunacağı taahhüdü getiriliyordu Sovyet tehdidine karşı ABD'nin getirdiği bu önlem özellikle Mısır ve Suriye başta olmak üzere bölge ülkeleri tarafından kabul görmedi. Eisenhower Doktrini ayrıntıları için bkz. Armaoğlu, ss. 608–611.

²⁸⁴ İran'daki Şah rejimin yerine kurulan İslam Cumhuriyeti Orta Doğu'daki güç dengeleri üzerinde yeni bir tehdit yaratmasının yanında bu devriminin ortaya çıkardığı İslam devrimi ideolojisi başta ABD olmak üzere

1990 sonrası Doğu Bloku'nun yıkılmasını takiben Orta Doğu'da dengeler birkez daha değişerek bir güç boşluğu söz konusu oldu. Sovyet tehdidi ortadan kalkmasıyla tek süper güç olarak kalan ABD'nin çıkarları gerektirdiği ölçüde dünya üzerindeki birçok alanı istediği şekilde düzene koyma girişimi içerisindeki alanlardan biri de Orta Doğu'ydu. Bu ortamda 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali bölgedeki güç dengesi açısından yeni bir tehdit oluşturdu. Bölgesel istikrar ve güvenliğe yönelik bu tehdide karşı bölgedeki güç dengesinin Irak lehine değişmesini engellemek için ABD'nin öncülüğünde ve birçok Batılı ve Arap ülkelerinin katılımıyla oluşan koalisyonun yürüttüğü operasyonla Irak, Kuveyt'ten çıkartıldı.

Nihayetinde yukarıda değinilen Orta Doğu gelişmelerinde görüldüğü gibi bu güç mücadeleleri küresel ve bölgesel güçler arasındaki ilişkilerin şekillenmesinde ve bölgeye yönelik politikalarının oluşmasında belirleyici etkilerde bulundu. Bu bağlamda Orta Doğu'nun bir parçası olan Iraklı Kürtler, Orta Doğu'daki güç dengesi mücadeleleri açısından da zaman zaman kilit roller üstleneceklerdir. Bu açıdan ABD, Soğuk Savaş sırasında Sovyetlerin Orta Doğu'da etkili olma çabaları karşısında Irak'a yönelik politikası bağlamında Iraklı Kürtleri kullanma çabası da etkili oldu. Diğer taraftan İran ve İsrail, Orta Doğu'da Irak'la olan çekişmelerinde Iraklı Kürtleri bir araç olarak gördüler.

E. Uluslararası Politikada Irak Sorunu

Yabancı devletlerin Iraklı Kürtlere yönelik yaklaşımlarının belirlenmesinde etkili olan bir diğer unsur 1980'li yılların sonundan itibaren günümüze değin süregelen Irak sorunudur. Irak'ta 1979–2003 yılları arasında Irak'ta iktidarda olan Saddam Hüseyin'in faaliyetlerinden kaynaklanan bir sorun olan Irak sorunu karşısında tutum alan taraflar temel olarak ABD ve BM'dir.²⁸⁵ Bu soruna yönelik olarak ABD'nin 1990 ve 2003 yılları arasında Irak'ı işgal etmesiyle birlikte Baas rejimi ve bu rejimin lideri Saddam Hüseyin'e yönelik faaliyetlerinin yanında BM'nin 1990'lı yıllardan 2000'li yılların başına kadar ve Irak'a yönelik uyguladığı

bölgedeki muhafazakâr ve ABD yanlısı rejimler tarafından endişeyle karşılandı. Devrimden sonra Humeyni yönetimindeki İran'ın bu ideolojiyi diğer ülkelere de yayma hedefine yönelmesi ve bunu İran dış politikasının bir aracı haline getirmesi bu endişenin temel nedeni oldu. İran'daki gelişmeler ABD ve müttefikleri tarafından İran'ı dünya politikasından tecrit etme, ekonomik bakımdan sıkıntıya düşürme gibi çabalarının yanında İran ve onun ideolojisine karşı çeşitli yollardan karşı ittifaklar oluşturma (örneğin 1982'de kurulan Körfez İşbirliği Konseyi gibi) ve İran'a karşı Irak'ın desteklenmesi sağlanarak askeri mücadele yürütülmeye çalışıldı. Gözen, "Ortadoğu'da...", s. 676. Bununla birlikte ABD savaşta İran'ın bölünmesini engellemek amacıyla İran'a da yardım etti.

²⁸⁵ ABD de BM'nin bir parçası olmasına rağmen soruna yönelik yaklaşım bakımından BM'den ayrı bir aktör olarak bahsedilmesi ABD'nin Irak'a yönelik tutumlarında bazı durumlarda BM'den ayrı olarak hareket etmesi nedeniyle tercih edilmiştir.

yaptırımlar ve denetimler söz konusudur.²⁸⁶ Bu açıdan Saddam'ın 2003 yılında ABD tarafından devrilmesine kadar olan süreçte Irak sorunu, Iraklı Kürtler açısından da çeşitli etkiler doğurmuştur. Bu bağlamda Irak sorunu Irak'taki Kürt sorununun uluslararası boyut kazanmasında ve Kürtlerin özellikle ABD nezdinde önemlerinin artmasına yol açmıştır.

Irak'ın temel olarak uluslararası politikada bir sorun olarak yükselmesi 1980–1988 yılları arasında devam eden İran-İrak Savaşı'nı takiben ortaya çıktı. Esasında bu sorunun oluşmasını besleyen unsurlar İran-İrak Savaşı yıllarına ve öncesine dayanmaktadır. Daha önce değinildiği gibi 1979'da İran'da gerçekleşen İslam devrimi bölgedeki çıkarlarını risk altına sokan Batılı ülkeleri tedirgin etmeye yetti. İran'ın bölgeye hâkim olabilecek bir konuma erişmesi Batı ülkeleri ve bölgedeki Arap ülkelerinin istemediği bir gelişmeydi. 1980 yılında başlayan İran-İrak Savaşı sırasında önceleri dolaylı sonralarıysa doğrudan başta ABD olmak üzere Batılı müttefikleri tarafından desteklenen Irak, savaş bittikten sonra savaşın ağır yükü nedeniyle her ne kadar ekonomik sıkıntılar yaşasa da askeri güce sahip şekilde Orta Doğu'da etkin bir güç haline geldi. Savaş sonrasında İran'ın gücü azalırken, bu kez de Irak, Orta Doğu'da yükselişi ve izlediği tutum nedeniyle yeni bir sorun olarak gündeme geldi.

İran'la savaştığı yıllarda Batılı ülkelerin ve özellikle savaş esnasında 1982'den itibaren ABD'nin sunduğu destekle güçlenen Saddam Hüseyin, 1991'de Kuveyt'i işgal etti. Bölgesel dengeleri tehdit eden bu gelişme Irak ve ABD arasında gerilime neden oldu. ABD'nin başını çektiği çokuluslu koaliyonla Irak, Kuveyt'ten çıkartıldı. Yaşanan Körfez Savaşı ile Saddam'ın gücü kırıldı; ancak Irak'ta herhangi bir rejim değişikliği olmayarak Saddam yönetimi yine de yönetimde kaldı. Bu süreçten itibaren BM, Irak'a yönelik yaptırımlarını artırdı. ABD'de 1992'de başa geçen Demokrat lider Bill Clinton döneminde de Irak'a yönelik ambargonun devam etmesi sağlandı. Clinton döneminde ABD, İran ve Irak'ı kontrol edip onları dünya politikasından tecrit etmeyi amaçlayan çifte kuşatma (*double/dual containment*) politikası izlenmeye başladı. Böylece İran-İrak Savaşı öncesi İran Şahı ile yakın ilişki kuran, Humeyni'nin 1979'da İran'da iktidara gelmesinden sonra Irak'ı destekleyen ABD yönetimi, İran-İrak Savaşı sonrası çifte kuşatma politikasıyla İran ve Irak'ı karşısına aldı.²⁸⁷ Başka bir deyişle ABD'nin 1979 yılında İran'a karşı uyguladığı kuşatma politikasına Körfez Savaşı sonrasında Irak da eklenmiş oldu. Bu politika doğrultusunda Irak BM aracılığıyla nükleer

²⁸⁶ 1991 yılından itibaren BM'nin Irak'a yönelik ambargosu ve denetimleri için bkz. "Irak'a BM Yaptırımları: Kitleli İmha Silahlarının Denetimi ve Ambargo", www.tayyarari.com/download/BMyaptirim.doc, Erişim Tarihi: 07.03.2010.

²⁸⁷ Oran, *Kalkık...*, s. 24.

silahların denetlenmesi ve imhası kuzeyde ve güneyde uçuşa yasak bölgeler oluşturulması ve ekonomik ambargoya devam edilmesi gibi yöntemlerle denetim altında bulundurulmaya çalışıldı. Böylece Bağdat yönetiminin 33. Paralelin güneyi ve 36. Paralelin kuzeyindeki denetiminin kısıtlanmasıyla bu bölgelerde oluşan otorite boşluğunun Şii ve Kürt gruplar tarafından doldurulmak istenmesi bu grupların hem Bağdat yönetimiyle hem de dış güçler arasındaki ilişkilerini etkiledi.²⁸⁸

1990'lı yılların sonlarına değin uygulanmaya çalışılan çifte kuşatma politikasıyla ABD tarafından Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik vurgular yapılırsa da Saddam yönetimin muhalif gruplarla birlikte altının oyulmaya çalışıldığı yıllar oldu.²⁸⁹ Bu yıllarda ABD, Saddam'ın içeriden devrilmesi amacıyla Saddam'a karşı özellikle Kürtler başta olmak üzere Irak'taki muhalif grupları birleştirmeyi ve güçlendirmeyi denedi. 1992 yılında Irak'ta Saddam yönetimi devirmek amacıyla ABD başta olmak üzere bazı Batılı ülkelerin desteği de alınarak Irak rejimine muhalif unsurlar bir araya geldi ve Irak Ulusal Kongresi (*Iraqi National Congress*)adlı yapıyı hayata geçirdiler. Diğer taraftan, 1998'de ABD Kongresi tarafından kabul edilen "Irak'ı Özgürleştirme Yasası" çerçevesinde 97 milyon dolarlık fon Iraklı muhalif gruplara aktarıldı.²⁹⁰ Bu yapıya Iraklı Kürt liderler de katıldı. Böylece Irak'ta muhalif gruplardan biri olan Kürtler de ABD'nin tarafından desteklendi.

Öte yandan, 1995 yılında BM Güvenlik Konseyi Irak'a uygulanan yaptırımların devam etmesini ve Irak'ın yükümlülüklerini yerine getirmesini kararlaştıran 986 sayılı kararı aldı.²⁹¹ Bu kararla birlikte "Gıda İçin Petrol Programı" (*Oil-for-Food*) adı verilen uygulama devreye sokuldu. Uygulama esas olarak Irak'ın dünya pazarına petrol satması ve karşılığında temel gıda maddeleri ve ilaç alabilmesini kapsıyordu. Bununla birlikte Irak petrol satışından elde edilen gelirlerin %13'ü Kürt bölgesine aktarılacaktı.²⁹²

²⁸⁸ Tayyar Arı, "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler", İdris Bal (ed.), *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Ankara, AGAM Yayınları, 2006. s. 711.

²⁸⁹ ABD, Saddam yönetiminin altını oymaya çabalarırken Saddam'ın varlığı da ABD'nin bölgedeki eylemlerinin devamlılığı ve meşruluğu açısından gerekliydi. Nitekim ABD 2003 yılına kadar İran'ın Şii etkisinin Irak'a nüfuz etmesini Saddam sayesinde engelledi. Bununla birlikte ABD, Saddam'ın bölgede tehdit arz edecek bir konuma yükselmesine karşılık da onu zayıflatmaya çalıştı.

²⁹⁰ Bu gruplar KDP, KYB, Irak Kürdistan İslami Hareketi, Irak Ulusal Konseyi, Irak Ulusal Anlaşması, Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi ve Anayasal Monarşistlerdi. Arı, *Irak...*, s. 86.

²⁹¹ Kararın tam metni için bkz. <http://ods-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/109/88/PDF/N9510988.pdf?OpenElement>, Erişim Tarihi:12.03.2010.

²⁹² Uygulama çerçevesinde 1996'dan 2002 sonuna kadar Kürt bölgesine aktarılan 7,8 milyar dolardan yalnızca 3,9 milyar dolarından yararlanabildi. Kurubaş, "Irak'ta Kürt Ayrılıkçılığı...", s. 151.

Özetlemek gerekirse Irak sorunu dolayısıyla ABD'nin, Körfez Savaşından sonra Irak'ın kuzeyin bölgelerindeki toprakları kapsayan alanı, 33. paraleli uçuşa yasak bölge ilan etmesi ve Iraklı Kürtleri, Irak ordusundan korumak üzere Çekiç Güç adı verilen koruma gücünün oluşturulması Kürtler açısından önemli yararlar sağladı. 1991 yılında Irak'ta merkezi otoritenin giderek zayıflaması ve ABD tarafından Irak'ın egemenlik alanının 33. paralele 36. paralel arasına sıkıştırılması sonucu Irak Kürt Hareketi ABD'den aldığı bu destek ve korumayla bağımsızlık yolunda önemli bir aşama kaydetti.²⁹³ Körfez Savaşı'yla Irak yönetiminin kuzeyde denetimini yitirmesinden sonra bölgede meydana gelen otorite boşluğundan istifade eden Kürtler burada egemenliklerini kurmak için seçimler yapma ve devletleşme yolunda adımlar atma yolunda gelişim gösterdiler. Tüm bunlarla birlikte Irak'ın uluslararası politikada bir sorun olarak kalması Iraklı Kürtler açısından bazı zorlukları da beraberinde getirdi. Özellikle Körfez Savaşı sonrası Irak'a uygulanan ambargo kuzeyde yaşayan Kürtler için sosyal ve ekonomik açıdan sıkıntılara yol açtı. Ancak diğer taraftan yukarıdaki gelişmelerde görüldüğü gibi Irak sorununun bir sonucu olarak Kürtler, özellikle ABD'nin bölge politikaları açısından oldukça önemli hale geldiler ve merkezi otoritenin buradaki egemenliğinin kalkmasıyla bölgede kendi yönetimlerini güçlendirdiler.

F. Normatif Etken: Self-Determinasyon Hakkı ve Irak Kürtleri

Iraklı Kürtlerin self-determinasyon talepleri karşısında yabancı devletlerin nasıl bir tutum izlediklerine geçmeden önce ilk bölümde yer verilen self-determinasyonun anlamları ve tarihsel gelişimi üzerine değindiğimiz kuramsal bilgilerin Kürtler açısından nasıl bir etki doğuracağını ve self-determinasyonun Kuzey Irak için geçerliliğini sorgulamak çalışmanın bu aşamasında uygun olacaktır. Daha sonra yabancı devletlerin Kürtlerin self-determinasyon talebiyle hareket etmeleri karşısındaki reaksiyonları ve genel tutumları üzerinde durulacaktır.

Ayrılıkçıların uğruna mücadele ettikleri grubun bir halk olarak nitelendirileri ve dolayısıyla self-determinasyon hakkına sahip oldukları iddiası yaygın görülen bir durumdur. Nitekim bu terminolojiyi kullanan etnik ayrılıkçıların faaliyetlerini legal zemine oturtmak amacıyla self-determinasyon ilkesini kendi hedeflerine yönelik kullanmaya çalıştıklarına daha önce yer verilmişti. Kuşkusuz bu durum ayrılıkçı eğilimlere meyleden Iraklı Kürtler açısından da geçerli olacaktır. Egemenliğin temel kaynağı meşruluk olduğundan Iraklı Kürtler de olası

²⁹³ Erol Kurubaş, "Irak Kürt Hareketi: İç Çekişme-Dış Destek-Ayaklanma", *Irak Krizi (2002-2003)*, (Ed. Ümit Özdağ, Sedat Laçiner, Serhat Erkmen), Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2003, ss. 21-22.

bir ayrılma girişimlerini meşru temeller üzerine oturtmak zorundadırlar. Çünkü Irak'tan ayrı bir devlet yapılanması kurabilecek Kürtlerin bu ayrılmayı hangi hukuki dayanakla pekiştirebileceği ve bu sayede yasal zemine oturtacağı belirgin bir durum değildir. Ayrıca Kürtlerin Irak'tan ayrılması hem bölgesel unsurlar hem de topyekûn uluslararası toplum tarafından kabul edilebilecek bir durum değildir. Bu perspektiften bakıldığında Iraklı Kürtlerin ayrılmak için kullanacakları meşru dayanakların başında self-determinasyon hakkı gelecektir.

Kürtler olası bir ayrılma durumunda meşruluğu sağlamak için geçmişten bugüne self-determinasyon taleplerini canlı tutmaya çalışmaktadırlar. Bununla birlikte Kürtlerin self-determinasyon iddiasını gündemlerinde tutmalarını sağlayan bir neden de halk kavramıyla yakından ilişkilidir. Çünkü halk kavramı daha önce değindiğimiz gibi tam olarak nesnel bir tanıma işaret etmemektedir. Net bir tanımının olmaması zaten bu kavramı muğlâk bir yapıya büründürürken hangi grubun da halk olduğunu saptamanın ölçütü de belirsiz olmasından dolayı bu boşluktan ve belirsizlikten yararlanarak Kürtler de halk oldukları iddiasında bulunabilirler.²⁹⁴

Halk olma ölçütü konusunda daha önce sözünü ettiğimiz 1981 yılında yayınlanan Critescu Raporu “*ayrı bir dil, kültür ya da din, ortak bir tarih duygusu, toplumsal kimliği sürdürmeye bir bağlılık ve tanımlanmış bir toprakta bütünleşme*” vurgularına dikkat çekmekteydi. Bu doğrultuda bu ölçütlerin Kuzey Irak'a olan uygunluğuna bakılabilir. Kuzey Irak'ın etnik ve dini tablosunda Kürtler, Türkmenler, Araplar, Müslümanlar, Hıristiyanlar (Asurîler ve Keldaniler) ve Yezidiler yer almaktadır. Bu çeşitlilikle birlikte dilsel ve dinsel açıdan Kuzey Irak homojen bir yapıya sahip değildir. Dinsel açıdan Sünni Müslümanlar Hristiyanlar ve Yezidilere oranla daha yoğundur. Kürt dili açısından söylenmesi gereken Hint-Avrupa orijinli İran dil ailesine bağlı bir dil olan Kürtçe, Arapçadan öte Farsçaya daha yakındır.²⁹⁵ Kürt diline yönelik sınıflandırmalar, bu dilin birden çok değişik lehçeye sahip olduğu yönündedir. Bu sınıflandırmalarda Kürtçenin lehçeleri coğrafi alanla özdeşleşir biçimde farklılaşmaktadır. Kuzey bölgelerindeki Kürt grupları arasında daha yaygın konuşulan dile Kurmanci lehçesi denilirken buna karşılık güney lehçelerine genel bir tabirle Sorani adı verilmektedir. Bunlarla birlikte Farsçayla daha yakın Sineşi, Kermanşahi, Leki gibi

²⁹⁴ Kurubaş, “Kuzey Irak'ta Olası Bir Ayrılmanın Meşruluğu...”, s. 167.

²⁹⁵ Nader Entessar, *Kurdish Ethnonationalism*, Boulder, CO, Lynn Rienner Publishers, 1992, s. 4.

güneydoğu lehçeleri de vardır.²⁹⁶ Bu lehçelerin yanında Kuzey Irak'ta Kürtçeyle birlikte Türkmençe ve Süryanice halk arasında kullanılan diller arasındadır. Kurmançî lehçesinin yoğun olarak konuşulduğu yerler Bahdinan; Soranicenin yoğun konuşulduğu yerler Soran olarak adlandırılmaktadır.²⁹⁷ Bu ayırım aynı zamanda coğrafidir, Zap suyu Soran ve Bahdinan'ı ikiye böler. Kürtlerin iki büyük siyasi aktöründen Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) denetimindeki Behdinan (Erbil, Duhok) Kadiri tarikatı; güneyi yani Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) denetimindeki Soran (Süleymaniye civarı) ise Nakşibendî tarikatının etkisindedir. Bahdinan ve Soran bölgeleri arasında dilsel ayırımın dışında ekonomik ve kültürel yönden birçok farklılık söz konusu olmuştur.²⁹⁸ Tüm bu farklılıkların da işaret ettiği üzere Critescu raporunda sözü edilen dilsel birlik vurgusu konusunda Iraklı Kürtler açısından tam bir birlik söz konusu değildir.

Yukarıdaki durum Kürtlerin halk olarak değerlendirilebilme potansiyelini ortadan kaldırmamaktadır. Nitekim 1992 yılında Kuzey Irak'tan bağımsız olarak yapılan seçimler sonucunda kurulan Kürt parlamentosu Kürtlerin kendilerini yönetmek istediklerinin bir işaretiydi. Iraklı Kürtlerin özellikle 1992'deki temel savları bir halk oldukları yönünde oldu. Kürtler bu iddiayı başka dayanaklarla da pekiştirebilmeye çalıştılar. Nitekim Irak toplumunun Araplar ve Kürtlerden oluştuğunu belirten 1958'deki Irak Geçici Anayasası ve 1966'da Irak'taki Bazzaz hükümetinin de Kürtleri Arapların yanında bir ortak olarak nitelermeleri söz konusudur. Bunlarla birlikte Kürtlerin Irak yönetimiyle 1970 yılında yaptığı özerklik görüşmeleri sonrasında oluşan anlaşmaya ve 1991 yılında yine Kürtler ve Irak yönetimi arasındaki müzakereler sonrasında ortaya çıkan özerklik taslağına da Kürt halkı nitelermeleri yansımış, ayrıca daha sonra ayrıntılarına değinileceği gibi BM Güvenlik Konseyi 688 sayılı kararla da uluslararası topluluk Kürtleri bir ayrı bir topluluk olarak görmüştür.²⁹⁹

Self-determinasyonun ayrılmanın meşruluğunu sağlayan yorumları açısından bakıldığında Iraklı Kürtler, etnik açıdan Araplardan ayrıdır; ancak coğrafi olarak Irak'ın bir

²⁹⁶ Kürt dilinin bazı sınıflandırmaları için bkz. Ali Rıza Şeyh Attar, *Kürtler: Bölgesel ve Bölge Dışı Güçler*, İstanbul, Anka Yayınları, 2004, ss. 46–47. Martin Van Bruinessen, *Ağa, Şeyh ve Devlet*, Çev. Banu Yalkut, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, ss. 41–43, David McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, Çev. Neşenur Domaniç, Ankara, Doruk Yayınları, 2004, ss. 32–33.

²⁹⁷ Martin van Bruinessen, "The Kurds Between Iran and Iraq", *MERIP Middle East Report*, No. 141, (July-August 1986), s. 16.

²⁹⁸ Kürtlerin dinsel, dilsel ve sosyal katmanları hakkında daha geniş bilgi için bkz. Martin van Bruinessen, "Kurdish Society, Ethnicity, Nationalism and Refugee Problems", Ed. Philip G. Kreyenbroek and Stefan Sperl *The Kurds: A Contemporary Overview*, London, Routledge, 1991, ss. 35–41.

²⁹⁹ Kurubaş, "Kuzey Irak'ta Olası Bir Ayrılmanın Meşruluğu...", ss. 167–168.

parçası olduğundan sömürge tanımıyla uyuşmamaktadır.³⁰⁰ Dolayısıyla Kürtlerin sömürge oldukları iddiasıyla ayrılmalari söz konusu olamaz. Bunlarla birlikte uluslararası topluluğun ayrılma anlamında self-determinasyonu kabul edebilmesi için coğrafi birlik, etnik aynılık ve demokrasi gibi unsurların mevcut olup olmadığıyla birlikte birtakım istisnai koşullarla ilgilenmesi hesaba katıldığında Iraklı Kürtlerin bu duruma uyum sağlamadığı görülür. Diğer taraftan olası bir ayrılma durumunda Kuzey Irak'ta yaşayan diğer gruplar da buna karşı çıkacaklardır.³⁰¹ Çünkü Kuzey Irak'ın etnik ve dini tablosu vurgulanırken de değinildiği gibi Kuzey Irak homojen bir yapıya sahip değildir. Bu açıdan olası bir ayrılma durumunda burada yaşayan Türkmen, Asuri, Keldani gibi grupların onayı gerekecektir. Ayrıca Irak'taki Araplar ve Şiiiler'in de olası bir ayrılma karşısında tutumu önemli olacaktır. Bir diğer faktörde Irak anayasasının bugünkü durumuyla ilgilidir. 2003 yılında Amerikan'ın Irak işgali sonrası oluşan yeni siyasi yapının 2005'te kabul ettiği anayasada Iraklı Kürtlerin ayrılmalari belirleyecek bir ibare bulunmamaktadır.³⁰²

Konuyu daha önce yer verdiğimiz çeşitli uzmanların ayrılma teorileri bağlamında Irak Kürt hareketinin bu teorilerle uyumluluğunu açısından değerlendirilebiliriz. Bu doğrultuda ilk olarak Buchanan'ın ayrılmanın gerçekleştirilebilirliği adına öne sürdüğü iki koşul açısından bir analiz gereklidir. Buchanan'ın fikri, insan hakları ihlallerinin varlığıyla birlikte üyesi olunan devletten fiziksel ve yaşamsal durumlarına karşı tehdit ve grubun önceden egemen oldukları toprakların haksızca işgal edilmesi durumlarında gruba ayrılma hakkı tanınması üzerine kuruluydu. Kuzey Irak'taki Kürt grupların tarihsel olarak merkezi otorite tarafından birçok kez insan hakları ihlallerine uğraması daha sonra anlatılacak gelişmelerde görüleceği üzere var olan bir gerçektir. Ancak Buchanan'ın ayrılmaya imkân sağlayan teorisinin ikinci koşulu Kuzey Irak açısından geçerli değildir.³⁰³

Bir diğer uzman Buchheit'in sistematik sömürü ve ayrımcılığın varlığını önkoşul alan görüşü açısından bakıldığında Iraklı Kürtler sistematik bir sömürü olmasa da merkezi otorite tarafından ayrımcı uygulamalarla karşılaşmışlardır. Ancak gelinen aşama itibariyle Kürtlerin Irak içerisinde edindikleri konumları itibariyle Kürtlere yönelik ayrımcılığın giderek azaldığı görülmektedir. Ayrıca Anthony Birch'in ayrılmanın tek taraflı olarak kabul ve haklı

³⁰⁰ Kurubaş, "Kuzey Irak'ta Olası Bir Ayrılmanın Meşruluğu...", s. 173.

³⁰¹ Kurubaş, "Kuzey Irak'ta Olası Bir Ayrılmanın Meşruluğu...", s. 174.

³⁰² 2005 yılında kabul edilen Irak anayasasının tam metni için bkz. "Constitution of Iraq", <http://www.kurdistan-parliament.org/files/sitecontents/070708095356.pdf>, Erişim Tarihi: 25.06.2010.

³⁰³ Buchanan'ın öne sürdüğü teoriler için bkz. Birinci Bölüm, s. 38.

sayılabileceği haller için sunduğu dört ön koşul³⁰⁴ göz önüne alındığında da Iraklı Kürtlerin şuan itibariyle Irak'ta sahip oldukları konum açısından uygunluğu söz konusu değildir.

Tüm bu anlatılanlar Iraklı Kürtlerin bu ilkeyi kullanarak devlet kurması önündeki engellerin varlığına dikkat çekse de Iraklı Kürtlerin elde edecekleri bir desteğin ardından oldu-bittiyle bağımsız bir devlet kurmaları mümkündür. Çünkü self-determinasyon hukuki olarak ayrılıkçığın meşruluğunun sağlanmasının yanında uluslararası ve bölgesel dengelerden referans alan reelpolitik de sağlanabilmesi söz konusudur.³⁰⁵ Bu açıdan reelpolitik dengeler doğrultusunda Irak'tan ayrılacak Kürtlerin yakalayacağı ciddi bir destek, hem bu yolla Irak'tan ayrılmalarını sağlayacak hem de meşruluk sorununu ortadan kaldıracaktır.

Öte yandan, Kürt taleplerinin uluslararası zemine taşınabilmesinin sağlanmasında yabancı devletlerden gelebilecek desteklerin etkisi mevcuttur. Çünkü var olan sorunun uluslararası platformlarda yer bulabilmesi için sadece sorunu yaşayan Iraklı Kürtlerin çabaları yeterli değildir. Siyasallaşmış etnik grupların birtakım uluslararası belgelerde adlarının geçmesinin sağlanmasının yanında çeşitli uluslararası kurumlarda varlıklarını hissettirme gibi girişimleri mevcuttur. Bu açıdan Iraklı Kürtler de böyle girişimler yaparken yabancı devletlerden sağladıkları dış destek etkili ve önemli bir öge olacaktır.

Iraklı Kürtlerin self-determinasyon hakkını kullanmak için destek aramaya yönelmeleriyle bu hakkı kullanarak Irak'tan ayrılma yönünde tasarrufta bulunmaları arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Nitekim self-determinasyonun moral ve psikolojik çekiciliği bazı Kürtleri de kapsayan bir biçimde birçok etnik grubu self-determinasyon doktrini talebiyle ayrılıkçı eğilimlerine destek aramaya itmektir.³⁰⁶ Bölgesel ve uluslararası dengeler hesaba katıldığında self-determinasyon talebiyle hareket eden gruplara karşılık yabancı devletlerin bu talep karşısında aldıkları tutumlar önem kazanmaktadır.

Geçtiğimiz yüzyılda Iraklı Kürtler, self-determinasyon taleplerinin uluslararası alanda kabul görmesi için birtakım girişimleri oldu. Ancak Kürtlerin self-determinasyon talepleri doğrultusundaki girişimleri yabancı devletler tarafından ciddi oranda bir destek bulmadı. İlk olarak ABD Başkanı Wilson'un öne sürdüğü halkların kendi kaderlerini kendilerinin

³⁰⁴ Bu koşullar için bkz. Birinci Bölüm, s. 39.

³⁰⁵ Kurubaş, "Kuzey Irak'ta Olası Bir Ayrılmanın Meşruluğu...", s. 149.

³⁰⁶ Entessar, s. 162.

belirlemesi fikri Kürtler açısından da işlevsel bir araç olarak görüldü. Bu açıdan Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı Devleti'nin dağılmasından sonra Kürtler, self-determinasyon çabalarını yoğunlaştırdılar.³⁰⁷ İkinci Dünya Savaşı yıllarına gelindiğinde yine uluslararası topluluğun gündemine girmeye çalışan Kürtler, milliyetçi taleplerle uluslararası gündemin bir maddesi olma yönündeki girişimlerini artırdılar. Bu doğrultuda dönemin Kürt oluşumlarından Rizgari Kurd, Ocak 1946'da Kürtlerin self-determinasyon hakkının tanınması talebyle BM'ye resmen başvurdu.³⁰⁸ Bu dönemde artan çabalar sadece Rizgari Kurd'ün başvurusu ile sınırlı değildi. Kürt hareketinin önde gelen kişileri çeşitli uluslararası kuruluşlar ve devlet adamlarına mektup, muhtıra, telgraf, vb. yollarla ulaşılarak şikâyetlerini bildirmeye ve kendilerine destek sağlanmaya çalıştılar.³⁰⁹ Ancak Kürtler girişimlerini sürdürürken yanlarında onlara destek veren herhangi bir güç bulmakta zorluk çektiler. Bu dönemde Kürt milliyetçiliğine destek vermelerine rağmen Sovyetler Birliği'nin başını çektiği Doğu Bloku ülkelerinden de BM içerisinde Kürtlere ciddi bir destek gelmedi.³¹⁰

Aslında bağımsız bir Kürt devletinin olmaması Irak'taki Kürt sorununun BM zeminine götürülerek tartışılmasına engel oldu.³¹¹ Bu engeli aşmak için Kürtler yabancı devletler nezdinde sorununun BM'ye taşınması için çaba sarf ettiler. 1963'te SSCB'nin teşvikiyle Moğolistan Cumhuriyeti, Kürt sorununu BM gündemine taşıdı.³¹² Ancak kısa bir süre sonra Moğolistan bu başvurusunu geri çekti.³¹³ BM'nin yanında diğer uluslararası örgütler ve uluslararası alanda etkili kişiler de Iraklı Kürtler açısından önemliydi. Bu önemi gösteren bir girişim, destek elde etmek için Iraklı Kürt lider Molla Mustafa'nın, 1963'te Uluslararası Kızılhaç Örgütü'ne ve Papa'ya başvurmasıydı.³¹⁴

Iraklı Kürtlerin yakın tarihe kadar self-determinasyon çabaları devam etti. 2003 yılında ABD'nin Irak işgalinin başlamasından sonra Kürtlerle olan yakın ilişkileri Kürtler açısından bağımsızlık için arkalarında olduğu izlenimi doğurdu. Bu doğrultuda Aralık 2004 sonlarına doğru Iraklı Kürtler, kuzeyde bağımsızlık olmak amacıyla referandum düzenlenmesini

³⁰⁷ Entessar, s. 3.

³⁰⁸ McDowall, *Modern...*, s. 395.

³⁰⁹ İkinci Dünya Savaşı sırasında başlayan bu çabalar için bkz. Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, Çev. Alper Duman, İsmail Çekem, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999, ss. 538–544.

³¹⁰ Jwaideh, ss. 544–545.

³¹¹ Jwaideh, s. 544.

³¹² Sa'ad Jawad, *Iraq & The Kurdish Question (1958–1970)*, Londra, Ithaca Press, 1981, s. 278.

³¹³ Mehmet Sıraç Bilgin, *Barzani*, İstanbul, Fırat Yayınları, 1992, s. 150.

³¹⁴ Vladimir Minorsky, Thomas Bois, D.N Mac Kenzie, *Kürtler ve Kürdistan*, İstanbul, Doz Yayınları, 1996, s. 141.

talebiyle 1 milyon 700 binden fazla Iraklı Kürt'ün imzasının yer aldığı bir dilekçeyi BM'ye sundu.³¹⁵ Ancak bu dilekçe BM tarafından dikkate alınmadı ve ABD tarafından da destek görmedi.

Daha önce sözünü ettiğimiz uluslararası normatif etkenden ötürü devletlerin etnik grupların self-determinasyon iddiaları karşısındaki tutumları dikkate alındığında Iraklı Kürtlerin iddialarının da neden ciddi bir destek bulamadığı anlaşılır. Irak'ın ülke bütünlüğü ve uluslararası istikrar açısından yabancı devletler, Iraklı Kürtlerin self-determinasyona dayanarak ayrılmalarını gerçekleştirebilecek desteği sunmamışlardır.

II. YABANCI DEVLETLERİN IRAK KÜRTLERİNE SAĞLADIĞI DESTEĞİN NİTELİĞİ

A. Iraklı Kürtleri Destekleyen Bölgesel ve Bölge Dışı Aktörler

Üçüncü bölümde ayrıntılarıyla değinilecek olan Irak Kürt hareketinin tarihsel evrimi ve yabancı devletlerin Iraklı Kürtlere yönelik politikalarının ayrıntılarına geçmeden önce bu aşamada Iraklı Kürtlerinin bölgesel ve bölge dışı güçlerle olan ilişkileri bağlamında Irak Kürt hareketinin nasıl bir seyir izlediğinin genel çerçevesi çizilmeye çalışılacaktır.

Genel olarak yabancı devletlerin Iraklı Kürtlere ilgisi siyasi-stratejik, ekonomik boyutları olan bir eksende geliştiği izlenmektedir.³¹⁶ Bununla birlikte kimi zaman bu boyutların iç içe geçtiği de olmuştur. 19. yüzyıl itibariyle gelişmeye başlayan bu ilgiyle birlikte yabancı devletler Kürtlerle ilk temaslarını gerçekleştirdiler. Bu ilk tanışma ve tanıma

³¹⁵ "Iraqi Kurds Petition UN for Independence Poll",

<http://www.abc.net.au/news/newsitems/200412/s1272667.htm>, Erişim Tarihi: 02.03.2010, "Kürtler, Bağımsızlık Referandumu İstiyor", <http://bianet.org/bianet/siyaset/51360-kurtler-bagimsizlik-referandumu-istiyor>, Erişim Tarihi: 02.03.2010.

³¹⁶ Yabancı devletlerden bir bölümü de salt kültürel nedenlerden ötürü Kürtlerle ilgilenmektedirler. Bu açıdan özellikle Avrupa ve ABD'de yaşayan birçok kişi Iraklı Kürtlerin yaşayış biçimleri, inançları, dini ritüelleri, müziği, az da olsa gelişmeye çalışan sineması vb. gibi kültürel özellikleri dolayısıyla ilgi duyulmaktadır. Örneğin Avrupa Birliği'ne bağlı olan Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, 2006 yılında genel olarak Orta Doğu'da yaşayan Kürtlerin dili, dini, tarihi gibi konuları kapsayan bir rapor yayınladı. Rapor için bkz. "The Cultural Situation of The Kurds",

<http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/workingdocs/doc06/edoc11006.htm>, Erişim

Tarihi: 12.03.2010. Bununla birlikte filmlerinde Iraklı Kürtlerin yaşayışları üzerine öğeler de yansıtan Hiner Saleem isimli Iraklı Kürt yönetmen Avrupa'daki saygın film festivallerinde ödüller kazanmıştır. Bu türden bir ilginin her zaman desteğe dönüşmesi ve ayrılmaklılığın gerçekleşmesine katkı sağlaması beklenemez. Daha önce de değindiğimiz Frankfurt Kitap Fuarı'nın onur konuğu olarak Katalonya'nın davet edilmesi örneğinde olduğu gibi Kürtlerle kültürel olarak ilgilenilmesi en azından dışarıda dikkati alınma açısından önemli bir etkidir.

sürecinden sonra Kürtlere yönelik yabancı ilgilerden bazıları kültürel ilgi düzeyinde kalırken bazılarıysa desteğe dönüştü.

Birinci Dünya Savaşı sonrası Irak'ta birçok bölgeyi egemenliği altına alan İngilizler bölgede egemenliklerini kurabilmek ve Türklere karşı Musul'u kontrol altında tutulmasını sağlamak için Şeyh Mahmut Berzenci ile anlaştılar.³¹⁷ İngilizler tarafından bölgenin fethedilmesinden sonra görevinde tutulan ve kendisine bölgenin denetimi verilen Şeyh Mahmut, İngilizlerin bölgeye yerleşmesi sırasında İngiliz-Kürt ilişkilerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynadı.³¹⁸ 1917–1919 yılları arasında Şeyh Mahmut'a geniş destek sunan İngilizler daha sonra onunla uyuşmazlığa düştüler ve daha sonra iki kez ayaklanacak olan Şeyh Mahmut'u bölgeden sürgün ettiler.

Şeyh Mahmut'un İngilizlerce sürgün edilmesiyle sessizliğe bürünen Kürtler, 1931 yılında Şeyh Ahmet Barzani önderliğinde bir kez daha ayaklandıklarında İngilizler isyanın bastırılması için RAF (*Royal Air Force*) kuvvetleriyle Bağdat'ın yanında yer aldı.³¹⁹ İkinci Dünya Savaşı yılları geldiğinde İngilizler savaş öncesi ve sonrasında Iraklı Kürtlere yönelik herhangi bir destek sunmadılar. Jwaideh'e göre bu dönemde İngilizler önceki savaşın aksine Türkiye, Irak ve İran'la olan ilişkilerini dostça yürütme çabası içerisinde oldukları için Kürtlere destek anlamında birtakım vaatler vermekten kaçınmışlardı.³²⁰ Böylece 1919'dan 1940'lara kadar Şeyh Mahmut ve Barzanilerin (Şeyh Ahmet ve Molla Mustafa) Irak'ta Kürtler için özerklik elde etmek amacıyla Irak rejimi ve İngiliz ordusuna karşı ayaklanma serisi yaşandı; ancak bütün bu girişimler başarısızlığa uğradı.³²¹

İkinci Dünya Savaşı yıllarında İngilizlerle birlikte savaş öncesinde diğer yabancı devletlerin Kürtlere yönelik herhangi bir destekleri veya bağımsızlık vaatleri olmadı. 1920 ve 1930'lu yıllarda Iraklı Kürtlere karşı ilgisiz kalan Sovyetlerin, onlarla ilk yakınlaşmalarıysa bu yıllara rastlamaktadır. İkinci Dünya Savaşı sırasında başlayan bir şekilde İngilizlerin bölgede öneminin azalmasına paralel Sovyetlerin Iraklı Kürtlere olan yakınlığı arttı. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'ye karşı etki alanını geliştirmek isteyen Sovyetler,

³¹⁷ Kurubaş, "Irak'ta Kürt Ayrılıkçılığı...", s. 126.

³¹⁸ Saad Eskander, "Britain's Policy in Southern Kurdistan: The Formation and the Termination of the First Kurdish Government, 1918–1919", *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 27, No. 2, (November 2000), s. 141.

³¹⁹ Mcdowall, *Modern...*, s. 252.

³²⁰ Jwaideh, s. 490.

³²¹ Lokman I. Meho, *The Kurds and Kurdistan: A Selective And Annotated Bibliograph*, Westport, Conn., Greenwood Press, 1997, s. 14.

Türkiye, İran ve Irak'a karşı güney sınırlarını güvence altına alma gayretindeydi.³²² Ancak Sovyetlerin yakın çevresiyle olan ilişkileri oldukça düşük bir seviyedeydi. Bu açıdan Irak'la herhangi bir diplomatik ilişki kurmayan, Türkiye'ye dostça yaklaşmayan ve İran'la ilişkileri muğlâk olan Sovyetler açısından bu devletlere karşı Kürtlerin kullanılması iyi bir araçtı.³²³ Diğer taraftan 1942'den itibaren Sovyetlerin ilgi alanına giren Iraklı Kürtler için bu destek iyi bir alternatifti. Dolayısıyla Sovyetlerin bölgede artan etkisinin yanında Kürtlere özel bir önem atfetmesi, Batı'nın desteğini alamayan Kürtleri Sovyetlere yakınlaştırdı.³²⁴ Bu bağlamda 1946 yılında İran'da büyük ölçüde Sovyetlerin desteğiyle Mahabat Kürt Cumhuriyeti kuruldu. Bununla birlikte Sovyetler, Irak'ta 1943 yılında Molla Mustafa'nın çıkardığı isyana desteğe verdi; ancak bu destek yeterli olamadı. İsyanın 1945'te Irak yönetimi tarafından bastırılması üzerine İran'a geçen Molla Mustafa ve adamları Mahabat Kürt Cumhuriyeti'nin geçerek buradaki oluşumun askeri gücüne katıldılar. Daha sonra bu grup artan baskılar üzerine Sovyetlere topraklarına gitmek zorunda kaldı.

Diğer taraftan, 1950'lerin sonuna kadar Arap dünyası Kürt sorununa kendi iç çatışmalarından dolayı ilgi göstermedi.³²⁵ Buna karşılık İsrail, 1950'li yıllardan itibaren Iraklı Kürtleri mercek altına aldı. İsrail, bulunduğu coğrafya itibariyle Kürtlerin yaşadığı bölgelerle doğrudan coğrafi bir sınırı ve doğal bir bağlantısı olmamasına rağmen Kürtlerle ilgili bir devlet oldu.³²⁶ Henüz İsrail devleti daha kurulmadan önce 1930'lu yılların sonlarından itibaren David Ben- Gurion tarafından esas ilkeleri tasvir edilen "çevre stratejisi" (*peripheral strategy*) veya çevre müttefikler teorisi (*theory of allied priphery*) olarak adlandırılan politika, İsrail devletinin kurulmasını takiben genişletilerek uygulanmaya çalışıldı.³²⁷ Bu politika, 1950'lerden itibaren 1960-1970'li yılları da kapsayan bir biçimde İsrail'in stratejik temellerini belirleyen ve esas olarak Arap olmayan komşularla ilişkileri geliştirerek, Arap komşulara karşı bir denge unsuru oluşturmak şeklinde formüle edilmişti.³²⁸ Bu açıdan Orta Doğu'da Arap olmayan unsurlar Türkiye, İran, Etiyopya İsrail açısından önem arz etmekteydi.³²⁹ Bunlarla birlikte bu strateji Arap ya da Müslüman olamayan ve Arap devletleri içerisinde

³²² Jawad, s. 304.

³²³ Jwaideh, s. 491.

³²⁴ Jwaideh, s. 529.

³²⁵ Jawad, s. 278.

³²⁶ Bruinessen, *Ağa...*, s. 28.

³²⁷ Sergey Minasian, "The Israeli-Kurdish Relations", *21st Century*, No. 1, 2007, s. 21.

³²⁸ Amatzia Baram, "İsrail ve Irak'ta Kürt Sorunu", *Avrasya Dosyası*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Cilt 3, Sayı 1, (İlkbahar 1996), s. 151.

³²⁹ Ümit Özdağ, *Türkiye Kuzey Irak ve PKK*, Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 1999, s. 188.

yaşayan grupları da kapsıyordu.³³⁰ Kürtlerin Arap olmayan bir topluluk olması İsrail'in bu strateji açısından ilgili özelliklerini karşılıyordu. Bu doğrultuda İsrail'in bu ilgisi 1960'lı yılların ortalarından itibaren Kürtleri destekleme şeklinde devam etti.

1958'de Irak'ta General Abdülkerim Kasım tarafından yapılan darbeyle monarşinin yıkılması ve Kasım'ın Sovyetlerle artan yakınlığı sonrasında Molla Mustafa ve beraberindekilerin Irak'a geri dönmelerini sağlandı. Ancak kısa bir sonra Kasım'ın özerklik vaatlerinin işlerlik kazanmaması nedeniyle Kasım'la uyuşmazlığa düşen Kürtler, 1962'de tekrar ayaklandılar. Bu ayaklanma sonrası Kürtlerin Bağdat yönetimiyle çatışma serisi 1970'li yıllara kadar çeşitli aralıklarla devam etti. Molla Mustafa, 1960 ortalarından itibaren çıkardığı isyanları yine büyük ölçüde Sovyetlerin desteğiyle gerçekleştirdi.³³¹ 1970 yılında Irak, Sovyetlerin desteğinin kesilmesi karşılığında Iraklı Kürtlere özerkliği sağlayacak birtakım haklar vermeyi kabul etti ve 11 Mart 1970'te Kürtlerle Bağdat yönetimi masaya oturarak Kürtlere özerklik verilmesi hususunda uzlaşmaya vardılar.

1970 yılında Nasır'ın ölümü ve İngiltere'nin Orta Doğu'dan ayrılmasından sonra İran'ın bölgedeki öncelikli hedefi oluşan güç boşluğunu doldurmaktı. 1968'den itibaren Irak'ta Baas Partisi'nin iktidarıyla yükselen Pan Arabizm, İran'ın endişelenmesine neden olan sebepler arasındaydı. Bu doğrultuda İran, Irak'la yaşadığı birtakım sınır anlaşmazlıkları (Şatt-ül Arap sorunu) ve Basra Körfezi'nde üstünlük mücadelesi nedeniyle rakibi Irak'ı askeri ve ekonomik olarak yıpratmak için Iraklı Kürtleri kışkırttı. Diğer taraftan, Irak'ta iktidarda olan Baas Partisi, Nasır'ın Arap dünyasındaki liderliğini üstlenmek ve Körfez'de İran'ın üstün olma çabasını caydırmak niyetindeydi. Irak rejimi bu amaçlarını gerçekleştirmek için Sovyetlerle 1972 yılında Sovyet-Irak Dostluk Antlaşması'na imza attı ve bu anlaşma üzerine Irak Sovyetlerden gelişmiş silahları almaya başladı.³³² Bu süreçten sonra Sovyet baskısından da kurtulan Irak yönetimi, hem Kürt özerkliği konusunda daha az taviz verdi hem de bölgesel güç dengeleri açısından rakibi İran'a karşı üstün konuma geldi.

³³⁰ Donald Neff, "The U.S., Iraq, Israel, and Iran: Backdrop to War", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 20, No. 4, (Summer 1991), s. 24. Neff, burada Irak içerisindeki Kürtlerle birlikte Lübnan'daki Marunîleri ve Dürzîleri, Yemen'deki kralcılarını ve Güney Sudan'daki animist isyancıları örnek göstermektedir.

³³¹ Kurubaş, "Irak Kürtlerinin Dış Destek Açmazı...", s. 47.

³³² Lokman I. Meho and Michel G. Nehune, "The Legacy of U.S. Support to Kurds: Two Major Episodes", Lokman I. Meho (ed), *The Kurdish Question in U.S. Foreign Policy: A Documentary Sourcebook*, Westport, Conn., Praeger Publishers Inc., 2004. s. 21.

Sovyetlerin bölgede artan etkisinin yanında Irak'ın bu derece güçlenmesi İran, İsrail ve ABD'yi alarma geçirdi. Bu arada Sovyetler ve Irak'ın artan işbirliği Sovyetlerin Kürtlere yönelik tutumunu da etkiledi. Sovyetlerin Kürtlerin Bağdat yönetimiyle anlaşmaları yönünde baskıları Kürtlerin İran ve İsrail'le olan ilişkilerini geliştirmesinin önünü açtı.³³³ Bu yakınlaşmanın kendisi açısından tehdit olarak algılayan İran Şah yönetimi, Molla Mustafa'ya verdiği desteği arttırdı.³³⁴ Gelişmelerden endişe duyan ve 1960'lı yılların ortalarında Kürtlere yönelik yardımları başlatan İsrail de bu dönemde İran'la birlikte Irak Kürt hareketine destek verdi.

Sovyetlerle Irak'ın yakınlaştığı bu ortamda Irak'ın Doğu Bloku eksenine kaymasını önlemek isteyen ABD, Irak'taki Kürtlerin desteklenmesini uygun buldu. Bu doğrultuda 1972–1975 arası döneminde Iraklı Kürtler, ABD, İran ve İsrail tarafında yoğun bir şekilde desteklendiler. Ancak 1975 yılında Cezayir Antlaşması'yla İran'ın Irak'la anlaşması üzerine İran desteğini çekince ABD ve İsrail de Kürtleri desteklemekten vazgeçti.

Irak Kürt hareketi açısından daha geniş bir perspektifte 1961–1975 arasındaki süreçteki dış destek durumunu betimleyen Heraclides şu değerlendirme de bulunmaktadır; Sovyetler Birliği 1970'lerin başına kadar sempatiyle yaklaşmasına ve barışçıl düzenin yeniden kurulması için arabuluculuğu denemesine rağmen Irak'a yaptığı silah desteğiyle Kürtlere yaptığı desteği kesmiştir. 1961–1975 arası dönemde Iraklı Kürtlere öncelikli silah desteğinin İran'dan gelmiş, ABD, CIA aracılığıyla, İsrail ve Suriye'de fonlarla ve mümkün mertebe silah yardımlarında bulunmuşlardır. Şah da sonuçta Saddam'la Cezayir Anlaşmasında Kürtlere destek (sonra İran-Irak Savaşı'nda devam etse de) sağlamayı kesmiştir.³³⁵

Öte yandan, 1975 yılında ABD, İran ve İsrail'in desteklerinin sona ermesinden Kürtlere yönelik destek İran-Irak Savaşı yıllarında bu kez de İran tarafından geldi. 1979 yılında İran İslami Devrimi sonrası Irak'ı, İran'a karşı kullanılacak olan ABD, bu dönemde Kürtlere herhangi bir destek sunmayarak Irak'ın yanında yer aldı. Ancak 1988'de Irak'ın İran'ı ateşkese zorlamasının ardından İran'ın Kürtlere desteği de sona erdi.

³³³ Oran, *Kalkık...*, s. 37.

³³⁴ Mcdowall, *Modern...*, s. 442.

³³⁵ Heraclides, "Secessionist...", ss. 349–350.

İran-İrak Savaşı'nın ardından meydana gelen Körfez Savaşı sonrası ABD'nin teşvikiyle isyan eden Kürtlere, ABD bunun Irak'ın bir iç sorunu olduğu gerekçesiyle ilk etapta destek vermedi. Yaşanan mülteci krizi ve artan baskıyla birlikte Türkiye'nin çabaları sonrasında ABD buradaki sorunu çözmek için önemli adımlar attı.

Bu yıllarda olaylar içerisinde yer almaya çalışan bir diğer devlet de Türkiye'ydi. Türkiye'nin Kuzey Irak'la ve Irak Kürtleriyle yoğun olarak ilgilenmeye başlaması Körfez Savaşı yıllarından itibaren başladı. Huzur Operasyonu-2 ve Çekiç Güç sonucu bölgede Güvenli Bölge adıyla yaşanan gelişmeler Türkiye'nin bölgeye esas ilgisini artırdı.³³⁶ Bu süreçte Türkiye karar vericilerinin gündemlerindeki konu, eylemleri için Kuzey Irak'ı kullanan PKK (Kürdistan İşçi Partisi) örgütünün engellenmesiydi.³³⁷ Çünkü Körfez Savaşı sonrası Kuzey Irak'ta oluşan boşluktan yararlanıp bölgeye yerleşerek burayı Türkiye'ye yönelik eylemler için üs olarak kullanan PKK, Türkiye'yi oldukça zorluyordu.³³⁸ Dolayısıyla Türkiye'ye yönelik terör tehdidi Türkiye'nin bölgeye bakış açısını da şekillendirdi. Bu doğrultuda Türkiye, 1990'lı yıllarda Kürtlerin yayılmasını önlemek amacıyla desteklerini onlara sundu.

Kürt devletini engelleme çabalarına karşın Körfez Savaşı'ndan sonra Kuzey Irak'ta Kürtlerin egemenliklerinin iyice belirginleşmeye başlaması bünyelerinde Kürt unsurlar barındıran Suriye, İran ve Türkiye'yi işbirliğine yöneltti. Ancak bu işbirliği Türkiye'ye karşı İran ve Suriye'nin PKK'ya yönelik desteklerinin nedeniyle sekteye uğrayarak bu üç devlet Kuzey Irak'taki gelişmeler karşısında etkin bir karşı koyuş sergileyemediler.

Bu aşamada, Irak'ta Kürt hareketini etkileyen bir diğer devlet de içerisinde ciddi sayıda Kürt'ün yaşadığı Suriye'nin Iraklı Kürtlere yönelik bakış açısından genel hatlarıyla bahsedilebilir.³³⁹ 1975'ten itibaren Celal Talabani yönetimindeki KYB'yle Suriye yakın ilişki kurdu. Diğer taraftan Suriye, 1990'lı yıllarda birçok kez Türkiye ve İran'ın Iraklı Kürtlerin bağımsızlık faaliyetlerine yönelik toplantılarına katılarak Irak'taki gelişmelerden rahatsızlığını

³³⁶ Baskın Oran, "ABD'nin ve Türkiye'nin Irak ve Kürtleri Politikası", *Birikim*, No. 168, (Nisan 2003), s. 16.

³³⁷ İdris Demir, "The Northern Iraq: 1990-2000", *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 5, 2007, s. 197.

³³⁸ Oran, "ABD'nin...", s. 16.

³³⁹ Suriyeli Kürtler hakkında daha geniş bilgi için bkz. Abdi Noyan Özkaya, "Suriye Kürtleri: Siyasi Etkisizlik ve Suriye Devleti'nin Politikaları", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 2, No. 8, 2007, ss. 90-116, McDowall, *Modern...*, ss. 612-634.

ortaya koydu. Bununla birlikte 1993'te Celal Talabani ve Mesut Barzani'nin Suriye parasını kullanma talebi Suriye devlet başkanı Hafız Esad tarafından kabul görmedi.³⁴⁰

1990 sonrası ABD'nin önceliği doğrultusunda Irak Kürt hareketi varlığını sürdürdü. ABD bu desteği sunarken İsrail de zaman zaman ABD'nin yanında yer aldı. Böylece 1991'den itibaren yarı-otonom bir şekilde gelişme gösteren Kuzey Irak, kendi kendine yeten yapısıyla 2000'li yıllara taşındı. 1994–1998 yılları arasında Kürtler iç çekişmeler yaşasa da ABD'nin uzlaştırmasıyla 1998'de bu sorunu aştılar. Bu süreçten ABD'nin desteklerinin bir sonucu olarak Iraklı Kürtler, aralarında birlik çabalarını artırdılar. 2003 yılına gelindiğinde parlamento, bayrak, milli para, resmi loto, milli marş, ordu ve kolluk kuvvetleriyle birlikte istihbarat birimi, pasaport dairesi, merkez bankası, vs. gibi kurumlarıyla bir devlet olarak nitelendirilebilecek özelliklere sahipti.³⁴¹ ABD'nin 2003 işgali sırasında en önemli müttefiklerinden biri olan Iraklı Kürtler, işgalinin ardından, federal bir yapıya bürünen Irak devleti yönetimine yeniden eklendiler. İşgal sonrasında Kürtler Irak yönetiminde aktif siyasi rol almalarıyla birlikte Kürtlerin kontrol ettiği bölgeler Irak'ın en gönençli ve istikrarlı alanları haline geldi.³⁴² Ayrıca ABD'nin Irak'a müdahalesi Kürtlerin uluslararası görünürlüğünü pekiştirdi. Bununla birlikte Iraklı Kürtler, ABD'yle kurdukları yakın ilişki dolayısıyla Irak içerisinde buldukları bölgenin siyasal yapısını güçlendirdiler.

Son olarak uluslararası örgütlerin de Iraklı Kürtlere yönelik birtakım tutumları oldu. 1990'lı yılların ilk yarısında BM, Kürt devletini tanıma anlamına geleceğinden bölgeye yönelik orta ve uzun vadeli belirlediği planları uygulamaya koymaktan kaçındı.³⁴³ Bu yıllarda siyasal nedenlerle değil insan hakları ihlalleri gibi insancıl nedenlerle³⁴⁴ Kürtlerle ilgilenmeye başlayan BM, ne Kürtlerin self-determinasyon hakkı ne de Kürtlerin veya Kürtlerin yaşadığı bölgelerin siyasi statüsünü uluslararası bir mesele olarak ele aldı.³⁴⁵

Buraya kadar anlatılanlar dorultusunda Kürtlerin bölgesel ve bölge dışı ülkelerle olan ilişkilerine dönemselsel bir perspektiften bakıldığında 20. yüzyılın başlarından itibaren çeşitli

³⁴⁰ Attar, s. 264.

³⁴¹ Kurubaş, "Irak'ta Kürt Ayrımcılığı ..., s. 138.

³⁴² Henry J. Barkey, *Preventing Conflict Kurdistan*, Washington, Carnegie Endowment for International Peace, 2009, s. 7.

³⁴³ Attar, s. 224.

³⁴⁴ BM'nin Körfez Savaşı sonrası Iraklı Kürtlere yönelik olarak insancıl nedenlerle yaptığı ekonomik ve sosyal yardımlar için bkz. Michel Leezenberg, "Humanitarian Aid in Iraqi Kurdistan", www.ceri-sciencespo.com/publica/cemoti/textes29/leezenbe.pdf, Erişim Tarihi: 05.08.2009.

³⁴⁵ Stavenhagen, s. 205.

lkeler tarafından desteklendiği ve Irak Kürt hareketinin bu devletlerin desteği bağlamında eylemlerini sürdürdüğü görülür. Birinci Dünya Savaşını takiben 1917–1919 yılları arasında Irak Kürtler İngilizlerden destek sağlamaya çalışmış ve onların desteğini de elde etmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında örgütlü hale gelen Irak Kürt hareketi 1942–1970 arası dönemde Sovyetlere dayalı olarak gelişirken, 1972–1975 arası ABD, İnan ve İsrail’e; 1980–1988 arası İnan’a son olarak da 1991’den itibaren de ABD’ye dayandı.³⁴⁶

B. Dış Desteğin Düzeyi ve Biçimi Açısından Durumu

nceki bölümde değinilen yabancı devletlerin etnik ayrılıkçı grupları destekleme biçim ve düzeyleri açısından ilk olarak İngilizlerin Iraklı Kürtlere yönelik desteklerine bakılabilir. İngilizler, 1917–1919 arası dönemde şeyh Mahmut’a sundukları maddi yardımlarla doğrudan somut destekte bulundular. Bu destek yüksek düzeyde olmakla birlikte açık bir şekilde doğrudan verilen bir niteliktedir.

İngilizlerin doğrudan tutumuna karşılık Sovyetler, Kürtlere desteğini sunarken direk bir tutum alıp Kürtleri desteklediği yönünde bir görüntü sergilemedi. 1943–1945 yılında Kürtler Irak’ta ayaklandığında dolaylı desteğini sunan Sovyetler, bu ayaklanmanın Irak tarafından bastırılmasının ardından Kürtlere Sovyet topraklarında sığınma hakkı tanıdı. Bununla birlikte uluslararası alanda Kürtlerin talepleri karşısında oldukça sınırlı düzeyde siyasi-diplomatik moral destek verdi. Örneğin Sovyetler, 1953 yılında Moğolistan aracılığıyla Kürtlerin self-determinasyon taleplerinin BM’ye taşınmasını sağladı. Bununla birlikte Sovyetler, Iraklı Kürtlere 1958 yılından 1970’li yılların başına kadar dolaylı olarak somut desteklerini yüksek düzeyde ulaştırdı.

Kürtleri destekleyen bir diğer devlet olan İnan’ın Iraklı Kürtlere yönelik dolaylı somut destekleri 1960’lı yıllarda gizli bir şekilde ulaştırmasına rağmen sonradan bu destek tüm aıklılığıyla devam etti. Silah ve para destekleri yanında askeri olarak destekler sunan İnan yüksek seviyede verdiği destekle Kürt hareketine katkılar sağladı. Örneğin 1960’ların ilk yarısında General Kasım ve Kürtler arasında devam eden mücadele karşısında İnan şahı, Kürtleri destekleyerek Kürtlerin 1961’de bin olan peřmerge³⁴⁷ sayılarını 1963’te 20 bin

³⁴⁶ Kurubaş, “Irak Kürt Hareketi...”, s. 30.

³⁴⁷ m öncüsü, ölmeye hazır, savaşçı, fedai anlamına gelen Farsça ve Kürtçe kelimedir.

peşmergeye çıkarmasını sağladı.³⁴⁸ 1963'te Kasım'ın ölümünden itibaren Kürtlere modern silahları aktaran İran yönetimi, bunun bir uzantısı olarak 1966 yılında İranlı Kürt militanların Kuzey Irak'a girişini engelleme karşılığında Molla Mustafa'nın ihtiyaçlarının %20'sinden fazlasını tedarik ediyordu.³⁴⁹ İran'ın 1965'te gönderdiği yardımlar arasında havan topu, Bruno marka yüzlerce tüfek, telsiz gibi askeri mühimmatlar vardı ve İran bunların yanında bu yıllarda Irak yönetimiyle mücadele eden peşmergelerin tedavisini de üstleniyordu.³⁵⁰ Bununla birlikte Haziran 1966'da İranlı yetkili Amir Abbas Hoveyda ve Molla Mustafa arasında varılan anlaşma gereği İran Kürt isyancılara silah ve danışman desteği verecekti.³⁵¹ Nihayetinde bu desteklerle 1966'dan sonra Irak Kürt bölgesinin ekonomisi neredeyse tamamıyla İran'a entegre oldu.³⁵²

1960'lı yıllarda Iraklı Kürtlerle ilk temaslarını gerçekleştiren İsrail, Kürt hareketine askeri eğitim verme, çeşitli konularda danışmanlık, askeri personel sağlama, Molla Mustafa'ya maaş ödenmesi gibi somut destekler verdi. Jawad, 1960'lardaki Kürt isyanlarına İsrail'in hangi boyutta yardım verdiğini tahmin etmenin zor olduğunu söylerken özellikle tanksavar ve uçaksavar ekipmanlarıyla gelişmiş silahları İran aracılığıyla Kürtlere gönderdiğini belirtmektedir.³⁵³ 1970'li yıllarda verdiği desteği artıran ve bu desteklerini İran aracılığıyla dolaylı yollardan ulaştıran İsrail, kritik 1972–1975 arası dönemde Kürtlere ABD ve İran'ın yardımıyla yüksek düzeyde askeri destek verdi. Bu dönemde İsrail tarafından somut askeri destekler olarak 30 top, 340 roketatar, uçaksavarlar, Strylen tipi füzeler, 260 bazuka, 87mm'lik havanlar, 60 adet Saceer tipi füze, 850 bin mühimmat 570 bin adet top merkezi, 32 bin roketatar mermisi, 13 bin adet tanksavar mermisi, el bombaları ve mayınlar gibi yardımlar gönderildi.³⁵⁴

1970'li yıllarda Iraklı Kürtlere, ABD ve İsrail'in de katkısıyla İran desteği oldukça geniş boyuttaydı. İran'ın yüksek düzeyde sunduğu bu destek dolaylı yollardan Iraklı Kürtlere ulaştırılıyordu. Bu doğrultuda İran, Kürtlerin 1974'te Kürtlerin Bağdat'la çarpışmaları sırasında Iraklı Kürtlere silah, gıda ve sınır ötesi olanaklar sağladı.³⁵⁵ Yine 1974 yılında

³⁴⁸ Arif Keskin, "İran'ın Kuzey Irak Politikası", *Stratejik Analiz*, (Haziran 2007), ss. 42–43.

³⁴⁹ Mcdowall, *Modern...*, s. 429.

³⁵⁰ Mesud Barzani, *Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi*, Cilt II, Çev. Vahdettin İnce, İstanbul, Doz Yayınları, 2005, s. 158.

³⁵¹ Jasim M. Abdulghani, *Iraq & Iran: The Years of Crisis*, Londra, Croom Helm Press, 1984, s. 140.

³⁵² Jawad, s. 297.

³⁵³ Jawad, s. 303.

³⁵⁴ Şalom Nakdimon, *Irak ve Orta Doğu'da Mossad*, Çev. Ahmet Ekinci, İstanbul, Elips Kitap, 2004, s. 273.

³⁵⁵ Horowitz, *Ethnic Groups...*, s. 232.

çatışmalar sürerken İran topçuları bölgeye girerek Kürtlerin mücadelelerine destek verdi ve İranlılar, cephaneye birlikte Kürtlerin giyim, yemek gibi temel ihtiyaç maddelerini onlara gönderdi.³⁵⁶ 75 mm ve 130 mm çaplarında hafif ve orta menzilli sahra toplarıyla 175 mm çapında uzun menzilli topları Kürtlere aktaran İran, İranlı Kürtlere peşmerge kıyafetleri giydirek Iraklı Kürtlerin yanında savaşa dahil etmesinin yanında 1975'te İran'a ait ABD Hawk füzeleri aracılığıyla Irak savaş uçaklarının düşürülmesini sağladı.³⁵⁷ İran, 1980–1988 arası dönemde de dolaylı somut desteklerini orta düzeyde Iraklı Kürtlere ulaştırdı.

Iraklı Kürtleri uzun soluklu bir şekilde destekleyen ve koruyuculuğu altına alan devletlerden en önemlisi ABD'dir. Ters açıdan bakıldığında da Iraklı Kürtlerin dış destek konusunda en fazla kapısını çaldığı ülkelerin başında da ABD gelmektedir. ABD, Iraklı Kürtler mücadelelerini sürdürürken silah, mühimmat, uçak/helikopter, para, gıda maddesi, ilaç, yakıt, nakliye araçları vs. gibi maddi yardımların yanında Kuzey Irak'ta operasyonlar için üs oluşturma, iltica ve sığınak imkânları, askeri eğitim verme, çeşitli konularda danışmanlık, askeri personel sağlama vs. gibi somut desteklerde bulunmuştur. Ancak bu desteklerin düzeyi çeşitli dönemlere göre farklılık arz etmekte bazı dönemlerde Iraklı Kürtler geniş yardımlarla desteklenirken bazı dönemlerde bu yardımlar sınırlı kalmaktadır. Bu somut yardımlarla birlikte ABD'nin özellikle 1990'lı yıllardan itibaren siyasal-diplomatik moral desteklerini yüksek ve çok yüksek düzeylerde olmuştur.

Türkiye, Iraklı Kürtlerin askeri olarak korunması, insancıl yardımların ulaştırılmasının sağlanması, Kuzey Irak Kürt parlamentosuna parasal yardım, Iraklı Kürt liderlere pasaport sağlanması vs. gibi konularda orta düzeyde somut destekler sundu. Ekim ve Kasım 1992'de PKK'ya yönelik bir operasyonda KYB ve KDP'nin katılmalarını sağlayan Türkiye, Ağustos 1993'te Erbil'deki Kürt Parlamentosuna 13,5 milyon dolar hibe etti.³⁵⁸

Buraya kadar anlatılanlar yanında Birinci Dünya Savaşı yıllarından itibaren başlayan bir şekilde günümüze değin Irak Kürt hareketine yönelik yabancı devletlerin destekleri bakımından nasıl bir seyir izlediğini görmek için Kurubaş'ın sunduğu tabloya bakılabilir. Tabloda Irak Kürt hareketinin destekleyicilerinin hangi saikler taşıdığı, hangi biçim ve

³⁵⁶ Bruinessen, *Ağa...*, s. 55.

³⁵⁷ Mcdowall, *Modern...*, s. 451.

³⁵⁸ Mcdowall, *Modern...*, ss. 510–511.

düzeyde Kürt hareketini desteklediklerini gösterilirken, yapılan desteklerin Irak Kürt hareketi açısından oynadığı rol ve yarattığı sonuçlar da izlenebilmektedir.

Şekil 2. Yabancı Aktörlerin Irak Kürtlerine Destekleri ve Etkisi³⁵⁹

Dış Destek Sağlanan Dönemler	Dış Destek Sağlayan Aktörler	Dış Destek Sağlama Nedeni	Dış Destek Biçimi	Dış Desteğin Düzeyi ve Rolü	Dış Desteğin Sonucu
1917–1919	İngiltere	Reelpolitik/Araçsal	Doğrudan Somut Destek	Yüksek ve Hayati	Ayaklanma ve Berzenci'nin Hindistan'a Sürgünü
1943–1946	SSCB	Reelpolitik/Araçsal	Dolaylı Somut Destek	Yüksek ve Önemli	Ayaklanma ve Barzani'nin SSCB'ye Sığınması
1958–1970	SSCB	Reelpolitik/Araçsal	Doğrudan Siyasal/ Diplomatik Destek ve Dolaylı Somut Destek	Yüksek ve Önemli	Ayaklanmalar Süreci ve SSCB'nin Irak'la Anlaşması
1972–1975	ABD, İran, İsrail	Reelpolitik/Araçsal	Dolaylı Somut Destek	Yüksek ve Hayati	Ayaklanma ve Barzani'nin ABD'ye Sığınması
1980–1988	İran	Reelpolitik/Araçsal	Dolaylı Somut Destek	Orta ve Önemli	İran'la İşbirliği ve Enfal Operasyonu/ Halepçe Katliamı
1991–1997	Türkiye, ABD	Reelpolitik/Araçsal ve Yayılmayı Önleme	Dolaylı Somut ve Diplomatik/Siyasal Destek	Orta/ Yüksek ve Hayati	Ayaklanma, Mülteci Krizi, Kürt Bölgesinin Irak'tan Koparılması, İç Çatışma, (PKK KDP- KYB arası)
1998- 2003	ABD, İsrail	Reelpolitik/Araçsal	Dolaylı Somut Destek, Doğrudan Moral Destek	Yüksek ve Hayati	Kürt Bölgesinin Güçlenmesi, KDP-KYB Barışı
2003–2009	ABD, İsrail	Reelpolitik/Araçsal	Doğrudan Fiili Somut ve Siyasal/ Diplomatik Destek	Çok Yüksek ve Hayati	ABD ile İşbirliği, Kürt Bölgesinin Siyasal Niteliğinin Güçlenmesi

Tabloda da görüldüğü gibi Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarından günümüze değin geçen süreçte Irak Kürtlerine destek sağlayan yabancı devletlerin destek verme nedenlerinin arkasında belirleyici olan unsur bölgede etkin olma çabası, rakiplerini bastırma dürtüsü, çıkar elde etme arayışı vs. gibi reelpolitik araçsal nedenlerdir. Başka bir ifadeyle Kürt hareketini destekleyen yabancı devletlerin destek vermelerindeki temel motivasyonları reelpolitik hedeflerini gerçekleştirmedir. Ayrıca tabloda Kürt hareketine doğrudan ya da dolaylı, somut ya da siyasi/diplomatik destek veren aktörlerin bir şekilde Kürt hareketini yönlendirdikleri ve bunun sonucunda da destek veren aktörlerin yine kendi lehlerine kazançlar elde ettikleri görülmektedir. Dolayısıyla Irak'lı Kürtlere yönelik yabancı desteğin destek veren ülkelerin reelpolitik çıkar algılamalarının bir sonucu olduğu görülmektedir.

³⁵⁹ Kurubaş, "Irak Kürtlerinin Dış Destek Açmazı...", s. 46.

İlk bölümde de üzerinde durulan Heraclides'in yedi ayrılıkçı harekete yabancı devletlerin karışmalarını incelediği ampirik çalışmasında incelenen gruplardan biri de Iraklı Kürtlerdir. Bu çalışmada 1961–1975 arasındaki dönemde Irak Kürt hareketine yönelik yabancı devletlerin karışmalarını inceleyen Heraclides bu süreçte yabancı devletlerin Iraklı Kürtlere yönelik desteklerini etkileyen karışmaların nedenleri, biçimleri ve düzeylerinin devletlerin destek vermelerini kısıtlayan unsurların yanında dış desteğin Iraklı Kürtler açısından önemini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Şekil 3. Yedi Ayrılıkçı Harekete Yabancı Karışma ³⁶⁰

Devletler	Somut destek	Siyasi-diplomatik destek genişliği	Siyasi-diplomatik destek düzeyi	Karışma motivasyonları (nedenleri)	Kısıtlamalar	Biçilen değer
Fransa	Düşük			Duygusal		
ABD	Orta veya yüksek (?)			Araçsal		Önemli ancak güvenilirmez
Çekoslovakya		Çok sınırlı	İlgili	Belirsiz		
Sovyetler Birliği	Orta(?)	Çok sınırlı	Self-determinasyon hakkı	Araçsal	Siyasi (Irak, diğer Arap devletleri)	Faydalı ancak güvenilirmez.
Yugoslavya		Çok sınırlı	İlgili	Belirsiz	Siyasi (Arap devletleri)	
Etiyopya		Çok sınırlı		Araçsal		
Senegal		Çok sınırlı	İlgili	Belirsiz		
Cezayir		Çok sınırlı	İlgili	Belirsiz	Siyasi (Irak, diğer Arap devletleri)	
Mısır		Çok sınırlı	İlgili	Araçsal	Siyasi (Irak, diğer Arap devletleri)	
Kuveyt	Düşük			Araçsal	Siyasi (Irak)	
Lübnan	Düşük(?)			Belirsiz		
Suriye	Yüksek			Araçsal	Siyasi (Irak, SSCB)	
Tunus		Çok sınırlı	İlgili	Belirsiz	Siyasi	
İran	Yüksek			Araçsal	Siyasi, İçsel	Önemli ancak güvenilirmez.
Moğolistan		Çok sınırlı	İlgili	Araçsal (?)	Siyasi	Faydalı
İsrail	Yüksek			Araçsal	Siyasi	Önemli

³⁶⁰ Heraclides, "Secessionist...", ss. 356–367. Bu tablo, Heraclides'in yedi ayrılıkçı hareket üzerine yaptığı incelemesi sonrasında oluşturduğu tablodan Irak Kürt hareketine yönelik olarak yabancı devletlerin karışmasının incelediği bölümler seçilerek sunulmuştur.

Heraclides ve Kurubaş'ın analizleri birlikte değerlendirildiğinde ortaya çıkan sonuçlardan biri Irak'lı Kürtlere somut destekte bulunan ülkelerin İngiltere, Sovyetler Birliği, ABD, İran, İsrail, Fransa, Kuveyt, Lübnan ve Suriye, olduğudur. Başka bir sentez yapıldığında İngiltere, Sovyetler Birliği, ABD, İran, İsrail, Moğolistan, Suriye, Mısır ve Etiyopya'nın reelpolitik/araçsal güdülerle Iraklı Kürtleri destekledikleri görülür.

Özetlemek gerekirse yabancı devletlerin Iraklı Kürtleri destekleme biçimleri somut veya siyasi-diplomatik moral destek olarak doğrudan ya da dolaylı bir şekilde kimi zaman açık kimi zaman da kapalı olarak çeşitlilik göstermekte bu destekler orta, yüksek ve çok yüksek düzeylerde olabilmektedir. Bu biçimdeki desteklerin Iraklı Kürtlere siyasal-diplomatik destek veya somut desteğin bir arada sunulması örneğinde olduğu gibi birlikte verilmesi durumuna da rastlanmaktadır. Aynı şekilde desteği ulaştırıran yabancı devletlerin açık ya da kapalı veya dolaylı ya da doğrudan desteklerinin aynı zaman diliminde ulaştırılması söz konusudur.

C. Dış Desteğin Süreklilik Açısından Durumu

Yabancı devletlerin Iraklı Kürtlere çeşitli düzey ve biçimlerde verdikleri destekler süreklilik açısından kırılmalar ya da kesintiler yaşamıştır. Çünkü Iraklı Kürtleri çıkarları doğrultusunda destekleyen yabancı devletler, verdikleri destekten herhangi bir şekilde avantaj sağladığında ya da destek vermeyi artık çıkarları açısından gerekli görmedikleri durumlarda bu desteği kesmişlerdir. Nitekim Manafy, Kürtlerin dünya sisteminin bir kurbanı olarak hem bölgesel hem de uluslararası güçler tarafından sermaye birikimleri ve bölgesel güç dengesinin bir unsuru olarak kullanıldıklarını ve Kürtlerle işleri bittiğinde de onları yalnızlığa terk ettiklerini belirtir.³⁶¹ Irak Kürt hareketinin tarihsel evrimi gerçekten de böyle bir durumu doğrular. Iraklı Kürtler, bağımsızlık hedefi için dış destek unsurunu bir araç olarak kullanmalarına karşılık yabancı devletlerse belirli hedefler ve çıkarlar doğrultusunda kendi politikalarına uygun olarak onları kullanmışlardır. Ancak Irak Kürt hareketine destek veren aktörlerin herhangi bir şekilde bu desteği çekmesi sonucunda Kürtler için hüsrana ve sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Bu ilişkide Iraklı Kürtler amaçlarını gerçekleştirmeyi yabancı devletlerin desteğine endekslenmeleri, ancak yabancı devletler çıkarları ölçüsünde bu desteği

³⁶¹ A. Manafy, *The Kurdish Political Struggle in Iran, Iraq, and Turkey, a Critical Analysis*, Oxford, University Press of America, 2005, s. 37.

devam ettirmeleri Iraklı Kürtler açısından desteğin devamlılığını sağlayamama sorununu oluşturmuştur.

Iraklı Kürtler, özerklik elde etmek amacıyla Bağdat yönetimiyle müzakerelerin yapılmasını uygun bulmalarının yanında amaçlarına ulaşabilmek için silahlı mücadeleyi de yöntem olarak kullanmışlardır. Aslında iki yöntem arasında bir neden-sonuç ilişkisi de vardır. Bağdat yönetimiyle özerklik ve birtakım haklar konusunda müzakerelerde anlaşma olmayınca Kürtler çoğu zaman sahip oldukları dış destek güvencesiyle ilk olarak silahlı mücadeleye sarılmışlardır. Bununla birlikte dış destek sağladıkları dönemlerde yabancı devletlerin desteğinin arkalarında olduğunu hisseden Kürt liderler buna güvenerek Bağdat'la yaptıkları görüşmelerde masaya güçlü oturmuşlar ve taviz vermeye yanaşmamışlardır. Bu tutum bazen Bağdat yönetimince kabul edilmesi oldukça zor konularda çözümsüzlüğü beraberinde getirmiş ve çoğu zaman anlaşma sağlanamadan çatışmaya geri dönmüştür. Dış desteğin elde edilmişinden yitirilmesine kadar olan dönemde Iraklı Kürtlerin Bağdat'la olan ilişkileri şu çerçevede gerçekleşmiştir;³⁶²

- *Dış desteğin elde edilmesi:* Elde edilen destek Kürtleri cesaretlendiriyor ve Bağdat Hükümetinden özerklik veya imtiyazlı bir statü talep ediliyor.
- *İsyan ve Bağdat yönetimi ile mücadele:* Iraklı Kürtlerin dış desteğin sağlanması ile başkaldırısı ve bazı taleplerini Bağdat yönetimine kabul ettirmesi sağlanıyor.
- *Dış Desteğin yitirilmesi süreci:* Bağdat'ın dış zorlamalardan kurtulması ve Kürtlere baskı uygulaması durumu yaşanıyor.

Bunu somutlaştırmak için Kürtlere yönelik ABD desteğinin süreklilik durumuna bakılabilir. Günümüze kadar gelen süreçte Iraklı Kürtler, ABD tarafından en üç kez önce desteklenip sonra yüzüstü bırakıldılar. İlki ABD'nin Wilson ilkelerinde Kürtlere verdiği umudun işlerlik kazanmamasıyla gerçekleşirken; ikincisi 1975 yılında verdiği desteği çekmesi sonrasında ağır bir yenilgiye uğramalarıyla oldu. Son olarak da ABD'nin Kürtleri terk edişi Körfez Savaşı sonrası Kürtlerin ayaklanmasını önce teşvik etmesi, daha sonra buna kayıtsız kalmasıyla gerçekleşti. Nihayetinde ABD tarafından kendi kaderlerine terk edilen Kürtler bu ilişkiden dolayı oldukça sıkıntılı durumlarla karşı karşıya kaldılar. Çünkü Bağdat yönetimi Kürtlere yönelik desteğin sonlandığı dönemlerde onlara karşı ağır yaptırımlar uyguladı.

³⁶² Kurubaş, "Irak Kürt Hareketi...", s. 30.

III. DIŞ DESTEĞİN İRAK KÜRT HAREKETİ ÜZERİNDEKİ ROLÜ VE ETKİSİ

A. Irak Kürt Hareketi Açısından Dış Desteğin Önemi

Dış destek, Irak Kürt hareketinin etkinliği açısından çoğu zaman gerekli bir unsur olmuştur. Hareketlerini sağladıkları destekle güçlendiren ve sürdüren Iraklı Kürtler, mücadelelerinin direnci ve devamlılığı için de her zaman dışarıdan gelebilecek desteklere gereksinim duymuşlardır. Daha önce sözünü ettiğimiz gibi ayrılıkçılar kendi eylemlerini canlandırmak ve karşı tarafı caydırmak için dış destek arayışında olmaktadırlar. Bu nedenle öncelikle Bağdat'a karşı mücadele edebilmek için dış destek, Iraklı Kürtler açısından oldukça gerekli ve önemli bir araçtır. Çatışan taraflara verilen desteğin mücadelede kazananın ya da kaybedenin belirlenmesinde yani çatışmanın seyri üzerinde olan etkisi hatırlanĐında Iraklı Kürtler açısından elde edilen desteğin önemi de ortaya çıkmaktadır. Nitekim Iraklı Kürtlerin yabancı devletlerden aldıkları muhtelif destekler Irak güçlerine karşı etkin bir mücadele yürütebilme olanağını onlara sağlamıştır. Bununla birlikte aldıkları destek sonrası çıkardıkları isyanlarla çoğu zaman Irak'ı zor durumda bırakan Kürtler, Bağdat yönetimini birçok konuda Kürtlerle müzakere yapmaya da zorlamıŐlardır. Bu yönleriyle dış destek Kürtlerin Irak'ta sürdürdükleri hareketlerinin güçlenmesinde ve Irak'taki etkinliklerinin artmasında oldukça önemli olmuştur.

Bağdat'la mücadele edebilmek için harekete güç katmasının yanında Iraklı Kürtlerin ayrılma düşüncelerinin hayata geçirilebilmesi açısından da yabancı devletlerden gelebilecek destekler önemli bir yer teşkil edecektir. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi, dış destek unsuru ayrılma durumunun gerçekleşmesinde ya da başka bir ifadeyle ayrılmanın başarısının sağlanmasında da etkili bir unsurdur. Dolayısıyla desteğin ayrılmayı gerçekleştirme üzerindeki pozitif katkısı Iraklı Kürtlerin ayrılıkçı hedeflerinin gerçekleşmesinde belirleyici etkenlerden biri olacaktır. Bununla birlikte Irak'tan ayrılarak kurulacak bağımsız bir Kürt devleti dış desteğe sahip olmadığı takdirde bu oluşumu sorunsuz bir şekilde sürdürme yeteneği sınırlı olacaktır. Bu açıdan yalnızca ayrılma durumunun sağlanmasının değil ayrıca Iraklı Kürtlerin Irak'tan kopması sonrasında ortaya çıkan durumun sürdürülebilirliği açısından da dış destek önemli bir rol oynayacaktır.

Son olarak Iraklı Kürtlere desteği sağlayan ülkenin gücü ve konumu ve uluslararası ilişkilerdeki etkinliği de önemli bir unsur olduğundan dünyanın şimdiki hegemonik gücü

ABD'nin desteğinin sağlanması da Kürtler açısından önemlidir.³⁶³ Nitekim 1991'den itibaren ABD'nin kanatları altında Kuzey Irak'ta yaratılan fiili Kürt devleti oluşumu dış desteğin Iraklı Kürtler açısından önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Kuşkusuz ABD'nin desteği olmasaydı böyle bir oluşum kendi dinamikleriyle ortaya çıkabileceğini düşünmek zor olurdu. Öte yandan, 2003'te Irak'taki Amerikan işgali de Kürtler açısından büyük bir fırsat yarattı. Bu müdahaleden sonra Irak'ta ABD'ye karşı direnç göstermeyen bir grup olan Kürtler, savaş sonrasında Irak'ın siyasi tablosunda Sünni ve Şii gruplarla birlikte güçlü bir konuma eriştiler. Dolayısıyla ABD tarafından korunan ve desteklenen Kürtler, Irak'ta kendi kendilerini yönetme konusunda önemli kazançlar elde etmeyi sağladılar. Kısacası Iraklı Kürtler aldıkları destekle kendi güçleriyle elde edemeyecekleri kazanımlar elde etti. Böylece ABD desteği Kürtler açısından oldukça önemli ve vazgeçilemez bir hale geldi. Bundan sonraki süreçte de ABD'nin çıkarları açısından uygun göreceği bağımsız bir Kürt devleti kurulması yönünde bir eğilim oluşursa Kürtlerin Irak'tan ayrılmasının gerçekleşme ihtimali oldukça yüksek olacaktır. Bu nedenle Iraklı Kürtler özellikle ABD'de desteği başta olmak üzere dış destek elde etmeyi Irak'taki siyasetleri ve bağımsızlık hedefleri açısından oldukça önemli göreceklere.

B. Irak Kürt Hareketi Açısından Dış Desteğin Etkisi

1. Irak Kürt Hareketinin Aşiretçilikten Ulusalçı Karaktere Dönüşmesi

19. yüzyıldan itibaren Iraklı Kürtlerin ulusal nitelikler taşıyan bir hareket oluşturma hedeflerinin oluşmaya başladığı görülmektedir. 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmaya doğru bir sürece girdiği dönemde Kürtler etnik kimliklerinin baskı altında olduğunu düşünerek birtakım hareketler başlattılar. Kurubaş, bu dönemde Kürtlerin sağlam bir temeli olmayan ve toplumsal bir dayanaktan yoksun uluslaşma çabaları olduğunu; ancak bağımsızlık arayışı içerisinde olmadıklarını belirtir. Ona göre Kürtlerin dışarıya karşı kapalı ve aşiret temelli bir yapıda örgütlenmeleri, kendi aralarında birlik oluşturma çabalarını engelledi.³⁶⁴

Irak'ta Kürt milliyetçiliğinin siyasallaşması, siyasallaşarak ulusal taleplerde bulunmasının temelleri 19. yüzyılda atılmaya başlanmış olmasının yanında genel manada esas başlangıcın Birinci Dünya Savaşı yılları olduğu söylenebilir. Birinci Dünya Savaşı'nın Kürtler

³⁶³ Kurubaş, "Irak'ta Kürt Ayrılıkçılığı...", ss. 153-154.

³⁶⁴ Kurubaş, "Irak Kürt Hareketi...", s. 22.

üzerindeki birçok olumsuz etkileri olmasına rağmen Kürtlerin liderler düzeyinde etnik kimlik bilinçlerinin gelişmesi ve liderlerin örgütlü bir şekilde Kürt toplumu yaratma çabalarının yoğunlaşması gibi siyasal ve sosyal sonuçları da vardır.³⁶⁵ Bu ortamda Kürtler bağımsızlık isteklerini artırarak aşiret liderleri önderliğinde ulusal bir harekete yöneldiler. Bu dönemde Kürtlerin aşiret temelli ancak ulusal bir hareket başlatmalarında Mezopotamya’da etkinliğini artıran İngilizlerin onları kışkırtmaları ve Wilson’un dile getirdiği self-determinasyon ilkesi belirleyicidir.³⁶⁶ Dolayısıyla İngilizlerden elde edilen dış destek ve uluslararası ortam Kürtlerin ulusal talepler içeren etkinliklerinin başlamasında itici güçlerin başında geldi. Ancak bu dönemde Sevr antlaşmasında öngörülen bağımsız Kürdistan fikri daha sonra Lozan’da suya düşünce Kürt milliyetçiliği de bir darbe yemiş olacaktır.³⁶⁷

Bunlarla birlikte şimdiye değin Irak’ta bağımsızlığı sağlayacak ulusalcı karakterde bir Kürt hareketinin gelişmesini engelleyen ve zayıflatan birçok neden söz konusudur. Bunlardan biri Irak Kürt hareketinin önemli aktörlerinin çoğu zaman birbirleriyle anlaşmazlık içerisinde olmaları ve kendi aralarında bölünmüş olmalarıdır.³⁶⁸ Bir diğeri zaman zaman aşiret mensuplarından bazılarının Bağdat hükümetini düşman aşirete karşı etkili bir müttefik olarak görmeleriydi.³⁶⁹ Diğer taraftan, aşiretlerin bu derece etkinliği Kürt milliyetçiliğinin gelişmesinin ve tabana yayılmasının önünde bir engel oluşturdu. Ayrıca bazı aşiret liderleri başta olmak üzere birçok aşiret mensubunun milliyetçilik konusunda yeterli fikir altyapısına haiz olmaması da engelleri artırdı. Neredeyse her dönemde Irak’ta Kürtlerin önde gelen kişileri milliyetçiliğe yönelmekten ziyade statükoyu koruma anlayışıyla hareket ederek kendi

³⁶⁵ Erol Kurubaş, *Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye, (Sevr-Lozan Sürecinden 1950'lere)*, Cilt I, Ankara, Nobel Yayınları, 2004, ss. 24–25.

³⁶⁶ Kurubaş, “Irak Kürt Hareketi...”, s. 21.

³⁶⁷ Jwaideh, ss. 572–573.

³⁶⁸ KDP aşiret liderleri, tarikat şeyhleri esnaflar vb. muhafazakâr eğilimli bir gelenekten gelmekteyken Talabani sol eğilimleriyle, muhafazakâr düşüncelere sahip Mesut Barzani’den ayrılmaktadır. Bu iki ana gruptan KDP’nin özellikleri için bkz. Ballı, ss. 441–48, KYB için bkz. Ballı, ss. 479–481. KDP ve KYB’nin uyumsuzlukları ve karşılaştırmalar hakkında daha geniş bilgi için bkz. İrfan Kaya Ülger, “Kuzey Irak’taki Düşman Kardeşler: IKDP ve KYB”, *Avrasya Dosyası*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Cilt 3, Sayı 1, (İlkbahar 1996), ss. 207–217, Hasan Özmen, “Kuzey Irak’ta Kürt Partileri Arasındaki İhtilafların Nedenleri”, *Avrasya Dosyası*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Cilt 3, Sayı 1, (İlkbahar 1996), ss. 55–60, Oran, *Kalkık...*, ss. 367–371.

³⁶⁹ Bu durumun en somut örneklerinden birisi Kürt ayaklanmalarına karşı Bağdat yönetimiyle anlaşılan ve Kürtler tarafından işbirlikçi olarak adlandırılan askeri yapılarıdır. Bunların özellikleri için bkz. Mcdowall, *Modern...*, ss. 472–476. Bu iç uyumsuzluklar Irak Kürtlerinin tarihinde oldukça fazladır. Örneğin 1960’lı yılların ortasından itibaren KDP içerisindeki Celal Talabani ve İbrahim Ahmet grubu, Bağdat hükümetiyle anlaşarak 1966’da Molla Mustafa’ya karşı savaştı. 1990’lı yıllarda KDP ve KYB birbirlerinin aleyhine zaman zaman Bağdat yönetimiyle bazen de yabancı aktörlerle anlaşmaları Kürt hareketini zayıflattı. Son olarak Habur sınır kapısı gelirlerinin paylaşımı üzerinde çıkan gerginlikler ve geleneksel KYB-KDP çatışmasının etkisi 1994–1998 yılları arasında Kuzey Irak’ta iç savaşın yaşanmasına neden oldu.

konumlarını en üst seviyede tuttular.³⁷⁰ Böylece Irak Kürt hareketi çoğu zaman aşiret liderlerin kendi çıkarını koruma çabaları nedeniyle halkla tamamen bütünleşip kapsamlı bir milliyetçi hareket niteliği göstermedi. Dolayısıyla Irak'ta cereyan eden bütün Kürt isyanlarında her zaman geniş bir toplumsal tabana yayılmış etnik temelli milliyetçi talepler öne çıkmadı. Bu yönüyle Kürt hareketi aşiret liderlerin inisiyatifinde aşiret temelli olarak gelişim gösterdi.³⁷¹

Özellikle Birinci Dünya Savaşı ertesinde Irak'ta Kürt hareketini yönlendirmeye çalışan liderlerin genel amaçlarından biri de kendi hükümlerinde bir Kürdistan'ın kurulması hedefiydi. Bu bağlamda liderliği ele geçirme çabasının yoğun olarak yaşandığı bölgede her lider kendi konumu sağlamlaştırmayı ve kurulacak olası bir devletin yönetimini ele geçirmeyi amaçladı. Bunu sağlamak içinde başvurulan yollardan birisi de bölgedeki yabancı unsurlarla teması gerektiriyordu. Bu açıdan bölge ile ilgili olan devletler bölgede söz sahibi olmayı isteyen kişileri bulmakta zorluk çekmediler. Dolayısıyla üstün konuma geçmeyi hedefleyen kişiler arasındaki rekabet, bu kişilerin yabancı aktörler tarafından yönlendirilmesi ve kullanılması sonucunu da getirdi.

Iraklı Kürt hareketinin aşiretçi yapılanmalardan sıyrılıp ulusal bir karaktere doğru dönüşmesini geciktiren ve zorlaştıran bir diğer unsurda Iraklı Kürtlerin dilsel ve dinsel açıdan farklılığı ve bölünmüşlüğüdür. Entassar, paylaşılan ortak dilsel ve dinsel deneyimlerin derecesi etnik bilinç ve etnik milliyetçiliği geliştirici etkisine dikkat çekmektedir.³⁷² Bununla birlikte Gunter, aşiret, dil, yerel ve dilsel farklılıkların Kürt ulusu ve devleti yaratmada negatif etkileri olduğu birçok gözlemci tarafından görüldüğünün altını çizmektedir.³⁷³ Kürtler arasındaki dilsel ve dinsel farklılıkların yanında yüce sadakat odağının ulus'a yönelen bir yapıdan ziyade aşirete ve tarikata olan yönelmesinden dolayı Iraklı Kürtlerde ulusal bilincin yeteri kadar gelişmediği söylenebilir.³⁷⁴ Milliyetçi bir hareketin oluşması için yüce sadakat

³⁷⁰ David McDowall, *Kürtler: Uluslararası Azınlık Hakları Grubu Raporu*, Çev. Zeki İnanç, İstanbul, Avesta Yayınları, 2000, s. 85. Örneğin bazı Kürt ağalarının Birinci Dünya Savaşı sonrası İngilizlerin bölgede kurduğu sistemi destekler biçimde devlet görevlileriyle yaptıkları yazışmalarda "Geçmiş geçmişte kaldı, yeter ki Britanya maaşlarımızı ödemeye devam etsin ve bize sorun çıkarmadan önceki gibi aynı itibar ve iyilikle davransın" diyorlardı. Denise Natali, *Kürtler ve Devlet: Irak, Türkiye ve İran'da Ulusal Kimliğin Gelişmesi*, Çev. İbrahim Bingöl, İstanbul, Avesta Yayınları, 2009, s. 75. Benzer şekilde 1961 yılında Irak'ta iktidarda bulunan General Kasım'ın yaptığı toprak reformuna aşiret liderleri sahip olduklarını kaybedeceklerinden tepki gösterdiler. McDowall, *Modern...*, ss. 413-414.

³⁷¹ Kurubaş, "Irak'ta Kürt Ayrılcılığı...", s. 142.

³⁷² Entassar, s. 4.

³⁷³ Michael M. Gunter, "The Kurds in Iraq", *Middle East Policy*, Vol. 11, No. 1, (Spring, 2004), s. 107.

³⁷⁴ Kurubaş, "Irak'ta Kürt Ayrılcılığı...", s.149.

odağının ulusa yönelmiş olması gerektiği hatırlandığında bu açıdan Iraklı Kürtlerin böyle bir aidiyet hislerinin yeterince yerleşmediği söylenebilir.

Gelinen aşamada 2010 yılı itibariyle yukarıdaki değinilen farklılıklara rağmen bölge halkının etnik bilincinin güçlü bir aşamaya geldiği ve Kuzey Irak'ta devletleşme yolunda birçok adımın atıldığı gözlenebilir. Ancak bölgede bunu yönlendirebilecek ideologların ve liderlerin varlığı da yetersizdir. Başka bir deyişle bölgede mevcut olan potansiyeli eyleme geçirebilecek ve hareketi tabana yayabilecek güçlü bir liderlik sorunu vardır.³⁷⁵

2. Irak'taki Kürt Sorununun Uluslararasılaşmasının Sağlaması

Irak'taki Kürt hareketinin siyasallaşması ve bu siyasallaşmanın uluslararası boyuta taşınması sonrasında yabancı devletler ilgilerini bu yöne doğru çevirmişlerdir. Ayrıca Kürtlerle ilgili uluslararası gündemi meşgul eden gelişmeler yabancı devletlerin bu gelişmeler karşısında tutum almalarında etkili olmuştur. Bunun yanında Iraklı Kürtler, yaşadıkları sorunları uluslararası platformda tartışılmasını sağlayarak yabancı ilgiye ve desteğe mazhar olmaya çabalamışlardır.

Genel olarak Kürtlerin uluslararası topluluk tarafından dikkate alınmalarını sağlayan birkaç önemli olay ve belge söz konusudur. İlk olarak bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasını öngören ve 1920'de imzalanan Sevr Antlaşması bunlardan biridir. Sevr Antlaşması imzalanmasına rağmen yürürlüğe girmediğinden bir geçerlilik kazanamadı; ancak bu belgeyi Kürtler açısından önemli kılan etken ilk kez bir uluslararası belgede Kürtlerin bağımsızlık düşüncesinin dile getirilmesiydi.³⁷⁶ Özel olarak Irak Kürtleri açısından bakıldığında önemli belgelerden biri Milliyetler Cemiyeti'nin 16 Aralık 1925'teki Musul kararıdır. Bu kararda Kürtlere birtakım hakların verilmesinden söz edilerek özellikle Kürt adına yapılan vurgu önem arz etmektedir.³⁷⁷

³⁷⁵ Gunter, Kürtlerin bir Bismark ya da bir Garibaldi gibi lidere sahip olmamasıyla birlikte çağdaş Kürt liderlerin ayaklanmacı aşiret liderliği düzeyinden doğru devlet adamlığı düzeyine yükselememesinin Kürt devletinin oluşması önünde bir engel olduğunu öne sürer. Gunter değerlendirmesinde esas aldığı Kürt liderler, Mesut Barzani, Celal Talabani ve Abdullah Öcalan'dır. Gunter, "The Kurds...", s. 107.

³⁷⁶ Jwaideh, s. 371.

³⁷⁷ MC'nin Musul kararı için bkz. Üçüncü Bölüm, s. 114.

Öte yandan, 1980–1988 yıllarında devam eden İran-İrak Savaşı sonrası Irak yönetiminin Halepçe ve diğer Kürt köylerine yönelik kimyasal gaz saldırıları Iraklı Kürtleri uluslararası topluluğun gündemine yeniden taşıdı. Ancak bu dönemde uluslararası topluluk yaşananlara karşı etkin bir karşı çıkış göstermeyerek büyük ölçüde sessiz kalmayı tercih etti. İngiltere'nin birkaç çabası dışında ABD de etkin bir kınama göstermedi, uluslararası toplum sadece BM'de 620 sayılı kararı aldı.³⁷⁸

Kimyasal saldırıların üzerinden kısa bir süre geçtikten sonra meydana gelen Kürt mülteci krizi, uluslararası topluluğun gündemini yeniden meşgul etti. 1991 yılında yaşanan Kürt mülteci krizinin çözümüne yönelik olarak mültecilere yardım yapılmasını öngören BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 688 sayılı karar, Kürtler açısından önemli bir belge niteliği taşımaktadır. Kararı önemli kılan Kürt ismine MC'nin Musul hakemliğinden sonra ilk kez yer verilmesi ve böylece Kürtlerin ayrı bir etnik grup ve bölgesel bir aktör oldukları uluslararası topluluk tarafından kabul edilmesiydi.³⁷⁹

3. Irak Kürt Hareketinin Hedefine Etkisi

Birinci Dünya Savaşı sonrası ulusal taleplerle ortaya çıkan Irak Kürt hareketi, ayrılıkçı bir karakterde özerklik ve federasyon çözümleri de dahil olmak üzere bağlı bulunduğu Irak'tan kendi kendine yeten bir yapıda yaşamayı şiar edinen siyasi hedefler belirledi. Irak'taki Kürt liderler ve bazı Kürt örgütleri sözü edilen yapıyı gerçekleştirmek ve mümkünse ayrılmayı sağlayabilmek amacıyla pragmatist bir tavırla dış destek elde etmeyi mücadeleleri için bir önkoşul haline getirdiler. Bu şekilde destek sağlamanın bir koşul olarak değerlendirilmesi Irak Kürt hareketi açısından bir açmazla neden olarak Iraklı Kürt liderlerin dış destek dışındaki alternatiflerin devlet kurabilmek için yetersiz olduğu düşüncesine kapılmalarına neden oldu. Daha önce değindiğimiz gibi destek elde etme çabasının hareketi güçlendirirken etnik grubu da dış desteği verenlerin dış politika aracına dönüştürmesi riski vardı. Nitekim Iraklı Kürtlerin dış destek elde etme çabası da böyle bir sonuç doğurdu. Pragmatik nedenlerle hareketi bağımsızlığa eriştirmek için bu çabayı yoğunlaştıran Kürt siyasi aktörleri destek sağladıkları devletlerin çıkar algılamaları doğrultusunda onların dış politikalarının bir aracına dönüştüler.

³⁷⁸ Halepçe sonrası uluslararası tepkiler için bkz. Mcdowall, *Modern...*, ss. 483–486.

³⁷⁹ Kurubaş, "Irak'ta Kürt Ayrılıkçılığı...", s. 135, Mcdowall, *Modern...*, s. 496.

Buraya kadar tartışılanlar Iraklı Kürtlerin hedeflerinin ayrılmaya daha dönük olduğu izlenimine sahiptir. Ancak yine de Iraklı Kürtlerin hedefleri konusunda iki alternatif tartışılmaya değerdir. Kürtler açısından hedef, Irak'tan koparak bağımsızlığın sağlanması mı; Irak'ın toprak bütünlüğü içerisinde yer alarak özerklik ya da federasyon çözümlerine razı olmak mıdır? Kürtlerin hedefleri konusunda Kurubaş, Irak Kürt hareketinin 1991'e kadar özerkliğin sağlanması 1991 sonrası federasyon talebi olmak üzere bir iki farklı dönemde iki taktiksel hedef belirlediğini belirtir.³⁸⁰ Aynı kanıda olan Bengio da Körfez Savaşı'ndan sonra Kürtlerin elde ettiği konum itibariyle hedeflerini özerklikten federasyon talebine doğru değiştirdiklerini savunur.³⁸¹ Tarihsel süreç izlendiğinde görülecektir ki 1991'deki Körfez Savaşı'na kadar olan süreçte Iraklı Kürtler açısından görünürdeki hedef özerk bir yapıda kendi kendini yönetmedir. Bu bağlamda Bağdat'la yapılan görüşmelerde temel eksen Kürtler için özerkliğin sağlanmasıdır. Ancak 1991'den itibaren ABD'nin Kürtlerin hamisi olarak hareket etmesi Kürtlerin özerklik hedeflerini daha da genişleterek ayrı bir yapılanmanın kalıplarını daha da artırma arayışı içerisinde olmasını sağlamıştır. Bu açıdan da artık Iraklı Kürtler için 1991 sonrası özerklikten öte federasyon daha avantajlı bir seçenek olmuştur.

Horowitz, Iraklı Kürtlerin taktiksel bir nedenle bölgesel özerklik dışında başka taleplerden kaçındıklarını dile getirmektedir. Ona göre Iraklı Kürtlerin bağımsızlığı asıl hedef olarak açıklamamaları içerisinde Kürt unsurlar barındıran Suriye, İran ve Türkiye'nin tepkisini ve düşmanlığını çekmemek içindir.³⁸² Kurubaş, Iraklı Kürt liderlerin bağımsızlık düşüncesine sahip olmalarına rağmen şartların oluşmaması gerekçesiyle bu düşüncüyü alenen bir açıklamadan sakındıklarını belirtmektedir.³⁸³ Gerçekten de Iraklı Kürt liderler uzun yıllar bağımsızlık isteği düşüncesini açıkça dile getirmemişler, bunun yerine şartların bağımsızlık için yeterli düzeye erişmediğini öne sürerek daha ılımlı söylemler benimsemişlerdir.³⁸⁴

³⁸⁰ Kurubaş, "Irak'ta Kürt Ayrılıkçılığı...", s. 141.

³⁸¹ Ofra Bengio, "Irak'ın Toprak Bütünlüğü Tehdit Altında", *Avrasya Dosyası*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Cilt 3, Sayı 1, (İlkbahar 1996), s. 67.

³⁸² Horowitz, *Ethnic Groups...*, ss. 231-232.

³⁸³ Erol Kurubaş, "Kuzey Irak'ta Olası Bir 'Ayrılma'nın Gerçekleşebilirliği", *Stratejik Analiz*, Sayı 34, (Şubat 2003), s. 18.

³⁸⁴ Bu ılımlı söylemlerden kökeni oldukça eskilere gitmektedir. 1992'de Federe Kürt Devleti ilanından sonra Mesut Barzani bunun bir bağımsızlık ilanı değil kendi kaderine tayin hakkının korunması vurgusuyla Irak içerisinde federal bir yapılanma olduğunu belirtmesiydi. Oran, *Kalkık...*, s. 120. Şüphesiz bağımsızlık ilanı olarak algılanması komşu ülkelerin de tepkisini çekeceğinden böyle bir açıklamaya ihtiyaç duyulmuştu. Söylem olarak bağımsızlık isteğinin dışavurumu; ama yine temkinli bir ifade Mesut Barzani'den geldi. Barzani, 31 Ocak 2005 tarihinde Kerkük'ü de içerecek bir biçimde "...Bağımsız Kürt devleti kurulacaktır, ancak ne zaman kurulacağını bilmiyorum" dedi. "Kürtlerin Kerkük ve Bağımsızlık Atığı", <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=142006&tarikh=31/01/2005>, Erişim Tarihi: 07.06.2009. Buna karşılık bundan dört yıl sonra Irak Cumhurbaşkanı sıfatıyla Celal Talabani, 18 Mart 2009'da Türkiye'ye yaptığı gezi sırasında Kürtlerin bağımsızlığın imkânsız olduğunu anladıklarını ve Irak'ın bütünlüğünü savunduklarını

ABD'nin Irak'tan tüm güçleriyle çekilmeye yönelik beyanının işlerlik kazandığı bu dönemde Iraklı Kürtlerin hedefinin gerçekleşme şansı bulup bulamayacağını şimdiden kestirmek zordur. Ancak çekilmeye Bağdat'taki etkisi ister istemez zayıflayacak olan ABD'nin ileride çıkabilecek çatışmaları engelleme potansiyeli de muhtemelen azalacaktır. Bu açıdan Kürtlerle Araplar arasında eski gerilimlerin yaşanabilme ihtimali de söz konusudur.

C. Iraklı Kürtler Açısından Ayrılmanın Gerçekleşebilirliği ve Dış Destek

Irak'taki Kürt hareketinin eğilimini belirleyecek olan şartları değerlendirmemiz ilk bölümde yer verdiğimiz ayrılmanın şartlarını belirleyen nesnel ölçütlerin Iraklı Kürtlere ne kadar uyum sağladığını gösterecektir. Bununla birlikte Iraklı Kürtlerin dış destek elde etme çabalarının hem bu şartlar üzerinde hem de ayrılıkçılığın gerçekleşebilirliği üzerindeki etkisini belirlemek de önemlidir. Bu doğrultuda öncelikle sayı unsuruna bakılabilir. Irak'ta Kürtlerin sayısı ve genel olarak Irak içerisinde yaşayan unsurlar karşısındaki sayısal ağırlığı uzmanların çalışmalarında geniş bir yer almıştır. Bu doğrultuda tarihsel olarak Irak'ın nüfus yapısı içerisinde Kürtlerin oransal ve sayısal ağırlıklarına kısaca bir göz atılırsa sayısal ağırlığın geçirdiği değişim de ortaya çıkabilir. Bruinessen'in aktardığına göre 1922–24 ve 1935 nüfus sayımlarına göre Kürtlerin Irak'ın genel nüfusuna oranı yaklaşık % 23'tür. Yine Bruinessen, 1975 yılında 11 milyon olan toplam Irak nüfusunun içerisinde 2–2,5 milyon Kürt'ün olduğu tahmini yapar.³⁸⁵ Başka bir yazarsa 1975 yılında Irak hükümeti tarafından 11 milyon 124 bin olarak hesaplanan nüfusun içerisinde Kürtlerin toplam nüfusunu 2 milyon 800 bin (%26,7) olduğunu ve bu sayının gerçekte 3 milyon üzerine çıktığını belirtmektedir.³⁸⁶ Arı, 1991'deki verilere göre 18 milyon olan Irak nüfusunun dörtte üçünden fazlasını Arapların, % 20'sini Kürtlerin, % 5 dolayında da Türkmenlerin oluşturduğu şeklinde bilgi sunar.³⁸⁷ En güncel verileri ise CIA sunmaktadır. CIA'nın 2009 Temmuz tahmini verilerine göre 28.945.657 olan Irak nüfusunun %75-80'ı Arap, %15–20 Kürt, Türkmen ve Asurîlerden oluşmakta, % 5 ise diğer etnik grupları içermektedir.³⁸⁸ Gözden kaçırılmaması gereken bir

bildirerek Kürt hareketinin vadesinin dolduğunu söylüyordu. "Kürt Hareketinin Vadesi Doldu", <http://www.ntvmsnbc.com/id/24947801/>, Erişim Tarihi: 05.06.2009.

³⁸⁵ Bruinessen, *Ağa...*, s. 30.

³⁸⁶ İsmet Sheriff, Vanly, "Kurdistan in Iraq", Gerard, Chaliand (ed.), *A People Without A Country the Kurds and Kurdistan*, New York, Olive Branch Press, 1993, ss. 142–143.

³⁸⁷ Tayyar Arı, *2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*, İstanbul, Alfa Yayınları, 1999, s. 18.

³⁸⁸ "The Fact Book", <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html>, Erişim Tarihi: 02.12.2009.

diğer nokta Bağdat hükümetinin uygulamış olduğu Araplaştırma politikasının zorlamasıyla kuzeye gelmiş olan Arapların da bölgede yer aldığıdır.³⁸⁹

Görüldüğü gibi çalışmalarda yer alan rakamlar ve oranlar birbirinden farklılaşmaktadır. Nüfusun bilimsel metotlara dayanarak belirlenmesinden ziyade ideolojik olarak manipüle edilmeye açık olması nedeniyle gerçek sayıyı ortaya koymak oldukça zordur. Bu nedenle veriler doğrultusunda Irak'ta yaşayan Kürtlerin sayısının ortalama olarak 4–6 milyon arasında bir rakam olduğu tahmini yapılabilir. Bu durumda Irak'ta Araplardan sonra sayısal olarak en kalabalık etnik grup olarak Kürtler gelmektedir. Dolayısıyla sayı unsuru bakımından Irak'ta ayrı bir devlet örgütlenmesi kuracak bir topluluktan bahsedilebilir.

Yoğunluk açısından da Kürtlerin lehine bir durum söz konusudur. Çünkü Kürtler Irak'ta belli başlı şehirlerde (Erbil, Duhok, Süleymaniye) daha çok Irak'ın kuzey bölgelerinde toplanmışlardır. Ancak Araplaştırma politikasının başka bir sonucu olarak bazı Kürtlerin de Irak'ın başka bölgelerine gönderilmiş olması Kürtlerin Irak'taki nüfus yoğunluğunu değiştirmiştir.

Öte yandan, 20. yüzyılın başından itibaren devamlı bir Kürt milliyetçiliğinin varlığı göz önüne alındığında Irak Kürt hareketinin geçmişten gelen bir devamlılığa sahip olduğu görülür. Bu açıdan Iraklı Kürtler günümüze değin mücadelesini kesintisiz bir şekilde sürdürmüşlerdir.

Irak'ta Kürtlerin bulunduğu bölgenin coğrafyası ve jeopolitiği açısından bakıldığında bölgenin sınırla birleşik ve merkezi devlet tarafından çevrelenememiş olması ayrılma seçeneği açısından avantajlı bir durum sağlarken, denize çıkışının olmaması ve ayrılma durumunda potansiyel karşı çıkacakların varlığı gibi dezavantajlı ve ayrılmayı zorlaştırıcı etkenler de söz konusudur.³⁹⁰ Iraklı Kürtlerin denizle bağlantısı olmayan Kuzey Irak'ın bu bağlantıyı kurabilmek için dış destek aramaya yöneldiği iddialar arasındadır. Nitekim Stavenhagen'e göre, Irak'taki Kürt bölgelerinin coğrafi olarak denize çıkışının olmaması özellikle 1960'lardan itibaren siyasi Kürt örgütlerini dış ittifaklar arayışına itmiştir.³⁹¹

³⁸⁹ Henri J Barkey and Ellen Laipson, "Iraqi Kurds And Iraq's Future", *Middle East Policy*, Vol. 12, No. 4, (Winter 2005), s. 68.

³⁹⁰ Kurubaş, "Irak'ta Kürt Ayrılıkçılığı...", s. 154.

³⁹¹ Stavenhagen, s. 204.

İrredentizm faktörünün Irak Kürt ayrılıkçığı açısından gerçekleştirilebilirliğine baktığımızda öncelikle söylenmesi gereken Kürtlerin irredentizmle ulaşmaya çalışacağı yapılanma pan milliyetçilik olacaktır. Bu açıdan Pan-kürdizm değişik ülkelerde yaşayan ve etnik olarak Kürtleri tek bir devlet altında birleştirmeye çalışan bir ideolojidir. Ancak Kürtlerin irredentist eğilimlerinin gerçeklik kazanması açısından birtakım zorluklar vardır. Daha önce de değinildiği gibi Birinci Dünya Savaşı sonrası bölünerek ayrı devletler içerisinde kalmalarının bir sonucu olarak Kürtler, jeoetnik açıdan farklı ülkelerde buldukları bölgelerde etkinlik gösteren Türk, Arap, Fars unsurlarıyla bir arada yaşamaktadırlar.³⁹² Kürtlerin farklı ülkeler içerisinde yaşaması nedeniyle her ülkedeki Kürt hareketinin 20. yüzyılın başından itibaren birbirinden farklı dinamik ve stratejilerle geliştiği görülmektedir. Kuzey Iraklı Kürt grupların sınır boylarında komşu ülkelerde yaşayan soydaşlarıyla ilişkileri olsa da bu ilişki hiçbir zaman birlikte yürütülen bir milliyetçi harekete dönüşmemiştir. Bununla birlikte Iraklı Kürtler akraba bir devlete de sahip değildir. Dolayısıyla pan-Kürdist temelli bir irredentist bir oluşumun gerçekleştirilebilirliği oldukça zayıftır.

Iraklı Kürtlerin ayrılma durumunu etkileyecek ekonomik boyut açısından Horowitz'in gelişmiş ve az gelişmiş grupların ayrılma seçeneğini belirleyen ekonomik etkenler üzerinde durabiliriz. Kanımızca, Horowitz'in dörtlü ayrımında Iraklı Kürtler az gelişmiş bölgelerdeki az gelişmiş bir grup olarak nitelendirilebilir. Nitekim Entassar'ın vurguladığı gibi Horowitz, Iraklı Kürtleri en yüksek potansiyeldeki ayrılıkçılık kategorisindeki gruplar içerisinde konumlandırmaktadır. Ancak ona göre Kürt tarihinin de gösterdiği gibi çok sayıda içsel ve dışsal engelin varlığı Kürt ayrılıkçılığının önüne geçecektir.³⁹³ Az gelişmiş bölgelerdeki az gelişmiş grupların ayrılmaya olan eğilimi açısından ekonomik maliyete rağmen ayrılma seçeneğini daha uygun buldukları hatırlandığında Iraklı Kürtler açısından da bu durumun geçerli olması muhtemeldir. Petrole dayalı Irak ekonomisi henüz gelişmiş bir yapıya sahip olamamıştır.³⁹⁴ Iraklı Kürtlerin ekonomik durumu açısından bakıldığında 1990'a kadar olan süreçte Bağdat'tan devlet hizmet ve gelirlerinden yararlanma konusundaki talepleri karşılanmamış ve bu süreçte gelişmiş bir ekonomiye sahip olamamışlardır. Ancak 1990

³⁹² Kurubaş, *Kürt...*, Cilt II, s. 60.

³⁹³ Entassar, s. 160.

³⁹⁴ Irak'ta CIA'nın 2009 tahmini hesaplamalara göre satın alma gücü paritesi 96.6 milyar dolar; Gayri safi yurtiçi hasıla(GSYİH)70.1 milyar dolardır. GSYİH'in sektörlere göre dağılımı ise tarım:% 9,6, endüstri:% 62,8 hizmetler:% 27,6. Bu verilere göre Irak ekonomisi şimdiki yapısıyla gelişmiş ülkeler arasında yer almaktadır. Irak ekonomisi hakkında daha geniş bilgi için bkz. "The Fact Book", <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html>, Erişim Tarihi: 02.12.2009.

sonrası nispeten kendi kendine yeten ve ekonomik olarak gelişme gösteren Kürtler açısından ayrılma isteği yüksek olacaktır.³⁹⁵

Önceki gözlemlere bakıldığında yeraltı kaynakları bakımından özellikle demir ve krom açısından oldukça zenginliklere sahip olan bölgede bu kaynaklar işletilmemekte ve Kürtler petrol bakımından zengin kaynaklara sahip ülkede çok az kazanım sağladıkları görülmektedir.³⁹⁶ Kuzey Irak bölgesinde yer alan Musul, Kerkük ve Hanakin önemli petrol işletmelerin yer aldığı bölgedir.³⁹⁷ Kuzey Irak ekonomisi açısından en önemli faktörlerden biri petrol bakımından zengin olan Kerkük ve diğer önemli kentlerin Kuzey Irak coğrafyası içerisinde Kürtlerin denetimi altına alınmasının sağlanmasıdır. Şüphesiz Kerkük olmadan kurulacak bağımsız bir Kürt devleti ekonomik olarak iyi şartlara sahip olamayacaktır. Nitekim geçmişte Bağdat'la Kürtlerin yaptıkları anlaşmalarda aşılamayan engellerin başında Kerkük'ün özerk bölgeye eklenip eklenmeyeceği konusu gelmiştir. Dolayısıyla Kerkük, Iraklı Kürtler açısından vazgeçilmez bir alan olmuş, genelde de anlaşmalarda çözümü kilitleyen bir unsur olmuştur.³⁹⁸

Bazı genel gözlemlere göre Irak'taki Kürt bölgelerinin ülkenin geri kalanına oranla daha az modernleşme ve sanayileşme deneyimi yaşamıştır.³⁹⁹ Bağdat yönetiminin uyguladığı baskıcı ve ayrımcı politikalar Kürtlerin ayrılma motivasyonlarını güçlendirirken Iraklı Kürtlerin geleceğe yönelik umutları açısından ayrılmaları durumunda şimdiki durumdan daha iyi bir gönence kavuşma inançlarına sahip olmaları ayrılma yönünde beklentilerini artıracaktır.⁴⁰⁰

Uluslararası konjonktür açısından Iraklı Kürtlerin içinde bulunduğu durum oldukça karmaşıktır. Şüphesiz, ABD'nin Irak'tan çekileceği yönündeki beyanlarının uygulamaya geçmesiyle bölgede yeni bir atmosfer doğacaktır. Bu açıdan uluslararası konjonktürün Kürtlerin lehine işleyip işleyemeyeceği ABD'nin bölgenin ayrılmasından sonra ortaya çıkacak

³⁹⁵ Kurubaş, "Irak'ta Kürt Ayrılcılığı...", s.150

³⁹⁶ Vanly, s. 140.

³⁹⁷ Bruinessen'e göre bu bölgelerin Irak içerisinde kalmasının İngiltere'nin Irak'ı bu bölgeleri içine alan bir siyasi birim olarak tasarlamasından kaynaklanmaktadır. Bruinessen, *Ağa...* s. 29.

³⁹⁸ Gerek 1970 özerklik tasarısında, gerekse 1974 yılında Bağdat tarafından sunulan özerklik yasasında Bağdat yönetimi petrolün üretildiği Musul ve Kerkük'ten feragat etmemiştir. David Romano, *The Kurdish Nationalist Movement: Opportunity, Mobilization, and Identity*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, s. 193. Bunlarla birlikte Iraklı Kürtler, Kerkük'ün statüsü konusunda henüz kapsamlı bir imtiyazı elde edememişlerdir.

³⁹⁹ Entessar, s. 7.

⁴⁰⁰ Kurubaş, "Irak'ta Kürt Ayrılcılığı...", s. 152.

duruma göre şekillenmesi muhtemeldir. Bunun yanında uluslararası politikanın değişim trendine girdiği bir dönemde Iraklı Kürtlerin de ayrılma için uygun zamanı yakalayacağı ve ortaya çıkan durumu fırsata çevirebileceği söylenebilir.

Kuzey Irak'taki Kürt grupların kendilerine ait parlamento, hükümet, adliye, ordu, haber alma servisi vs. gibi unsurlara sahip olması bölgede devlet içerisinde devlet görüntüsüne yol açmaktadır. Geline aşamada Iraklı Kürtler siyasi sistemi, kendi kendilerine yeten ekonomileri gibi birçok düzeyde Irak'tan ayrı bir yapıda varlığını sürdürme konusunda beklentileri yüksektir. Diğer taraftan Kürtlerin Irak'tan ayrılması durumunda bölgesel dengelerin sarsılacağı kuşkusuzdur. Bu nedenle bölge ülkeleri kendilerini de etkileyeceği için bu ayrılmaya kaçınılmaz olarak karşı koyacaklardır.

Yukarıdaki nesnel ölçütlerin Irak'taki Kürt hareketi açısından değerlendirmelerinde görüldüğü gibi pozitif ve negatif unsurlar Irak Kürt hareketinin yapısında bir arada bulunmaktadır. Pozitif unsurlar Kürtlerin Irak'tan ayrılması duruma katkı sağlayacak etkenler olurken negatif unsurların varlığı ayrılmayı zorlaştırmaktadır. Öncelikle negatif unsurların varlığı Kuzey Irak'ı bölgesel ve bölge dışı ülkelerin müdahalesine açık hale getirmektedir. Çünkü bölge içerisindeki ekonomik sorunlar, siyasi çekişmeler vs. dolayısıyla bu ülkeler Kuzey Irak'ı manipüle edebilme fırsatı elde edebilmektedirler. Bununla birlikte ayrılmanın gerçekleşmesini zora sokan negatif unsurların varlığı Iraklı Kürtlerin dış desteğe ihtiyaç duymalarının bir nedeni olmaktadır. Negatif engellerin aşılmasında ve olası bir ayrılma gerçekleşirse olumsuzluklara rağmen Kürtlerin bir arada tutulabilmesinin sağlanması için Kürt siyasi aktörleri dış desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Başka bir ifadeyle dış desteğin etkisiyle Iraklı Kürtler yapısal sorunlarına rağmen ayrılmayı gerçekleştirme şansını elde edebilirler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

IRAK KÜRT HAREKETİNİN GELİŞİM SÜRECİNDE YABANCI AKTÖRLERİN ROLÜ VE DESTEĞİ

A. Osmanlı Egemenliği Döneminde Kürtler ve Yabancı Devletler

1258'den 1509'a kadar olan süreçte önemli bir serüven gösteremeyen Kürtler, 16. yüzyıldan itibaren İranlar ve Osmanlılar arasında başlayan rekabet Kürtlerin siyasal olarak kendilerine güvenmelerinde ve stratejik önemlerinin farkına varmalarını sağladı.⁴⁰¹ 16. yüzyılda Kürtleri egemenliği altına alan Osmanlıların onlara bakış açısı oldukça sadeydi. Osmanlı Devleti için önemli olan babadan oğla geçen yönetim şekliyle iktidarın aynı aşirette kalması ve devlete sadakatin sağlanmasıydı.⁴⁰² Bu açıdan uzun yıllar Kürtlerle merkezi yönetim arasında ciddi sorunlar çıkmadı. Ancak 19. yüzyılın sonlarında Kürtler, Osmanlı Devleti'nin uygulamaya çalıştığı sosyal, ekonomik reform ve merkezileştirme çabaları dolayısıyla ayaklandılar. Özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşadığı sıkıntılar nedeniyle nükseden askerlere maaş ödenememesi, vergi toplama konusunda yaşanan muhtelif uyuşmazlıklar ve ekonomik olarak çaresizliğin neden olduğu durumlar bu isyanları tetikledi. Vergi ve askerlik konularıyla birlikte Kürt beylerini harekete geçiren unsurlardan biri de Osmanlı Devleti'nin İkinci Mahmut döneminde başlattığı merkezileştirme çabalarıdır. Bunlara karşı bir tepki niteliğinde ortaya çıkan bu isyanlardan ilki ulusal hedefler belirleyerek bağımsız bir yapı kurma düşüncesiyle hareket eden Bedirhan Bey tarafından tertiplendi. İngilizler ve Amerikalı misyonerler, Bedirhan Bey'e destek veren Hıristiyan unsurların bertaraf edilmesi için Osmanlı Devletine yardım etmeleri üzerine yalnız kalan Bedirhan Bey, teslim olmak zorunda kaldı.⁴⁰³ Bir diğer isyansa Rus ve İngiliz desteğiyle bağımsız bir devlet kurmayı hedefleyen Yezdan Şir tarafından çıkarıldı. Özellikle İngilizler onu koruyacaklarını bildirmelerine rağmen bunu yerine getirmemeleri nedeniyle ayaklanma Osmanlı tarafından bastırıldı.⁴⁰⁴ Son olarak Nehrili Şeyh Ubeydullah, Kürt birliğini esas alan Musul merkezli bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasını amacındaydı ve bunu da yabancı devletlerin desteğiyle sağlamaya çalıştı. Bu bağlamda Ubeydullah, Amerikan misyonerleriyle dostluk kurma çabasına girerek İngiliz temsilcileriyle de birtakım görüşmeler yaptı ve Rusların da

⁴⁰¹ Entessar, s. 3.

⁴⁰² Hakan Özoğlu, *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2005, ss. 71–73.

⁴⁰³ Attar, ss. 76–77.

⁴⁰⁴ Attar, ss. 77–78.

desteğini sağlama girişimleri oldu. Ancak istediği desteği elde edemeyen Ubeydullah'ın çıkardığı isyan Osmanlı Devleti tarafından bastırıldığından başarıya ulaşamadı.⁴⁰⁵

Görüldüğü gibi bu isyanlara karşı yabancı devletlerin mesafeli bir tutumu söz konusudur. Bu doğrultuda destekleri de sınırlı düzeyde olmuştur. Dolayısıyla 19. yüzyılda Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan Kürtlerin çıkardığı ayaklanmalarda tamamen bir yabancı etkisinden ve dış destekten söz etmek doğru olmaz.⁴⁰⁶ Yabancı devletler sadece bu ayaklanmaların sonuçlarıyla ilgilenmişler ve genelde Kürt taleplerine cevap vermek yerine Osmanlı yönetimi yanında yer almayı seçmişlerdir.⁴⁰⁷

19. yüzyıl başlarında bölgeye giden seyyahlar, misyonerler ve konsolosluk görevlileri gibi kimselerin tarihi, kültürel, sosyolojik, antropolojik vb. gibi birçok alanda çalışmalar yaparak Kürt adı verilen topluluklara yönelik ilgilerini artırmışlardır.⁴⁰⁸ Bu yüzyılda özellikle İngilizler, Ruslar, Amerikalılar, Fransızlar, Almanlar, İsveçli misyonerlerin Kürtlerle ilgili oldukları görülmektedir.⁴⁰⁹ Bu devletler devam eden süreçte bölgedeki amaçları doğrultusunda Kürtlerle temasa geçmişler ve bölgedeki aşiretleri ve çeşitli dini inançlara sahip nüfuz sahibi kişileri kendi siyasi amaçları doğrultusunda kullanmaya çalışmışlardır. Bu dönemde Kürtlerle ilk temasları oluşturan bu devletlerin siyasi çıkar algılamaları açısından onlara yaklaşımları farklı usullerde olmuştur.

18. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan bir şekilde Hindistan, İngilizler açısından önemli bir sömürge kaynağıydı. Bu süreçten sonra İngilizler Hint yolunun güvenliğini sağlamak için bölgeyi denetim altına alma çabası içerisinde oldu. Süveyş Kanalı bölgesi ve Hindistan'a giden deniz yolunun güvenliğinin sağlanması için Orta Doğu ile ilgili politikalar üretmeye çalışan İngilizler izledikleri politikalarla bölgede egemen olmak isteyen unsurları saf dışına itmeye çalıştı. Doğu Hindistan Şirketi, İngiltere'nin 1806 yılında Bağdat'ta bir şube

⁴⁰⁵ Şeyh Ubeydullah İsyanı hakkında daha geniş bilgi için bkz. Halfin, *XIX. Yüzyılda Kürdistan Üzerine Mücadeleler*, İstanbul, Komal Yayınları, 3. Baskı, 2008, ss. 102–114, Mcdowall, *Modern...*, s. 214, Jwaideh, ss. 153–180.

⁴⁰⁶ Bu isyanlarda Kürtler özellikle İngiltere ve Rusya ile temasları çerçevesinde destek elde etme amacına yönelmiştir. Bu açıdan aşiret reisleri yabancı devletlerle ilişkilerini geliştirmek için birtakım temaslarda bulunmuşlardır. Buna rağmen isyanlar karşısında yabancı devletler kendi siyasi çıkarlarına uygun görmedikleri için Kürtlere destek vermemişlerdir. İsyanlar hakkında yabancı devletlerin tutumları hakkında daha geniş bilgi için bkz. Halfin, ss. 98–116, Kurubaş, *Kürt...*, Cilt I, ss. 10–14, Attar, ss. 76–82.

⁴⁰⁷ Kurubaş, *Kürt...*, Cilt 1, s. 10.

⁴⁰⁸ A. Haluk Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, Ankara, Turan Kültür Vakfı Yayınları, 1996, s. 368, Kemal Burcak, *Geçmişten Bugüne Kürtler ve Kürdistan: Coğrafya-Tarih-Edebiyat*, İstanbul: Deng Yayınları, 1992, s. 328.

⁴⁰⁹ Kurubaş, *Kürt...*, Cilt I, s. 7, Halfin, s. 37.

açarak bölgede faaliyete geçmesini hızlandırdı.⁴¹⁰ İngiliz yöneticiler ve onlara bağlı Doğu Hindistan şirketi bölgede taraftar kazanmak ve Kürt aşiretlerini kendi tarafına çekebilmek ve böylece doğuda etkinliği artırabilmek amacıyla propagandalar yaptılar. Bu şirkete bağlı olan bazı İngiliz subay, gezgin ve araştırmacılar bölgeye yaptığı geziler sonrasında bölgeyle ilgili gözlemleri doğrultusunda edindikleri bilgileri yayınlamışlardır.⁴¹¹ Bu bağlamda Kürtleri yakından inceleyerek özelliklerini anlamaya çalışan İngilizler, bölgede etkin olabilmek için bazı aşiret reisleri ve nüfuz sahibi olanları -gerekirse satın alarak- siyasal amaçları doğrultusunda elde etmeye çalışmışlardır.⁴¹²

Daha sonra İngilizler aynı amaçlarla Ortadoğu'nun çeşitli alanlarına uzanabilmek çabası içerisinde oldular. Bu dönemde Kürtlerle olan temasları da İngilizlerin genel bir doğu politikası doğrultusunda gelişti.⁴¹³ 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarından itibaren İngilizlerin Kürtlerin yaşadıkları bölgelere ilgisi petrol edinme ve Mezopotamya'ya hâkim olma hedefiyle daha da yoğunlaştı.⁴¹⁴ Dolayısıyla İngilizler, İran ve Osmanlı Devleti arasında kalan ve İngilizlerin sömürgelere ulaşımı açısından önemli bir hat üzerinde yer alan Kürtlerin yaşadıkları bölgeyi stratejik önemi nedeniyle sömürgeci düşünceleri açısından bir sıçrama tahtası olarak gördüler.

O dönem için ekonomik ve askeri tesislerinin bölgede olmaması nedeniyle pek varlık gösteremeyen Amerikalılar, misyonerlik faaliyetleriyle ileriye dönük düşüncelerle bölgede yer almışlardır.⁴¹⁵ Amerikan misyonerlerin asıl ilgili olduklarıysa bölgede yaşayan Hristiyan grup Nasturiler'dir.⁴¹⁶ Bu açıdan Amerikalıların genel olarak Kürtler üzerinde etkinlikleri sınırlı düzeyde olmuştur.

19. yüzyılda bölgeyle Amerika'dan daha fazla ilgilenen; ancak İngiltere'nin bölgeye atfettiği kadar önem vermeyen Ruslar ise Osmanlı Devleti ve İran ile ilişkileri bağlamında Kürtlerle ilk temaslarını gerçekleştirdiler. Ruslar, siyasal olarak Kürtlerin yer aldığı jeopolitik

⁴¹⁰ Çay, s. 369.

⁴¹¹ Kemal Mazhar Ahmed, *Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Kürdistan*, Çev. Mustafa Düzgün, Ankara, Behrem Yayınları, 1992, ss. 20–21.

⁴¹² Halfin, s. 38.

⁴¹³ Kurubaş, *Kürt...*, Cilt I, s. 31. Birçok Batılı devlet 19. yüzyılda oryantalizm çerçevesinde Kürtlerle ilgili çalışmalarını artırmıştı. Çay, s. 368.

⁴¹⁴ Ahmed, s. 21.

⁴¹⁵ Halfin, s. 41. Halfin, Amerikalıların bölgede kurdukları 118 kilise içerisinde çalışan 891 misyoner, 11 bin 809 yardımcı bulunduğunu ve 464 ilkokul ve 44 orta dereceli okul açıklarını belirtmektedir. Halfin, s. 128.

⁴¹⁶ Burkay, *Geçmişten...*, s. 329, Kurubaş, *Kürt...*, Cilt I, s. 9.

konumunun yanı sıra bu dönemde İran ve Osmanlı yönetimleriyle sık sık meydana gelen savaşları nedeniyle Kürtlere ilgi duymuşlardır.⁴¹⁷ Rusların, Arpaç (1807) ve Aslandüzü (1812) savaşlarında İranlıları yenmesi ve 1813 yılında Gülistan Anlaşması'nın imzalanması, Rusların Kürtler nezdindeki itibarını artırmıştır.⁴¹⁸ Bununla birlikte 1826–1827 İran-Rus savaşının Rusya'nın galibiyeti ve Erivan'ın Rusya'ya katılmasıyla sonuçlanması buradaki Kürtlerin sayısını artırmıştır. 1826–1828 ve 1828–1829 yıllarında meydana gelen Osmanlı–Rus savaşlarında ise Botan, Revanduz, Bahdinan, Hakkâri Kürt beyleri tarafsız kalırken; Yezidi Kürtler ve Behlül Paşa yönetimindeki göçebe Kürt aşiret üyelerinin bir kısmı ise Osmanlıya karşı Rusların yanında yer almışlardır. Bu süreçle birlikte Ruslar, Osmanlı etkisini kırmak için Kürtler üzerinde etkinliğini artırmak amacıyla birçok girişimde bulunmuştur.⁴¹⁹ Bu doğrultuda Osmanlılara karşı yapacakları savaşlarda Kürtlerden yararlanmak amacıyla özellikle Kafkas toprakları başta olmak üzere onları Rusya'ya göç etmeleri yönünde teşvik etmişlerdir.⁴²⁰

İsveç Misyon Birliği ve Fransızların bu dönemde Kürtlerle ilk temasları ise oldukça sınırlı olmuştur. Fransızlar doğrudan olarak değil, Kürtlerle ilgili yayınlara yer vererek, din adamları aracılığıyla bölgedeki siyasal uzlaşmalardan yararlanmaya çalıştılar.⁴²¹ İsveçliler ise misyonerlik faaliyeti yürütebilmek amacıyla bölgede yer aldılar; ancak dilsel zorluk nedeniyle ilk etapta Kürtlerle iletişim kurmakta zorluk çektiler.⁴²² Bu bağlamda İsveçlilerin Kürtlerle temasından bahsedilmesine rağmen Kürtlerle ilgili çalışmalar yaptıkları görülmemektedir.⁴²³

Öte yandan, 19. yüzyılda Kürtlerin bölge dışı ülkelerle bu ilk tanışma ve temaslarla birlikte Birinci Dünya Savaşına giden süreçte Kürtler ve Almanların temasları da oldu. Almanlar, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti üzerindeki etkinliği artırabilmek için Kürtlere özel önem atfetmişler ve Kürtlerin yaşadıkları bölgelerde çıkarları olabileceğini düşünmüşlerdir. Ayrıca Almanlar, bölgede bulunan misyonerleri aracılığıyla Kürtlerle

⁴¹⁷ Edmonds, “Kurdish...”, s. 104.

⁴¹⁸ Jwaideh, s. 231.

⁴¹⁹ Rusların çabaları hakkında daha geniş bilgi için bkz. Halfin, ss. 48–54.

⁴²⁰ Attar, s. 74.

⁴²¹ Ahmed, s. 26, Kurubaş, *Kürt...*, Cilt I, s. 10.

⁴²² Faik Bulut, *Dar Üçgende Üç İsyan: Kürdistan'da Etnik Çatışmalar Tarihi*, İstanbul, Belge Yayınları, 1992, ss. 342–343.

⁴²³ Kurubaş, *Kürt...*, Cilt I, s. 10.

yakınlaşmak için iki halkın da “Ari” ırk yönüne vurgu yaparak, propaganda faaliyetleri yürütmüşlerdir.⁴²⁴

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Ruslar, Kürtlere karşı izledikleri politikaları da netleştirmeye başlamışlardır. Jwaideh, bu politikanın Kürtleri kazanma ve Türklerle İranlılara karşı ayaklandırma olmak üzere temel olarak iki ana hedefi olduğunu belirtir⁴²⁵ Kürtleri kazanma çabasının bir sonucu olarak Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte Ruslar, Osmanlı ve Rus ordularının harekât alanında kalan Kürtleri, yanlarına çekilmek için büyük çaba harcamışlardır. Rusların muhtemel hedefi Almanlar ve Türklerin, Kürtleri Rusya'ya karşı kullanmalarının önüne geçerek, savaş sırasında ve sonrasında Kafkas bölgesinin güvenliği sağlamak olabilir.⁴²⁶ Rusların, Kürtleri yanlarına çekme propagandasına karşın Birinci Dünya Savaşı sırasında Kürtler, Ruslarla birlikte hareket etmemişlerdir. Jwaideh, Kürtlerin böyle bir tutum almalarının arkasında Almanların silah desteği, ajanları vasıtasıyla etkinlikleriyle birlikte pan-İslamist propaganda ve cihat çağrısının da etkisi olduğunu ileri sürmektedir.⁴²⁷ Bununla birlikte Kürtlere özerklik verilmesi taahhüdüyle Ruslarla yapılan anlaşmanın da Kürtlerin Ruslarla savaşmamalarının nedeni olduğu da iddialar arasındadır.⁴²⁸

Son olarak Osmanlı egemenliği döneminde 20. yüzyılın başında Kürtler tarafından çıkarılan bir başka isyansa 1907 yılında Şeyh Abdüsselam Barzani, önderliğinde gerçekleştirilmiştir. Şeyh Abdüsselam Barzani ve bazı aşiret reisleri Bab-ı Ali ve Osmanlı Parlamentosu'na telgraf çekerek Kürt dili ve eğitiminin temele alındığı birtakım haklar talep etmişlerdir.⁴²⁹ Bu taleplere olumlu yanıt vermeyen Osmanlı yönetimi bölgeye asker göndererek isyanı bastırmış ve Abdüsselam Barzani'yi yenilgiye uğratmıştır.⁴³⁰ Bu mücadelenin hemen ardından 1908 yılında Süleymaniyeli Şeyh Said Berzenci önderliğinde

⁴²⁴ Kurubaş, *Kürt...*, Cilt I, ss. 20–21. Ayrıca Kurubaş, Osmanlı'nın son dönemindeki aşiret ayaklanmalarının bazılarının, Duhok, Erbil ve Süleymaniye'yi içeren Musul vilayetindeki bazı Kürt aşiretlerince başlatıldığı için günümüz Irak Kürt hareketine altyapı oluşturduğunu belirtir. Kurubaş, “Irak'ta Kürt Ayrılıkçılığı...”, s. 22.

⁴²⁵ Jwaideh, s. 242.

⁴²⁶ Ahmed, ss. 23–24.

⁴²⁷ Jwaideh, s. 236.

⁴²⁸ Ahmed, s. 37.

⁴²⁹ Talepler öğrenim dilinin Kürtçe yapılması, Kürt dilinin Kürt bölgelerinde resmi dil olması, bölgedeki yönetici ve memurların Kürt olması, bölgede İslam hukukunun uygulanmasını ve vergi sisteminin şeriat teminde düzenlenmesi ile toplanan paranın burada okul ve yol yapımı gibi giderler için kullanılmasını içermektedir. Altan Tan, *Kürt Sorunu: Ya Tam Kardeşlik, Ya Hep Birlikte Kölelik*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2009, s. 125, Bilgin, s. 18, Mesud Barzani, *Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi*, Cilt I, Çev. Vahdetin İnce, İstanbul, Doz Yayınları, 2003, s. 32, Jwaideh, ss. 213–214.

⁴³⁰ Bilgin, ss. 18–20.

Hamavend aşiretinin de katılımı ile gerçekleşen ayaklanma da Osmanlı güçleri tarafından bastırılmıştır.⁴³¹

B. İngiliz Egemenliği Döneminde Irak Kürt Hareketi

1. İngilizlerin Irak Kürtleri Politikası ve Bölgeye Yerleşme Çabaları

İngilizler, Birinci Dünya Savaşı devam ettiği sırada 16 Mayıs 1916'da Osmanlı'nın Ortadoğu'daki topraklarının taksim edilerek paylaşılmasını öngören Sykes-Picot Anlaşması, Fransa ve İngiltere arasında belirlenmiş Rusya'nın önceki itirazları giderilerek ve onayı alınarak gizli bir şekilde düzenlenmişti. Ancak 1917'de Bolşevik Devrimi'nin gerçekleşmesi sonrası Ruslar, Sykes Picot Anlaşması'nı tanımadığını ve anlaşmalardan çekildiğini ilan ederek anlaşma planını deşifre etti. Buna göre anlaşmada kabaca Kuzey bölgeleri Ruslara, merkezi kısım Fransızlara ve güney kısım da İngilizler etki alanına bırakılıyordu.⁴³²

İngilizler, Birinci Dünya Savaşı sırasında bölgeye yerleşmek için çeşitli alanları işgal etmek de dahil olmak üzere bölgede bazı faaliyetlere başlamışlardı. İlk etapta Kürt aşiretleriyle iletişimlerini artırmaya çalışarak, Musul'un İngiliz yönetimi altında kalmasını sağlayabilmek için Türk tehdidine karşı Kürtleri bir denge unsuru olarak kullanmak isteyen İngilizler, bölgede kendi konumlarını pekiştirmeye çalıştılar. Bu doğrultuda Hanekin, Kifri, Kerkük ve Süleymaniye gibi yerlerin büyük bir bölümünü denetimi altına aldılar.⁴³³ 1917 yılında Bağdat'ı ele geçirmesinin ardından Bacalan aşireti lideri Mustafa Paşa ile güçlü olmayan birtakım temasları oldu. 1918 yılında Kifri, Kerkük, Erbil, Raniya, Süleymaniye gibi tarımsal açıdan verimli alanlarda bir demiryolu projesinin uygulamaya geçirilmesini gerekli gören İngilizler, bölgede İngiliz kontrolünü oluşturmanın yollarını arıyorlardı.⁴³⁴ Diğer yandan Ermenistan ve Kürdistan devletleri kurulması projeleriyle Türkiye'yi Musul'dan uzak tutmak çabasındaydılar. Bölgedeki unsurları kullanmak için somut adımı da Şeyh Hamit Talabani ile kurdukları temasla gerçekleştirdiler. Bu doğrultuda 1918'de Kifri, Tuz Hurmatu ve Kerkük'ü işgal eden İngilizler Şeyh Hamit Talabani ile kurdukları yakın temas sonrasında Kürtlerin Türklere karşı saldırıya geçmesini sağladılar.⁴³⁵

⁴³¹ Bilgin, s. 12, Jwaideh, ss. 216–217.

⁴³² Sykes-Picot Anlaşması ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Melek Fırat, Ortadoğu'ya İlişkin Gizli Anlaşmalar Kutusu, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, ss. 198–199.

⁴³³ Attar, s. 86.

⁴³⁴ M. S. Lazarev, *Emperyalizm ve Kürt Sorunu(1917–1923)*, Çev. Mehmet Demir, Ankara Özge Yayınları, 1989, s. 79.

⁴³⁵ Jwaideh, ss. 315–317.

Birinci Dünya Savaşı devam ettiği sırada Ruslar savaştan çekilmiş, Osmanlı da savaşın sonunda yenilmişti. Ortadoğu'da oluşan bu elverişli ortam İngilizlerin bölgede denetim kurabilmesi açısından avantajlı bir alan açmıştı. Bu ortamda İngilizler doğal olarak bölgede istikrarın sağlanmasını hedefliyordu. Yine bu süreçte bölgeyi çekip çevirecek en önemli güç İngiltere'ydi. Stratejik açıdan Hindistan yolu üzerinde bulunan ve petrol bakımından zengin olduğu fark edilen Musul, İngilizler açısından giderek önem kazandı. Çünkü Musul, Ortadoğu ve Uzak Doğu'ya geçiş yönünde stratejik bir noktadaydı ve sahip olduğu petrol rezervleriyle ekonomik açıdan da önemli bir potansiyele sahipti.⁴³⁶ Tahıl bakımından zengin Kerkük ve Erbil'deki alanlarla birlikte Musul, bölgenin gıda ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak İngilizler için mutlaka denetim kurulması gereken bir alandı.⁴³⁷ Bu süreçte İngiltere, Musul'u işgal ederek kendi denetim alanı içerisindeki Irak'a içerisine katma çabasında oldu.⁴³⁸

Yukarıda da değinildiği gibi bölgedeki unsurlarla yaptığı pazarlık ve anlaşmalarla onları etki almak isteyen İngilizler, Irak'ta Kürtlerin yaşadıkları bölgelere nüfuz etmeye çalışırken de bunu bölgeye atadığı görevliler aracılığıyla sağlayacaktır. Bu görevliler, bölgede manipüle edilmeye müsait nüfuz sahibi kişilere gerek self-determinasyon haklarını tanıma gerekse siyasi makamlar ve finansal destekleme gibi vaatlerle kendi güdümlerinde yönlendirmeye çalıştılar.⁴³⁹

Sözü edilen İngiliz siyasi görevlileri bölgedeki yapının nasıl şekilleneceği konusunda farklı fikirlere sahiplerdi. Bu fikirler bağımsız bir Kürt yapılanması, birleşik bir Kürt devleti veya Irak'a bağlı bir Kürt devleti kurulması şeklinde farklılık göstermekteydi. Bağdat Sivil Komiseri Arnold Wilson, Şubat 1919'da Doğu Suriye'de Kürtlerin yerleştiği alanlarda ve etnik açıdan Kürt çoğunluklu Güneydoğu Anadolu'nun büyük bir bölümünde doğrudan İngiliz idaresinin kurulması yönünde görüşünü ileterek Irak'taki Kürt sorununa yönelik ilk çözüm önerisini sundu.⁴⁴⁰ Binbaşı E.W.Corbett Noel, önce Nehri, Revanduz, Akra, Erbil, Kerkük, Kifri ve Hanekin bölgelerini de içine alan Süleymaniye merkezli özel bir vilayet şeklinde tasarlanmasını öneriyordu.⁴⁴¹ Noel, daha sonra bu görüşüne ikinci bir plan ekleyerek kuzeyde

⁴³⁶ Mim Kemal Öke, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu (1918-1926)*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1992, ss. 2-3.

⁴³⁷ Attar, s. 89, McDowall, *Modern...*, s. 170.

⁴³⁸ Ahmet Mesut, *İngiliz Belgelerinde Kürdistan 1918-1958*, İstanbul, Doz Yayınları, 1992, s. 93.

⁴³⁹ Natali, s. 68.

⁴⁴⁰ Lazarev, s. 77.

⁴⁴¹ Lazarev, s. 78.

sadece Ermeniler, güneydeyse sadece Kürtlerin bulunduğu alanlarla birlikte bunların arasında kalan karma bölgelerde özerk yönetimler kurulmasını öneriyordu.⁴⁴²

Arnold Wilson'a göre İngiltere'nin iddiaları açısından Kürtlerin geleceğinin şekillendirilmesi konusunda en fazla önem verilmesi gereken "Irak Kürdistanı"nın kaderiydi.⁴⁴³ Wilson, Noel'in tek Kürdistan planlarının aksine Mezopotamya'nın kuzeyinin işgal olasılığına karşı güneyde savunulabilir alanlar yaratmanın daha uygun olacağını savunuyordu.⁴⁴⁴ Sonunda da Wilson'un önerileri kabul gördü.

Planların çeşitliliği de gösterdiği üzere, Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'nin planlı ve programlı bir Kürt politikası yoktu. Eskander, İngilizlerin bölgede Kürt özerkliği kurmaya çalışmalarının birtakım nedenlerini sıralar. Ona göre, öncelikle İngilizler savaşı takip eden süreçte askeri giderleri düşürme ve güçlerinin terhis ihtiyacı baskısı altında olduğu bir durumda yeni askeri ve finansal üstlenmelere girecek bir pozisyonda değildi. İkinci olarak Hindistan'a giden kara ve deniz yolunun güvenliğinin stratejik önemiyle yakından bağlantılı olarak Mezopotamya'daki durumunu sağlamlaştırmak için bölgede barışçıl bir İngiliz yönlendirmesi gerekliydi. Üçüncü neden olarak Kürtlerin siyasi taleplerinin ilk aşamalarda gözden kaçırılması İngiliz kontrolünü sonlandırabilirdi. Dördüncüsü öncekiyle bağlantılı bir şekilde böyle bir politika (Kürtlerin taleplerinin gözetilmesi) Bolşeviklerin ve Türkler tarafından İngiliz karşıtı propagandalar başlatmalarına engel olabilirdi. Son olarak özerk Kürdistan'la kısa vadede Wilson'un siyasi hesaplarına göre, Bağdat, Basra ve Musul'un Arap devleti içerisine katılma girişimlerini engellenecekti.⁴⁴⁵

Sykes Picot Anlaşması'na göre Musul vilayeti Fransa'nın denetimine bırakılmıştı. 7 Kasım 1918'de Musul'da toplanan konferansta Türk askeri temsilcilerine Mondros Ateşkes Antlaşması gereği bütün Türklerin Musul'u boşaltılmaları zorunda olduklarını bildirmeleri sonrası Musul'da Türk idaresi kaçınılmaz olarak son buldu.⁴⁴⁶ Bu arada Fransızlar İngilizlerin Mondros'tan bir hafta sonra Musul'da de facto denetimi ele geçirmesini kabul etmek zorunda kaldı.⁴⁴⁷ Daha sonra İngilizler Musul vilayetinin İngiliz denetimine alınması için Fransızlarla müzakerelere başladılar. Bu doğrultuda Osmanlılarla yapılacak olan barış anlaşması

⁴⁴² Kurubaş, *Kürt...*, Cilt I, ss. 44–45.

⁴⁴³ Lazarev, s. 38.

⁴⁴⁴ Attar, s. 91, Lazarev, s. 85.

⁴⁴⁵ Eskander, s. 145.

⁴⁴⁶ Jwaideh, s. 370.

⁴⁴⁷ Eskander, s. 140.

konusunda ilk olarak 17 Şubat 1920’de İngiliz ve Fransız delegelerin katılımıyla başlayan Londra Konferansı’nda, Sykes Picot Anlaşması’nda Fransa etki alanına bırakılan Musul’un akıbeti konusunda tartışmalara neden oldu. Musul’un İngiliz mandası altına alınmasını için yoğun İngiliz girişimlerine karşılık toplantıda somut bir sonuç ortaya çıkmadı.⁴⁴⁸ Daha sonra Nisan 1920’de toplanan San Remo Konferansı, Osmanlı Devleti ile yapılacak Sevr antlaşmasının hükümleri belirlenmesinin yanında Sevr Antlaşmasına konulacak olan Kürdistan ile ilgili bölümler de oluşturuldu.

10 Ağustos 1920’de imzalanan Sevr Anlaşması’nın üçüncü bölümündeki 62, 63 ve 64. maddeleri Güneydoğu Anadolu da bir Kürt devleti kurulmasını ve Musul vilayetinde yaşayan Kürtlerin de bazı koşullar dahilinde bir yıllık süre içerisinde bu yapıya katılmasını öngörüyordu.⁴⁴⁹ Böylece Sevr antlaşmasında Musul vilayeti bağımsız olması öngörülen özerk Kürdistan planında yer almıyor bu plana katılması için bazı koşullar ekleniyordu. Ancak daha sonra Sevr yerine 1923’te imzalanan Lozan Anlaşmasıyla Kürt Devleti kurulması ihtimali ortadan kalkacaktır.

İngiltere, 1920’de Irak’ta Arapların ve Kürtlerin yaşadıkları bölgelerin sorumluluğunu alarak Milletler Cemiyet’i onayıyla manda yönetimini kurdu.⁴⁵⁰ Bu ortamda Irak, İngiltere vesayetinde Bağdat, Basra ve Musul vilayetlerinin birleşimiyle oluşturuldu. Bunun ardından 23 Ağustos 1921’de Irak Kralı olarak ilan edilen Emir Faysal, yapılan referandumda kullanılan oyların %96’sını aldı.⁴⁵¹ Böylece Irak, Musul da dahil olmak üzere Arap egemenliği altına alındı ve yeni bir yapı oluştu.⁴⁵² Manda yönetimi sayesinde İngiltere

⁴⁴⁸ Kurubaş, *Kürt...*, Cilt I, ss. 50–53.

⁴⁴⁹ Sevr Antlaşması’nın 62, 63 ve 64 maddeleri için bkz. Jwaideh, ss. 263–265, McDowall, *Modern...*, ss. 610–611. İlgili maddelerde öngörülen “Kürdistan” planının gerçekleşme şartlarıyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Kurubaş, *Kürt...*, Cilt I, ss. 99–102.

⁴⁵⁰ Jwaideh, s. 371.

⁴⁵¹ Jwaideh s. 372.

⁴⁵² Bu yapı içerisinde yaşayan unsurlar bakımından farklı nüfus profilleriyle üç önemli grup dikkati çekiyordu. Bunlar ülkenin güneyinde yoğunlaşan ve ülke içerisindeki en fazla nüfusu barındıran Şii Araplar; kuzeyinde oturan Kürtler, hemen hemen coğrafi olarak bu iki unsurun arasında, Bağdat çevresinde yoğunlaşan Sünni Araplardır. Böyle bir yapıda İngiltere, özellikle Şii Araplar ve Sünni Araplar arasındaki dengeyi sağlamaya çalışarak Faysal’ın iktidarını sağlamlaştırma arayışına girdiğinden bunlar arasında dengeyi oluşturmak açısından da kuzeydeki Kürtlere de kilit rol düşmekteydi. Serhat Erkmen, “1945- 1989 Yılları Arasında ABD’nin Kuzey Irak Politikası”, *Akademik Orta Doğu Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2008, ss. 69–70. Savaş sonrasında bölgede denetimi elde tutmak isteyen; ancak Kürtlere yönelik net bir politika saptayamayan İngilizler, verdikleri vaatlerin benzerlerini Araplara ve Ermenilere de verdiğinden bu unsurlar arasında bir uzlaşmayı sağlanmakta oldukça zor bir durumla karşı karşıya kaldılar. İlhan Uzgel, İngiltere’nin Kürt Politikası kutusu, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 259.

ilerleyen süreçte hem MC’de hem de Lozan’da Musul konusunda Türklerin herhangi bir hak iddiasını engelleyecekti.⁴⁵³

Irak’ta manda rejimi kurulması tamamlanırken Kürtlere de bazı haklar verildi. Bu doğrultuda İngiltere ve Irak Hükümeti, 24 Aralık 1922’de MC’ye gönderdiği bildiri de: “*Irak sınırları içinde yaşayan Kürtlerin bu sınırlar içinde bir Kürt hükümeti kurma hakkını tanıdıklarını*” belirttiler.⁴⁵⁴ Daha sonra İngiltere’nin 1924’te Musul sorununun MC çerçevesi içerisinde halledilmesi için yaptığı başvuru sonrası bölgeye gelen komisyon incelemeleri sonrasında İngiltere lehine bir karar aldı. Bu kararda Kürtlere de kısmen birtakım haklar tanıyordu. MC kararına göre iki koşul sağlandığı takdirde Musul, Irak’a bırakılacak; bu koşullar karşılanmazsa Türk egemenliğinin bölgede hâkim olması tercih edilecekti. Bu iki koşul şöyleydi:⁴⁵⁵

(1) Bölge yirmi beş yıl sürebilecek bir zaman diliminde Milliyetler Cemiyeti mandası altında kalmalıdır; (2) Kürt yetkililerce dile getirilen, ülkelerinin yönetimi, adli işleri ve okullardaki eğitimi yürütecek görevlere Kürtlerin atanması ve tüm bu hizmetlerde kullanılacak resmi dilin Kürtçe olması şeklindeki istekler dikkate alınmalıdır.

Böylece 1925’te Musul, Irak’ın bir parçası olduğu MC tarafından onaylanmış oldu ve Irak 25 yıllığına İngiliz mandasına bırakıldı. Ancak MC kararlarındaki Kürtlere sağlanması önerilen imtiyazlar daha sonra uygulamaya geçmedi.

2. İngilizler ve Şeyh Mahmut Berzenci Hareketi

Birinci Dünya Savaşı sırasında Musul’un İngiliz egemenliğine girmesinden sonra Şeyh Mahmut, İngiliz Yüksek Komiser Arnold Wilson’a yazdığı mektupta sınırın iki yakasındaki Kürtleri temsil edebilme yetkisine sahip olduğundan söz etmekte ve bölgede Türk otoritesinin kurulmasına izin verilmemesine dair güvence isteyerek İngiliz himayesi altında İngilizlerin temsilcisi olarak bulunmayı önermekteydi.⁴⁵⁶ Bu mektuba istinaden Wilson, Şeyh

⁴⁵³ Jwaideh, s. 371.

⁴⁵⁴ Kurubaş, “Irak Kürt Hareketi...”, s. 24.

⁴⁵⁵ Komisyon Raporu, ss. 88-89’den aktaran McDowall, *Modern...*, s. 209. Ayrıca bakınız Bilgin, s. 26, Kemal Burkay, *Kürdistan’ın Sömürgeleştirilmesi ve Kürt Ulusal Hareketleri*, İstanbul, Özgürlük Yolu Yayınları, 1978, s. 139, Kurubaş, “Irak Kürt Hareketi...”, s. 24, Vanly, s. 148.

⁴⁵⁶ Kurubaş, *Kürt...*, Cilt I, s. 92, Jwaideh, s. 319.

Mahmut'u İngiliz politikalarının bir aracı olarak kullanmasının uygun olduğunu kendi hükümetine bildiriyordu.⁴⁵⁷

İngilizler, bölgede etkinliği artırabilmek için bölgeyi iyi tanıyan ve bölgedeki kişilerle sıkı ilişkileri sahip Binbaşı Noel'e Musul vilayetinde İngiliz idaresini kurma görevi verdi.⁴⁵⁸ Çeşitli kaynaklarda Kürt Lawrance'ı olarak adlandırılan Noel'in yerine getirmesi gerektiği öncelikli görev, Erbil ve Revandüz bölgelerindeki aşiretleri Şeyh Mahmut liderliğinde kurulacak yapılanmaya katılmaya ikna etmesiydi.⁴⁵⁹

1918 Kasım ortalarında Süleymaniye'ye varan Noel, hemen harekete geçerek misyonunu uygulamaya başladı. Noel'in bölge için uygulamayı planladığı sistem aşiret sistemi tarzındaki örgütlenmeydi.⁴⁶⁰ Bu sistemin kurulabilmesi için öncelikle İngilizlerin yerel unsurlarla ilişkilerini geliştirmesi gerekiyordu. İngiltere adına Şeyh Mahmut'u bölgenin temsilcisi olarak atama yetkisi de bulunan Noel, bu yetkisini kullanarak Şeyh Mahmut'u Süleymaniye hükümdarı olarak görevlendirdi. Kurulmaya çalışılan aşiret sistemi, Şeyh Mahmut'a bölgede İngilizlerin temsilcisi statüsü kazandırmayı amaçlıyordu.

İngilizlerin bölgedeki konumunu güçlendirmek amacıyla Noel'in ardından Albay Arnold Wilson, 1 Aralık 1918'de Süleymaniye'ye hareket etti. Wilson, burada Şeyh Mahmut'un da dahil olduğu ileri gelen yaklaşık altmış Kürt aşiret reisiyle bir toplantı yaptı. Birçok konuda fikir ayrılığının bulunması uzun tartışmalara neden oldu ve toplantı sonrasında yaklaşık kırk aşiret reisinin onayıyla Kürtlerin taleplerini dile getiren bir belge Wilson'a verildi.⁴⁶¹ Jwaideh'in Wilson'a dayandırarak aktardığına göre bu belge Wilson'un bakış açısından ana hatlarıyla şunları içermekteydi:⁴⁶²

⁴⁵⁷ Buna rağmen Wilson, Şeyh Mahmut'un evrensel manada Kürtleri temsil eden bir yönü olduğundan kuşku duymaktaydı. Mcdowall, *Modern...*, s. 214. İngilizleri Şeyh Mahmut'un liderliği konusunda endişelendiren durum var olan siyasi bağlantıları yanında geniş toprak sahibi, dini referanslı, bir aşiret lideri olması ve bu nedenle İngiliz yönetimine karşı yeni Irak içerisindeki Kürt bölgelerini birleştirerek bir isyanı seferber edebilme potansiyeline sahip olmasıydı. Romano, s. 186.

⁴⁵⁸ Hasan Arfa, *The Kurds: An Historical and Political Study*, Londra, New York, Toronto, Oxford University Press, 1966, s. 112.

⁴⁵⁹ Jwaideh s. 332.

⁴⁶⁰ Noel'e aşiret reisleriyle ilişkilerini geliştirerek yeni yönetimin yerel unsurlara kabul ettirmesi, aşiretler arası sorunların çözülmesi için İngiliz siyasi komiserliği korumasında bir konfederasyon oluşturması, bölgede Türk yönetiminin daha önce topladığı vergilerin toplanmasına devam etmesi, İngiliz amaçlarına uygun olması durumunda para harcama yetkisi gibi bir görev tanımı yapıldı. Noel'in bölgedeki görevinin içeriği hakkında detaylar için bkz. Jwaideh, ss. 323-324.

⁴⁶¹ Mcdowall, aşiret reisleri ve Wilson arasındaki anlaşma içerisinde birtakım çelişkiler olduğunu belirtmektedir. Ona göre bu anlaşmada Kürtler, Britanya'dan hem Kürtlere bağımsızlık için destek talebinden söz edilirken hem de aşiret reislerinin İngiliz himayesine alınıp Irak'a bağlanmasından bahsedilmektedir. Ayrıca Kürtlerin İngiliz

- Kürtler bölgede Türklerin hükümranlığına karşı çıkmakta, Türklerin bölgeye dönmesi durumunda silahlı mücadeleye başvurmaya kararlıdırlar.
- İngilizlerin koruyuculuğı aşiret reisleri arasında kabul görmekte; ancak bunun nasıl sağlanacağı konusunda bir fikir birliğı sağlanamamıştır.
- Bölgede İngiliz idaresi kurulmasını destekleyen ya da buna karşı çıkan aşiret reisleriyle birlikte Bağdat'tan değil Londra'dan yönetilmeyi isteyen aşiret reisleri de mevcuttur.
- Şeyh Mahmut'a alternatif bir lider konusunda aşiret reisleri arasında bir fikir birliğı yoktur.

Bu belgeyle Kürtler, açıkça İngilizlere kendi bölgelerini yönetme talebinde bulunuyorlardı.⁴⁶³ Kürtlerin önerilerine cevap olarak Wilson da Şeyh Mahmut'u Büyük Zap'tan Diyala'ya kadar olan bölgedeki Kürt aşiretleri üzerinde İngiliz Hükümeti adına yetkili olan Süleymaniye valisi olarak atanmasını sağlayarak bir anlamda Noel'in yaptığı atamayı resmileştirdi.⁴⁶⁴

Şeyh Mahmut, bölgede İngilizler tarafından görevlendirilmesinden sonra İngilizlerden aldığı maddi yardımları kendi otoritesini güçlendirmek için kullandı. Bu amaçla öncelikle kendisine destek verenlere önemli görevler verirken; muhalif olan unsurları da yönetimin dışında bırakmak için girişimlerde bulundu.⁴⁶⁵ Esasında İngilizlerin bölgede kurdukları sistem Şeyh Mahmut açısından oldukça elverişliydi. Aşiret sistemi olarak belirlenen bu yapılanma sayesinde Şeyh Mahmut, mutlak hükümdarlık amacına ulaşmak için diğer aşiretleri kolayca baskı altına alabilecek bir konuma erişiyordu.⁴⁶⁶ Nitekim Şeyh Mahmut da bu durumdan faydalanarak kendi konumunu sağlamlaştırmaya ve İngilizlerin verdiği yetkinin üzerinde nüfuz elde etmeye çalıştı. Ancak İngilizlerin bakış açısı ve Şeyh Mahmut'un düşündükleri tamamen farklıydı. İngilizler, Şeyh Mahmut önderliğinde bölgeyi kontrol etmeyi planlarken;

hükümetinin emir ve tavsiyelerine uyacaklarını belirtmeleri de diğer unsurlarla çelişmektedir. Mcdowall, *Kürtler...*, s. 82.

⁴⁶² Arnold T. Wilson, *Loyalities: Mesopotamia, (1917–1920)* Cilt 2, Oxford, Oxford University Press, 1936, s.129'dan aktaran Jwaideh, s. 329.

⁴⁶³ Kurubaş, *Kürt...*, Cilt I, s. 93.

⁴⁶⁴ Jwaideh, s. 330, Mcdowall, *Modern...*, ss. 218–219.

⁴⁶⁵ Jwaideh, ss. 333–335.

⁴⁶⁶ Jwaideh, s. 336.

Şeyh Mahmut ise kendi egemenlik alanı genişleterek bağımsız bir yapılanma içerisinde kendi hükümlerini elde etmek peşindeydi.

Bunlarla birlikte planları İngilizlerle uyuşmayan Şeyh Mahmut'un, İngilizler tarafından hükümdar olarak atanması belli şartlar dâhilinde gerçekleşmişti. Başlangıçtaki İngiliz desteğine rağmen İngilizler ve Şeyh Mahmut arasındaki görüş ayrılıkları giderek su yüzüne çıkmaya başladı. 1919'da bölgede Türk propagandasının etkisi ve İngilizlerin bölgedeki sistemi yönetmedeki zaafiyetleri de görüş ayrılıklarını iyice derinleştirerek hızlandırdı.⁴⁶⁷ İngilizler, yüklediği sorumlulukları yerine getirmekte istekli olmayan Şeyh Mahmut'un güçlenmesini önlemek için bazı girişimlerde bulundular. 1919 Mart başlarında Arnold Wilson'un bölgedeki çeşitli uzmanların katılımıyla Bağdat'ta topladığı konferansta, Şeyh Mahmut'un yetkilerinde azaltılmaya gidilmesi kararlaştırıldı. Bu doğrultuda Şeyh Mahmut'u kontrol edebilmek için sistemin temellerini atan Noel yerine bir uyarı olarak Soane atanırken;⁴⁶⁸ Kifri, Kerkük, Koi Sancağı, Revandüz, Halepçe ve Jaf toprakları üzerindeki Şeyh Mahmut otoritesi de sona erdirildi.⁴⁶⁹ Böylece Şeyh Mahmut'un yetki alanı Süleymaniye ile sınırlandırılmış oluyordu.

Şeyh Mahmut ise bu sınırlamalara karşı çıkarak tüm muhalif seslere rağmen etki alanını geliştirme faaliyetlerine devam etti. İngilizlerin otoritesi üzerindeki sınırlandırmalarıyla kaybolan itibar ve gücünü yeniden elde edebilmek amacıyla kendisini bütün bölgenin hükümdarı olduğunu ilan ederek Mayıs 1919 sonlarına doğru isyan başlattı.⁴⁷⁰ Başlangıçta çeşitli İngiliz görevlileri tutuklayan Şeyh Mahmut, desteğini aldığı bazı aşiretlerle birlikte İngilizlere bazı kayıplar verdi.⁴⁷¹ Şiddetli çatışmalarla birlikte İngiliz kuvvetlerinin Bazyan Geçidi'nde Şeyh Mahmut'u yenilgiye uğratması sonucu isyan da sona erdi. Ağır yaralı olarak İngilizlere tutsak düşen Şeyh Mahmut, daha sonra yargılandığı askeri

⁴⁶⁷ Kurubaş, *Kürt...*, Cilt I, s. 93.

⁴⁶⁸ Jwaideh, İngilizlerin Soane'nin Berzenci ailesine karşı beslediği açık nefret nedeniyle Şeyh Mahmut'la daha kolay baş edebileceği düşüncesiyle Soane'yi seçtiğini ifade etmektedir. Jwaideh, s. 351. Şeyh Mahmut ve Soane uyuşmazlığının yanında Şeyh Mahmut'un bazı Kürt muhalifleri de vardı. Özellikle Jaf, Bajalan, Kerküklü Talabani Şeyhleri, Biyari ve Tawila'nın Nakşibendî Şeyhleri de Şeyh Mahmut'a karşıydı. Mcdowall, *Modern...*, s. 219.

⁴⁶⁹ Jwaideh, s. 351, Mcdowall, *Modern...*, s. 220.

⁴⁷⁰ İsyarla birlikte Şeyh Mahmut, şehrin kontrolünü ve hazineyi ele geçirecek İngiliz personeli hapse atıyordu. Cecil J. Edmonds, *Kürtler, Türkler ve Araplar: Kuzey-Doğu Irak'ta Siyaset, Seyahat ve İnceleme (1919-1925)*, Çev. Serdar Şengül, Serap Ruken Şengül, İstanbul, Avesta Yayınları, 2003, ss. 54-55.

⁴⁷¹ Gelişmeler için bkz. Jwaideh, ss. 354-356.

mahkemede idam cezasına çarptırıldıysa da İngiliz Başkomutanı tarafından uzun süreli hapis olarak değiştirilen cezası, 1921’de Hindistan’a sürgün cezasına çevrildi.⁴⁷²

Öte yandan, Şeyh Mahmut’un isyanı devam ederken İngilizler de ona alternatif lider arayışına devam etti. Bu süreçte İngilizler dikkatlerini 1919’da İngilizlerle temas kurmayı isteyen bölgedeki bir başka etkin kişi olan Şeyh Ubeydullah’ın torunlarından Seyit Taha’ya çevirdiler. Seyit Taha, İngiltere’nin himayesinde özerk bir yönetimin kurulmasını, bölgede genel af ilan edilmesi, Ermeni ve Süryanilerin kendi ülkelerine dönerek, Kürtler üzerinde baskı aracı olmaktan çıkarılması ve son olarak da maddi destek isteklerinde bulunmaktaydı.⁴⁷³ Şeyh Mahmut isyanı sırasında zor anlar yaşayan İngilizler ise Seyit Taha’nın taleplerini başlangıçta kabul ettiler; ancak daha sonra yayılmasına izin vermediler.⁴⁷⁴

İngilizler açısından bölgede liderlik için kullanılabilir bir başka alternatifse Musul’da etkin olan ve İngilizlerle iyi ilişkiler içerisindeki Osmanlı Paşası Hamdi Baban’dı. Hamdi Baban, İngilizlere Mezopotamya’da İngiliz mandası altında bağımsız bir monarşinin kurulmasını öneriyordu.⁴⁷⁵ Bu öneriye fazla önem atfetmeyen İngilizler, Hamdi Baban’a Arnold Wilson aracılığıyla bölgenin geleceği konusunda çözüm yetkisine sahip olmadıkları yönündeki cevaplarını iletiler.⁴⁷⁶ Dolayısıyla ne Seyit Taha ne de Hamdi Baban İngilizler tarafından bölgede liderlik açısından uygun bulunularak, Şeyh Mahmut’a alternatif lider arayışı rafa kaldırıldı.

Şeyh Mahmut’un sürgünde olduğu dönemde bölgede Türklerin faaliyetleri de arttı. Mart 1922’de Remzi Bey’i bölgeye kaymakam olarak gönderen Türk yönetimi Haziran 1922’de de asıl adı Ali Şefik el-Misrî olan Albay Öz Demir komutasındaki bir Türk birliğini Revandüz’ü Musul’u fethetmesi misyonuyla gönderdi.⁴⁷⁷ Öz Demir ve Remzi Bey, Kürt aşiretleri arasında propaganda faaliyetleri yürüterek onlarla sıkı işbirliği kurdular. Aşiretlerin desteğini arkasına alan Albay Öz Demir, Revandüz’ü ele geçirerek İngilizleri Derbent’te yenilgiye uğrattı. İngilizler ise Türklerin bölgede yükselişinden ve kontrolün ellerinden gitmesinden endişe duyuyorlardı. Bölgedeki belirsizlik ortamıyla birlikte artan karışıklıklar ve

⁴⁷² Jwaideh, s. 360, Daha geniş bilgi için bkz. Burkay, *Kürdistan’ın...*, ss. 135–137.

⁴⁷³ Jwaideh, Seyit Taha’nın Türklere karşı kullanmak üzere İngilizlerden para, cephane gibi somut yardım talebinde bulunduğundan da söz etmektedir. Jwaideh, s. 391.

⁴⁷⁴ Lazarev, s. 71.

⁴⁷⁵ Kurubaş, *Kürt...*, Cilt I, s. 95.

⁴⁷⁶ Lazarev, s. 91.

⁴⁷⁷ Jwaideh, ss. 375–376.

Türk baskısı nedeniyle İngilizler sürgündeki Şeyh Mahmut'u, 30 Eylül 1922'de Süleymaniye'ye geri getirdi.⁴⁷⁸ Şeyh Mahmut bu geri dönüşü öncesinde Süleymaniye'de Türklere karşı mücadele edeceği, Kerkük ve Erbil'e karışmayacağı sözü veriyordu. Şeyh Mahmut'a eski görevini iade edilmesinde İngilizlerin, bölgede kontrolün ellerinden gideceği endişesi yatmaktaydı.

İngilizler tarafından görevine geri döndürülen ve ikinci kez hükümdar ilan edilen Şeyh Mahmut, Süleymaniye'ye dönüşünden kısa bir süre sonra 8 bakandan oluşan bir hükümet kurarak kendini “*Kürdistan Kralı*” olarak ilan etti.⁴⁷⁹ Önceki durumda olduğu gibi Şeyh Mahmut çok geçmeden bölgede yeniden otoritesini güçlendirmeye çabalayarak kendisine karşı gelenleri çevresinden uzaklaştırdı. Bu sırada önemli bir girişimde bulunarak Paris Barış Konferansı'na ve Sevr görüşmelerine müdahil olmak için iki temsilcisini görevlendirdi.⁴⁸⁰ Dönüşünden sonra İngilizlere karşı Türkleri kullanmayı planlayan Şeyh Mahmut, Türklere bağlı özerk bir Kürdistan kurulması için bölgede yükselen çizgisi nedeniyle Albay Öz Demir ile temas içerisinde olmaya çalıştı. Bu yakınlaşmayla birlikte Türklerle Şeyh Mahmut'un artan işbirliğinin farkında olan İngilizler, Şeyh Mahmut'un bir kez daha ayaklanmasını önleyebilmek için önce onunla uzlaşma yollarını aradılar. İngilizler, bu girişimlere olumlu yanıt vermeyen Şeyh Mahmut'u 24 Şubat 1923'de görevinden alarak 1 Mart'a kadar Süleymaniye'yi terk etmesi konusunda ultimatonda bulundular.⁴⁸¹ Bu çağrıya uymayan Şeyh Mahmut, 3 Mart'ta hükümet binalarının bombalanması üzerine kaçarak karargâhını terk etti. İngilizler bölgeden Türkleri çıkarttıktan sonra Şeyh Mahmut üzerine yöneldi ve onu yenilgiye uğrattılar.

1927'den itibaren 1930'a kadar İran'daki Merivan şehrinde kalan⁴⁸² ve etkisini sürdürmeye çalışan Şeyh Mahmut, başarılı olamadı. 1930 yılında Kıfri ve Hanekin'de giriştiği bir başka ayaklanma sırasında İngilizler tarafından yakalanarak Irak'ın güneyindeki Nasıriye'ye sürgün edilen Şeyh Mahmut, 1956'da Bağdat'ta hayatını kaybetti.⁴⁸³

⁴⁷⁸ Jwaideh, s. 384. Mcdowall'a göre, İngilizler, Şeyh Mahmut'tan “özür dileyerek” geri dönmesi yönünde çağrı yapmışlardır. Mcdowall, *Modern...*, s. 223.

⁴⁷⁹ Chris Kutschera, *Kürt Ulusal Hareketi*, Çev. Fikret Başkaya, İstanbul, Avesta Yayınları, 2001, ss. 84–85.

⁴⁸⁰ Hıdır Gökteş, *Kürtler II: Mahabad'dan 12 Eylül'e*, İstanbul, Alan Yayınları, 1991, ss. 11–12.

⁴⁸¹ Mcdowall, *Modern...*, s. 228.

⁴⁸² Attar, s. 118.

⁴⁸³ Bilgin, ss. 33–34.

C. Irak'ın Kuruluş ve Bağımsızlık Sürecinde Kürt Hareketi ve Dış Destek

Birinci Dünya Savaşı'ndan Şeyh Mahmut'un ikinci kez yenilmesine kadar olan süreçte Iraklı Kürtler, birlik sağlamakta oldukça zorlandı ve bu dönemde geleneksel aşiret liderleri kendi aralarındaki çekişmelerden fırsat bulup kararlı ve örgütlü ulusçu bir hareket oluşturamadılar.⁴⁸⁴ İngilizlerin 1919'da Kürtlere verdikleri bağımsızlık sözü ilk beş yıl sonrasında özerklik şeklinde değişirken sonraki beş yıllık süreçte verilen vaatler geçerliliğini yitirmişti. Bu nedenle siyasi olarak bir bütünlük gösteremeyerek özerklik ve bağımsızlık düşüncelerini hayata geçiremediler. Dolayısıyla bu süreçten 1930'a kadar geçen zaman diliminde Irak'ta Kürt hareketi önderliği ve dış desteğini yitirdiğinden fazla etkinlik gösteremedi.⁴⁸⁵

Diğer taraftan, 1929 yılında Irak'ın MC' ye katılacağını açıklayan İngiltere, 1930'da Bağdat'la imzalığı anlaşmayla 2 yıl sonra Irak'ın bağımsızlığını kazanmasını sağlayacaktı.⁴⁸⁶ Bu anlaşma Kürtlerin tepkisini çekti. Bu gelişmeler olurken Bahdinan bölgesinde Kürtler, 1931 yılında Şeyh Ahmet Barzani liderliğinde yeni bir ayaklanma başlattılar.⁴⁸⁷ 1931 yılı Şeyh Ahmet Barzani ve başka bir Kürt aşiret lideri Lolanlı Şeyh Raşid arasındaki rekabet nedeniyle çatışmaya sahne oldu. Şeyh Raşid'e büyük kayıplar verdiren Şeyh Ahmet Barzani'nin tavırlarından rahatsız olan Irak Hükümeti, Kürtler üzerine yürüdü; ancak iki kez başarısız olan Irak kuvvetleri İngiliz Hava Kuvvetleri'nin yardımıyla kurtarılabildi.⁴⁸⁸ Daha sonra İngilizlerin 1932'deki verdiği hava desteğiyle Irak kuvvetlerinin Kürtleri zor durumda bırakması üzerine Şeyh Ahmet Barzani ve beraberindekiler Türk birliklerine sığındılar.⁴⁸⁹ Daha sonra 1934 yılında Bağdat yönetimi ve İngilizlerle anlaşan Şeyh Ahmet ve yandaşlarından bir grup Irak'a geri döndü; ancak oradan da Musul'a sürgün edildiler.⁴⁹⁰ Nihayetinde Şeyh Ahmet Barzani'nin isyanı başarılı olamadı; ancak karışıklıkların devam

⁴⁸⁴ Mcdowall, *Kürtler...*, s. 84, Mcdowall, *Modern...*, s. 212.

⁴⁸⁵ Kurubaş, "Irak Kürt Hareketi...", s. 24.

⁴⁸⁶ Mcdowall, *Modern...*, ss. 241–242.

⁴⁸⁷ Ayaklanmanın nedenleri tam olarak bilinmemekle birlikte Jwaideh, sahip olduğu bilgiler doğrultusunda, 1931–1932 isyanıyla ilgilenen yazarların isyanın nedenlerine yaklaşımları arasında bir ayrım yapar. Ona göre özellikle Irak'ta görev yapmış İngiliz yetkililerden oluşan yazarlar isyanın nedenini Şeyh Ahmet Barzani'nin karakterine ve dini sapkınlığa sahip olmasına bağlarlar. Güçlü milliyetçi eğilimlere sahip Kürt yazarlardan oluşan ikinci grup yazarlar ise isyanın dini karakteri üzerinde fazla durmadan isyanda en büyük sorumlu olarak Asurîlileri işaret ederler. İngiliz yazarların görüşleri için bkz. Jwaideh ss. 438–443; Kürt yazarların görüşleri için bkz. Jwaideh, ss. 443–445.

⁴⁸⁸ Mcdowall, *Modern...*, s. 251.

⁴⁸⁹ İsyanın başlangıcından Türkiye'ye sığınmalarına kadar gelişmeler için bkz. Bilgin, ss. 37–39.

⁴⁹⁰ Attar, s. 127.

etmesi ve kardeşlerinin gerilla mücadelelerini sürdürmeleri nedeniyle isyanın etkileri 1934'e değin devam etti.⁴⁹¹

1929'daki İngiliz taahhüdünün gösterdiği üzere 1932'de Irak'ta manda rejimi sona erdi ve Irak MC üyesi oldu. Kürtler için asıl önemli olan MC' ye katılma şartlarından biri Irak'ın içindeki azınlıklara iyi davranılması ve bazı hakların verilmesiydi.⁴⁹² Irak Başbakanı Nuri Said, Irak'ın MC' ye kabulüne ilişkin yayınladığı bildirmede Irak'ta Kürt, Türk ve diğer her türlü dil ve din azınlıklarının mahkemelerde ve basın faaliyetlerinde kendi dillerinin yazılı ve sözlü kullanacağı, kişisel ve siyasal haklarının güvence altına alınarak herkesin eşit bir şekilde yararlanacağı, inanç ve ibadet özgürlüğünün korunacağı, kendi dillerinde eğitimin yapılmasını sağlanacağı vurgularken Kürtlerin yoğun olduğu bölgelerde Arapçayla birlikte Kürtçenin de resmi dil olacağını da belirtiyordu.⁴⁹³ Böylece Irak'ta diğer azınlıkların yanında Kürtler de önemli haklar elde ediyordu. Ancak ilerleyen süreçte bu haklar tam olarak uygulamaya geçirilemedi.⁴⁹⁴

D. 1943–1972 Arası Gelişmeler ve Dış Destek

1. İkinci Dünya Savaşı Sırasındaki Gelişmeler

İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı ortamın Irak Kürt hareketine serbesti sağlamasıyla Kürtler açısından yeni bir fırsat doğdu. Savaş devam ettiği sırada, 1941 yılında Irak'ta Raşid Ali tarafından tertiplenen Alman yanlısı darbe meydana geldi. Iraklı Kürtler, İngiltere'nin Irak'ta etkinliğinin kendilerinin yararına olabileceği doğrultusunda, karmaşadan yararlanarak Bağdat'tan kaçmış olan Şeyh Mahmut önderliğinde örgütlendi; ancak yapılan karşı darbeye Raşid Ali yönetiminin değişmesiyle etkili bir isyan çıkartamadılar.⁴⁹⁵

İkinci Dünya Savaşı başlarından itibaren gelişen bir şekilde Kürtlerin örgütlü bir yapıya geçme girişimleri göze çarpmaya başladı. Bu bağlamda 1939'da kurulmuş olan Hewa (*Umut*) örgütü her türden kesimi bir araya topluyordu. 1945'te Rızgari (*Devrim*) Kurd adlı parti daha fazla taraftar toplamayı başarıyordu. Öte yandan, bir bölümünü Süleymaniye'den

⁴⁹¹ Gerard Chaliand, *The Kurdish Tragedy*, Zed Books Ltd. London, 1994, s. 54.

⁴⁹² Attar, s. 117. Ayrıca bkz. Ömer Turhan, 'Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne Girenken Yayınladığı Deklarasyonda ve Anayasalarında Türk ve Diğer Azınlıkların Hakları', *Avrasya Dosyası*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Cilt 3, Sayı 1, (İlkbahar 1996), ss. 30–36.

⁴⁹³ Kurubaş, "Irak Kürt Hareketi...", s. 25.

⁴⁹⁴ Hasan Yıldız, *Fransız Belgeleriyle Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan*, İstanbul, Doz Yayınları, 2005, s. 34.

⁴⁹⁵ Jwaideh, s. 528.

gelen Kürtlerin oluşturduğu Irak Komünist Partisi (IKP) ise Kürtlerle görüşlerdeki birtakım farklılıklarına rağmen müttefik ilişkisi içerisindeydi.⁴⁹⁶

1934'te Irak'a dönen ve daha önce sürgüne gönderilenler arasında bulunan Molla Mustafa Barzani, 1935'te Barzan'da birkaç ayaklanma çıkardı; ancak başarılı olamadı. Daha sonra Süleymaniye'ye sürgün edildi. 1943'te Şeyh Mahmut Berzenci'nin oğlu Şeyh Latif'in yardımıyla Süleymaniye'den kaçan Molla Mustafa, İran üzerinden Barzan'a geçti.⁴⁹⁷ Buraya geldikten sonra Irak hükümetinden sürgündeki Barzanilerin affı ve ekonomik yardım talebinde bulunuyordu.⁴⁹⁸ Molla Mustafa, bu taleplerin karşılanamayacağını ve kendisinin Irak Hükümetine teslim olması gerektiği yanıtı alması üzerine isyan kararı aldı. Kısa süre içerisinde bazı aşiretlerinde desteğini alarak Bağdat yönetimini zor durumda bıraktı. Bu sırada İngilizler de Irak hükümetine karışıklığın giderilmesi yönünde baskı yapıyordu. Irak Başbakanı Nuri Said, bu gidişatı durdurmak için 1944'te Kürtlerden sorumlu bakan Mecit Mustafa'yı Molla Mustafa ile görüşmesi için gönderdi.⁴⁹⁹ Kendisi de Kürt asıllı olan Mecit Mustafa, Molla Mustafa ile bazı hususlarda anlaşma sağladı.⁵⁰⁰ Bunun ardından Irak Hükümeti'nin daveti üzerine Bağdat'ı ziyaret eden Molla Mustafa, kabineyle görüşmeler yaptı ancak bir uzlaşma sağlayamadan Barzan'a geri döndü. Barışçı bir çabayla sorunu çözmeye çabalayan ve anne tarafından Kürt olan Nuri Said, 1944 yılında Kürt bölgelerine yaptığı geziden birtakım düzeltici somut önerilerle döndü; ancak bunu kabinesine kabul ettirememesi nedeniyle bir hükümet krizine dönüşen durum sonrasında Haziran 1944'te istifa etti.⁵⁰¹ Dolayısıyla Bağdat ve Irak'ın anlaşığı konuların uygulamasına da geçilemedi. Nuri Said Hükümeti'nin yerine kurulan Hamdi Peçeci Hükümeti ilk etapta olumlu birkaç adım⁵⁰² atmasına rağmen kısa bir süre sonra ilişkiler yeniden bozuldu. Irak hükümeti, Molla Mustafa üzerine harekete geçerek, İngiliz Hava Kuvvetleri'nin de verdiği destek ve Surçi, Zebari,

⁴⁹⁶ Hewa'yla başlayan bu örgütlülük durumunun IKP içerisinde devam eden hareket ve Rızgari'nin faaliyetleri için bkz. s. Mcdowall, *Modern...*, ss. 394–395.

⁴⁹⁷ Attar, s. 127, Göktaş, ss. 20–21.

⁴⁹⁸ Jwaideh, s. 459.

⁴⁹⁹ Bir görüşe göre Mecit Mustafa'nın başında bulunduğu Irak'taki "Kürt İşleri Bakanlığı" Hewa'nın ABD'yle kurduğu ilişki sonrasında ABD müdahalesiyle kurulmuştu. Bkz. Heinz Gstrein, *Avukatsız Halk Kürtler*, Çev. Selçuk Barlas, İstanbul, Üçüncü Dünya Yayınları, 1997, s. 18.

⁵⁰⁰ Bu hususlar bölgede birçok yönden düzenin sağlanması için bazı düzenlemelerin yapılmasını, tutsak bulunan Şeyh Ahmet Barzani ve beraberindekilerin serbest bırakılmasını ve Molla Mustafa'nın Bağdat'ı ziyaret etmesi kapsıyordu. Jwaideh, s. 462.

⁵⁰¹ Jwaideh, ss. 467–468.

⁵⁰² Yeni hükümet Barzanilerin yaşadığı ekonomik sıkıntıları giderici tahıl ve giyecek yardımı yapılması, Kürtlerin işledikleri tüm suçlara karşı af tasarısının kabul edilmesi, Barzan'ın Erbil'e bağlanması, bölgede okul ve hastane inşası gibi nispeten olumlu sayılabilecek adımlar atıyordu. Bağdat yönetimi tüm bunlara karşılık hükümete ait silahların iade edilmesini talep etmekteydi. Jwaideh, ss. 468–470.

Sirhani gibi Kürt aşiretlerinin de Irak safına katılması ile isyanı bastırdı.⁵⁰³ Bunun üzerine ayaklanmada başarı sağlayamayan Molla Mustafa, içerideki baskılar nedeniyle İran'a sığınmak zorunda kaldı.

Molla Mustafa isyanla meşgulken İran Kürtlerinin İran içerisinde bağımsız bir yapılanma oluşturma faaliyetleri de devam etmekteydi. Sovyetlerin girişimi ve desteğiyle Kadı Muhammed önderliğinde 22 Ocak 1946'da İran'da Mahabad Kürt Cumhuriyeti kuruldu.⁵⁰⁴ Molla Mustafa Barzani, "General" rütbesiyle Mahabat Cumhuriyeti ordusunun idaresini yönetme yetkisi alırken beraberinde Irak'tan gelen 2 bin kişi de orduda görev alıyordu.⁵⁰⁵ İran'da bulunduğu sırada faaliyetlerine devam eden Molla Mustafa, Ağustos 1946'da İran Kürdistan Demokrat Partisi'nin bir uzantısı olarak Soreş, Rızgari ve Hewa partilerinin de katkısıyla Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) adlı partiyi kurdu.⁵⁰⁶ Parti kurulma aşamasında Barzani liderleri, İran'daki Kürtler, Mahabadlı liderler ve Kadı Muhammed'in girişimleri etkili olmuş Sovyetlerin de onayı alınmıştı.⁵⁰⁷

Gelişmelerden rahatsız olan ABD'nin Moskova'ya yaptığı baskı sonrası Sovyet desteğinin yitilmesiyle yaklaşık 11 aylık bir süre varlık gösterdikten sonra Mahabad Kürt Cumhuriyeti kuruluşunun ertesi yılı ortadan kalktı.⁵⁰⁸ İran Kürtlerine yönelik desteğini sona erdiren Sovyetlerin bölgeden güçlerini çekmesiyle İran ordusu 1946 sonbaharında bölgeye girdi.⁵⁰⁹ Bu arada 1946 yılında kendilerini Barzani direnişi temsilcileri olarak tanımlayan bir grup Stalin'e Iraklı Kürtlere yardım edilmesi yönünde taleplerini bildiren bir mektubu iletiler.⁵¹⁰ İranlı kuvvetlerle karşı karşıya kalan Molla Mustafa, yaklaşık 500 peşmergeyle birlikte yürüyerek 1947'de Sovyetlere sığınmak zorunda kaldı.⁵¹¹ Molla Mustafa'nın bu yürüyüş kararı almasında Irak'a dönmek için Tahran'daki İngiliz elçisinin görüşünü ve güvencesini alma talebine yanıt alamaması ve daha sonra Bağdat'ın 1945'teki isyana katılan

⁵⁰³ Attar, s. 130.

⁵⁰⁴ Mahabad'ın kurulması Sovyetlerin desteğiyle sağlanmıştı. Jwaideh'in dönemin gazete haberlerinden aktardığına göre Rusların, İranlı Kürtleri silahlandırarak askeri eğitim verdiği, subayları aracılığıyla danışmanlık hizmeti yaptırdığı yönünde raporlar ortaya çıkmıştır. Ancak Jwaideh, silah, tank, kamyon vs. gibi somut desteklerin abartıldığı kadar olmadığını ve genelde vaatler düzeyinde kaldığını da eklemektedir. Daha geniş bilgi için bkz. Jwaideh, ss. 524–525.

⁵⁰⁵ Hulusi Turgut, *Barzani Dosyası*, İstanbul, Asya Yayınları, 1969, s. 143.

⁵⁰⁶ Bilgin, s. 84.

⁵⁰⁷ Attar, ss. 131–132. İlk kongresini yapan KDP'de, sürgündeki Molla Mustafa başkan, Hamza Abdullah da partinin genel sekreteri oldu. Mcdowall, *Modern...*, s. 398.

⁵⁰⁸ Turan Yavuz, *ABD'nin Kürt Kartı*, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1993, ss. 29–31.

⁵⁰⁹ Attar, s. 132.

⁵¹⁰ Mektup için bkz. Celile Celil, *Kürt Halk Tarihinden 13 İlginç Yaprak*, Çev. Hasan Kaya, İstanbul, Evrensel Yayınevi, 2007, s. 152.

⁵¹¹ Yavuz, s. 31.

Kürtlere ağır yaptırımlar uyguladığını öğrenmesi etkili olmuştu.⁵¹² Sonuçta Molla Mustafa ve beraberindekiler iki haftalık bir süre yürüdükten sonra Sovyet topraklarına ulaştılar.⁵¹³

2. Molla Mustafa'nın SSCB'deki Sürgün Yılları

1947'de zorunlu yolculukla Sovyetlere giden Molla Mustafa ve beraberindeki peşmergeler Sovyet topraklarına geldiklerinde ilk olarak Azerbaycan'ın Zengezor bölgesine yerleştirildiler.⁵¹⁴ Nahçıvan yakınlarındaki askeri denetim altındaki bir kamp içerisinde tutulan Kürtler, ilk zamanlarda oldukça zor koşullar altında bir yaşam sürdürdü.⁵¹⁵ Bu süreçten itibaren Molla Mustafa, buradaki yaşam koşullarının iyileştirilmesini sağlamak için Sovyet yetkililere ulaşmaya çalışıyordu. Bu çabalar özellikle Azerbaycan Başbakanı Bakırov'un engellemeleriyle dikkate alınmadı ve Molla Mustafa'ya Stalin'le görüşme olanağı bulamadı. Nitekim anadilde eğitim, Kürtçe yayın yapan bir radyo, Kürtçe gazete gibi talepler Sovyet yönetimi tarafından görmezden gelindi.⁵¹⁶

Bunlara rağmen Sovyet yetkililer Kürtlerden yararlanma konusunda da geri kalmadılar. 1949–1950 yılları arasında Sovyetler, Kafkaslarda yayın yapan Moskova radyosu aracılığıyla yaptığı propaganda faaliyetleriyle Kürtleri Irak ve İngiltere'ye karşı provoke ediyor, IKP'de önceki uyuşmazlıkların aksine onlara destek veriyordu.⁵¹⁷

Stalin'in 1953'te ölmesiyle Sovyet yönetiminin Kürtlere yönelik uygulamalarında nispeten yumuşama ve değişiklikler meydana geldi. 1953'te Moskova'ya giden Molla Mustafa yoğun bir ısrar sonucu Kremlin'e girerek Nikita Kruşçev'le görüştü. Molla Mustafa, Kruşçev'e Sovyetlere geldiğinden beri yaşadığı sıkıntılı süreci anlatıp, “mazlum halkların desteklenmesini öngören Sovyetler Birliği'nin ilkelerinden” haberdar olduğunu ve mazlum halkların başında geldiğini vurguladığı Kürtlerin problemlerini anlatmaya geldiğini bildirdi.⁵¹⁸ Kruşçev'in tavrıyla oldukça yumuşaktı. Görüşmede Kruşçev, Molla Mustafa'nın Moskova'ya yerleştirilip ev ve araba verilmesi ve Moskova'da öğrenim izni gibi konularda imtiyazlar sağlanmasının yanında Kürtlerin self-determinasyon hakkı için yardım edeceği vaadini

⁵¹² Attar, ss. 133–134.

⁵¹³ İran kuvvetlerinin saldırıları altında Molla Mustafa ve beraberindekiler peşmergelerle yürüyerek SSCB topraklarına varmasına kadar yaşananlar hakkında daha geniş bilgi için bkz. Bilgin, ss. 103–108.

⁵¹⁴ Attar, s. 134, Yavuz, s. 32.

⁵¹⁵ Bilgin, s. 103.

⁵¹⁶ Bilgin, s. 104.

⁵¹⁷ Attar, s. 135.

⁵¹⁸ Barzani, Cilt I, s. 346.

veriyordu.⁵¹⁹ Bunun üzerine Molla Mustafa, askeri bilgilerle ilgili olarak özel eğitimin yanında Moskova Dil Enstitüsü'nde Rusça eğitimi gördü.⁵²⁰ Rusçanın yanında dil, fen, coğrafya, politika ve iktisat öğrenimi de aldı.⁵²¹ Koşullardaki iyileşme Molla Mustafa'yla gelenler üzerinde de etkili oldu. Peşmergeler, Sovyetler tarafından askeri eğitime tabi tutuldular. 12 Müslüman Kürt subayın denetiminde gerçekleşen gerilla eğitimin yanında Rusça eğitim de Kürtlere Sovyetler tarafından sunulanlar arasındaydı.⁵²²

1947'de başlayan bu süreçte Molla Mustafa ve yanındakiler Sovyetler Birliği'nde mülteci olarak 11 yıl, yani 1958'e değin yaşadılar.⁵²³ Bir görüşe göre bu sürecin başlangıcında Sovyetlere sığınma adımı atarken isteksiz olan Molla Mustafa, Kürt ulusal çıkarları açısından Sovyet desteği yerine ABD'yi tercih ederdi ve onun bu düşüncesi Sovyetlerde uzun süre kaldıktan sonra bile değişmemişti.⁵²⁴

3. Monarşi Sonrası Gelişmeler

a. Irak'ta General Kasım Darbesi Sonrası Gelişmeler

14 Temmuz 1958 tarihinde General Abdülkerim Kasım'ın Sovyetlerin desteğiyle Haşimi hanedanını devirmek için yaptığı darbe girişimi başarılı olarak Irak'ta monarşi yönetimi yıkıldı ve cumhuriyet ilan edildi. General Kasım yaptığı darbeden sonra kendisine karşı güçlü bir muhalefet yürüten milliyetçi cepheyi, yani Nasır yanlılarını ve Arap milliyetçilerini sindirme arayışlarına girdi. Bu doğrultuda Irak'taki iktidarını güçlendirmek ve toplumsal olarak taban sağlamak amacıyla, Kürtlerle yakın bir ilişki kurmaya çabaladı. Bu doğrultuda Sovyetler Birliği'nde bulunan Molla Mustafa'ya Irak'a dönme çağrısında bulundu. Bu çağrının öncesinde Molla Mustafa da Kasım'ı tebrik eden ve geri dönme isteğini belirten telgraflar göndermişti.⁵²⁵ Gelişmeler üzerine Ekim 1958'de Molla Mustafa ve

⁵¹⁹ Bilgin, ss. 106–107.

⁵²⁰ Turgut, s. 147.

⁵²¹ Bilgin, s. 107.

⁵²² Attar, s. 134.

⁵²³ Bruinessen, *Ağa...*, s. 48, Vanly, s. 149, Nagel, s. 23.

⁵²⁴ Haim Shemesh, *Soviet-Iraqi Relations, (1968–1988): In the Shadow of the Iraq-Iran Conflict*, Boulder&London, Lynne Rienner Publishers, 1992, s. 3. Jwaideh ise başka bir durum üzerinde durur. Ona göre Mahabat'a yönelik Sovyet desteği Molla Mustafa ve beraberindekilere Sovyetler Birliğinde sığınma hakkı tanınması gibi durumlarla birlikte etkili Sovyet propagandaları özellikle Kürtlerin genç ve idealist kesimlerinin Sovyetlere yönelmesine yol açmıştır. Jwaideh, s. 529.

⁵²⁵ Jwaideh, s. 552, Mcdowall, *Modern...*, s. 406.

beraberindekiler Irak'a döndüler.⁵²⁶ Bu geri dönüş sonrasında eski başbakan Nuri Said'in sarayı, özel bir araç ve 500 dolarlık aylık General Kasım tarafından Molla Mustafa'ya sunuluyordu.⁵²⁷

Molla Mustafa, Sovyetlerden döndüğünde KDP genel sekreteri İbrahim Ahmed, aşiret reislerini dışarıda bırakarak entelektüellerden oluşan kesimle birlikte Marksist bir programla KDP'yi yönetmeye çalışıyordu.⁵²⁸ Bu yönetimle 1950'lerden itibaren KDP, güçlü bir liderliğe sahip olamaması nedeniyle bölgedeki popülerliğini yitirerek sadece şehirli entelektüeller arasında etkinlik kazanmıştı.⁵²⁹ Ayrıca 1956 yılında KDP, IKP ile ideolojik olarak farklı kutuplarda yer alıyorlardı. 1957'de partiden ayrılan IKP'nin Kürdistan bölümünün KDP'ye katılmasıyla partinin adı Birleşik Kürdistan Demokrat Partisi (BKDP) oldu.⁵³⁰

Irak'ta General Kasım'ın yönetimi ele geçirmesi üzerine yeni rejimden memnuniyetini bildiren İbrahim Ahmed, Arap ve Kürtlerin eşitliği ve özgürlüğünü vurgulayan bir bildirge yayınlamıştı.⁵³¹ Molla Mustafa Irak'a döndükten sonra KDP'nin de denetimini ele geçirip yeniden teşkilatlanmaya başladı.⁵³² Molla Mustafa birçok yönden Kasım için gerekiyordu. Onun sayesinde Kasım iktidarını koruyacak ve böylece yönetimde denge sağlanacaktı. Dönüşünden kısa bir süre sonra Molla Mustafa, General Kasım'la kendi konumu ve Kürt-Arap ilişkileri ve işbirliği konusunda görüşmeler için masaya oturdu.⁵³³ Kasım, Molla Mustafa'ya sağladığı imtiyazlarla onun düşmanlarından intikam alacağı ve aşiretler üzerinde hâkimiyet oluşturarak muhaliflerini susturacağı bir alan açıyordu.⁵³⁴

⁵²⁶ 1947'de 500 kişiyle giden Barzani, 1958'de dönüşünde bu sayının üzerinde kişiyle birlikte dönüyordu. Bu sayı Ballı'nın bildirdiğine göre 855 kişiydi. Rafet Ballı, *Kürt Dosyası*, İstanbul, Cem Yayınları, 1992, s. 433.

⁵²⁷ Bilgin, s. 112.

⁵²⁸ Molla Mustafa, Sovyetlere gittiği dönemde KDP içerisinde de iç karışıklıklar baş göstermişti. Karışıklığa neden olan KDP sekreteri Hamza Abdullah'a karşı İbrahim Ahmed sol eğilimlileri bir araya toplamaya çalışma çabasıydı. 1950 yılında Hamza Abdullah, Irak yönetimi tarafından tutuklanması sonrasında 1951'de yapılan gizli bir kongreyle İbrahim Ahmed, partinin genel sekreterliğe yükseldi. 1953'te Kerkük'te yapılan üçüncü kongreyle yeni bir program benimsenerek Parti Demokrasi Kürdistan-Irak adını aldı. İbrahim Ahmed yönetimi devralmasıyla feodal beyleri uzaklaştırarak kentli entelektüelleri ön plana çıkardı. Hamza Abdullah partiden resmen ihraç edilerek etnik kimliklere bakılmaksızın partinin tüm sivilere yönelik olduğu ve herkesin üye olabileceği belirtildi. Parti programında toprak reformu, işçi hakları, petrolün millileştirilmesi vs. gibi söylemler yer aldı. Sonuç itibarıyla İbrahim Ahmed'le birlikte sol eğilimler parti içerisinde oldukça güçlendi. Bilgin, ss. 100–101, Mcdowall, *Modern...*, ss. 398–399, Jawad, ss. 21–22.

⁵²⁹ Bilgin, s. 100.

⁵³⁰ Bilgin, s. 102.

⁵³¹ Bildirge'nin metni için bkz. Bilgin, s. 110, Jawad, s. 37–38.

⁵³² Attar, ss. 136–137.

⁵³³ Bilgin, s. 112, Kurubaş, "Irak Kürt Hareketi...", s. 31.

⁵³⁴ Mcdowall, *Kürtler...*, s. 85.

Devrimden sonra yürürlüğe giren Geçici Anayasa'nın 3. maddesinde "*Araplar ve Kürtler bu vatanın ortakları olarak kabul edilmekte ve milli hakları Irak birliği çatısı altında tanınmaktadır.*"⁵³⁵ ifadesi yer alıyordu. Bu madde Araplarla eşit haklarla Kürtlerin anayasal olarak tanınmasını ve haklarının yasal anlamda güvence altına alınmasını sağlıyordu. Böyle bir güvence Kürtlerin Kasım rejimine başlangıçta destek vermesinde etkili oldu.⁵³⁶ Nitekim Kürtler rejim yanlısı gruplarla birleşerek Kasım'a yönelik iki isyanı bastırmada etkili oldular.⁵³⁷ Bu destek 1959'da General Kasım'a yönelik Nasır yanlısı bir darbe girişimine karşı durulmasıyla da kendi göstermişti.⁵³⁸ Böylece Irak'ta bu yeni dönem Kürtler açısından yeni gelişmeleri beraberinde getiriyordu. Yeni rejimde, Kürtler de Sünni ve Şii Arapların yanında Irak'ta önemli bir siyasi aktör olarak birtakım kültürel ve ekonomik haklara sahip oluyorlardı.⁵³⁹ Ayrıca 1945'ten itibaren faaliyetlerine yeraltında devam eden KDP, Molla Mustafa'nın dönüşünden sonra legallik kazanıyordu.⁵⁴⁰

Devrimle birlikte Irak'ın Bağdat Pakti'ndan ayrılmasının yanında Sovyet-Irak diplomatik ilişkileri yeniden kurulmuş ve geçici bir pozisyonda olsa IKP ve Iraklı Kürtler yeni rejimde önemli bir pozisyon edinmişlerdi.⁵⁴¹ Öte yandan, General Kasım, devrim sonrası geniş bir toprak reformu yapıp tarımsal gelirleri vergilendirmek istiyordu. Bu doğrultuda 1959'da yürürlüğe giren Toprak Reformu Yasası bazı sorunlara yol açtı. Kürt ağalarının bazıları önemli kazançlar elde edeceğini düşünürken toprak reformunun kendi statükolarını etkileyeceği düşünen kesimler bu tasarıya hemen karşı çıktı.⁵⁴² 1961 yılındaysa Kerkük'ten çıkarılan Kürtler yerine Arapların yerleştirilmesi⁵⁴³ üzerine ilişkiler iyice gerildi.

Bu arada 3 Kasım 1960'ta Ekim Devrimi yıldönümü kutlamaları için Moskova'ya giden Molla Mustafa, General Kasım'ın kendilerine yönelik tutumlarını ve memnuniyetsizliğini Sovyet yöneticilere bildirdi.⁵⁴⁴ Ancak Kasım'ın anti-emperyalist

⁵³⁵ Attar, s. 135, Jawad, s. 38, Jwaideh, s. 552, Vanly, s. 150.

⁵³⁶ Kutschera, s. 240.

⁵³⁷ Jwaideh, ss. 556–559.

⁵³⁸ Attar, s. 136.

⁵³⁹ Jwaideh, ss. 560–567.

⁵⁴⁰ Minorsky, v.d., s. 139. General Kasım 1960'da çıkardığı yasayla partilere tescil zorunluluğu getirmişti. Molla Mustafa ve İbrahim Ahmed'in BKDP'yi legalleştirmek için yaptığı başvurusu Kasım tarafından parti programındaki birkaç değişiklikle 1960'da Kürdistan Demokrat Partisi adıyla tescillendi. Bilgin, s. 118.

⁵⁴¹ Jawad, s. 305.

⁵⁴² Toprak reformu ve aşiretlerin tepkisi için bkz. McDowall, *Modern...*, s. 410

⁵⁴³ Attar, s. 138.

⁵⁴⁴ Jawad, s. 306.

söylemleri ve Batı'yla olan ilişkilerinin kopukluğu gibi birçok nedenden dolayı Sovyetler ve Irak arasında iyi ilişkiler olduğundan bir sonuç alamayarak eli boş döndü.⁵⁴⁵

Bu gelişmeler yaşanırken Temmuz 1961'de Molla Mustafa ve KDP'nin önde gelen üyeleri özerklik talebinde bulunuyordu.⁵⁴⁶ Ancak Irak Devrim Konseyi bu talepleri siyasal birlik ve toprak bütünlüğüne aykırı olduğu gerekçesiyle kabul etmedi. Konseyin ret kararı Eylül 1961'den itibaren sıcak çatışmaların yaşanmasının fitilini ateşledi. General Kasım, bu süreçte KDP içerisindeki bölünmelerden ve aşiretler arası çekişmelerden yararlanmaya çalışıyordu. Bu doğrultuda Molla Mustafa muhaliflerini silahlandırmayı ve ona karşı kullanmayı denedi. Bu doğrultuda hükümet propagandacıları tarafından Fursan (*şovalye*) unvanı verilen; ancak Kürtler arasında jash/cahş⁵⁴⁷ yerici/aşağılayıcı bir anlamla nitelendirilen yaklaşık 10.000 kişilik grup da hükümetin yanında yer alarak Kürtlere karşı mücadele etti.⁵⁴⁸ Ancak Kasım'ın toprak reformunun yarattığı olumsuz etkiler nedeniyle birçok aşiret de Barzani'ye destek verdi. Gerilla savaşı yürüten peşmergeler Irak ordusuna büyük kayıplar verdirdi.⁵⁴⁹ Bu arada 24 Eylül 1961'de ABD ve İngiltere'nin Kürtleri ayaklandırdıkları yönünde sorumlu tutan General Kasım, Kürtçe dergi ve yayınların bulunduğu bürolara yönelik düzenlettirdiği saldırıların yanında KDP'yi yasadışı ilan ederek kapattı.⁵⁵⁰

Molla Mustafa, Kasım'la mücadele ederken İngilizler nezdinde girişimleri sonuç vermeyince⁵⁵¹ destek için Amerika'ya yöneldi. 1962 yılında Molla Mustafa, temsilcisi aracılığıyla Kürt hareketi içerisindeki Komünistlerle ilişkileri olanları kesme, Irak'ı Bağdat Paktı'na döndürme ve Irak hakkında istihbarat sağlama gibi önerilerle Irak'taki ABD Büyükelçiliğinden yardım talebi karşılık bulmadı.⁵⁵² Bir görüşe göre bu dönemde Molla Mustafa, ABD için yararlı olabileceklerini ve Komünist Parti'nin Sovyetlerin çıkarına hareket ettiği gibi onların da ABD'nin çıkarlarına uygun hareket edebileceklerini belirtmişti.⁵⁵³ Üstelik ABD'nin desteğine ihtiyaç duyan Molla Mustafa, 1960'lı yıllarda New York Times'a

⁵⁴⁵ Bilgin, s. 122.

⁵⁴⁶ Bu talepler, Kürt bölgelerinde Kürtçenin resmi dil olmasını, Kürtlerden oluşan polis ve askeri birlikler oluşturulmasını, Kürt yerel yönetimi eğitim, sağlık, ulaşım ve tarım işlerini denetim altında tutmasını, Musul-Kerkük petrol gelirlerinin adil bir biçimde harcanmasını, başbakan, genelkurmay başkanı ve diğer bakanlıkların yardımcılarının Kürt olmasını kapsamaktaydı. Arfa, s. 134, Attar, s. 138.

⁵⁴⁷ Arapçada "eşek sıpası" anlamına gelmektedir. Tan, s. 359.

⁵⁴⁸ Mcdowall, *Modern...*, s. 418.

⁵⁴⁹ Ayaklanmanın ayrıntıları için bkz. Chaliand, *The Kurdish...*, ss. 56–58, Edgar O'Ballance, *The Kurdish Revolt (1961-1970)*, London, Faber and Faber Ltd., 1973, ss. 74–97.

⁵⁵⁰ Bilgin, s. 135.

⁵⁵¹ Yavuz, s. 40.

⁵⁵² Erkmen, "1945- 1989 Yılları...", ss. 81–82.

⁵⁵³ Kutschera, s. 267.

verdiği demeçte, "Amerikalılar bize açık ya da gizli yollardan askerî yardım yapsın ki, gerçek anlamıyla özerkliğe kavuşalım ve sizin Ortadoğu'daki sadık dostlarınız olalım" ifadeleri yer alıyordu.⁵⁵⁴ Ancak bu dönemde ABD'den bu taleplere yönelik herhangi bir destek gelmedi.

b. 1963 Irak'ta Baas İktidarı Sonrası Gelişmeler

Irak'ta 1962 sonlarına doğru Arap milliyetçileri, Nasırcılar ve Baasçıların görece üstünlüğü fark edilmeye başlandı. General Kasım'ın, kuzeye yönelik harekâtları devam ettiği sırada 8 Şubat 1963'te Abdüsselam Arif, beraberindeki Baasçılardan oluşan grup Kasım'ı devirerek yönetimi ele geçirdi. Kuşkusuz Kasım'ın devrilmesinde en büyük etken de Kürtlere karşı yürüttüğü mücadeleydi. Kürtler, yeni kurulan bu hükümeti memnuniyetle karşılayarak hemen temas kurmaya çalıştılar. KDP, ateşkes yapılarak savaş esirlerinin serbest bırakılmasını, yaralılara tazminat ödenmesini, Kürtlere yönelik işkence yapan ordu mensuplarının cezalandırılmasını ve Kürtlerin özerkliğinin ilan edilmesini talep etmekteydi.⁵⁵⁵ Ancak yeni hükümet bu taleplere karşı çıktı bu görüşmeler sonuç vermeyince çatışmaya geri dönüldü.⁵⁵⁶ 1963'te Celal Talabani, destek almak için gittiği Kahire'de Cemal Abdunasır ile yaptığı görüşmeden bir somut bir şey elde edemedi.⁵⁵⁷ Bu arada aynı yıl Şam'da iktidara geçen Suriye Baas Partisi de Bağdat yönetimine askeri personel ve uçak yardımıyla bulunması Kürtleri zor durumda bırakıyordu.⁵⁵⁸ Bu süreçte artan temaslar, 1964'te Kahire'de Arap Birliği toplantısından sonra çeşitli arabulucuların da girişimiyle 10 Şubat 1964'te ateşkes yapılarak Molla Mustafa ile Irak yönetimi arasında bir anlaşmayla sonuçlandı.⁵⁵⁹

Esasında 1963'te Bağdat'ta tartışan konuların başında Mısır ve Suriye'nin 1958'deki birleşimiyle oluşmuş Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne katılıp katılmama tartışmaları geliyordu. Kürtler, bu dönemde yeni yönetimden özerklik taleplerine cevap beklerken Bağdat'ta Kürtlerle ilgili görüş ayrılıkları mevcuttu. Bu görüş ayrılıkları Mcdowall'ın belirttiği gibi Kürtlere özerklik verilmesi bağlamında değil Kürtlerin nasıl zayıflatılacağı üzerinde

⁵⁵⁴ Yasemin Çongar, "ABD'nin Irak'taki Kürt Politikasının Cilveleri", Milliyet, 24.5.1995'den aktaran Oran, *Kalkık...*, s. 36.

⁵⁵⁵ Bilgin, s. 146, Mcdowall, *Modern...*, s. 419.

⁵⁵⁶ İsyanda yaşanan gelişmeler için bkz. O'Ballance, *The Kurdish...*, ss. 100–115, Edgar O'Ballance, *The Kurdish Struggle, 1920–1994*, London, New York, Macmillan and Press, 1996, ss. 65–80.

⁵⁵⁷ Attar, s. 143.

⁵⁵⁸ Minorsky, v.d., s. 140.

⁵⁵⁹ Abdüsselam Arif, radyodan Irak kamuoyuna duyurduğu anlaşmada Kürtlerin ulusal haklarına anayasal güvence getirileceği, ekonomik kısıtlamaların kaldırılacağı, suçlarla ilgili af düzenlemeleri yapılması gibi hususları bildiriyordu. Molla Mustafa ise dini öğeler için bir mektupla ateşkes kararı aldıkları yönünde cevap veriyordu. Arif'in radyodaki konuşma metni ve Molla Mustafa'nın cevabı için bkz. Bilgin, ss. 166–167.

olmaktaydı.⁵⁶⁰ Baas Partisi ve hükümetinin Kürtlerle ilgili somut bir politikası yoktu ve Kürtlere birtakım haklar vererek geçiştirmeyi düşünüyordu.⁵⁶¹ Nitekim 10 Şubat'taki Abdüsselam Arif vaatleri yerine gelmiyordu. KDP, yeni Irak anayasasını, Kürtler açısından yeterli bulmayarak Mayıs 1964'te yeniden silaha başvurması üzerine başlayan çatışmalar 1965 boyunca devam ediyordu.⁵⁶²

Bu arada 1964'ten itibaren görüş ayrılıkları iyice su yüzüne çıkan KDP içerisindeki iki kanat arasındaki gerilim giderek artıyordu. İdeolojik farklılıktan dolayı iki grup arasında ilişkiler 1966'dan itibaren tamamen koptu. İbrahim Ahmed ve Celal Talabani özellikle 1966–1968 yılları arasında Baasçılarla yakın ilişkiler kurdular. 1966 yılında KDP politbürosu grubundan İbrahim Ahmed ve Celal Talabani, Irak ile yaptıkları ittifak sonucunda Irak'ın yanında yer alarak ve Molla Mustafa'nın muhaliflerinin finansal desteğiyle Molla Mustafa'ya karşı savaştılar.⁵⁶³

1966 yılı Bağdat yönetimi açısından yeni bir iktidar değişikliğine sahne oldu. Abdüsselam Arif, iki bakanıyla birlikte bir uçak kazasında ölünce iktidara kardeşi Abdürrahman Arif geçti. Kürtlere özerklik verilmesine ve hatta onlarla görüşülmesine dahi karşı çıkan Abdürrahman Arif, Kürtler üzerine yolladığı ordu ağır bir yenilgiye uğradı.⁵⁶⁴ Bu arada Molla Mustafa, 1 Ocak 1966'da BM'ye yazdığı mektubunda Irak Hükümeti'nin ırkçı, ayrımcı politikaları ve uygulamalarından yakınıyordu.⁵⁶⁵ Diğer taraftan Abdüsselam Arif iktidarıyla Sovyetler ve Irak ilişkileri oldukça gerildi. Arif'in Kürtlerle olan mücadelesi sonrası Sovyetler Birliği, Türkiye ve İran'ı Kürtlere karşı Bağdat yönetimine destek vermemesi yönünde uyararak Irak'ın kınanmasını teşvik etti.⁵⁶⁶

1965 yılında Abdüsselam Arif tarafından atanmış ve sivillerden oluşan bir kabine oluşturmuş olan Abdurrahman Bazzaz, Kürtlere daha ılımlı bakıyordu ve barışçı bir çözüm peşindeydi. Bu nedenle çatışma unsurlarını devreye sokmak yerine Kürtlerle uzlaşmanın yollarını aradı ve Bağdat'ta görüşmek için onları ikna etti. Bazzaz'ın Bağdat'ta Kürt heyeti ile yaptığı iki haftalık görüşmesi 29 Eylül 1966'da yapılan bir anlaşmayla sonuçlandı. 15

⁵⁶⁰ Mcdowall, *Modern...*, s. 420.

⁵⁶¹ Bu dönemde Baas'ın Kürtlere bakış açısı için bkz. Bilgin ss. 152–153, Mcdowall, *Modern...*, ss. 420–421.

⁵⁶² Ayaklanma süreci için bkz. O'Ballance, *The Kurdish...*, ss. 116–130.

⁵⁶³ Mcdowall, *Modern...*, s. 428. Tan, bu çekişmenin Kürt tarihinde “66 Cahşları” olarak nitelendirildiğini belirtmektedir. Tan, s. 359.

⁵⁶⁴ Mcdowall, *Modern...*, ss. 426–427.

⁵⁶⁵ Natali, s. 103.

⁵⁶⁶ Attar, s. 144.

maddeden 3'ü gizli tutulan anlaşma, Kürtlere bazı bölgelerde özerklik tanıyan ve geniş haklar veren bir nitelikteydi. Anlaşma, Kürtlerin yoğun oldukları bölgelerde Kürtçenin Arapça ile birlikte resmi dil olmasından, parlamento başta olmak üzere birçok alanda temsil edilmesine kadar birçok geniş düzenlemeyle birlikte, adem-i merkeziyetçi yönetim vaadi ve serbest seçimle idari birimlerin oluşturulması hakkı tanınıyordu. Gizli tutulan 3 maddeden birincisi Musul dışında bir Kürt vilayeti olarak Duhok'un il statüsüne kavuşmasını; ikincisi seçimler yapılana kadar KDP'nin serbest çalışmasına müsaade edilmesini; üçüncüsüyse aşamalı bir genel affı ve Bağdat'ta yasal bir Kürt gazetesi yayınına kapsıyordu.⁵⁶⁷ Bazzaz, Kürtlerin bir ulus oldukları vurgusunu yaparken Kürtlere özerklik tanınabileceğini ve Irak'ta demokratikleşme adına parlamenter sistemin uygulanabileceğini belirtmekteydi.⁵⁶⁸ Ancak Irak Ordusu içerisindeki subayların muhalefetiyle konumunun zayıflatılması ve ardından gelen istifası nedeniyle anlaşmadaki ifadeler geçerliliği yitirdi.⁵⁶⁹ Bu arada Abdurrahman Arif, bölgeye giderek Molla Mustafa ile görüşmüştü. Abdurrahman Arif, Molla Mustafa'ya Bazzaz planının uygulanabileceğini ve Kürtlerin yaşamlarıyla ilgili düzenlemeler yapılacağı sözü verdi.⁵⁷⁰

Bu aşamada 1960'larda Iraklı Kürtlerle ilişkilerini geliştiren İsrail'e yaklaşımlarına değinmek yararlı olacaktır. Irak'ta General Kasımın iktidarından sıkıntı duymayan İsrail yönetimi, 1963'te iktidara gelen Baasçı Abdüsselam Arif yönetiminin Arap milliyetçiliğini öne çıkarmasıyla Irak tehdidini hissetmeye başladı. Irak tehdidini zayıflatmak veya önlemek amacıyla İsrail, Kürt hareketinin liderleriyle yakın bağlar kurma amacındaydı.⁵⁷¹ Başlangıçta Kürtlere İsrail yardımı İsraili siyasetçilerin beyanlarında görülen sadece moral destek bağlamında olmasına rağmen İsrail'in Kürt isyanlarına bakış açısı 1962-63 yılında netleşti.⁵⁷² Zaten İsrail gizli servisi MOSSAD'ın Kürtler üzerindeki çalışmaları 1960'ların ortalarından itibaren başlamıştı.⁵⁷³

MOSSAD Başkanı General Meir Amit, Haziran 1963'te İran istihbarat örgütü SAVAK başkanıyla yaptığı görüşmede İsrail'in Kürtlere Tahran aracılığıyla askeri yardım yapma önerisine olumlu yanıt aldı ve görüşmede İsrail yardımının SAVAK'ın denetiminde ve

⁵⁶⁷ Anlaşma maddeleri için bkz. Bilgin, ss. 201-202, Mcdowall, *Modern...*, s. 427, O'Ballance, *The Kurdish...*, ss. 179-180.

⁵⁶⁸ Mcdowall, *Modern...*, s. 427.

⁵⁶⁹ Mcdowall, *Modern...*, s. 427.

⁵⁷⁰ Mcdowall, *Modern...*, s. 428.

⁵⁷¹ Minasian, s. 21. Minasian'a göre çevre politikasının ana hedefi Irak olmakla birlikte Suriye, Sudan, Lübnan ve Mısır da zayıflatılmaya çalışılıyordu.

⁵⁷² Jawad, s. 300.

⁵⁷³ Kurubaş, "Irak Kürt Hareketi...", s. 35.

sorumluluğunda Iraklı Kürtlere aktarımı kararlaştırıldı.⁵⁷⁴ Bu mutabakatın uygulamaya geçirilmesi uzun sürmedi. Bu doğrultuda İsrail, 1963'tan itibaren başlayan bir şekilde büyük ölçekli askeri yardımı SAVAK aracılığıyla Molla Mustafa güçlerine ulaştırmasının yanında İsrail askeri danışmanları da Kürtlere silah aktarımı ve Ağustos 1965'te Kürt dağlarında askerleri eğitmek için sürekli eğitim kampları kurdurdu.⁵⁷⁵ Diğer taraftan Mervad (halı) Operasyonu adı verilen operasyonla bir grup aynı yıl İsrail'e götürülerek üç aylık bir eğitime tabi tutuldular.⁵⁷⁶

1966'daki somut desteklerden sonra İsrail-Kürt ilişkileri tüm hızıyla devam etti. 1967 yılında Arap-İsrail çatışmasının yaşanması Iraklı Kürtler üzerinde ordu ve Irak Hükümeti'nin baskısını azalttı. Savaş başladığında Molla Mustafa, Irak ordusu içerisinde savaşacak sembolik sayıdaki peşmergeyi İsrail üzerine göndermedi.⁵⁷⁷ Bunun da ötesinde İsrail'in Kürtlere yönelik önceki yardımları karşılık buldu ve savaş esnasında Molla Mustafa Bağdat'ı meşgul etmek için İsrail lehine Irak hükümeti mevzilerine saldırdı.⁵⁷⁸ Bu tavrın bir sonucu olarak Irak hedeflerine yönelik bu saldırılar için Kürtlere teknik desteğin yanında 500 bin dolarlık mali yardımın yapılması da İsrail'de gündeme geldi.⁵⁷⁹ Eylül 1967'de bu meşguliyeti sürdürmesi için İsrail tarafından Molla Mustafa'ya 50.000 ABD doları maaş gelmeye başladı.⁵⁸⁰ Ancak İsrail tarafından Molla Mustafa'ya maaş gönderildiği iddiası Kürt tarafından doğru olmadığı yönünde lanse edildi. Nitekim daha sonra Molla Mustafa, 1976'da verdiği bir röportajda İsrail tarafından kendisine 50 bin dolarlık maaş ödendiğini iddiasını reddetti. Ancak buna karşılık Menheam Begin Irak rejimine karşı savaşını sürdürmesi için Molla Mustafa'ya para, silah ve askeri danışman sağladığını kabul etti.⁵⁸¹

1967 sonrasında İsrail'in Kürtlere yönelik desteği de artarak devam etti. Örneğin Molla Mustafa'nın Eylül 1967'de İsrail'i ziyaret edip savunma bakanı Moshe Dayan ile görüşmesinden sonra özellikle Mart 1969'da Kerkük'teki petrol rafinerilerine başarılı Kürt

⁵⁷⁴ Baram, s. 149.

⁵⁷⁵ Edmund Ghareeb, *The Kurdish Question in Iraq*, Syracuse, Syracuse University Press, 1981, ss. 142-145, Entessar, s. 118.

⁵⁷⁶ Michael M. Gunter, *The Kurds of Iraq: Tragedy and Hope*, New York, St. Martin's Press, 1992, s. 30. Özdağ, *Türkiye...*, s. 189.

⁵⁷⁷ Chaliand, *The Kurdish...*, s. 60.

⁵⁷⁸ Mcdowall, *Modern...*, s. 443.

⁵⁷⁹ Özdağ, *Türkiye...*, s. 189.

⁵⁸⁰ Mcdowall, *Modern...*, s. 443.

⁵⁸¹ Entessar, s. 119, Ghareeb, s. 143.

havan saldırıları İsrail'in işi olarak görüldü.⁵⁸² Dolayısıyla 1960'lı yıllarda şekillenen İsrail ve Iraklı Kürtler arasındaki ilişkiler 1970'li yıllara gelindiğinde oldukça iyi bir düzeydeydi.

c. 1970 Özerklik Anlaşması'na Giden Süreç

1967'deki Altı Gün Savaşı'nda Irak hükümeti, İsrail'le mücadelede ve İran'ın Kürtlere desteğini kesmekte yetersiz kalırken; 1968'de Baas ve ordu tarafından yapılan darbeyi de engelleyemedi.⁵⁸³ Böylece Irak'ta Abdurrahman Arif dönemi de kapanarak ikinci Baas iktidarı başlayarak devlet başkanlığına Hasan El Bakr yardımcılığına da Saddam Hüseyin geçti. Baas yönetimin başa geçmesiyle Irak ve Sovyetler arasındaki ilişkilerin güçlenme eğilimine girdiği gözlemlendi.

1968'de Baas, Irak'ta yönetimi devraldığında Kürtlere karşı ilk etapta olumlu bir duruş sergiledi. Baas, Kürtleri yönetime yönelik bir tehdit olmaktan çıkarmak ve Molla Mustafa'yı zayıflatmak için Bazzaz Deklarasyonu'nu yürürlüğe koyacağını bildirerek kabinede Kürt bakanların yer alması, Irak okullarında ve üniversitelerde Kürtçenin kullanılması, genel af, Kürtlerin yeni yılı olan Nevruz'un tatil ilan edilmesi gibi konularda birtakım düzenlemelere gitti.⁵⁸⁴

Düzenlemelere karşın silahlı mücadeleler de devam etmekteydi. 1969 yılında Baas Partisi Genel Sekreteri Saddam Hüseyin yönetiminde Kürtler üzerine giden yeni yönetim yaptığı mücadeleden yeterince sonuç alamadı.⁵⁸⁵ İçerde IKP'nin de Sovyetlerin onayıyla Kürtleri desteklemesi Irak açısından Kürt hareketinin kontrolünü zorlaştırıyor, silahlarını Sovyetlerden temin eden Irak yönetiminin Kürtlere yönelik düzenlemeler için adım atmasını gerektiriyordu.⁵⁸⁶ Kürtlere verilen Sovyet desteği konusunda uzlaşma arayan ve Ocak 1970'de Moskova'ya giden Saddam Hüseyin'e SSCB lideri Aleksey Kosigin, Kürtlerin katliama

⁵⁸² Gunter, *The Kurds...*, s. 31.

⁵⁸³ McDowall, *Modern...*, s. 429.

⁵⁸⁴ 1968'deki Baas yönetiminin Kürt sorununa yönelik girişimleri için bkz. Bilgin, ss. 222–223, McDowall, *Modern...*, ss. 433–435.

⁵⁸⁵ Saddam, yaptığı harekâta etkili olmuş; ancak bu durum Kürtleri etkisizleştirmek adına bir sonuç doğurmamıştır. Chaliand'ın bildirdiğine göre Ekim 1970'teki UNESCO araştırmasına göre 1969'daki mücadelede bölgedeki 300 köy savaştan etkilenmiş, 40 bin ev zarar görmüş ve 300 bin kişi evsiz kalmıştır. Chaliand, *The Kurdish...*, s. 61.

⁵⁸⁶ Kurubaş, "Irak Kürt Hareketi...", s. 33.

uğramasına karşı olduğunu bildirerek, Kürtlere özerklik düzenlemeleri yapılması konusunda telkinde bulundu.⁵⁸⁷

Kosigin'in telkini Bağdat yönetimi üzerinde etkisini gösterdi. Irak'a dönüşünün ardından Saddam, 8 Mart 1970'de bölgeye gitti. üç gün süren görüşmeler sonrasında 11 Mart 1970 tarihinde Molla Mustafa ve Saddam Hüseyin'in imzasıyla 15 maddelik bir anlaşma imzalandı. Anlaşmada temel hatlarıyla Irak'ın Araplar ve Kürtlerden oluştuğu belirtilirken, Kürtlerin nüfusları oranında Irak'ta temsil edilecekleri ve dört yıllık bir geçiş dönemi sonrasında özerklik elde edecekleri vaadi veriliyordu. Buna karşılık Kürtler de peşmergeleri silahsızlandırarak silahlarını hükümete teslim edecekleri taahhüdünde bulunuyorlardı.

Kürtlere büyük oranda geniş haklar tanıyan bu anlaşmanın maddeleri şunlardan oluşmaktaydı:⁵⁸⁸

- Anayasada Irak'ın Arap ve Kürtlerden oluştuğu yönünde değişiklik yapılması,
- Kürtçenin Arapçanın yanında Kürtlerin yoğun oldukları bölgelerde resmi dil olması,
- Irak'ta Kürt dilinin ikinci dil olarak öğretilmesi ve Kürtlere bölgelerinde Kürtçe eğitim hakkı tanınması,
- Kürtlerin nüfusları oranında kabineye, orduya ve üst düzey görevlere katılımı,
- Kürt kültürünün teşviki ve eğitiminin desteklenmesi,
- Bölgenin kalkınması için bir fon ayrılması, Kürtlerin yoğun oldukları bölgelerde Kürt memurların atanması,
- Sürgündeki Kürt ve Arapların evlerine geri dönmesi,
- Toprak reformunun uygulanması,
- Kürtlerin yoğun oldukları bölgelerde idari birimlerde çalışacak memurların Kürt olması veya Kürtçe bilmesi,
- Cumhurbaşkanı yardımcılarında birinin Kürt olması,
- Plebisitle Kürtlerin sınırlarının belirlenmesi ve özyönetim oluşturacakları şekilde bazı idari birimlerin birleştirilmesi,

⁵⁸⁷ Yavuz, ss. 42–43.

⁵⁸⁸ Anlaşma maddeleri için bkz. Bilgin, ss. 231–232, Ghareeb, s. 87. Mcdowall, *Modern...*, ss. 437–438, Oran, *Kalkık...*, ss. 297–301, Vanly, ss. 153–155.

- İller yasasının bu anlaşma doğrultusunda revizyonu, Kürtlerin yasama yetkisini Irak nüfusuna oranla katılımı,
- Şehit aileleri, yoksullara, işsizler vb. gibi ihtiyaç sahiplerine yardım yapılması,
- Kürtlerin kendi sivil örgütlenmelerini kurmalarının sağlanmasıydı.

11 Mart anlaşmasıyla Kürtler önceki taleplerine uygun olarak oldukça geniş bir yelpazede özerklik hakları elde edeceklerdi. Anlaşma bir anlamda kayıplarla dolu son on yıllık süreçte meydana gelen çatışmaları en azından 4 yıllık bir süre için durdurdu.⁵⁸⁹ Bununla birlikte 11 Mart anlaşmasında yer alan barış ve özerklik vaatleri Molla Mustafa'nın bölgedeki liderliğinin güçlenmesini de beraberinde getirdiğinden Talabani başta olmak üzere Molla Mustafa'ya muhalif gruplar geçici de olsa onunla uzlaşma yolunu arayacaklardır.⁵⁹⁰

Anlaşmanın hayata geçirilebilmesi için dört Kürt ve dört Arap'tan oluşan bir komisyon kuruldu. İlk etapta anlaşma maddelerine uygun olarak beş Kürt milletvekili Bağdat'taki kabinede yer aldı ve birkaç düzenleme gerçekleştirildi. Buna rağmen anlaşmada bahsedilen Cumhurbaşkanı yardımcısının Kürt olmasına uygun olarak KDP tarafından aday gösterilen Habib Kerim'in İran kökenli olması nedeniyle Baas tarafından kabul edilmemesi uyuşmazlığa neden oldu. Öte yandan, Kerkük, Hanekin, Sencar gibi tartışmalı bölgelerde yapılması planlanan nüfus sayımı konusunda da anlaşmazlıklar çıktı. Bu sayımın ileri bir tarihe ertelenerek belirsiz bir hale bürünmesi Bağdat ve Kürtler arasında güvensizliğe neden oldu. Bununla birlikte Molla Mustafa'nın Irak hükümetinin, Kerkük'te Kürtlerin sayısını azaltarak buradaki iddialarını önemsizleştirme niyetiyle bölgeye Arapların yerleştirilmesinden şikâyet etmesi ilişkileri iyice gerdi.⁵⁹¹ Ayrıca İran'ın Kürtlere yönelik desteği Kürtlerin uzlaşma adına daha sert bir tutum almalarında etkili oldu. İran desteğine güvenen Kürtler özerkliği artık yeterli görmüyor görüntüsü sergiliyorlardı.⁵⁹²

Sovyetlerin ve Irak'ın artan işbirliği Nisan 1972'de taraflar arasında imzalanan "Sovyet-İrak Dostluk Anlaşması" ile sonuçlandı. Kuşkusuz Irak yönetimiyle Sovyetlerin yakınlaşmasının artmasında İran'ın Kürtlere yönelik artan desteği de etkili oldu. Sovyetlerle yakınlığını artan ve Batı'yla ilişkileri gergin olan Irak, anlaşmanın ardından Haziran 1972'de

⁵⁸⁹ Bölgede 1961'den 1969'a kadar olan süreçte yaklaşık 60 bin kayıp verilmiş 3 binin üzerinde köyde büyük hasarlar meydana gelmişti. McDowall, *Modern...*, s. 436.

⁵⁹⁰ Bruinessen, *Ağa...*, s. 53.

⁵⁹¹ Attar, s. 157, McDowall, *Modern...*, s. 440.

⁵⁹² Oran, *Kalkık...*, s. 31.

bu gerilimi biraz daha artıracak bir adım daha attı ve Irak Petrol Şirketi'nin tesislerini millileştirdi. Irak'ın bu girişimi Batı'nın tepkisine, ardından Irak'a boykot uygulanmasına neden oldu.⁵⁹³

Anlaşmanın imzalanmasını takiben Sovyet liderler Molla Mustafa'yı Moskova'ya davet etti. Buna karşılık Molla Mustafa, 24 komünist partinin katılacağı kongreye bir heyet gönderdi.⁵⁹⁴ Bu dönemde Iraklı Kürtlerin Batı tarafından destekleneceğinden endişe duyan Sovyetler bölgenin kaosa sürüklenmesine istemiyor ancak bununla birlikte Molla Mustafa'nın taleplerine de karşılık veremiyordu.⁵⁹⁵ Bununla birlikte Dostluk Anlaşması sonrası Sovyetler, Irak'a askeri yönden geniş yardımlar sunarken Kürtlerle aralarına mesafe koydular. Böylece zaten zayıflamış olan Sovyet-Kürt ilişkilerinde kopma meydana geldi. Gerilen ilişkiler sonrası Sovyetler, Molla Mustafa'nın Bağdat'la anlaşması yönünde baskılarını artırdılar. Sovyetlerin bu tutumu karşılığında Molla Mustafa yönünü Batı'ya doğru çevirdi.

E. 1972–1975 Ayaklanması ve Dış Destek

1. ABD ve İran'ın Irak Kürtlerine Yönelik Politikalarının Arka Planı

İran'ın Irak içerisinde yaşayan Kürtlere yönelik bakış açısı Bağdat'la ilişkileri çerçevesinde şekillenmiştir. Tarihsel olarak iki ülke arasında süren ezeli rekabet ve Basra Körfezi'nde üstün olma çabaları nedeniyle İran ve Irak ilişkileri sürekli bir gerginlik içerisindeydi.⁵⁹⁶ 1958'de Irak'ta Haşimi Hanedanlığı'nın tarihe karışmasından sonra İran açısından Sovyet yanlısı rejimlere karşı Iraklı Kürtleri kullanma düşüncesi etkinlik kazandı. 1960'lı yıllarda İran ve Kürt ilişkilerinde bağımlılık ve yakınlık artarken 1969'a gelindiğinde İran-İrak arasındaki ilişkilerde Şatt-ül Arap suyu problemi devam etmekteydi. İran'ın 1937 yılında Şatt-ül Arap sınırının uluslararası suyu olduğu gerekçesiyle kaldırması İran-İrak gerilimlerin artmasının nedenlerinin başındaydı.⁵⁹⁷

11 Mart 1970'da Bağdat'ın Kürtlerle masaya oturarak anlaşmanın sağlanmış olması İran'ın Kürtleri destekleme politikasını tehlikeye soktu. Ancak bu anlaşmaya rağmen İran

⁵⁹³ Bruinessen, *Ağa...*, s. 53.

⁵⁹⁴ Attar, s. 158.

⁵⁹⁵ Mcdowall, *Modern...*, s. 443.

⁵⁹⁶ Keskin, s. 42.

⁵⁹⁷ Mcdowall, *Modern...*, s. 435.

yine de Kürtlere yardımlarını durdurmadı.⁵⁹⁸ İlerleyen süreçte anlaşmanın pratikte uygulamaya geçirilememesi nedeniyle İran'ın bu kaygılarının yersiz olduğu görülmesi üzerine desteğini artırarak aktarıyordu.⁵⁹⁹

1972'de Baas Partisinin Sovyetler Birliği ile yakın bağlar kurması ve giderek güçlenmesi İran'ı zor durumda bıraktı. Sovyetler ve Irak'ın 1972'de imzaladıkları Dostluk Anlaşması, İran'ı rakibi Irak karşında zayıf duruma düşürüyordu. Irak'ın yükselişini durdurmak için İran Irak'a karşı Kürt kartını yeniden devreye sokmaya çalıştı. Bu doğrultuda Şah, kendi amacına uygun olduğu için 1972'de Tahran'da Kissinger ve Molla Mustafa'nın görüşmesine aracılık etmişti.⁶⁰⁰ İran, bu hamleyle ABD ve Kürtler arasında yakınlık oluşturarak ABD'nin Iraklı Kürtleri desteklemesini sağlamayı hedefliyordu. Bu yolla Şah, Kürtleri ABD'yle birlikte destekleyip Irak'ı zayıflatacak ve kendisi de bu ilişkiden dolayı kazançlı çıkacaktı.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında petrolün önemimin artması Amerika'nın Ortadoğu'ya olan ilgisini artıran nedenler arasındaydı.⁶⁰¹ Bu dönemde ABD, temel olarak bölgede Sovyetlerin nüfuz alanı elde etmesini ve komünizmin yayılmasını önleme amacındaydı.⁶⁰² Bununla birlikte ABD, Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında SSCB'ye karşı kullanmayı düşündüğü İslam unsurunu 1960'lardan sonra ABD karşıtı nitelik gösteren Nasır önderliğindeki Arap milliyetçiliğine karşı kullanmayı hedefliyordu.⁶⁰³ İngiltere'nin Ortadoğu'da etkinliğini yitirmesi sonrası ABD, Körfez'de İran ve Irak'ı birbirine karşı kullanarak dengeyi sağlamayı hedefledi.

ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası bölgede etkinliğini artırma çabasına rağmen ilk etapta Iraklı Kürtlere doğrudan destek anlamında bir girişimi olmadı. Örneğin Mahabad

⁵⁹⁸ Jawad, s. 298.

⁵⁹⁹ Erkmen, "1945- 1989 Yılları...", s. 84.

⁶⁰⁰ Bruinessen, *Ağa...*, s. 54.

⁶⁰¹ Esasında 19. yüzyılda Amerikalıların misyonerlik faaliyetleri doğrultusundaki bölgedeki temaslarının dışında ABD ve Kürtlerin ilişkilerinin esas başlangıcı 1914 yılında Wilson'un yayınladığı ilkeleriyle bağlantılandırılabilir. Wilson dünya barışını korumak amacıyla yayınladığı 14 ilkeden 12.'si Osmanlı Devleti içerisinde Türk olmayan unsurlarla ilgiliydi. Wilson'un yayınladığı ilkelerle Kürtleri de kapsayan bir şekilde self-determinasyonun gerçekleşmesini savunması Kürtler üzerinde de etkili oldu. Bunun kendileri açısından işlerlik kazanabileceğini düşünen Kürt liderler self-determinasyona dayanarak bağımsızlık elde edebileceklerini düşündüler. Erkmen, "1945- 1989 Yılları...", s. 72. Wilson'un ileri sürdüğü ilkelerin Ortadoğulu halklara yansımaları saptamak amacıyla bir üniversite rektörü ve bir işadamından oluşan King-Crane Komisyonu, Kürtlerle görüştü; ancak bu görüşmeden bir sonuç çıkmadı. Oran, "ABD'nin...", s. 13

⁶⁰² Amerikan'ın genel olarak Ortadoğu'ya ilgisini belirleyen faktörler için bkz. Arı, *Irak...*, ss. 203-238.

⁶⁰³ İlhan Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler (1980-1990)", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt II, İstanbul, 3. Baskı, İletişim Yayınları, 2002, s. 37.

Cumhuriyeti sona erdikten sonra İngilizler aracılığıyla Irak'a dönme çabasında olan Molla Mustafa, ABD'nin İran Büyükelçisi George Allen'le Tahran'da yaptığı görüşme de destek elde etme yönünde girişimi de sonuçsuz kaldı.⁶⁰⁴ "Rus Ajanı" olduğu spekülasyonlarının olduğu bir dönemde Molla Mustafa'nın ABD'ye iltica etmek için bu görüşmeyi gerçekleştirmesi "Amerikan Ajanı" söylemlerine neden oldu.⁶⁰⁵ Ancak ABD, İran büyükelçisi aracılığıyla Molla Mustafa'nın bu talebine olumlu yanıt vermedi.

ABD, Iraklı Kürtlerle yukarıda bahsedilen temaslarına rağmen 1970'li yılların ilk yarısına kadar Kürtlerden gelen taleplere kulağını tıkayarak ciddi bir şekilde Kürtleri destekleme politikası yürütmedi. ABD'nin Iraklı Kürtlerle Kennedy zamanındaki temaslarında buna karşılık vererek silah yardımını kanıtlar somut bir veri şimdiye değin kaydedilmedi.⁶⁰⁶ Ayrıca 1960'lı yıllarda Iraklı Kürtlerin çıkardıkları isyanlara ABD herhangi bir yardımda bulunmadı. ABD'nin 1970'li yıllar öncesinde Kürtlere destek vermeme tercihi Mcdowall'a göre, Iraklı Kürtlere verilecek desteğin ABD'nin müttefik olarak gördüğü İran ve Türkiye içerisindeki Kürt topluluklar üzerinde bir etki bırakabileceği düşüncesidir.⁶⁰⁷ Kutschera da bu müttefik ilişkisinin yanında Molla Mustafa'nın Sovyetlerle olan yakın ilişkilerinin varlığının da ABD'nin Kürtleri desteklemekten alıkoyduğunu belirtir.⁶⁰⁸ ABD'den Iraklı Kürtlere yönelik ciddi boyutta Amerikan yardımlarının gelmesi Richard Nixon döneminde gerçekleşecek Kürtlere Amerikan finansal ve askeri yardımları Ağustos 1972'den itibaren başlayacaktır.⁶⁰⁹

ABD'nin Kürtlere yönelik ciddi yardımlar başlamadan önce ABD, Ağustos 1969'da iki Amerikan yetkili General Anthony Devery ve John Perkins'i Kürtlere danışman olarak hizmet üzere göndererek Irak Kürtlerine ilk yardımı gizli bir biçimde yaptı.⁶¹⁰ 10 Ağustos 1969 tarihli Lübnan'da yayın yapan Al Ahad adlı bir Beyrut gazetesinde yer alan habere göre Molla Mustafa, Ağustos 1969'da CENTO'ya bağlı John Parkins ve dört Amerikalı ile birlikte gizli bir anlaşma için kendi karargâhında masaya oturmuş ve anlaşmadan dolayı 14 milyon dolar almıştı.⁶¹¹ Anlaşma maddelerinde yer alan ayrıntılar ABD'nin Kürtlere yapacağı

⁶⁰⁴ Göktaş, ss. 53–54.

⁶⁰⁵ Turgut, s. 144.

⁶⁰⁶ Oran, *Kalkık...*, s. 36, Oran, "ABD'nin...", s. 14.

⁶⁰⁷ Mcdowall, *Modern...*, s. 442.

⁶⁰⁸ Kutschera, s. 232.

⁶⁰⁹ Meho and Nehune, s. 22.

⁶¹⁰ Ghareeb, s. 138.

⁶¹¹ Attar, ss. 157–158, Ghareeb, s. 138.

desteğin ana çerçevesini çizmekteydi. ⁶¹² Bu gelişmenin ardından 1972’de Washington’a giden bir Kürt heyeti, 30 Haziran 1972’de CIA başkanı da dahil olmak üzere bazı üst düzey yetkililerle görüştü. ⁶¹³

2. ABD-İran-İsrail Desteği ve 1974–1975 Ayaklanması

ABD’nin Iraklı Kürtlere yönelik politikalarındaki esas değişim 1968’de Irak’ta iktidara gelen Baas Partisi’nin Sovyetlerle geliştirdiği ilişkilerle birlikte yaşandı. Irak’ın Doğu Bloku eksenine kayacağından ve Sovyetlerin bölgede artan etkisinden endişe duyan ABD, 1972’deki Sovyet-Irak Dostluk anlaşması ve Bağdat yönetiminin petrolü millileştirme kararı alması sonrası çıkarlarıyla uyumlu bir diğer ülke İran’la birlikte Iraklı Kürtlere Bağdat yönetimine karşı yardım etme kararı alacaktır.

Öte yandan, 1974-1975’te İsrail, MOSSAD’ın İran istihbarat örgütü SAVAK’la kurduğu teması artırması ve Molla Mustafa’nın istihbarat örgütü Parazten’i güçlendirmesi yönünde bir emirle ABD ve İran’ın Iraklı Kürtleri güçlendirme çabalarına katkı sunmayı hedefliyordu. ⁶¹⁴ Bununla birlikte 1979’daki MOSSAD’la ilgili bir CIA raporu İsrail-İran ilişkilerini ve İsrail’in Kürtlere yönelik faaliyetlerini teyit ediyordu. Rapora göre İsrail’in İran ile ilişkilerindeki ana hedefi İran hükümeti içindeki İsrail taraftarı ve Arap karşıtı politikaları desteklemektir. Bu bağlamda İsrail 1950’lerin sonundan itibaren SAVAK’ın operasyonlarına katılarak yardımda bulunduğu ve Irak içerisindeki Kürtleri desteklediği belirtiliyordu. ⁶¹⁵

1972- 1975 arası süreçte Iraklı Kürtlerin ABD ve İran tarafından desteklendiği konusunda somut veriler 1976 yılında ortaya çıktı. 19 Ocak 1976 yılında 1965–1975 yıllarını kapsayan süreçte ABD yönetiminin CIA aracılığıyla yaptığı istihbarat faaliyetlerinin mercek

⁶¹² Anlaşma maddeleri şunlardan oluşmaktaydı: “—ABD’nin emri altındaki Molla Mustafa Barzani liderliğindeki isyanın hedefi, Irak Baas rejimini devirmek olmalıdır. İsyanın zafer kazanmasından ve Baas yönetiminin devrilmesinden sonra devrimin sürmesi ya da durdurulması, ABD talimatına göre belirlenecektir.

—Hiçbir Kürt hareketi, Sovyetler Birliği ve Iraklı komünistlerle ne şimdi ne de gelecekte herhangi bir temas ve ilişki kurmayacaktır. Kürt hareketi, komünistlerin doğrudan düşmanı olmalı ve bu anlaşma doğrultusunda hür dünyayı desteklemelidir.

—Bu anlaşma çerçevesinde Kürt hareketi geliştikçe, ABD yardımları da artacaktır. ABD Hükümeti, askerî ve malî yardımları arttırma konusunda serbesttir. Hareket, ABD yardımlarını nerelerde kullandığını belirlemeli ve ABD makamlarının teyidi için masraf dökümünü yıllık olarak ABD’ye göndermelidir.

—ABD yönetimi, isyanın lideri olarak Molla Mustafa’yı tanımakta ve anlaşmanın uygulanması konusunda onun itirazlarını dikkate almaktadır. Molla Mustafa, Irak Hükümeti’nden özerklik alırken, ABD’nin bölgedeki durumla ilgili ihtiyaçlarına uygun davranmalıdır.” Attar, s. 158. Ayrıca bkz. Ghareeb, ss. 138–139.

⁶¹³ Görüşme hakkında daha geniş bilgi için bkz. Erkmen, “1945- 1989 Yılları..., ss. 85–86.

⁶¹⁴ Attar, s. 161.

⁶¹⁵ Minasian, s. 23.

altına alınmasıyla oluşan ve bölümler halinde Village Voice'de yayınlanan Pike Raporu, ABD'nin Kürtlere destek verdiğini kesin olarak ortaya çıkarıyordu.⁶¹⁶ Rapor gösteriyordu ki Nixon, Moskova'daki zirve toplantısını takip eden süreçte, 30 Mayıs 1972'de Şah'la Tahran'da bir araya gelmişti.⁶¹⁷ Görüşmede hali hazırda Molla Mustafa'yı destekleyen İran Şahı, Nixon ve Kissinger'a bu projesine yardım etmesini öneriyordu.⁶¹⁸ Raporda Şah'ın bu önerisinin Nixon ve Kissinger tarafından uygun bulunduğu gözleniyordu.

Diğer yandan, Pike Raporu, ABD ve İran'ın asıl niyetlerini de ortaya çıkarıyordu. Bu açıdan ne Nixon, ne Kissinger ne de Şah amaçları bakımından Kürtlerin hedeflerini ulaşmasını istemiyordu.⁶¹⁹ Açık bir şekilde ABD ve İran, Irak'ta çözümsüzlüğün devam etmesini istemekte ve Kürtlere yarı özerk bir statüden fazlasını uygun görmemekteydi.⁶²⁰ Başka bir ifadeyle ABD, Iraklı Kürtleri cesaretlendirirken onların kazanmasını istediğinden değil Bağdat'ın gücünün altını oymak içindi.⁶²¹ Dolayısıyla ABD'nin İran'la ortak amacı Irak'ın zayıflatılması ve istikrarsızlaştırılmasıydı.

Pike raporunda ortaya koyulan en çarpıcı unsurlardan biri de Amerikan Hükümeti'nin Ağustos 1972'den Mart 1974'e kadar CIA aracılığıyla Molla Mustafa Barzani'ye 16 milyon dolar aktardığıydı.⁶²² ABD'nin, Kürtlere gizlice yaptığı 16 milyon dolarlık yardımı Pike Raporu'nda şu sözlerle deşifre ediliyordu: "*16 milyon içeren programın, Dr. Henry Kissinger'ın yabancı devlet lideriyle (İran şahı) yaptığı özel görüşmeden sonra başkan (Richard Nixon) tarafından onaylandığı görülüyor...*"⁶²³

Böylece Nixon yönetimi 1972 yılında ABD'nin para, gıda sağlık malzemeleri vs. gibi birçok somut yardımı Kürtlere ulaştırdı. ABD, bu yardımlarını Senato kararı doğrultusunda resmi olarak doğrudan değil de CIA'nın yürüttüğü örtülü operasyonlar ve İran ve İsrail'i

⁶¹⁶ Entessar, s. 120, Yavuz, ss. 55–57.

⁶¹⁷ Vanly, s. 169.

⁶¹⁸ Gunter, *The Kurds...*, s. 26.

⁶¹⁹ Hanna Yousif Freij, "Alliance Patterns of a Secessionist Movement: The Kurdish Nationalist Movement in Iraq", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol. 18, No.1, 1998, s. 25, Abdulghani, s. 144.

⁶²⁰ McDowall, *Modern...*, s. 442.

⁶²¹ Neff, s. 26.

⁶²² Chaliand, *The Kurdish...*, s. 61.

⁶²³ Yavuz, s. 56. Pike raporunda ortaya çıkan başka bir unsur ise Molla Mustafa'nın Amerikan yardımlarından dolayı minnettarlığını göstermek üzere Kissinger'a gönderdiği halı hediyesi konusundaydı. Molla Mustafa'nın gönderdiği hediyeler ABD'nin Kürtlere destek olduğunu göstermemek ve Türkiye'nin tepkisini çekmemek amacıyla gizli tutuluyordu. Yavuz, ss. 58–59.

devreye sokarak yapıyordu.⁶²⁴ 3 Kasım 1975 tarihli Harold Tribune Gazetesi, doğrudan Nixon'un emriyle Henry Kissinger aracılığıyla CIA'nın Kürtlere milyonca dolarlık silah ve mühimmat yardımı yaptığının üst düzey bir yetkili ve CIA sözcüsünün ağzından şöyle yazıyordu:⁶²⁵

"... Çin ve Sovyet markalı silahlar, 1972 yılının mayıs ayında Nickson'un emriyle isyancı Kürtlere gönderildi. "Silahlar, Dışişleri Bakanlığı'na rağmen teslim edildi. Ayrıca, silahların gönderilmesi, böyle bir faaliyeti onaylamaya yetkili tek kurum olan Ulusal Güvenlik Konseyi'nin teyidine bile sunulmadı. Belirtildiğine göre bu emir Nickson tarafından verildi ve onun ulusal güvenlik danışmanı Henry Kissinger aracılığıyla CIA'ya iletildi."

Bunlara karşılık Molla Mustafa, Şah'ın kendisini desteklemesi konusunda temkinliydi ve bu desteğin güvensiz olabileceği yönünde bir düşünceye sahip olduğu CIA belgelerinde görülebiliyordu.⁶²⁶ Ancak Molla Mustafa İran'a olan güvensizliğin aksine ABD'ye oldukça güveniyordu. Nitekim Molla Mustafa'nın, ABD'ye duyduğu bu güven 1973'te Washington Post'a verdiği demeçte, "Eğer ABD bu kurtlara karşı bizi desteklerse, biz onun politikaları doğrultusunda hareket etmeye hazırız. Eğer bize yeterli yardım yapılırsa, biz petrol bölgelerini alır, bundan yararlanmayı ABD'li şirketlere bırakabiliriz." sözleriyle kendini gösteriyordu.⁶²⁷ Üstelik Irak'ta görev yapan bir CIA yetkilisinin 16 Ocak 1975 tarihinde CIA Başkanı William Colby'e gönderdiği gizli mesajda, Molla Mustafa'nın "Şayet davamızda başarıya ulaşırsak, ABD'nin 51. eyaleti olmaya hazırım" dediği bilgisi yer alıyordu.⁶²⁸

3. Cezayir Protokolü ve Desteğin Kesilmesiyle Gelen Yenilgi

1973 Arap-İsrail savaşı sonrasında, 1970 yılında yapılan özerklik anlaşmasının öngördüğü 4 yıllık sürenin sonlarına doğru KDP ve Bağdat yönetimi arasında geçen müzakerelerde Bağdat, tek taraflı olarak bazı hükümlerinin değiştirilerek uygulanması önerisinde bulundu. 33 Sayılı Özerklik Yasası olarak sunulan bu tasarıda 1957 nüfus sayımına göre belirlenen Kürtlerin yoğun oldukları bölgelerde özerkliğin sağlanması ve özerk bölgenin

⁶²⁴ Erkmen, "1945- 1989 Yılları...", ss. 80-81.

⁶²⁵ Attar, ss. 159-160.

⁶²⁶ Yavuz, s. 57.

⁶²⁷ Attar, ss. 160-161. Ayrıca bkz. McDowall, *Modern...*, s. 445.

⁶²⁸ Oran, "ABD'nin...", s. 14, Yavuz, s. 58.

başkentinin Erbil olması öngörülüyordu.⁶²⁹ Ancak Kürtler açısından hayati öneme sahip merkezler Kerkük, Hanekin ve Sencar bu özerk bölgenin dışında bırakılıyordu.⁶³⁰ Bağdat yönetimi sunduğu bu önerinin kabul edilmesi için ultimatoma niteliğinde iki haftalık bir süreç belirledi. Bağdat Hükümeti'nin teklifi Kerkük'ü dışarıda bırakması nedeniyle Kürtleri tatmin etmekten oldukça uzak olduğundan tasarıya karşı Amerikan vaatlerine güvenen Molla Mustafa hedeflerini büyüttü ve taviz vermez bir görüntü sergiledi.⁶³¹ Kürt radyosundan yapılan anonslarda Kürt halkının ulusal hakları tamamen garanti altına alınana kadar mücadelenin kesilmeyeceği bildiriliyordu.⁶³² Molla Mustafa, Bağdat'ın tasarımın uygulanması için kurduğu konseyi tanımayarak tasarıyı kabul ettirme baskısına karşı destek alacağına olan inancından dolayı silahlı mücadeleye başladı. İran'dan modern silahları alan Molla Mustafa yönetimi; Sovyet silahlarına sahip Irak'la yeniden çatışmaya tutuştu. Aldığı destekle ilk etapta başarı kazanmasına rağmen yaşanan şiddetli çatışmalar Cezayir'de İran ve Irak'ın aralarında yürüttüğü müzakereler sonrasında yaptıkları anlaşmayla Kürtlerin aleyhine döndü.

Çatışmalar devam ederken 6 Mart 1975'teki Cezayir'deki OPEC konferansında bir araya gelen Irak ve İran yönetimleri, Cezayir devlet başkanının da arabuluculuğuyla aralarındaki sınır sorunu olan Şatt-ül Arap suyu meselesini resmi bir protokolle çözdüler.⁶³³ Cezayir Protokolü olarak adlandırılan bu anlaşmada Irak'tan öte İran'ın lehine bir düzenlemeydi. Çünkü İran, Kürtlere verdiği desteği çekmesine karşılık Şatt-ül Arap ve bazı sınır boylarının kontrolü üzerinde avantajlar elde ediyordu.⁶³⁴ Böylece o dönemde Irak Başbakan yardımcısı olan Saddam, Kürtlere yönelik desteğin kesilmesine karşılığında büyük tavizler vermek zorunda kalmıştı. Anlaşma, İran'ın Kürtlere yönelik desteğini çekmesini, tarafların birbirlerinin içişlerine karışmamasıyla İran ve Irak sınırının Şatt-ül Arap boyunca thalweg (orta hat) esasına göre ortak kullanım şeklinde düzenlenmesini kapsamaktaydı.⁶³⁵ Dolayısıyla anlaşmanın içeriği de İran'ın ileri sürdüğü savlara uygun olarak gerçekleşmişti. Bu avantajları elde eden İran anlaşma sonrası çok geçmeden Kürtlere desteğini sona

⁶²⁹ 11 Mart 1974 tarih ve 33 sayılı yasanın metni için bkz. Oran, *Kalkık...*, ss. 302–309, Bilgin, ss. 291–295.

⁶³⁰ Attar, s. 161.

⁶³¹ Bruinessen, *Ağa...*, s. 54.

⁶³² Vanly, s. 165.

⁶³³ Önceleri Tahran yönetimi, Irak'ın Şatt-ül Arap suyunun ortak kullanımını kabul etmesi durumunda Kürtlere olan desteğini çekeceğini bildirmişti. Attar, s. 161, McDowall, *Modern...*, s. 445. Aslında İran ve Irak arasındaki müzakereler 1974'te İstanbul'da Ürdün ve Cezayir'in girişimleri ve ABD'nin bilgisi dâhilinde başlamıştı. Attar, s. 163, Yavuz, İran ve Irak arasında Cezayir'in yanında Mısır'ın da arabuluculuk yaptığını belirtir. Yavuz, s. 63.

⁶³⁴ Bruinessen, *Ağa...*, s. 55.

⁶³⁵ McDowall, *Modern...*, s. 452.

erdirdi.⁶³⁶ Anlaşmanın imzalanmasıyla İran tehlikesini arkasında bırakan Saddam ise, sahip olduğu Sovyet silahlarıyla vakit kaybetmeden harekete geçerek Kürtlerin üzerine yürüdü.

Cezayir Protokolü sonrası Kürtleri sübvansede eden güçlerin desteklerini çekmesiyle Saddam'la karşı karşıya kalan Molla Mustafa, ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'a zor durumda olduklarını ve yardım talebini bildiren bir mektup iletti. Başlangıçta bu mektubu önemsemeyen Kissinger, bir süre beklettiği cevabında Kürtlerin yürüttüğü mücadeleye hayranlık duyduğunu ancak gizliğin önemli olması nedeniyle Molla Mustafa ile görüşmenin olamayacağını yumuşak bir üslupla belirtti.⁶³⁷ Zaten Molla Mustafa, daha önce Washington'a gönderdiği mesajların hiçbirine yanıt alamamıştı. Pike Raporu hazırlanırken ABD'nin bu dönemde neden sessiz kaldığına üst düzey bir Amerikan yetkili, -büyük ihtimale Kissinger-: "*Gizli faaliyetler misyonerlikle karıştırılmamalıdır*" cevabını vermişti.⁶³⁸

Böylece Amerikan desteğinden de yoksun kalan Kürtler Irak ordusuyla baş başa kaldı. Çok şiddetli bir biçimde yaşanan çarpışmalar ve Irak ordusunun uyguladığı baskı bölgedekileri İran ve Türkiye sınırlarına akın ettiriyordu.⁶³⁹ Gelişmeler üzerine 1975 Mayıs'ında özerklik için verdiği mücadelenin bittiğini bildiren Molla Mustafa, önce İran'a oradan da hastalığını tedavi ettirme gerekçesiyle ABD'ye geçti ve 1979'da burada yaşamını yitirdi.⁶⁴⁰

Bu arada 1975'te Celal Talabani ve beraberindekiler, sosyalist kökenli gruplar ve Marksist-Leninist grupların (Komala) birleşimiyle Kürtler için özerklik sağlanması amacı güden Kürdistan Yurtseverler Birliği'ni (KYB) Şam'da kuruyorlardı.⁶⁴¹ Bu sırada Celal Talabani Suriye ile olan ilişkilerini oldukça geliştirmişti. Molla Mustafa'nın ABD'ye sığınmasından sonra KDP'yi Molla Mustafa'nın oğullarından Mesut ve İdris Barzani yönetiyordu.

⁶³⁶ Bilgin, ss. 284–285.

⁶³⁷ Molla Mustafa'nın Kissinger'a yazdığı mektup ve Kissinger'ın mektuba cevabı için bkz. David A. Korn, "The Last Years of Mustafa Barzani", *Middle East Quarterly*, Vol. 1, No. 2, (June 1994), <http://www.meforum.org/220/the-last-years-of-mustafa-barzani>, Erişim Tarihi: 12.10.2009, Yavuz, ss. 68–69.

⁶³⁸ Village Voice, 16 Şubat 1976, s. 85'ten aktaran Freij, s. 26, Yavuz, s. 69.

⁶³⁹ Birçok akademisyen ve yazar, 1975'te Irak'ta Kürtlerin aldığı yenilginin o zamana değin alınan yenilgilerden en ağırı olduğu yönünde birleşirler.

⁶⁴⁰ Oran, *Kalkık...*, s. 33.

⁶⁴¹ Mcdowall, *Modern...*, s. 457.

1975 yılında Iraklı Kürtleri yenilgiye uğrattıktan sonra Bağdat yönetimi, onları göç ettirerek bazı bölgelerde nüfus dengesini Arapların lehine düzenlemek amacıyla bölgeyi Araplaştırma faaliyetlerine başladı.⁶⁴² Kuzey bölgelere Arapları yerleştiren Bağdat yönetimi bölgedeki Kürtleri de Irak'ın güneyi başta olmak üzere Irak'ın çeşitli bölgelerine gönderdiler. 1976 yılında Kürtlerin Güney Irak'a göç ettirilmelerine tepki olarak yeniden ayaklanan Kürtler, 1979'dan itibaren gerilla savaşına başlayacaklardır.⁶⁴³

F. 1980–88 Savaş Yılları ve Dış Destek

1975'ten sonra 1980'e kadar aldığı ağır darbe ve Bağdat'ın uyguladığı yaptırımlar nedeniyle etkinlik gösteremeyen Irak Kürt hareketi, 1980 yılında İran-Irak Savaşı'nın başlaması üzerine yeni bir fırsat elde etti. Bu arada 1980'e kadar Iraklı Kürtlere destek verdiğini aleni bir şekilde ifade etmeyen İsrail, 1965 ve 1975 arasında Kürt gerillaları para silah ve eğitim sağladığı dönemin İsrail Başbakanı Menahem Begin tarafından 29 Eylül 1980 tarihinde açıklandı.⁶⁴⁴

1979'da İran'da İslam Devrimi yaşanırken; Saddam Hüseyin de Baas içerisindeki muhalif unsurları devre dışı bırakarak iktidarı ele geçirdi. İran İslam Devrimi, Orta Doğu da yeni bir atmosferin oluşmasına yol açarak İran'ın ABD başta olmak üzere Batılılar ve Arap dünyasıyla arasını açtı. Diğer taraftan, İran'da Humeyni rejiminin Şii karakteri, Şii unsurların yoğun olarak yaşadığı Irak açısından önemli bir tehdit unsuru olarak görülüyordu.⁶⁴⁵ Dolayısıyla İran'da Humeyni'nin iktidarı iki ülkenin 1950'lerin sonlarından beri yaşadıkları sınır anlaşmazlıkları, bölgede üstünlük mücadeleleri gibi nedenlerle zaten sıkıntılı olan İran-Irak ilişkilerini iyice gerdi. Ayrıca İran'ın petrol bakımından zengin Huzuistan eyaletinde yaşayan Arapları kışkırtarak İran petrollerini kontrol etmeyi, kazanacağı zaferle Arap dünyasında liderliği üstlenmeyi hedefleyen ve 1975'te Cezayir Protokolü ile verdiği tavizlerden memnun olmayan Saddam, tek taraflı olarak anlaşmayı feshederek İran üzerine saldırması üzerine Eylül 1980'de İran-Irak Savaşı da başlamış oldu.

⁶⁴² Mcdowall'ın aktarımıyla bu bağlamda 600.000 civarında kişi “*mujuma'at*” denilen kamplara yerleştiriliyor, rejime karşı olmayan aileler veya Molla Mustafa'yı desteklemiş ya da bir kısmı mülteci olanlar ise Güney Irak'taki bazı yerleşim yerlerine gönderiliyordu. Bununla birlikte Bağdat yönetimi, bölgede Kürtlere yönelik siyasi, kültürel ve ekonomik yaptırımlar uyguluyordu. 1975 sonrası Bağdat'ın bölgede denetim çabaları ve Kürtlere yönelik siyasi baskıları hakkında daha geniş bilgi için bkz. Mcdowall, *Modern...*, ss. 453–455.

⁶⁴³ Oran, *Kalkık...*, s. 33.

⁶⁴⁴ Abdulghani, s. 145. Destek veren aktörlerin uluslararası alanda gayri meşru duruma düşmemek amacıyla desteklerini ulaştırmak için izledikleri yöntemlerin gizli olduğu birinci bölümde yer verilenler arasındaydı. Dolayısıyla Begin'in bu açıklaması alışılmışın dışındaydı.

⁶⁴⁵ Irak nüfusunun yaklaşık %60'ı Şii'dir. Bu dönemde yönetimde ise Sünni bir iktidar (Baas) mevcuttu.

Daha önce bahsedildiği gibi destek veren unsurların destek verme nedenlerinden biri de düşman ve rakiplerin güçlenmesini önlemek ve onları zayıflatmaktır. 1970'lerin başından itibaren İran, ABD'yi arkasına alarak bölgede etkinlik kurmak için rakibi Irak'ı yıpratmak ve kendisi için tehdit olmaktan çıkarmak istiyordu. Diğer taraftan, verdiği destekle İran, Irak'la savaşı esnasında Bağdat yönetimini Kürtlerle meşgul ederek ekonomik ve askeri olarak güçsüz duruma düşmelerini sağlıyordu. İran'ın bu dönemde Kürtlere yönelik desteğinin arkasında da kuşkusuz bu niyetler yer alıyordu. Buna karşılık Bağdat yönetiminin de İran'ın Kürtlere yönelik desteği kesmek için alternatif bir çabası vardı. İran, silah ve sığınma yeri açmakla Iraklı Kürtleri aktif bir biçimde desteklerken Bağdat da İran içerisindeki Arap ve Kürt azınlıklarıyla birlikte Belucileri aynı şekilde destekliyordu.⁶⁴⁶

İran'ın Kürtlere yönelik desteğini etkileyen faktörlerden biri de kendi bünyesinde de Kürtlerin bulunmasıydı. Şah yönetimi zamanında İran, Iraklı Kürtleri desteklerken kendi Kürtlerinin de kontrol etmeye çalışıyordu.⁶⁴⁷ Bu açıdan İran'da 1979 İslam Devrimi'yle başa geçmiş olan Hümeyni yönetimi de Iraklı Kürtleri İran içerisinde yaşayan Kürtleri dizginlemek için kullanmaya çalıştı.⁶⁴⁸ Aslında ters açıdan bakıldığında sayı itibariyle Irak'takinden daha fazla Kürt unsur barındıran ve Irak'taki kadar eski siyasal geçmişe sahip İran Kürt hareketinin varlığı göz önüne alındığında böyle bir politika İran açısından oldukça tehlikeliydi.⁶⁴⁹ Çünkü İran'ın desteğiyle Iraklı Kürtlerin gerçekleşecek olası bir bağımsızlık durumunun kendi Kürtlerine de etkilemesi ihtimali vardı. Bu nedenle İran'ın Iraklı Kürtlere desteği bir anomaliydi. Buna rağmen İran'ın bu aykırı davranışının gerekçelerinden birisinin Iraklı Kürtlere verdiği destekle stratejik kazançlar elde etme düşüncesi olması muhtemeldir. Zaten İran Şahı, Iraklı Kürtlere hiçbir zaman bağımsızlığı sağlayacak boyutta bir destek vermedi.⁶⁵⁰ Dolayısıyla İran yönetiminin Kürtlere verdiği desteğin dozunu iyi ayarlaması bu durumun kendisi açısından bir sıkıntıya yol açmasını da engelledi.

Savaş öncesinde 1979'da İran İslam Devrimi sonrası ilk etapta devrime destek veren Celal Talabani, daha sonra devrim karşıtları tarafından KYB'ye yapılan yardımlar için şükranlarını bildirerek devrim karşıtlarını destekleyeceğini belirtiyordu.⁶⁵¹ KYB ve İran

⁶⁴⁶ Michael Dunne, "The United States, the United Nations and Iraq: Multilateralism of a Kind", *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 79, No. 2 (March 2003), s. 260, 9 nolu dipnot.

⁶⁴⁷ Erkmen, "1945- 1989 Yılları...", s. 83.

⁶⁴⁸ Yavuz, s. 95.

⁶⁴⁹ Erkmen, "1945- 1989 Yılları...", s. 83.

⁶⁵⁰ Freij, s. 24.

⁶⁵¹ Attar, ss. 182-183.

arasındaki ilişkiler bu nedenle iyi değildi. KDP, İran'la işbirliği içerisindeyken Talabani de Bağdat'la ilişkilerini geliştiriyordu. Dolayısıyla İran da yardımlarını Mesut Barzani yönetimindeki KDP'ye aktarıyordu.

İran'ın Irak'la savaşı sırasında Kürtleri destekleme politikası savaşın ilk yıllarında meyvelerini verdi. Cezayir'de İran'a büyük tavizler vermiş olan Saddam, savaşa odaklandığından kaynaklarının büyük bölümünü buraya aktardı. Savaşın başlarında verilen İran desteği, Iraklı Kürtlerin 1975'te ayrıldığı bölgelerine geri dönüşünü ve tekrar kuzeyde denetimi kurmasını sağlıyordu.⁶⁵²

İran'ın KDP'ye desteği devam ederken 1983'te KYB ile Bağdat yönetimi arasında başlayan müzakerelerde KYB ve Bağdat arasında ateşkes sağlandı. Yapılacak olan anlaşmada Kürtlerin İran'a karşı mücadelede hükümetin yanında yer almaları durumunda özerklik elde edecekleri belirtiliyordu; ancak Kerkük yine dışarıda bırakılıyordu.⁶⁵³ Bu arada savaşta İran'ın üstün konuma geçmesinden kaygılanan ABD, 1983'ten itibaren İran karşısında Irak'a destek olacağını Saddam'a bildiriyordu. Bu desteği gören Saddam, artık Talabani ile anlaşmayı eskisi kadar önemli görmüyordu.⁶⁵⁴

Bağdat'ta yürüttüğü müzakereler nedeniyle Talabani hem itibar kaybı yaşarken hem de bu süreçte Suriye ve Lübnan'ın da desteğini yitirdi.⁶⁵⁵ Ancak 8 Kasım 1986'da Tahran'da KDP ve KYB'nin işbirliği anlaşması ile aralarındaki buzların erimesiyle bu süreçten itibaren KYB de İran yardımlarından faydalanmaya başladı.⁶⁵⁶ Bu işbirliği biraz daha ileri götürülerek 1987 yılında KDP ve KYB ve bazı küçük Kürt gruplar güç birliğine giderek peşmerge güçlerini birleştirerek Kürdistan Cephesi'ni oluşturdular.⁶⁵⁷

İran İslam Devrimi sonrası uluslararası dengelerde meydana gelen değişiklik ABD ve Irak ilişkilerini yumuşattı. Carter Doktrini'yle bölgede dengenin bozulmasına karşı müdahale

⁶⁵² Kurubaş, "İrak'ta Kürt Ayrılıkçılığı...", ss. 133–134.

⁶⁵³ KYB, özerk bölgenin kurulması için taleplerini Saddam'a iletmmişti. Bu talepler için bkz. Mcdowall, *Modern...*, s. 466.

⁶⁵⁴ Attar, s. 188, Mcdowall, *Modern...*, s. 467.

⁶⁵⁵ Mcdowall, *Modern...*, s. 468.

⁶⁵⁶ Oran, *Kalkık...*, s. 33.

⁶⁵⁷ Bu oluşuma KDP, KYB'nin yanı sıra Kürdistan Sosyalist Partisi, Kürdistan Halk Demokratik Partisi, Kürt Sosyalist Partisi, Irak Komünist Partisi (Kürdistan Kolu) katılıyordu. Attar, s. 191, Koray Düzgören, "Türkiye Kürtleri ve Kuzey Irak", *Avrasya Dosyası*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Cilt 3, Sayı 1, (İlkbahar 1996), ss. 294-295, Mcdowall, *Kürtler...*, s. 93.

edeceğini bildiren ABD, İran-İrak Savaşı sırasında İran'ın galip gelmesini engellemek için Irak'a yardıma başlaması ve Bağdat'la ilişkilerini iyileştirmesiyle ABD, bu dönemde Kürtlerle temastan kaçındı.⁶⁵⁸

Bu gelişmeler olurken İran ve Irak arasındaki savaş tüm hızıyla devam ediyordu. Batıdan aldığı destekle 1988'de üstün konuma geçen Irak, İran'ı, ateşkese zorladı. Sonuçta İran ve Irak arasında sekiz yıl boyunca devam eden savaş zaman zaman şiddetlense de her iki tarafın da birbirine galip gelemediği bir seyirde devam etti.

Savaşın ardından Kürtlerin İran'la olan işbirliği savaş sırasında Irak ordusunu zor durumda bıraktığından Saddam, Kürtlere yönelik kapsamlı yaptırımlar uygulama düşüncesi içerisindeydi. Henüz savaş devam ettiği esnada 1987 Mart'ında, Saddam'ın kuzeni Ali Hasan Al Majid, geniş yetkilerle donatılarak kuzey bölgesinin valiliğine atanmış, hemen Kürtlere yönelik kitlesel infazlara başlamıştı.⁶⁵⁹ Bu bağlamda Al Majid, Enfal operasyonları adı altında kimyasal silahlar kullanarak Kürtler üzerine kapsamlı harekâtlar düzenledi.⁶⁶⁰ 15 Mart 1988'de İran kuvvetleriyle KYB'nin Irak kuvvetlerine ağır kayıplar verdirterek, Halepçe'yi ele geçirmesi ve Darbendikan barajına yönelmesi üzerine, Al Majid yönetimindeki Irak ordusu kimyasal gaz kullanarak yaklaşık 5 bin sivilin ölmesine neden olan "Halepçe Katliamı"nı gerçekleştirdi.⁶⁶¹

⁶⁵⁸ Oran, *Kalkık...*, s. 39.

⁶⁵⁹ Mcdowall, *Modern...*, ss. 470–471.

⁶⁶⁰ Kürtler üzerine düzenlenen sekiz Enfal operasyonunda yaklaşık 150 bin ve 200 bin arasında kişinin hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir. Enfal operasyonları için daha geniş bilgi için bkz. Mcdowall, *Modern...*, s.476-481. Operasyonları yöneten Kimyasal Ali lakaplı Ali Hasan Al Majid, 25 Ocak 2010'da Irak'ta aldığı idam cezasıyla yaşamını yitirecektir. "Ali Hassan al-Majid Obituary", <http://www.guardian.co.uk/world/2010/jan/25/ali-hassan-al-majid-chemical-ali-obituary>, Erişim Tarihi:25.01.2010.

⁶⁶¹ Mcdowall, *Modern...*, ss. 477–478. Irak'ta Kürtlere yönelik kimyasal saldırılarla ilgili bir karşı iddia da söz konusudur. İran-İrak Savaşı sırasında CIA'nın üst düzey siyasi analisti olarak görev yapan Stephen C.Pelletiere, 31 Ocak 2003'te New York Times'da yazdığı makalede bu dönemde Irak'ın temel hedefinin Kürtler olmadığını, sadece İran ve Irak birbirleriyle çatışırken kullandıkları gazlardan Kürt sivillerin öldüğünü belirtir. Bu ölümlerin birçoğunun İran tarafından kullanıldığı bilinen siyanür dolayısıyla gerçekleştiğini yazan Pelletiere, Saddam'ın bir diktatör olduğunu, bu açıklamayla onu savunmadığını; ama bazı olguların saptırılmamasından yana olduğunu sözlerine eklemektedir. Bu iddia için bkz. Stephen C. Pelletiere, "A War Crime or an Act of War?", <http://www.nytimes.com/2003/01/31/opinion/31PELL.html?pagewanted=all>, Erişim Tarihi:14.09.2009.

II. 1990 SONRASI KÜRT HAREKETİNE SAĞLANAN DIŞ DESTEK VE KUZEY IRAK'TA ABD İNİSİYATİFİNDEKİ GELİŞMELER

A. Körfez Savaşı Sonrası Gelişmeler ve Dış Destek

Saddam Hüseyin, İran'la yaptığı savaşın ekonomik etkilerini azaltmak amacıyla yeni bir hedef belirledi. 1988'den itibaren Kuveyt'te birtakım iddialarda bulunan Saddam, 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etti. Ocak 1991'de ABD'nin başını çektiği 29 müttefikten oluşan koalisyon güçlerinin çabaları sonucunda Çöl Fırtınası/Kalkanı (*Desert Storm*) Operasyonu adıyla başlayan Körfez Savaşı, Saddam'ın yenilgiye uğraması ve BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 686 sayılı geçici ateşkes kararıyla 2 Mart 1991'de son buldu.

Saddam'ın Kuveyt işgali de İran-Irak Savaşı'nın yarattığı ortam gibi Kürtler için yeni bir alan açıyordu. Aslında savaş başlar başlamaz Kürdistan Cephesi tarafsız kalacağını açıklamıştı.⁶⁶² Buna rağmen koalisyon güçlerinin Irak'la mücadeleleri sırasında oluşan kargaşa ortamında Kürtler 4 Mart 1991'de Rinaya'da ayaklanma başlattı.⁶⁶³ Önceki ayaklanmalardaki durumun aksine Irak yönetimiyle hareket eden Kürt gruplarının büyük bir bölümü de ayaklanmaya destek verdi.⁶⁶⁴ Kürtler dışında güneyde Şiiler de ayaklandılar. Kısa bir sürede Şiileri denetim altına alan Bağdat yönetimi, Erbil, Süleymaniye, Duhok, Zaho ve çevresindeki yerleşimleri kontrol altına alan Kürt güçleri üzerine yöneldi.⁶⁶⁵ 686 sayılı BM Güvenlik Konseyi geçici ateşkes kararı 3/a bendi “füze saldırıları ve savaş uçaklarını” yasaklarken bu kapsamda yer almayan helikopterlerle 28 Mart 1991'de Kürtlerin yaşadığı bölgeleri bombaladı.⁶⁶⁶ Irak yönetiminin kuzeydeki isyancılar üzerine yaptığı bu yoğun baskı sonrası Kuzey Irak'ta yaşayan yaklaşık bir milyon beş yüz bin insan Türkiye ve İran sınırlarına doğru kaçmaya başladı.

Kürtler, Saddam'a karşı mücadele etmek için ABD'den yeniden destek bekledi. Ancak, ABD Başkanı George Bush, Irak'ın siyasi ve toprak bütünlüğü bozulursa bütün bölgenin istikrarsızlaşacağını düşündüğünden Kürtlerin çıkardığı ayaklanmaya destek verme

⁶⁶² Medowall, *Modern...*, s. 490.

⁶⁶³ Ayaklanmanın ayrıntıları için bkz. Faysal Dağlı, *Birakuji: Kürtlerin İç Savaşı*, İstanbul, Belge Yayınları, 1994, ss. 55–56.

⁶⁶⁴ Attar, s. 202, Medowall, *Modern...*, s. 493, Oran, *Kalkık...*, s. 51.

⁶⁶⁵ Dağlı, ss. 56–57, Koshy, s. 2760,

⁶⁶⁶ Oran, *Kalkık...*, ss. 51–52, 686 sayılı ateşkes kararının tam metni için bkz. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/22/IMG/NR059622.pdf?OpenElement>, Erişim Tarihi: 12.11.2009.

niyetinde değildi.⁶⁶⁷ Böylece ABD, Kürtler ayaklanması karşısında bu Irak'ın bir iç sorunudur biz karışamayız diyerek Kürtlerin isteğini geri çevirdi.⁶⁶⁸

ABD'nin tutumuna karşılık İsrail farklı bir açıdan yaklaşıyordu. 1967 ve 1973 yıllarında Molla Mustafa'nın yaptığı İsrail ziyaretleri ilişkilerin sınırlı da olsa devam ettiğinin göstergesiydi ve Körfez Savaşı sırasında Irak Scud'larının İsrail'i vurması üzerine İsrail'in Iraklı Kürtlerle olan işbirliği yeniden canlandı.⁶⁶⁹ Ortaya çıkan Kürt mülteci akını sonrası dünyadaki Yahudi örgütleri Irak'ın baskıyı ve zulmü durdurması ve Iraklı Kürtlere yardım yapılması için güçlü propaganda ve lobi kampanyaları başlattı.⁶⁷⁰ Mülteci akını sonrası duyarlılık gösteren İsrail Dışişleri Bakanı David Levy, ABD'nin Kürtlere destek vermemesini eleştiriyor; gıda yardımından ziyade silah yardımı yapması çağrısında bulunuyordu.⁶⁷¹

Aslında Kürtleri ayaklandırmaya teşvik eden bizzat ABD'deydi. ABD, Irak halkını radyoları aracılığıyla Saddam'a karşı kışkırtmış, George Bush, konuşmasında barışın tesisi için halkı ve Irak ordusunu da Saddam'a karşı ayaklanmaya çağırmişti.⁶⁷² Bush'un mesajı dünyadaki birçok televizyondan ve Suudi Arabistan'dan yayın yapan Özgür Irak'ın Sesi Radyosu tarafından nakledilmişti.⁶⁷³

Bush'un çağrısına uyan Kürtler, bu ortamda ayaklanmada başarı sağlayamayarak buldukları yerleri terk etmek zorunda kaldılar.⁶⁷⁴ Nisan 1991'e gelindiğinde çoğunu Kürtlerin oluşturduğu grup Türkiye ve İran sınırlarına dayandı. Sığınmacılar ilk etapta İran tarafından kabul görürken Türkiye tarafından kabul edilmedi.⁶⁷⁵ Daha önce değinildiği gibi uluslararası baskının artması üzerine Türkiye de sınırı açmak zorunda kaldı. Bu arada BM tarafından 3 Nisan 1991'de alınan ve Irak'la nihai ateşkes koşullarını belirleyen 687 sayılı karar⁶⁷⁶ Türkiye'nin mülteci yükünü azaltmadığından Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal

⁶⁶⁷ Demir, s. 195.

⁶⁶⁸ Oran, *Kalkık...*, s. 52.

⁶⁶⁹ Erdal Güven, "İsrail, 50 Yıldır Kuzey Irak'ta", <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=120322>, Erişim Tarihi: 21.06.2009.

⁶⁷⁰ A. Baron, "US and Israeli Jews Express Support for Kurdish Refugees", *Washington Report of Middle East Affairs*, (May-June 1991), s. 64'ten aktaran Minasian, s. 25.

⁶⁷¹ Açıklamada Levy, yapılan gıda yardımların buradaki Kürtlerin aç karnına değil tok karnına ölmesine yarayacağını belirtiyordu. Özdağ, *Türkiye...*, s. 190.

⁶⁷² Attar, s. 203, McDowall, *Modern...*, s. 495, Oran, *Kalkık...*, s. 51.

⁶⁷³ Entessar, s. 146.

⁶⁷⁴ 1991'deki Kürt ayaklanmasının başarısızlığının nedenleri için bkz. Freij, s. 27.

⁶⁷⁵ Oran, *Kalkık...*, s. 53.

⁶⁷⁶ 687 sayılı karar için bkz. Arı, *Irak...*, ss. 525-535.

Washington'la yoğun bir telefon diplomasisi yürüterek mültecilerle ilgili sorunun giderilmesi için girişimlerini artırdı.

Ayaklanmalar karşısında Irak'ın içişlerine karışmama politikası doğrultusunda hareket eden George Bush, ilk etapta Irak'ta ayaklanan gruplara yönelik Saddam'ın faaliyetlerini engellemeyeceğini duyurmuştu; ancak yaşanan gelişmelerle birlikte ABD Kongresi'nden gelen baskıların da etkisiyle bu tutum daha sonra değişti. Nitekim 1991 Nisan ayının ortalarına doğru Bush'un politikasında başlayan bu değişimle birlikte ABD'nin Kürtlere yardım yapacağı açıklandı.⁶⁷⁷ Bu doğrultuda mülteci sorununa yönelik olarak atılacak ilk adım mülteciler için güvenli bir alan oluşturma ve onların buraya yerleştirilmesini sağlama olarak belirlendi.

1. Huzur Operasyonları ve Uçuşa Yasak Bölge

Savaş başladığında Türkiye, Irak'la arasında bulunan petrol boru hattını (Kerkük-Yumurtalık) kapatarak Saddam'a karşı Batı'nın yanında yer aldı. Bu süreçten itibaren aktif bir tutum takınan Türkiye olası bir Kürt devletinin oluşmasını önlemek amacıyla olaylar içerisinde yer almaya çabaladı. Bu açıdan Körfez Savaşı sonrası Türkiye Cumhurbaşkanı Özal, Türkiye'deki mültecilerin BM koruması altında Irak'a geri gönderilmesi ve Irak içerisinde yardımların aktarılacağı güvenli bir alanın oluşturulması fikrini hayata geçirmeye çalıştı.⁶⁷⁸

Bu bağlamda şekillenen Güvenli Bölge fikri AB ve ABD tarafından makul bulundu. Avrupalı ve Türk diplomatların 5 Nisan 1991'de Ankara'da karar üzerine yaptıkları toplantıyla şekillenen taslak, aynı gün içinde Fransa tarafından BM Güvenlik Konseyi'ne iletilmesinin ardından Küba, Yemen ve Zimbabve'nin karşıt oyu, Hindistan ve Çin'in çekimser oyuyla birlikte, 688 sayılı Karar, oy çokluğuyla Güvenlik Konseyi'nde kabul edildi.⁶⁷⁹

⁶⁷⁷ Arı, *Irak...*, s. 459.

⁶⁷⁸ Özal'ın asıl isteği güvenli bölgenin Irak toprakları içerisinde oluşturulmasıydı.

⁶⁷⁹ Kirişçi ve Winrow, s.161, Oran, *Kalkık...*, ss. 57-58,

688 sayılı kararda Şu hususlar yer aldı:⁶⁸⁰

- Irak'ın çeşitli bölgelerindeki sivil halka ve Kürtlerin yaşadığı bölgelerdeki uygulamalar uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmektedir.
- Irak, uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden bu baskıyı derhal sonlandırmalı bütün Iraklı vatandaşların insani ve siyasi haklarını güvence altına alacak diyalog ortamı oluŐturmalıdır.
- Irak, uluslararası insani örgütlerin Irak'ın bütün bölgelerinde yardıma muhtaç insanlara ulaşmasına derhal izin vermeli ve onların faaliyetlerini kolaylaŐtırmalıdır.
- Genel Sekreter, Irak sivil nüfusunun ve özellikle Irak otoriteleri tarafından baskı gören Kürt nüfusunun durumu konusunda Irak'taki insani çabalarını sürdürecektir.
- Genel Sekreter, ilgili BM organlarıyla sığınmacılar ve yerlerinden edinilmiş insanların önemli gereksinimlerine karşı eldeki bütün kaynakları kullanacaktır.
- Üye devletler ve bütün insani örgütler bu insani yardım çabalarına katkıları için çağrılacaktır.

Kararda Türkiye'nin itirazlarına neden olabileceği nedeniyle Kürtlerden bir ulus, halk grup veya azınlık olarak bahsedilmedi.⁶⁸¹ Bu nedenle Irak'ın bir parçası olduğu vurgulanan “Kürtlerin yaşadığı bölgeler” ifadesi kullanıldı. Bununla birlikte görüldüğü gibi BM Güvenlik Konseyi 688 sayılı kararı askeri müdahaleyi kapsamıyordu.⁶⁸² Ancak buna rağmen Irak'ı kınayan ve sivillere yönelik insani yardımdan bahseden bu kararın uygulaması amacıyla 7 Nisan 1991'de Huzur Operasyonu (*Operation Provide Comfort*) başlatıldı. ABD'nin yürüttüğü bu harekâtla mültecilere bir alan açacak olan Güvenli Bölge (*Safe Haven*) oluşturulması sağlandı. Güvenli bölge esas olarak Türk sınırına bitişik bir şekilde ve 160x50 mil genişliğinde bir alana işaret etmekteydi.⁶⁸³ Sonuçta Nisan 1991 doğru sonralarına büyük ölçüde Şekillenen Güvenli Bölge'ye Türkiye'ye sığınmış olanların nakledilmesi sağlandı.⁶⁸⁴

Öte yandan, 10 Nisan 1991'de ABD, 36. paralelin kuzeyindeki tüm askeri faaliyetler ve uçuŐların yasaklanarak Kürtlere yönelik herhangi bir müdahalede ABD'nin devreye

⁶⁸⁰ 688 Sayılı Kararın Türkçe metni için bkz.Oran, *Kalkık...*, ss. 318–319, Kararın orijinal metni için bkz. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/24/IMG/NR059624.pdf?OpenElement>, Erişim Tarihi: 28.06.2009.

⁶⁸¹ Koshy, s. 2761.

⁶⁸² Özdağ, *Türkiye...*, s. 69.

⁶⁸³ Oran, “ABD'nin...”, s. 15.

⁶⁸⁴ Huzur Operasyonu ve Güvenli Bölge'nin oluşum süreciyle ilgili daha geniş bilgi için bkz. Oran, *Kalkık...*, ss. 62–64.

gireceğini bildirdi.⁶⁸⁵ Bu kapsamda 33. ve 36. paralel'e Irak yönetiminin girişi yasaklanarak bölge “uçuşa yasak bölge” (*no-fly zone*) ilan edildi. ABD'nin beyanı tüm uçuşları yasakladığından Saddam'ın olası bir harekâtı önlenmiş oluyor ve böylece Güvenli Bölge'nin yetkileri ABD'nin güdümüne giriyordu.

ABD, Kürtlerin güvenliğini sağlama konusunda bir adım daha atarak güvenlik sağlanana değin bölgeden çekilmeyeceğini açıklaması sonrası 12 Temmuz 1991'de yapılan İkinci Huzur Operasyonu çerçevesinde Çekiç Güç (*Poised Hammer*) Türkiye'de konuşlandırıldı. Böylece Türkiye'nin de katıldığı bu operasyonla Güvenli Bölge'yi denetleme ve Iraklı Kürtleri, Saddam'ın baskısından koruma amacıyla tampon bir güç oluşturulmuş oluyordu. Çekiç Güç, Kuzey Irak'a yönelik olarak Bağdat'tan gelebilecek müdahalelere karşı hem bir koruma hem de gerektiğinde buna karşılık verme misyonunu üstlenecekti.

Çekiç Güç'ün görev tanımı şu şekildeydi: 36. enlemin kuzeyinde Irak silahlı kuvvetlerinin faaliyetlerini keşif uçuşlarıyla belirlemek; bu keşif yapılırken sadece meşru savunma durumlarında silahlı çatışmaya girmek; keşif sonuçlarını Pirinçlik ve Zaho'da kurulmuş olan ve Kuzey Irak'taki gelişmeleri günlük olarak takip eden Askeri Eşgüdüm Merkezi'ne (*Military Coordination Center/ MCC*) bildirerek buradan verilecek karar doğrultusunda hareket etmek; Diyarbakır ve Zaho arasında helikopter ulaşımının sağlanması; adı anılan merkez aracılığıyla bölgedeki askeri gelişmelerin takibinin yapılmasıyla birlikte insani yardım veren kuruluşlar ve NGO'ların eşgüdümünün sağlanmasıydı.⁶⁸⁶

Çekiç Güç'e asker veren ülkeler arasında Türkiye, Fransa, İngiltere ve ABD vardı. Temmuz 1991'den itibaren Çekiç Güç'ün süresi üç ve altı aylık peridolarla Türkiye tarafından uzatıldı. Daha sonra Ocak 1997'den itibaren Huzur Operasyonunun yerini “Kuzey İzleme Operasyonu” (*Operation Northern Watch*), Çekiç Güç'ün yerini ise “Keşif Güç” aldı.⁶⁸⁷

2. Gelişmeler Karşısında Türkiye'nin Rolü ve Tutumu

Kürtler, sayısal olarak içerisinde yaşadığı ülkeler açısından en fazla Türkiye'de bulunmaktadır. Bu bağlamda Türkiye, Kürt nüfus barındıran diğer bölge ülkelerine nazaran en

⁶⁸⁵ Yavuz, s. 204.

⁶⁸⁶ Oran, *Kalkık...*, s. 102.

⁶⁸⁷ Oran, *Kalkık...*, s. 254. Keşif Güç'ün fiili ve hukuki varlığının sona ermesi 2003 yılında ABD'nin Irak işgaliyle gerçekleşecektir.

fazla Kürt sayısal ağırlığını taşıyan bir ülke olarak yıllarca Irak'ın toprak bütünlüğü ve olası bir Kürt devleti oluşumunun karşısında oldu.

ABD'nin yanında yer alarak Körfez Savaşı sonrası oluşturan Çekiç Güç'e ve Irak'a yönelik ambargoya destek veren Türkiye, bu dönemde oldukça çelişkili bir politika izledi. Türkiye'nin Körfez Savaşı sonrası Orta Doğu'ya yönelik dış politikasında öncelikli hedefleri PKK'yı devre dışı bırakmak ve Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin ortaya çıkmasını engellemektir. İsrail'le askeri işbirliğini güçlendirmeye çabalayan Türkiye, diğer taraftan da ABD karşıtı Irak ve İran ve Suriye ile de ilişkilerini geliştirmeye çalıştı.

Türkiye'nin Kuzey Irak'a yaklaşımlarının taktiksel ve stratejik nedenleri üzerinde durun Oran'a göre, PKK'nın Kuzey Irak'tan tasfiye edilmesi ve Bağdat yönetiminin Kuzey Irak'ta bıraktığı boşluğun Kuzey Irak'lı Kürtlerce ikame edilmesi olmak üzere iki taktiksel amacı vardır. Bu amaçlarının sakıncalarını da belirten Oran, ilk olarak PKK'yı bitirmek için yapılan planların ve bölgeye yönelik askeri harekâtların gerekçesinin zaman içerisinde değişime uğramasının ve bu harekâtların uluslararası ortamda tepki almasının olumsuz bir durum yarattığının altını çizer. Öte yandan, bölgedeki siyasi boşluğun Iraklı Kürtlerce doldurulması hedefiyse Türkiye'nin Iraklı Kürtlere elektrik silah, liderlere kırmızı pasaport gibi birtakım olanakları sağlamasını gerektirdiğinden, bu durum Kuzey Irak'lı Kürtlerin güçlenmesini ve devlet kurmaya yönelmesini de beraberinde getireceğinden çelişkilidir.⁶⁸⁸

Oran'ın bahsettiği stratejik amaç boyutuysa Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurdurmamak üzerinedir. Oran, Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulması durumunun dış dinamiğin etkisinde olduğunu belirterek esas sorun için içeriği işaret eder. Çünkü Çekiç Güç koruması altında belli bir güce oluşan Iraklı Kürtlerden Türk yetkililerin endişe etmesi kendi Kürtlerinin ayrılacağı korkusudur.⁶⁸⁹ Iraklı Kürtlerin kurulacağı bir devletin Türkiye'de yaşayan Kürt kökenli açısından bir çekim alanı olması ve böylece Türkiyeli Kürtlerin bu devlete yönelmeleri olasıdır.⁶⁹⁰

⁶⁸⁸ Oran, "ABD'nin...", ss. 16–17.

⁶⁸⁹ Oran, *Kalkık...*, s. 166.

⁶⁹⁰ Oran, "ABD'nin...", s. 17.

Gerçekten de Türkiye'nin izlediği bu politikanın çelişkileri ve sakıncaları vardı. Türkiye hem Irak'ın devlet bütünlüğünü savunmakta hem de Çekiç Güç'le Iraklı Kürtlere yardım ederek olası bir Kürt devletine yol açabilecek adımlar atmaktaydı.⁶⁹¹ Huzur Operasyonlarının yapılması için üslerini kullandıran ve daha sonra Çekiç Güç'le koruyan Türkiye, bütün bunları hangi nedenlerle yapıyordu? Türkiye'nin böyle bir tutum almasının arkasındaki gerekçeleri yanıtlamaya çalışan Attar, bunun birtakım nedenlerini sıralar. Ona göre Türkiye'nin, Iraklı Kürtlerin bir kez daha Saddam tarafından püskürtülmesiyle yeniden bir mülteci sorunuyla karşı karşıya kalma ihtimalinden korkması ve Kuzey Irak'ta kurulacak olası bağımsız bir devlete karşılık Kürtlerle iyi ilişkiler kurarak bu oluşumu engelleme yetisine sahip olabilme düşüncesi ve son olarak da Kürtlerin koruyucusu olarak AB'ye üye olmak isteyen Türkiye'nin Avrupa'nın desteğini kazanma çabasıdır.⁶⁹²

Türkiye'nin Kuzey Irak'taki oluşuma karşı çıkış tutumunun sürdürülebilirliği üzerindeki kaygılar nedeniyle daha sonra başka bir değişim yaşandı ve Turgut Özal, Mesut Barzani ve Talabani'yi Türkiye çağırarak görüşmesinin ardından Kürt liderlerin ABD'ye gitmeleri için Türk pasaportu verdiğini beyan etti.⁶⁹³

Esasasında Türkiye ve Iraklı Kürtler arasındaki ilişkilerdeki köklü değişiklikler 1991'den itibaren başladı. Celal Talabani ve Mesud Barzani'nin temsilcisi Muhzin Dizâi Şam'dan İstanbul'a geçerek Milli İstihbarat Teşkilatı yetkilileriyle görüşmeleri ilişkilerde de yeni bir durumu ortaya çıkarıyordu. 1991 öncesinde Türkiye, Iraklı Kürtlere bakış açısı oldukça katıydı; ancak bu adımla Türkiye geleneksel olarak izlediği Iraklı Kürtlerle müzakereye oturmama yaklaşımını bir kenara bırakıyordu.⁶⁹⁴ Bu dönemde uluslararası yardımların bölgeye akması için geçişini sağlayan Türkiye Mart 1991 yılında KYB ve KDP Ankara'da temsilcilikler açmasına izin verdi.⁶⁹⁵

Öte yandan, 1991 sonrası çifte ambargoyla yani Irak'a yönelik BM ambargosu ve Saddam'ın bölgeye yönelik uyguladığı ambargoların birleşmesiyle Kürtler, oldukça zor durumda kaldı.⁶⁹⁶ Kürtler açısından bu kısıtlama ve sıkıntılardan çıkış yollarından biri de

⁶⁹¹ Kurubaş, *Kürt...*, Cilt II, s. 85.

⁶⁹² Attar, s. 265.

⁶⁹³ Oran, *Kalkık...*, ss. 118–119.

⁶⁹⁴ Attar, ss. 266–267.

⁶⁹⁵ Attar, s. 268.

⁶⁹⁶ Barkey and Laipson, s. 67.

Türkiye ile ilişkileri geliştirmekten geçiyordu. Nitekim Mesut Barzani de 1991’de Türkiye ile ilişkilerin kendileri açısından hayati olduğunun altını çiziyordu.⁶⁹⁷

Sonuçta Türkiye, PKK etkisini azaltmak amacıyla Iraklı Kürt liderlerle zaman zaman işbirliğine giderek 1990’lı yıllarda PKK’ya yönelik Irak’a birçok operasyon düzenledi.⁶⁹⁸ Dolayısıyla ilk bölümde yer verdiğimiz taktik ve stratejik destek açısından bir tahlil yapmak gerekirse Türkiye’nin Irak’lı Kürtlere yönelik tutumu bir taktik manevradan başka bir şey değildir.

3. Kürt Yönetiminin Kurulması

İç, dış siyasi ve askeri baskıdan bunalan Saddam, Güvenli Bölge’den tam emin olamayan Kürdistan Cephesi’yle özerklik görüşmelerine yeniden başladı. Federal yapı içerisinde genişletilmiş bir özerklik ve Kerkük’ün kendilerine verilmesini talep eden Kürdistan Cephesi liderlerine karşılık, Saddam da Kürtlerin yabancı güçlerle olan bağlantılarından tedirginliğini ortaya koyarak bu bağlantının kesilmesini istedi.⁶⁹⁹ Saddam, Kerkük konusunda önceki özerklik anlaşmalarında olduğu gibi taviz verme yanlısı değildi, sadece zamanı iyi kullanmaya çalıştı. ABD’nin arkalarında olduğunu hisseden Kürt liderler de Saddam’a karşı taviz verecek durumda değildi. Talabani, olası bir savaştan çekinen Mesut Barzani’ye oranla daha iyimser bir bakış açısıyla Batı’dan aldığı desteğe güvenerek kendi lehlerine olan düzenlemelerin kabul edileceğine inanıyordu.⁷⁰⁰ Kısa bir süre kesinti uğrayan görüşmeler yeniden başlayarak yapılan müzakere sonucunda 20 Ağustos’ta “Özerklik Yasası Taslağı” oluştu.⁷⁰¹ Ancak buna rağmen Kürtler ve Bağdat arasındaki çatışmalar devam etti.

⁶⁹⁷ Demir, s. 197.

⁶⁹⁸ Türkiye’nin PKK’ya yönelik operasyonları 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren başladı. Türkiye, 1983’te Kuzey Irak’a yönelik düzenlediği operasyonda Irak ordusunun da yardımını alarak PKK’nın yanında KYB ve KDP’yi hedef aldı. Buna karşılık KDP ise karşı atakla aynı yıl PKK ile “Dayanışma İlkeleri” adı altında işbirliği protokolü imzaladı. Kurubaş, *Kürt...*, Cilt II, s. 54. Nisan 1987’de KDP, bu protokolü PKK’nın KDP’ye yönelik aksi tutumlarını bildirerek tek taraflı olarak protokolü feshetti. Açıklama için bkz. Dağlı, s. 46. Bu süreçten sonra PKK ve KYB temasları arttı ve 1988’de Şam’da PKK ve KYB arasında işbirliğini öngören “Anlaşma Protokolü” imzalandı. Protokol için bkz. Dağlı, ss. 51–52. Ancak bu anlaşma da bir buçuk yıllık bir süre sonunda bozuldu. Diğer taraftan, Türkiye, Irak’la 15 Ekim 1984’te, birbirlerinin topraklarında “sıcak takip” izni veren “Sınır Güvenliği ve İşbirliği Anlaşması” imzaladı. Oran, *Kalkık...*, s. 363. Enfal operasyonu sonrası Türkiye’ye kaçan Kürtler için bu protokolü kullanmak isteyen Irak, Türkiye’nin bunu kabul etmemesi üzerine protokolü iptal edecektir. 1991–1995 arası dönemde Türkiye sınır ötesi operasyonları için “meşru müdafaa” gerekçesini kullanacak; 1995’ten sonra da Türkiye’nin “var olma hakkı” argümanına dayandırılacaktır. Oran, “ABD’nin...”, s. 17. Türkiye bu protokole dayanarak 1986 ve 1987 yıllarında Kuzey Irak’a yönelik düzenlediği iki operasyondan ilkinde KDP’ye de zarar vererek protokolden rahatsızlığını gösteriyordu. Kurubaş, *Kürt...*, Cilt II, ss. 54–55.

⁶⁹⁹ Mcdowall, *Modern...*, s. 499. Kerkük’e karşılık Kürdistan Cephesi petrol gelirleri denetiminden vazgeçmeyi dahi kabul ediyordu.

⁷⁰⁰ Oran, *Kalkık...*, s. 69.

⁷⁰¹ Taslak metni için bkz. Oran, *Kalkık...*, ss. 321–334.

Özerkliği kendi yorumuyla devreye sokmaya çalışan Saddam, yaptığı manevrayla birliklerini geri çekerek bölgeyi kuşattıktan sonra kamu görevlisi Kürtlerin maaşlarını kesti ve bölgeye yönelik ekonomik ambargo uygulamaya başladı.⁷⁰²

Güvenli Bölge'nin oluşturulması, insani yardım'ın bölgeye gelmesi ve Çekiç Güç'ün Silopi ve İncirlik'te konuşlanmasıyla Iraklı Kürtler yeniden nefes alarak birçok yönden inşa sürecine giriştiler. Irak'a yönelik kapsamlı yaptırımlar Kürtler için serbest bir alan yaratıyordu. Bu bağlamda kurumsallaşma ve devletleşme adına da önemli girişimlerin adımlarını attılar.⁷⁰³ Zaten Körfez Savaşı'yla Bağdat yönetimi bölgede kontrolünü büyük ölçüde yitirmiş, Kürtler uluslararası alanda kendilerini kabul ettirmişlerdi.⁷⁰⁴ Sonuçta Kürtler bu ortamda Çekiç Güç'ün de desteğiyle 1974 Kanunu'yla sınırları belirlenmiş olan 'Kürt Özerk Bölgesi'nde egemenliklerini kuracaklardır.⁷⁰⁵

1992 yılından itibaren Saddam'ın bir şekilde içerden devrilmesi ABD'deki başkanlık seçimlerine kısa bir süre kala George Bush yönetiminin tasarladığı bir durumdu. ABD, Çekiç güç yetkilileri aracılığıyla bölgede seçimin yapılması ve kuzeyde de facto bir yönetim oluşturulmasını Kürtlere bildiriyordu.⁷⁰⁶ Öte yandan, yine aynı yıl içerisinde Amerika'nın Sesi Radyosu, Kürtlere yönelik olarak 25 Nisan 1992'de Türkiye, Irak, İran ve Suriye'yi yayın alanı içerisinde Kurmanci lehçesinde Kürtçe yayınlara başladı.⁷⁰⁷

KYB ve KDP temsilcilerinden oluşan Kürdistan Cephesi ile Saddam'a muhalif gruplar 1992'de sürgünde Irak hükümeti kurmak amacıyla Şam'da bir araya geldiklerinde Kürtlerin bölgede Irak'tan ayrılmamak kaydıyla bölgede seçim yapılması ve peşmergelerden oluşan bir ordu kurulması konularında uzlaşmaya vardılar.⁷⁰⁸

Bu doğrultuda Saddam'ın çekilmesinden sonra boşluğu doldurabilmek amacıyla yapılması planlanan seçimlere, yasal dayanak olarak 1970 Özerklik Protokolü gösterildi.⁷⁰⁹ 19 Mayıs 1992'de yapılan seçim KDP'nin %44.58, KYB'nin %44.33 oranlarıyla oy almalarıyla

⁷⁰² McDowall, *Modern...*, s. 502, Oran, *Kalkık...*, s. 70.

⁷⁰³ Natali, ss. 235–236.

⁷⁰⁴ Bengio, s. 65.

⁷⁰⁵ Kurubaş, "Irak'ta Kürt Ayrılmakçılığı...", ss. 135–136.

⁷⁰⁶ Yavuz, s. 224.

⁷⁰⁷ Yavuz, s. 242.

⁷⁰⁸ Kurubaş, "Irak Kürt Hareketi...", s. 38.

⁷⁰⁹ Oran, *Kalkık...*, s. 110. Seçimlere KDP, KYB, IKP, Kürdistan Sosyalist Partisi, Kürdistan Demokratik Halk Partisi, katıldı. Kürtler, Irak'ın yarattığı yönetim eksikliğini doldurmak için seçimleri yaptıklarını belirtirken Irak yönetimi seçimi illegal olarak niteliyordu. Attar, s. 218.

sonuçlandı. Nispi temsil sistemine göre %7'lik barajı aşamayan küçük partiler parlamentoya girmeye hak kazanamadı.⁷¹⁰ Sonuçlara göre 105 sandalyeden oluşan parlamentoda KDP ve KYB 50'şer kişiyle temsil hakkına kavuşurken, Hıristiyanlara ayrılan 5 sandalyeden 4'ü Asurî Demokratik Hareketi'ne, 1 sandalye de Kürdistan Hıristiyan Birlik Partisi'ne gidiyordu.⁷¹¹ Liderlik seçimleri de yakın oranlarla sonuçlanmıştı. Mesut Barzani oyların %48'ini alırken Talabani %45'ini Mahmut Uthman ise %2'sini aldı.⁷¹² Sonuçlara göre hiç bir parti tek başına salt çoğunluğu sağlayamamıştı. Oluşan tabloda Mesut Barzani ve Talabani, Cepheyi birlikte yönetmeye karar verdiler.

4 Haziran 1992'de yapılan ilk oturumda kurulan hükümette KYB'den Fuat Masum bölgesel hükümetin ilk başbakanı olurken, KDP üyelerinden Namık da meclis başkanı oldu.⁷¹³ 7 Temmuz 1992'de 6 şar bakanlığın KYB ve KDP arasında eşit dağılımıyla bakanlar kurulu oluşturularak devletleşme yönünde önemli bir adım daha atılıyordu.⁷¹⁴ Parlamento çalışmaya başladıktan sonra KDP ve KYB liderleri yaptıkları müzakere sonrasında peşmerge kuvvetlerinin birleştirilmesi konusunda uzlaşmaya vardılar.⁷¹⁵

Parlamento seçimlerini takiben Mesut Barzani ve Celal Talabani'nin başını çektiği Irak muhalefeti Washington'a giderek ABD'li yetkililerle birtakım temaslarda bulundu. Burada George Bush'la görüşme olanağı bulamayan liderler, ABD Dışişleri Bakanı James Baker'la 29 Temmuz 1992'de bir araya geldiler.⁷¹⁶ ABD'de bu üst düzey kabulü birlikte gelişen doğrudan temas Kürt- Amerikan ilişkileri açısından da yeni bir gelişme oldu.⁷¹⁷

Sonbahara gelindiğinde Erbil'deki Kürt Parlamentosu aldığı kararla 4 Ekim 1992'de "Kürdistan Federe Kürt Devleti"nin kurulduğunu ilan etti.⁷¹⁸ İlan edilen bu oluşun Irak'ın parçası olan bir federe devletti. Bu ilan şüphesiz komşu ülkelerin tepkisini çekecek bir

⁷¹⁰Seçim barajı hesaba katıldığında, KDP ve KYB'nin seçimleri düzenlenmesinde yerelde nüfuz sahipleri ve küçük grupları bertaraf etme çabasının da rol oynadığı iddia edilmektedir. Attar, s. 214.

⁷¹¹ Mcdowall, *Modern...*, s. 505.

⁷¹² Seçimle ilgili ayrıntılar için bkz. Dağlı, ss. 64–65, Düzgören, ss. 297–298, Mcdowall, *Modern...*, ss. 506–507, Oran, *Kalkık...*, ss. 110–112, Yavuz, ss. 246–247.

⁷¹³ Attar, s. 219, Bununla birlikte 28 Haziran'da kurulan hükümette bakanlıkların paylaşılması bazı tartışmalara neden oldu. Dağlı, s. 68.

⁷¹⁴ Arı, *2000'li Yıllarda...*, s. 249.

⁷¹⁵ Oran, *Kalkık...*, s. 120.

⁷¹⁶ Türkiye'nin pasaport desteğinin ardından Kürt liderlerin ABD ziyareti gerçekleşmiştir.

⁷¹⁷ Arı, *Irak...*, s. 463.

⁷¹⁸ İlan metni için bkz. Dağlı, ss. 97–100.

gelişmeydi. Nitekim Mesut Barzani, hemen bölge ülkelerini teskin etmek için bunun Irak'tan ayrılma anlamı gelmediğini deklare etti.

Bu açıklamaya rağmen gelişmeler karşısından endişe duyan Türkiye, İran ve Suriye 14 Kasım 1992'de Ankara'da bir araya gelerek Irak'ın toprak bütünlüğünün bozulmasına karşı duracaklarının sinyallerini verdiler. Toplantıda Kuzey Irak'taki fiili Kürt devletini kınayan liderler, Irak'ın bölünmesi girişimlerine karşı Iraklı Kürt liderleri uyardılar. Buna karşılık Kürt Parlamentosunun da konferansa katılan üç devletin parlamentolarına gönderdiği metinle Irak'taki Kürt devletinin komşu ülkelere toprak talep etmeyeceğini, komşu ülkelerin içişlerine karışmadıklarını ve kendi içişlerine de karışılmasına izin vermeyeceklerini belirttiler.⁷¹⁹

Türkiye-İran ve Suriye'nin dışişleri bakanları, Kasım 1992'den itibaren altı ayda bir periyodik olarak toplanıp Irak'taki Kürt devleti konusunu denetim altında tutmak amacıyla görüşmeler yaptılar.⁷²⁰ Ancak daha sonra bu mekanizma Iraklı Kürtlere karşı etkin karşı koyuşlar sergileyemeyecektir.

4. Kuzey Irak'ta İç Çatışmalar ve Uzlaştırma Çabaları

Saddam'ın ambargosunun tüm ağırlıyla hissedildiği dönemde bölgede oldukça yüksek bir enflasyonun olması fiyatlarda büyük bir artışa neden olmuştu.⁷²¹ Bu dönemde Süleymaniye ve İran sınır boylarındaki bölgeyi kontrol eden Talabani güçlerine karşılık; KDP ve Mesut Barzani taraftarları Türkiye sınırını kontrol ediyordu.⁷²² Türkiye sınırında Habur sınır kapısı vergi ve gümrük gelirlerinden alınan pay KDP ve Mesut Barzani lehineydi.⁷²³ Talabani ise bu gelirlerin eşitsiz bir biçimde dağıldığından yakınmaktaydı. Ayrıca uluslararası yardımlar da Mesut Barzani'nin etki alanındaki bölgelere gitmiş, Talabani kontrolündeki Süleymaniye civarı bu yardımlardan yeterince yararlanamamıştı.⁷²⁴

⁷¹⁹ Özdağ, *Türkiye...*, s. 98.

⁷²⁰ Oran, *Kalkık...*, s. 134.

⁷²¹ Örneğin bölgede gazyağının fiyatı 1990'dakinin 200 katı olurken pirinç de 8 katı fiyattan satılıyordu. McDowall, *Modern...*, s. 507. Bu dönemde yaşanan ekonomik sorunlar için bkz. Attar, ss. 223–224.

⁷²² Attar, s. 228.

⁷²³ Oran, *Kalkık...*, s. 168.

⁷²⁴ Attar, s. 227.

Vergi paylaşımının sebep olduğu bu gerilimler Mayıs 1994'te KYB ve KDP arasında silahlı çatışmaların başlamasına neden oldu. Önce Türkiye'nin Haziran 1994'te devreye girerek tarafları Silopi'de bir araya getirmesiyle gruplar arasındaki çatışmalar hafifledi; ancak yine de çatışmalar bitirilemedi.⁷²⁵ Ardından Temmuz 1994'te Paris'te buluşan taraflar, seçim yapmaya ve silahlı kuvvetleri birleştirme yönünde karara vardılar. Buna karşılık kısa bir süre sonra KYB ve KDP arasındaki gerilimler yeniden çatışmaya dönüştü.

Kasım 1994'te ABD'nin baskısıyla iki grup arasında ateşkes sağlanmasına rağmen 1994 son günlerinde yeniden başlayan çatışmalarda, Talabani'ye bağlı güçlerin özerk hükümetin merkezi Erbil'i ele geçirmesi ve Mesut Barzani'nin parlamenterleri ve bakanlarını Erbil'den çıkarması üzerine çatışmalar giderek tırmandı.⁷²⁶ Bu çatışmalar karşısında Bağdat yönetimi, Kürtler üzerinde yeniden denetim kurmak amacıyla Mesut Barzani'nin yanında yer alıyordu.⁷²⁷ Körfez Savaşı sonrasında ABD'nin bölgedeki etkinliğinden rahatsızlık duyan Tahran yönetimi ise KDP karşısında Celal Talabani'yi destekliyordu.⁷²⁸

Türkiye, 1990'lı yıllarda Kuzey Irakta iki grubun çatışması sırasında Talabani'ye karşı Mesut Barzani'yi destekliyordu.⁷²⁹ Türkiye, pragmatik nedenlerle KDP ile daha yakın; ama KYB'ye de mesafeli durmaya çalıştı. Amerikalılarsa Mesut Barzani'ye sahip olunan yerlerin önemi bakımından Talabani'den daha fazla önem veriyorlar, Talabani'nin İran ve PKK ile ilişkileri nedeniyle mesafeli davranıyorlardı.⁷³⁰ KDP ve KYB arasında dengenin sağlanması ABD açısından önemliydi. ABD, taraflardan birinin Bağdat yönetimiyle anlaşması olasılığını istemediğinden birbirleriyle uzlaşmanın sağlanmasını istemekteydi. ABD'nin Suriye, Irak ve İran'ının oluşabilecek boşluktan yararlanabileceği endişesiyle Nisan 1995'te ateşkes için aracı olması üç aylık bir süre savaşı durdurdu; ancak çatışmalar daha sonra yeniden başladı.⁷³¹ Bağdat'ın arabuluculuk yapma önerisine karşı çıkan Kürtler, 10 Ağustos 1995'te Dublin Zirvesi'nde bir araya gelerek CIA destekli Irak Ulusal Kongresi'nin arabuluculuğuyla bir kez daha ateşkes yaptılar.⁷³² Buna göre her iki partinin ateşkes şartlarına uyacağı ve birbirlerine saygı gösterecekleri, medya aracılığıyla karşılıklı saldırılara son verileceği ve taraflar arasında barış için görüşmelere devam edileceği kararlaştırıldı. Ayrıca yapılacak barış antlaşmasında

⁷²⁵ Arı, *Irak...*, s. 473.

⁷²⁶ Oran, *Kalkık...*, s. 169.

⁷²⁷ Mcdowall, *Modern...*, ss. 516–517.

⁷²⁸ Mcdowall, *Modern...*, s. 517.

⁷²⁹ Attar, s. 229.

⁷³⁰ Attar, s. 285.

⁷³¹ Mcdowall, *Modern...*, s. 515.

⁷³² Attar, s. 229.

Erbil silahlardan arındırılması, seçilmiş bölgesel parlamentonun eski meşruiyetine kavuşturularak diğer partileri ve etnik toplulukları da içerecek biçimde geniş tabanlı bir yönetimin yeniden oluşturulması, 1 Mayıs 1994'ten itibaren partilerin sağladığı gelirlerin denetlenmesi, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunarak Türkiye'nin meşru güvenlik endişelerinin dikkate alınması gibi öğelerinde yer alması kararları alındı.⁷³³

12 Eylül 1995'te Dublin'deki ikinci görüşmede ABD ateşkesin sağlanmasını isterken Erbil'in silahsızlandırılmasından gelirlerin adil dağılımına kadar birçok konu üzerinde uzlaşımın sağlanması ve önceki toplantıda alınan kararların pekiştirilmesi beklenirken görüşmeler sonuçsuz kaldı.⁷³⁴ Böylece uyuşmazlığın esasını teşkil eden gümrük meselesinden alınan pay sorunu varlığını devam ettiriyordu. Dublin'de başarısız geçen görüşmeler sonrası uzlaşımın sağlanamaması üzerine İran, taraflar üzerindeki etkinliğini artırdı. İran'ın girişimiyle bu kez de 11 Ekim 1995'te KYB ve KDP temsilcileri Tahran'da biraraya gelerek bazı hususlar üzerinde anlaşabildiklerini bildirdiler.⁷³⁵ Bildiride Erbil'in askerden arındırılarak anlaşmanın uygulanmasının bağımsız bir heyet tarafından denetlenmesi ve iki tarafın daha sonra İran'ın gözetiminde bir araya gelerek diğer sorunlarını görüşmesinin kararlaştırıldığı yer aldı.⁷³⁶

Bu arada Ağustos 1996'da İran'dan destek alan KYB peşmergelerinin Erbil'e girmesi üzerine Mesut Barzani, Saddam'dan yardım istedi. Bunun üzerine 1996 Eylül'ünde KDP'nin isteğiyle Erbil'e giren 30000 dolayındaki Irak kuvvetleri, KYB'ye büyük kayıplar verdirterek onları Erbil'den çıkarttı. Irak güçlerinin bölgeden ayrılmasından sonra Erbil'de denetimi el geçiren KDP, 9 Eylül'de Süleymaniye'yi de ele geçirmesi üzerine çok sayıda KYB mensubu İran'a doğru kaçmak zorunda kaldı.⁷³⁷ Bu sırada ABD'nin insani yardım faaliyetleri esnasında CIA adına casusluk faaliyetleri de dahil olmak üzere birçok görev almış 2500 kadar Kuzey Iraklı, Bağdat yönetimi saldırılarından korumak üzere önce Türkiye'ye, ardından Pasifikteki Guam adasına ve son olarak da ABD'ye götürüldü.⁷³⁸ Bu gelişmelerle KYB'ye karşı eli giderek güçlenen KDP, 27 Eylül 1996'da Erbil'de yeni bir hükümet kurduğunu ilan etti.⁷³⁹

⁷³³ Alınan kararlar hakkında daha geniş bilgi için bkz. Oran, *Kalkık...*, ss. 171–172.

⁷³⁴ Oran, *Kalkık...*, ss. 177–178.

⁷³⁵ Ümit Özdağ, “Kuzey Irak ve PKK”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 3, Sayı 1, (İlkbahar 1996), s. 100.

⁷³⁶ Oran, *Kalkık...*, s. 180.

⁷³⁷ Arı, *Irak...*, s. 474

⁷³⁸ Arı, *Irak...*, ss. 474–475. Oran, *Kalkık...*, s. 236. Sonradan bu sayının ailelerle birlikte 7000'e ulaştığı açıklanacaktır.

⁷³⁹ Onur Şükran, “Kuzey Irak: Kürt Sorununda Anahtar Bölge”, Kemal İnat, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman (ed.), *Dünya Çatışma Bölgeleri*, İstanbul, Nobel Yayınları, 2004, s. 94.

Böylece üstün konuma geçen KDP, KYB karşısında kaybettiği alanlarda yeniden denetim kurmaya başladı.

ABD yönetimi barış görüşmelerini yeniden başlatmak amacıyla daha önceki toplantılara gözlemci statüsünde katılan Türkiye'nin de içinde yer aldığı yeni bir girişim başlattı. Bu doğrultuda 30–31 Ekim 1996'da Türkiye, ABD ve İngiltere'nin katılımıyla KDP ve Türkmen Cephesi temsilcileri Ankara'da bir araya geldi. Toplantılar sonrasında tarafların 15 Kasım 1996'da tekrar Ankara'da tekrar bir araya gelmesinin kararlaştırılmasının yanında 22 maddelik bir Sonuç Bildirisi yayımlandı. Bu bildirmede taraflar arasında ateşkes sağlanarak Kuzey Irak'ta barış ve istikrarın sağlanması, ateşkes yükümlülüklerinin izlenmesi amacıyla tarafsız bir Barış İzleme Gücü oluşturulması kararlaştırıldı.⁷⁴⁰ Ayrıca Türkiye lehine düzenlemelerin yer aldığı bu bildirmede PKK üyelerinin bölgede bulundurulmaması, PKK güdümündeki Atruş Kampı'nın kapatılması gibi konuların yanında Irak'ın toprak bütünlüğü ve Kuzey Irak'ta kurulacak olan yeni yönetimin geçici ve yerel olduğu vurgulandı.⁷⁴¹ Dolayısıyla Dublin'de başarısızlığa uğrayan süreç Ankara'ya taşınarak Türkiye'nin konu üzerindeki konumu güçlendi.

Daha sonra Mesut Barzani'nin Sonuç Bildirgesinin sadece ateşkesle ilgili hükümlerini kabul ettiğini açıkladı. Ankara Süreci olarak adlandırılan bu dönemde Mayıs 1997'ye kadar toplantılar yapıldı. Ancak bu süreç KDP'nin çekilmesiyle ve çatışmaların kısmen devam etmesi nedeniyle sekteye uğradı ve önemini yitirdi.

ABD ise müzakerelerde etkinliği yeniden ele geçirmek için son hamleyi yaptı. Eylül 1998'de Washington'da çağrılan Celal Talabani ve Mesut Barzani yaptıkları görüşmeler sonucunda 17 Eylül 1998'de Washington Antlaşması olarak bilenen barış antlaşmasını imzaladılar. Türkiye'nin davet edilmediği için katılmadığı Washington Antlaşması'yla bölge parlamentosunun kurulması, 1999 yazında bu parlamento için seçimler yapılması ve Türkiye sınırından elde edilen vergilerin adil bir şekilde dağılımı üzerinde anlaşılmış ayrıca bölge dışı güçlerin Kuzey Irak'taki silahlı faaliyetleri yasaklandı.⁷⁴²

⁷⁴⁰ Bildirinin önemli maddeleri için bkz. Oran, *Kalkık...*, ss. 246–248.

⁷⁴¹ Oran, *Kalkık...*, s. 248.

⁷⁴² Şükran, s. 95. Washington antlaşması bildirisi için bkz. Özdağ, *Türkiye...*, ss. 200–204. Türkiye'nin süreçten dışlanması üzerine Türkiye bu süreci tanımadığını ifade etti.

Ortak bir otorite oluşturma konusundan yaşanan tüm sıkıntılar Kuzey Irak'ta iki başlı bir yönetimin oluşmasına neden oldu. İki grup arasında iki başlı yönetimin devam etmesiyle birlikte Kürt Parlamentosu, 4 Ekim 2002'de yeniden açıldı.⁷⁴³ ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell'la birlikte birçok Batılı devlet adamının tebrik mesajı gönderdiği ve 6 yıl aradan sonra açılan Kürdistan Ulusal Meclisi ilk oturumunda Celal Talabani ve Mesut Barzani bağımsızlık peşinde olmadıklarını vurgulayarak parlamentoyu üç ayda bir dönüşümlü olarak kendi bölgelerinde toplamaya karar verdiler.⁷⁴⁴ Bununla birlikte 2002 yılı içerisinde Erbil'deki Kürdistan Ulusal Meclis binasında toplanan Kürt Parlamentosu, kurulması planlanan devletin yapısı, organları ve vatandaşların haklarını kapsayan “Kürdistan Federal Cumhuriyeti Geçici Anayasası” adındaki metni kabul etti.⁷⁴⁵

B. Irak'ın İşgali Sonrası Kürt Hareketi ve Dış Destek

1. İşgal Sırasında Kürtlerin Rolü

ABD'de Clinton döneminde Clinton'un danışmanı Anthony Lake tarafından ortaya atılan “haydut devletler” (*rogue states*) Kuzey Kore, Sudan, İran ve Irak olarak sayılıyor ve bu ülkelere demokrasi götürülmesi gerektiği vurgulanıyordu. Ancak pratikte Clinton döneminde bu ülkelere yönelik olarak askeri müdahale seçeneği gündeme gelmedi. Buna karşılık 2000 yılında ABD'de başkanlık koltuğuna oturan George W. Bush, önceki yönetimin aksine daha etkin bir dış politika izleyeceğinin sinyallerini veriyordu. 2001 yılında ABD'nin uğradığı 11 Eylül saldırısı uluslararası politikada yeni gelişmeleri ortaya çıkaracağı gibi ABD'nin müdahaleci ve etkin bir dış politika izlemeyebilmesi açısından da önemli bir alan açtı. Bu dönemde ABD eylemlerini meşrulaştırmak için İslam'dan kaynaklanan uluslararası terörü bir sorun olarak lanse etti.⁷⁴⁶ Başka bir deyişle bu olayla ABD, ilerideki eylemlerinin meşruiyet kazanmasını sağlayacak bir imkân ele geçirdi. Bu kapsamda Bush, 2002 yılında Irak, İran, Suriye, Kuzey Kore, Yemen gibi devletleri şer cephesi (*axis of evil*) olarak tanımladı.⁷⁴⁷

⁷⁴³ Kurubaş, “Irak Kürt Hareketi...”, s. 138. “Kürt Devletine Adım Adım”, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=52166>, Erişim Tarihi: 27.03.2010.

⁷⁴⁴ “Barzani ve Talabani: Bağımsızlık Peşinde Değiliz”, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=52216>, Erişim Tarihi: 14.03.2010

⁷⁴⁵ Şükran, s. 97.

⁷⁴⁶ Oran, “ABD'nin...”, s. 12.

⁷⁴⁷ Oran, “ABD'nin...”, s. 11.

11 Eylül sonrasında George W. Bush'un ortaya attığı önleyici/önceden saldırı (*pre-emptive strike*) kavramıyla, ABD, olası tehditlere karşı teröre destek veren ve kitle imha silahlara sahip ya da potansiyel olarak bunu kullanmayı hedefleyen ülkelere karşı mücadele edecekti. İlk olarak "Bush Doktrini" ile altyapısı oluşturulan bu kavram Eylül 2002'de yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesiyle belirginleşerek tehditleri büyümeden etkisizleştirmeyi kapsamaktaydı.⁷⁴⁸

Bu doğrultuda ABD ilk olarak Afganistan'a müdahale etti. Daha sonra El Kaide örgütüyle bağlantısı bulunduğunu ve kitle imha silahları ve biyolojik silahlara sahip olduğunu iddia ettiği Irak'a yöneldi. Irak'ın sahip olduğu silah sistemlerinin tam listesinin deşifre edilmesi için 8 Kasım 2002'de BM 1441 sayılı Güvenlik Konseyi kararı alındı.⁷⁴⁹ Bağdat yönetimi bu kararı kabul etmesi üzerine denetçiler Bağdat'a geldi. Almanya, Fransa ve Rusya gibi ülkelerin denetimlerini devam etmesi ve müzakerelerle bir sonuca ulaşılması telkinlerine karşılık ABD ve İngiltere Irak'ın silahları kamufle ettiğini ve denetçileri engellediğini iddia ediyorlardı. Bu kapsamda ABD Irak'a müdahale edebilmek için önce Ankara ile temaslarda bulundu. Türkiye, 1990'lardaki tutumunu devam ettiren bir tonda Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini vurgulayarak, Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti oluşumuna karşı olacağını ve Türkmenlerin korunmasından taviz vermeyeceğini bildirdi.

Kuşkusuz petrol etkeni de ABD'nin Irak'a yönelmesinde önemli bir etkendi. Oran'a göre ABD, Irak savaşıyla petrol konusunda gelecekte kendisinin başat güç konumuna yönelik bir tehdit olarak ortaya çıkabilecek muhtemel rakiplerini de sindirmeyi istemekteydi. Çünkü ona göre Batı Avrupa'nın %85, Japonya'nın %90 ve Çin'in sadece 8 günlük petrol stokuna sahip olduğu bir ortamda Orta Doğu petrollerine bu derece bağımlı olan rakipleri karşısında ABD üstün konuma geçmeyi de hedeflemekteydi.⁷⁵⁰

Iraklı Kürt liderler de ABD Bush yönetimi görevi yeni devraldığında onlarla temas kurmaya çalıştılar. Bu bağlamda Bush'un iktidara geldiği ilk aylarda Celal Talabani ve Mesut Barzani ortak olarak kaleme aldıkları ve ABD ile işbirliğine hazır olduklarını vurgulayan bir

⁷⁴⁸ ABD'nin 2002'de yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi için bkz. "The National Security Strategy", <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/index.html>, Erişim Tarihi:08.03.2010.

⁷⁴⁹ Karar için bkz. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/682/26/PDF/N0268226.pdf?OpenElement>, Erişim Tarihi: 04.04.2010.

⁷⁵⁰ Oran, "ABD'nin...", ss. 12-13.

mektupla yeni yönetimin dikkatlerini çekmeye çalıştılar.⁷⁵¹ Bununla birlikte temel olarak mektupta vurgulanan asıl nokta Bağdat'taki yönetim nasıl olursa olsun Irak'ta federalizmin gerçekleşmesiydi.⁷⁵² Buna karşılık işgal öncesindeki ABD politikası Irak'ta federalizmi teşvik edici yönde değildi; üstelik birleşik Irak'a Amerikan desteğini göstermek ve Türkiye'nin desteğini kazanmak için Kürtler, ABD atağının üç hafta öncesine kadar koalisyon içerisine getirilmedi.⁷⁵³

20 Mart 2003'te ABD'nin Irak'ı işgali resmen başladı. ABD, 1990 yılındaki Körfez Savaşı'nda kendisine verilen desteğin yarısından bile daha az destekle işgale başladı. Bununla birlikte ABD'ye Türkiye'den de beklenen destek gelmedi. ABD ordusunun Türkiye topraklarından geçişine izin veren tezkerenin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 1 Mart 2003'te reddedilmesinin ardından Irak'a saldırıda önemli bir rol oynaması hesaplanan kuzey cephesi açılmamış olduğundan ABD, Kuveyt üzerinden Irak'a girdi.⁷⁵⁴ Türkiye'den işgal konusunda destek alınamayınca ABD, bölgedeki en yakın müttefiki Kürtlerle olan temaslarını artırdı.

İşgalin ilk günlerinde güneyde beklemediği bir direnişle karşılaşan ABD, kuzeyden bir cephe için harekete geçti. Böylece işgal sırasında Kürt peşmergeleri örgütleyen ABD, işgalin kuzey cephesini oluşturdu. Bununla birlikte kuzeyde bulunan ve Irak rejimiyle El Kaide arasındaki bağı sağlayan El-Kaide ile bağlantılı Ansar al-Islam adlı İslami örgütün kuzeyden çıkarılmasında önemli işlevler gören peşmergeler Irak ordusunun da bölgeden çıkarılmasını sağlayacaklardır.

⁷⁵¹ Bu mektubun tam metni için bkz. Attar, ss. 291–293.

⁷⁵² Attar, s. 294.

⁷⁵³ Aram Rifaat, "U.S.-Kurdish Relations In Post-Invasion Iraq", *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 11, No. 4, (December 2007), s. 80.

⁷⁵⁴ Türkiye bu tezkerayla savaş dışında kalacaktır. Ancak buna rağmen işgal başladıktan sonra bazı hava koridorlarının ABD kuvvetleri tarafından kullanılmasına izin verecek, ayrıca insani yardım faaliyetleri ve kurtarma operasyonları konusunda ABD ile işbirliği yapma taahhüdü verecektir. Bunlarla birlikte işgal sırasında Türkiye'de Kuzey Irak'a girip girmeme tartışmalarına sahne oldu ve ABD Türkiye'nin Kuzey Irak'a girmesini istemedi. 26 Mart 2003'te Türkiye Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök, Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye sokacak durumların ortaya çıkması veya Kuzey Irak'ta çıkabilecek olası bir mülteci akınının engellenebilmesi amacıyla ABD'yle koordineli bir biçimde zaten bölgede var olan silahlı kuvvetleri artırabileceklerini belirtti. Özkök, "Kuzey Irak'ta olası istikrarsızlıkların önlenmesinde oradaki gruplara en büyük dost desteğini eskiden olduğu gibi yine biz sağlayacağız" ifadelerini kullanarak herhangi bir gizli hedef ve kalıcı olma yönünde düşüncelerinin olmadığını sözlere ekledi. "Özkök: Biz Dostuz", <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=70226>, Erişim Tarihi: 28.02.2010. Bunun üzerine KDP sözcüsü Hoşyar Zebari Özkök'ün açıklamalarını memnuniyetle karşıladıklarını ifade edecektir. "KDP, Özkök'ün Açıklamalarından Memnun", <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=70200>, Erişim Tarihi: 28.02.2010.

Koalisyon güçlerinin Kerkük ve Musul'a yönelik bombardımanı sürerken 27 Mart'ta Amerikan ordusunun 173. Hava İndirme Tugayı'na bağlı yaklaşık 1000 asker paraşütle Kuzey Irak'a indi.⁷⁵⁵ Askerlerin Hariri Havaalanı'nda kontrolünü ele geçirmesinin ardından kısa bir süre sonra peşmergeler Kerkük kenti yakınlarında bir Irak mevzisini ele geçirdi. Ayrıca bu hareketliğin yanında Süleymaniye ve Çemçemal arasındaki bölgeye 40 Amerikan nakliye uçağı havan topu, tanksavar füzeleri, mayın temizleme ekipleri getirdiği ve bu doğrultu da peşmergelerin de savaş için hazırlık yaptıkları gözlemlendi. Hareketliliği değerlendiren bir Amerikan yetkili Kuzey'e yönelik bu yoğun asker sevkiyatının kuzey cephesinin bir başlangıcı olduğunu belirtti.⁷⁵⁶ Daha sonra Amerikan C-17 askeri nakliye uçakları Hariri Havalimanı'ndaki 1000 askere takviye olarak 150 asker ve büyük miktarda araç ve cephane getirdi.⁷⁵⁷

Nisan ayı ortalarına doğru Amerikan askerleri Irak'ta somut sonuçlar elde etmeye başladı. 9 Nisan 2003'te Bağdat kent merkezinden bulunan Saddam heykeli bir kısım Amerikalı askeri ve Irak halkının coşkusu eşliğinde yıkılmış, böylece Bağdat düşmüştü.⁷⁵⁸ Bağdat'ın düşmesinin akabinde Amerikan ordusuna bağlı özel birlikler tarafından desteklenen KDP'ye bağlı Kürt peşmergeler ertesi gün, Kerkük'e girip buradaki dükkânları yağmalamaya başladılar ve daha sonra Musul'a yöneldiler.⁷⁵⁹ Türkmenlere yönelik saldırılar da düzenleyen Kürt peşmergeler, buradaki nüfus kayıtlarını Kürtler lehine değiştirme amacıyla bir kısmını imha edip, bazı belgeleri yanlarında götürmelerinin yanında buradaki tapu kayıtları üzerinde de tahribatlar yaptılar.⁷⁶⁰ Bölgedeki etnik kompozisyonu değiştirmeye yönelik bu hareketler Türkiye tarafından tepkiyle karşılandı. Yaşanan yağma ve tahrip birlikte Kerkük kent merkezindeki Saddam heykeli de buradaki halk ve peşmerge işbirliğiyle Saddam aleyhine

⁷⁵⁵ “ABD Askeri K.Irak'a İndi”, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/03/27/267272.asp>, Erişim Tarihi: 28.02.2010.

⁷⁵⁶ “Kuzeye 1000 Paraşütçü”, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=70396>, Erişim Tarihi: 28.02.2010.

⁷⁵⁷ “Kuzeye Büyük Yiğınak”, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=70472&tarikh=29/03/2003>, Erişim Tarihi: 28.02.2010.

⁷⁵⁸ “Savaş Günlüğü 8–10 Nisan 2003”,

http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/03/040319_iraq_aniversary_0810nisan.shtml, Erişim Tarihi: 10.02.2010. Bu arada kuzeyden Irak'a giremeyen ABD'nin kuzey cephesinde 1991'deki Körfez Savaşı sırasında Irak askerlerinin çekilmesi sonrasında bıraktıkları topları kullandığı iddiası da söz konusudur. “ABD Peşmerge Topu Kullanıyor”, <http://www.milliyet.com.tr/abd-pesmerge--topu-kullaniyor/guncel/haberdetayarsiv/28.02.2010/263353/default.htm>, Erişim Tarihi: 28.02.2010.

⁷⁵⁹ “Peşmergeler Kerkük'e Girdi–2003–04–10”, <http://www1.voanews.com/turkish/news/a-17-a-2003-04-10-5-1-87902417.html?moddate=2003-04-10>, Erişim Tarihi: 28.02.2010.

⁷⁶⁰ “Peşmergeden Geçici İşgal”, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=71739&tarikh=11/04/2003>, Erişim Tarihi: 10.03.2010.

sloganlarla devrildi.⁷⁶¹ Gelişmeler üzerine Irak ordusu Musul'da silah ve cephanelerini bırakarak ayrıldı. Böylece Kerkük'ten sonra Musul da ABD askerleri ve peşmergelerin denetimine geçti. Irak ordusunun ayrılmasıyla kente giren Kürtler burada da Merkez Bankası'yla birlikte birçok resmi binayı yağmaladılar.⁷⁶²

Nihayetinde ABD'nin, Irak'a Özgürlük Operasyonu, (*Operation Iraq Freedom*) adı verilen müdahalesi 20 Mart 2003'de ABD'nin Irak'ı bombalamaya başlamasından yaklaşık altı hafta sonra, 1 Mayıs 2003'de resmi olarak sona ererek Saddam Hüseyin yönetimi devrildi.

2. İşgal Sonrası Gelişmeler: ABD ve İsrail'in Sağladığı Destek

Irak'ı Özgürleştirme Operasyonu sırasında Kürtlerin kitleler halinde evlerinden göç edecekleri yönündeki bazı beklentilerin aksine işgal sırasında Kuzey Irak sağlam kalırken, Kürtler, Saddam'ın düşüşünü memnuniyetle karşıladılar.⁷⁶³ ABD işgali başladığında Celal Talabani ve Mesut Barzani'nin önceki uyuşmazlıklarından herhangi bir eser kalmadı ve birlikte hareket ettiler. Bu ittifak işgal sonrasında da devam edecek her iki lider de bu ilişkiden ötürü kazançlı çıkacaklardır. Kürtlerin işgal sırasında ABD'ye sundukları katkılar, 2003 yılında savaşın bitmesinin ardından onlara azımsamayacak derecede avantaj olarak geri dönecektir. Öncelikle işgalin ardından Irak'ın birçok yerinde huzursuzluklar devam ederken Kuzey Irak, Irak'ın geri kalanına kıyasla yıkıma uğramadan sakin bir alan olarak kaldı. Böyle bir ortam Kürtlerin birçok açıdan kendilerini geliştirebilmeleri için de büyük bir fırsattı. İşgal sırasında ABD'yle yapılan işbirliğinin sağladığı bir diğer avantajısa Irak'ın yeni siyasi tablosunda Kürtlerin önemli bir ağırlığa sahip olabilmesinin sağlanmasıydı.

Bu arada Türk Amerikan ilişkileri bakımından gerileme neden olacak bir gelişme yaşandı ve ABD birlikleri KYB'li peşmergelerle birlikte 4 Temmuz 2003'te Süleymaniye'de Türk Özel Timi Bürosu'nu basarak 3 subay, 8 astsubay ve bunlarla birlikte burada bulunan personeli gözaltına alarak Kerkük'e götürdü.⁷⁶⁴

⁷⁶¹ "Kerkük'teki Saddam da Devrildi", <http://www.milliyet.com.tr/kerkuk-teki-saddam-da-devrildi---guncel/haberdetayarsiv/28.02.2010/263356/default.htm>, Erişim Tarihi:07.03.2010.

⁷⁶² "Musul'da Yağmalayıp Erbil'e Taşıyorlar", <http://www.milliyet.com.tr/musul-da-yagmalayip--erbil-e-tasiyorlar/dunya/haberdetayarsiv/03.03.2010/7844/default.htm>, Erişim Tarihi:03.03.2010.

⁷⁶³ Kenneth Katzman and Alfred Prados, "The Kurds in Post-Saddam Iraq", Crs Report For Congress, 2005, s. 3.

⁷⁶⁴ "ABD'den Türk Askerleri'ne Gözaltı", <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=80509>, Erişim Tarihi: 17.03.2010.

Diğer taraftan, ABD Başkanı George W. Bush, 11 Eylül saldırılarının ikinci yıldönümü öncesinde yaptığı "ulusa sesleniş" konuşmasında, Kuzey Irak'ın genel olarak istikrarlı olduğunu ve yeniden inşa ve yönetim konusunda inisiyatifi kendi eline alma yönünde ilerlediğini belirtti.⁷⁶⁵ Kuşkusuz bu algı daha önce değindiğimiz Kürtlerin 2004 yılında BM'ye self-determinasyon talebiyle başvurularında etkili oldu. Bununla birlikte Bush'un açıklaması Türkiye için olası bir Kürt devleti yorumları yapılması nedeniyle endişe vericiydi. Ancak yeni düzende ABD, resmi açıklamalarda Kürtlerin Irak'ın bir parçası olmasını istemekteydi. Nitekim George W. Bush, Ocak 2004'te Türkiye Başbakanı Recep Tayip Erdoğan ile yaptığı görüşmede Iraklı Kürtlerin ayrı bir devlete sahip olduklarını görmek istemediğini açıklıyordu.⁷⁶⁶ Bu beyan ABD'nin Kürtlerin Irak'tan ayrı olarak bir yapılanmaya kalkışmasını uygun bulmadığının bir kanıtıydı.

Bunlarla birlikte ABD'nin Kürtlere yönelik destekleri de devam etmekteydi. 23 Haziran 2004'te Irak'taki Amerikan işgal yönetiminin Kürdistan Bölgesel Hükümeti'ne nakit olarak 1,4 milyar dolar verdiğini ve ABD ordusunun üç helikopterle bu parayı Erbil'e taşıdığı iddia edilmekteydi.⁷⁶⁷

İşgal sonrasında İsrail'in de Kuzey Irak'ta faaliyetleri söz konusuydu. Seymour Hers, 2004'te yazdığı "B Planı" makalesinde 2003 yılı itibariyle İsrail istihbaratı ve ordusunun Kürt bölgelerine girerek Kürt komando birliklerine eğitim sağladığı ve İran ve Suriye'deki Kürt bölgelerine yönelik gizli operasyonlar yürüttüğüyle birlikte MOSSAD üyelerinin Kürt bölgelerinde gizli olarak iş adamı kimliğiyle bazı durumlarda da İsrail pasaportu olmadan çalıştıklarını bildirdi. Hers'in aktardıkları arasında 2003'teki ABD'nin Irak'a müdahalesi sonrası oluşan direnişi bastırmak amacıyla Kürt komandolarını İsrail'in en gizli komando birliği "Mustaravim" aracılığıyla eğittiği de vardı.⁷⁶⁸ Ayrıca 2006 yılında bir BBC raporu

⁷⁶⁵ "Geri Çekilmeyiz", <http://www.milliyet.com.tr/geri-cekilmeyiz/dunya/haberdetayarsiv/04.03.2010/17879/default.htm>, Erişim Tarihi: 04.03.2010.

⁷⁶⁶ Paula Wolfson, "US Opposes Independent Iraq Kurd State, Says Bush", <http://www.globalsecurity.org/wmd/library/news/iraq/2004/01/iraq-040128-voa02.htm>, Erişim Tarihi: 12.09.2009.

⁷⁶⁷ Chandrasekaran bu iddiasıyla birlikte Kürdistan Bölgesel Hükümeti'nin Washington temsilci, ABD'de güçlü bir nüfuza sahip olan Celal Talabani'nin oğlu Qubad Talabani'nin, Beyaz Saray'ın üst düzey görevlileriyle yakın ilişkiler kurduğu bilgisinin yanında Qubad Talabani İsrail ve Tayvan'a yönelik ABD politikasının Kürtler için de uygulanmasını talep ettiği de vurgulanmaktadır. Chandrasekaran, "Kurds..."

⁷⁶⁸ Seymour Hers, "Plan B", http://www.newyorker.com/archive/2004/06/28/040628fa_fact?currentPage=all . Erişim Tarihi: 17.05.2009.

Kuzey Irak'taki İsraili uzmanların Kürt militanları atış teknikleri konusunda eğittiğini belirtiyordu.⁷⁶⁹

3. Yeni Irak'ta Kürtlerin Statüsü ve Bölge Yönetimi

2003 ortalarında Irak'ta askeri olarak denetimini ele geçiren ABD daha savaş devam ettiği sırada savaş sonrasında Irak'ın yapılanması üzerine Iraklı muhalif gruplarla temasa geçmiş ve iki önemli toplantı yapmıştı.⁷⁷⁰ Irak'ta askeri denetimi ele geçirdikten sonra ABD, Irak'ın yeniden yapılanması sürecini başlattı. ABD açısından bu yeni yapılanmada Irak'ta kurulması planlanan siyasi yapının ana çerçevesinin oluşturulması için öncelikli uygulanacak unsur dini ve etnik farklılıkların önde olduğu bir anlayışı etkin kılmaktı.

ABD yönetimi, savaş sonrasında Irak'ta oluşturulacak geçici yönetim için ilk temasları gerçekleştiren emekli General Jay Garner ve ekibi yerine savaşın bitmesinin ardından emekli büyükelçi Paul Bremer'i atadı. Daha sonra Bremer, 16 Mayıs 2003'te kurulan Geçici Koalisyon Otoritesi'nin(*Coalition Provisional Authority-CPA*) başına getirilerek oldukça geniş yetkilerle donatıldı. Böylece bu süreçten itibaren Geçici Koalisyon Otoritesi geçiş sürecinde Irak'ın sevk ve idaresi geçici olarak üstlenmekte ve Bremer de bu otoritenin sahip olduğu yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin idarecisi konumuna geliyordu.

Bundan sonraki aşama Geçici Koalisyon Otoritesi'nin uluslararası alanda tanınmasının sağlanmasıydı. Bu amaçla ABD ve İngiltere tarafından şekillendirilen ve BM Genel Kurulu'nda 22 Mayıs 2003'te kabul edilen 1483 sayılı karar, ABD önderliğindeki işgal güçlerini Irak'ın siyasi ve ekonomik olarak yeniden yapılandırılmasında otorite olarak niteliyor ve Irak'a yönelik uygulanan 13 yıllık ambargonun kaldırılmasını, 986 sayılı petrol karşılığı gıda programına da son veriyordu.⁷⁷¹

⁷⁶⁹ "Israelis 'Train Kurdish Forces'", http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/5364982.stm, Erişim Tarihi: 19.03.2010.

⁷⁷⁰ 15 Nisan ve 28 Nisan 2003'te yapılan bu toplantılarda muhalif gruplar Irak'ta kurulacak siyasi yapılanma üzerine çeşitli kararlar belirlediler. Nasiriye'de yapılan 15 Nisan'daki toplantı sonrasında muhalif gruplar yayınladıkları bildiriye Irak'taki yeni siyasal yapının demokratik ve federal bir yapılanma üzerine inşa edilmesi kararlaştırılmasıyla beraber Irak'ın geleceğiyle ilgili birçok önemli karar belirlediler. 300 temsilcinin katılımıyla 28 Nisan'da Bağdat'ta gerçekleştirilen toplantıdaysa geçici bir Irak yönetimi kurulması yönünde bir takvim belirlendi. Toplantıların ayrıntıları için bkz. Arı, *Irak...*, ss. 64-66.

⁷⁷¹ Arı, *Irak...*, ss. 66-67. BM Güvenlik Konseyi'nin 1483 sayılı kararı için bkz. Arı, *Irak...*, ss. 558-565.

Geçici Koalisyon Otoritesi'nin Irak'ta en etkili otorite olması ve uluslararası tanınması gerçekleşikten sonra 13 Temmuz 2003'te Iraklılardan oluşan 25 kişinin yer aldığı Irak Geçici Yönetim Konseyi (*Iraq Governing Council*) oluşturuldu. 30 Temmuz'da bu konsey üyeleri arasından seçilen Başkanlık Konseyi'nde 5 Şii, 2 Sünni ve 2 Kürt üye yer aldı. Bakanların sayısal dağılımlarıysa Geçici Yönetim Konseyi'ndeki paylaşımına göre Şiilere 13, Sünnilere 5, Kürtlere 5, Türkmen ve Asurilere de 1 bakan şeklinde oldu.⁷⁷² Geçici Yönetim Konseyi yine ABD ve İngiltere'nin girişimleri sonucu BM Güvenlik Konseyi'nde 14 Ağustos 2003'te kabul edilen 1500 sayılı kararıyla BM tarafından tanındı.⁷⁷³ Dolayısıyla bu kararla uluslararası meşruiyet sağlandı.

Bu gelişmeler yaşanırken Kürtler cephesinde de birtakım beyanlar yapıyordu. Talabani, 16 Ağustos 2003'te KYB lideri ve Irak Yönetim Konseyi temsilcisi olarak yaptığı açıklama da gerçekçi olmaları gerektiğiyle söze başladığı konuşmasında halk için makul, ulaşılabilir, somut hedeflere bakmaları zorunda olduğunu ifade ederek demokratik parlamenter, federal ve çoğulcu bir Irak'ın Kürtler için en iyi yol olduğunu belirtti.⁷⁷⁴

Öte yandan, 16 Ekim 2003 tarihli BM Güvenlik Konseyi 1511 sayılı kararı Geçici Koalisyon Otoritesi'nin belli konularda sorumluluğu olsa da yetkileri ve yükümlülüklerinin geçici olduğu belirtilmiş ve Güvenlik Konseyi Otorite'nin yetkilerinin Irak halkı lehine sona erdirilmesini istiyordu. Kararın dördüncü paragrafında “*Yönetim Konseyi'nin ve bakanlarının, Irak geçici yönetiminin temel organları olduğunu ve uluslararası alanda tanınmış ve seçimle gelmiş bir yönetim kurulana kadar Irak Devleti'nin egemenliğini temsil ettiğini tespit eder ve ayrıca Otorite'nin sorumluluğunu teyit eder.*” ifadeleri yer alıyordu. Ayrıca kararda “*Otorite uygun olan en kısa sürede idari sorumluluklarını ve yetkilerini Irak halkına geri vermeye*” çağrılmakta ve *Yönetim Konseyi'ni gözden geçirilmesi amacıyla 15 Aralık 2003 tarihinden geç olmamak üzere Güvenlik Konseyi'ne Otorite'yle ve koşullar izin verdiğinde Genel sekreter Irak için bir anayasa taslağı hazırlamak ve sözü edilen anayasa çerçevesinde*

⁷⁷² Arı, *Irak...*, ss. 68–69.

⁷⁷³ BM Güvenlik Konseyi'nin 1500 sayılı kararı için bkz. Arı, *Irak...*, s. 568.

⁷⁷⁴ “Talabani: Independent Kurdish State 'Impossible'”,

<http://www.hurriyetdailynews.com/h.php?news=talabani-independent-kurdish-state-impossible-2003-08-16>,

Erişim Tarihi: 03.04.2010. Talabani, sonraki yıllarda benzer ifadelerle bağımsız bir Kürt devletinin artık kurulamayacağını tekrarlamıştır. Bkz. “Talabani: Kurdish State Not Viable”,

<http://www.hurriyetdailynews.com/h.php?news=talabani-kurdish-state-not-viable-2005-04-14>, Erişim Tarihi:

03.04.2010, “Talabani: An Independent Kurdistan is 'Only a Dream'”,

<http://www.hurriyetdailynews.com/h.php?news=talabani-an-independent-kurdistan-is-only-a-dream-2005-11-09>,

Erişim Tarihi: 03.04.2010.

demokratik seçimlerin yapılması için bir takvim ve program sunmaya davet eder.” denilmektedir.⁷⁷⁵

Böylece bu kararlar Irak'taki siyasi yapılanma sürecine ivme kazandırmak hedeflendi. Nitekim bu karardan sonra da siyasal yapılanma yönünde hızlı adımlar atılmaya başlandı. Bu amaçla Irak'ın siyasal yapılanma sürecinin genel bir çerçeveye oturtulması için Irak'ta egemenliğin devrini belirleyen bir takvimin oluşturulmasına sıra geldi. Varılacak uzlaşmayla Irak yönetiminin Iraklılara devredilmesi asıl konuyu oluşturmaktaydı. 15 Kasım 2003'te Geçici Koalisyon Otoritesi adına Paul Bremer ve Geçici Yönetim Konseyi adına Celal Talabani'nin “Siyasal Süreç Anlaşması”nı imzalamasıyla egemenliğin Iraklılara devrinin ne zaman gerçekleşeceği belirlendi. Bu anlaşmayla 30 Haziran 2004'te Geçici Koalisyon Otoritesi'nin sona ermesinin yanında daimi bir anayasa oluşturulması ve seçimlerin tüm Irak'ta yapılması kararlaştırıldı.⁷⁷⁶

a. Geçici Anayasa ve Kürtlerin Kazanımları

Belirlenen takvime uygun şekilde “Irak Geçiş Dönemi İdari Yasası” (*Transitional Administrative Law-TAL*) olarak adlandırılan ve 9 bölüm ve 62 maddeden oluşan metin 8 Mart 2004'te Geçici Koalisyon Otoritesi ve Irak Yönetim Konseyi üyelerinin katılımıyla kabul edildi.⁷⁷⁷ Bu anayasa 30 Haziran 2004'te Geçici Koalisyon Otoritesi'nin görevinin bitmesi ve egemenliğin Iraklılara devredildiği, aynı zamanda Geçici Irak Yönetim Konseyi yerine Geçici Irak Hükümeti'nin oluşumuyla başlayacak ve 31 Aralık 2005'te seçilecek kalıcı ulusal meclisin oluşmasına kadar olan zaman diliminde yürürlükte olacaktır.⁷⁷⁸

Anayasa geçiş döneminde Irak'ta siyasal sistem federal, demokratik, çoğulcu ve güçler ayrımına dayalı bir cumhuriyet olarak belirtilmekteydi. Geçici anayasanın 4. maddesi kurulacak federal sistemin etnik temelden ziyade coğrafi ve tarihi gerekçelere dayanacağı ve ayrıca yetkilerin federal hükümet organları arasında, federal hükümet ve özerk vilayetler ve bölge hükümetleri arasında dengeli dağılacağını öngörüordu.

⁷⁷⁵ BM Güvenlik Konseyi'nin 1511 sayılı kararı için bkz. Arı, *Irak...*, ss. 569–573.

⁷⁷⁶ Anlaşma metni için bkz. “Agreement on Political Process”,

<http://www.globalpolicy.org/component/content/article/168-general/36091.pdf>, Erişim Tarihi:04.03.2010.

⁷⁷⁷ Geçici anayasanın tam metni için bkz. “Law of Administration For The State of Iraq For The Transitional Period”, <http://www.cpa-iraq.org/government/TAL.html>, Erişim Tarihi: 04.03.2010. Geçici anayasa ile ilgili çalışmada geçen ifadelerde bu metin esas alınmıştır.

⁷⁷⁸ Arı, *Irak...*, s. 71.

Geçici anayasa Kürtler açısından önemli sayılan birçok düzenlemeyi içeriyordu. Bu konuda anayasada dikkat çeken husus, 9. madde içerisinde yer alan Arap dili ve Kürt dilinin ülkenin resmi dilleri olduğu ve bütün etnik unsurların kendi anadilleri ya da başka dillerde eğitim hakları vurgulanmasıydı. Geçici anayasanın 53. maddesinde Kürdistan Bölgesel Hükümeti’ni 19 Mart 2003 tarihinde idaresinde bulundurduğu Duhok, Erbil, Süleymaniye, Kerkük, Diyala ve Nineva topraklarda resmi olarak tanındığı belirtilmekteyken Kürdistan Bölgesel Hükümeti, Kürdistan Ulusal Meclisi, Kürdistan Bakanlar Kurulu ve Kürdistan bölgesindeki bölgesel yargı otoritelerinden oluştuğu ifade edilmekteydi. Geçiş dönemi boyunca Kürdistan Bölgesel Hükümeti’nin geçiş sürecinin başından sonuna değin genel fonksiyonlarını sürdüreceğinin ve bunun sürdürebilmesi için bunun merkezi hükümet tarafından belirtildiği 54. maddede Kürdistan Bölgesel Hükümeti iç güvenlik için polis güçlerinin yanında Kürdistan bölgesinde vergi ve harç koyma ve toplama hakkına da sahip olacaktı.

Geçici anayasa olası bir Kürt devletinin ekonomik yaşamı için kilit rol oynayacak petrol zengini Kerkük kenti için kesin bir statü belirlemiyordu.⁷⁷⁹ Ancak buna rağmen görüldüğü gibi geçici anayasadaki birçok madde Kürtlerin Irak’taki konumunu sağlamlaştırıyor ve özerkliklerini garanti altına alıyordu. Kürtçenin Arapçanın yanında resmi dil olarak vurgulanması kuşkusuz Kürtler açısından büyük bir kazanımdı. Arı’nın da belirttiği gibi geçici anayasa metni yeni anayasa için bir referans kaynağı olacağından tarafların burada edindiği kazanımlar sonraki pozisyonlarını da belirginleştirecekti.⁷⁸⁰ Nitekim sonraki gelişmeler de bunu doğrulayacaktır.

8 Haziran 2004 tarihinde BM Güvenlik Konseyi 1546 sayılı kararla Geçici Irak Hükümeti’nin (*Iraqi Interim Government*) 1 Haziran 2004’te oluşması ve 30 Haziran 2004’te tam yetkili Irak Hükümeti olarak devralmasının yanında mümkün olursa 31 Aralık 2004’te; fakat en geç 31 Ocak 2005 olmak üzere Geçiş Dönemi Hükümetinin oluşumunu belirleyecek ve kalıcı anayasa taslağını hazırlayacak olan Geçiş Dönemi Ulusal Meclisi için doğrudan demokratik seçimlerin yapılmasına ve 31 Aralık 2005’te geçici olmayan Irak hükümetinin seçilmesine ilişkin takvimi desteklediğini açıkladı.⁷⁸¹

⁷⁷⁹ Barkey and Laipson, s. 67.

⁷⁸⁰ Arı, *Irak...*, s. 71.

⁷⁸¹ Arı, *Irak...*, s. 73. Kararın tam metni için bkz. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/381/16/PDF/N0438116.pdf?OpenElement> , Erişim Tarihi: 17.03.2010.

1546 sayılı kararda öngörüldüğü gibi oluşturulan 1 Haziran 2004'te Geçici Irak Hükümeti öngörülenden iki gün önce 28 Haziran 2004'te tam yetkiyi aldı. Cumhurbaşkanlığına Sünni Gazi Meşal Acil el-Yaver, yardımcılığa bir Şii ve bir Kürt getirildi. Başbakanlığa İyad el-Allavi gelirken yardımcılığına eski KYB sözcüsü Berham Salih getirildi. 33 bakandan oluşan Bakanlar Kurulu'nda Mesut Barzani ile yakın ilişkisi bulunan Hoşyar Zebari dışişleri bakanı olurken Kürtler cumhurbaşkanı ve başbakan yardımcılıkları yanında 6 bakanlığa sahip oldular.⁷⁸²

b. İşgal Sonrası Irak'ta Seçimler ve Kürtler

30 Ocak 2005'te yapılması planlanan seçimler Kürtler için uygun bir zaman olarak görülmüyordu. Mesut Barzani ve Celal Talabani, Irak geçici anayasasının 58. maddesi uyarınca Saddam Hüseyin zamanında yerlerinden edilenlere tazminat ödenerek evlerine geri dönmelerinin sağlanmasına değin Kerkük'te seçim yapılmamasının sağlanması konusunda mutabakata vardıklarını bildirdiler.⁷⁸³ Seçimlere az bir süre kala Kerkük'e geri döndürülen 72 bin civarındaki Kürt'ün kentte oy kullanabileceklerine izin verilmesi Türkiye'de kaygıya, bazı Araplar tarafından da boykot edilmesine neden olurken bu gelişme Kürtlerin lehlerineydi.⁷⁸⁴

Bunun ardından yine seçim öncesinde Talabani, Kerkük'ün eski statüsü için Irak geçici yönetimiyle birlikte ABD ve İngiliz elçilerinden yazılı güvence aldıklarını söyledi. Bölge parlamentosunda bu açıklamayı yapan Talabani, geçici anayasasının 58. maddesinin uygulanıp Saddam döneminde sürgün edilenlerin kente dönmesi ve Arapların da eski yerleşim yerlerine gitmeleri konusunda anlaştıklarını belirtmesinin ardından bunun sağlanması için kurulan komitenin seçimlerin ardından çalışmalarına başlayacağını bildirdi.⁷⁸⁵ Washington'un Kürtlerle yazılı taahhülle birlikte Kerkük'ün gizli bir anlaşmayla Kürtlere verileceği haberlerine karşılık bir Amerikan yetkili Kerkük'ün geleceğine Iraklıların karar vereceğini, teorik ve pratik olarak ABD'nin Kerkük'ü Kürtlere vermesinin mümkün olmayacağı

⁷⁸² Arı, *Irak...*, s. 74.

⁷⁸³ "Celal Talabani ve Mesut Barzani Kerkük'te 'Önce Yerleşim Sonra Seçim' Diyor", <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=113164>, Erişim Tarihi: 02.03.2010.

⁷⁸⁴ "Kerkük'te Araplar Boykotçu", <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=141319>, Erişim Tarihi: 02.03.2010.

⁷⁸⁵ "Talabani: Kerkük İçin Yazılı Güvence Aldık", <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=141230>, Erişim Tarihi:09.03.2010.

yönünde beyanda bulundu.⁷⁸⁶ Dolayısıyla Talabani'nin Kerkük için ABD'den söz aldıkları yönündeki açıklaması ABD tarafından teyit edilmeyerek, yalanlandı.

Kürtlerin seçimleri erteletme girişimleri sonuç vermedi ve 30 Ocak 2005'te yapılması planlanan seçimler öngörüldüğü şekilde zamanında yapıldı. Yaklaşık sekiz milyon Iraklı'nın katıldığı ve Irak nüfusunun yaklaşık %20'sini oluşturan Sünniler tarafından boykot edilen seçime yabancı gözlemciler yer almadı. Kürtler, KYB ve KDP'nin birleşimiyle "Kürt İttifakı" adı altında seçime girdiler Seçim sonuçlarına göre Şiiler'in oluşturduğu Birleşik Irak İttifakı % 48,2, Kürt İttifakı % 25,7, İyad Allavi liderliğindeki Irak listesi % 13,8 oranında oy aldı. Kuzeydeyse % 89,5 oy oranıyla Kürt ittifakı önemli bir sonuç elde etti. Kerkük'ün merkezi olduğu Taamim eyaletinde de, oyların %16'sını alan Türkmen Cephesi'ne karşılık % 59,1 oy oranıyla Kürt ittifakının meclis seçimini kazandığı açıklandı.⁷⁸⁷ Kerkük il meclisinde 6 sandalye Türkmen Cephesi'nin olurken Kürt İttifakı 24 sandalye kazandı.⁷⁸⁸

Öte yandan, 30 Ocak 2005'te yapılan Irak genel seçimleri esnasında Kürt gruplar, seçim sandıklarının yanına koydukları sandıklarla bağımsızlık düşüncesinin bölgede ne kadar ağırlıkta olduğunu belirlemeyi denediler. Bu doğrultuda Kürtlerin, Erbil, Duhok, Musul, Kerkük ve Süleymaniye'de gayri resmi olarak düzenledikleri referandumdan %98,76 oranında bağımsızlık talebinin çıktığı kaydedildi.⁷⁸⁹

Irak'taki seçim sonuçlarına göre Birleşik Irak İttifakı seçimden birinci olarak çıkmasına rağmen mutlak çoğunluğu sağlayamadı. 275 milletvekilinden oluşan Irak ulusal meclisinde Dava lideri Şii İbrahim El Caferi, 140 sandalye İyad Allavi Irak listesi 40 sandalye, Kürt ittifakı 75 sandalye kazandı. Uzun bir uzlaşma arayışından sonra Celal Talabani Cumhurbaşkanlığına seçilerken, başbakan dışında dört başbakan yardımcısı ve 32 bakandan oluşan Irak kabinesinde İbrahim Caferi Başbakan, Hoşyar Zebari ise Dışişleri Bakanı oldu.⁷⁹⁰ Böylece Celal Talabani Irak'ın ilk Kürt Cumhurbaşkanı oluyordu.

⁷⁸⁶ "ABD'den Kerkük Yalanlaması", <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/306927.asp>, Erişim Tarihi:03.03.2010.

⁷⁸⁷ "Şiiler Yüzde 48 Aldı", <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=143464>, Erişim Tarihi: 01.03.2010.

⁷⁸⁸ "Kerkük İl Meclisi Kürtlerin", <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=143702&tarih=16/02/2005>, Erişim Tarihi: 13.03.2010.

⁷⁸⁹ Bu ölçümde 1 973 412 kişi bağımsızlık yönünde oy kullanırken, 19 852 kişi Irak'a bağlı olarak yaşamak istedikleri yönünde oy kullandı. "Bağımsızlığa' Yüzde 99 Evet", <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=139901&keyfield=7265666572616E64756D20657262696C206D7573756C>, Erişim Tarihi: 12.03.2010.

⁷⁹⁰ Arı, *Irak...*, ss. 74-75.

Irak Geçici Hükümeti, Mayıs 2005'te farklı etnik grupların katılımıyla geçici anayasa hazırlamak üzere bir komite kurdu. Yapılan çalışmalar sonrasında Ağustos 2005'te geçiş dönemi parlamentosunda kabul edilen yeni anayasa 15 Ekim 2005'te referanduma sunuldu.⁷⁹¹ Yeni anayasanın öngördüğü şekilde Aralık 2005'te yapılan yeni seçimlere bu kez Sünniler de katıldılar. Seçim sonuçlarına göre Şii ittifakı 128 sandalyeyle ilk sırada yer alırken, İyad Alavi'nin Şii grubu 25, Sünniler 59, Kürtlerse 53 sandalye kazandı. Cumhurbaşkanlığına ise dört yıllığına Celal Talabani tekrar seçildi. Dava partisi lideri İbrahim Ceferi'nin yeniden başkan olmasına Kürtler ve Sünniler tarafından karşı çıkması üzerine hükümet kurma konusunda yaşanan kilitlenme Nisan ayında varılan uzlaşma sonrası Cevad Nuri el-Maliki başbakan olmasıyla son buldu.⁷⁹²

2004 yılı ortaları Irak'ta koalisyon kuvvetleri ve Şii lider Mukteda el Sadr yanlısı kuvvetler arasındaki yoğun çatışmaların yaşandığı bir dönem oldu. Takip eden süreçte Irak'ın çeşitli alanlarında devam eden çatışmalar gerilla saldırıları, intihar bombaları vs. gibi durumların yaşanması hem Irak içerisinde istikrarsızlığa ve kayıplara neden olurken hem de ABD ve müttefikleri açısından da kayıp ve sıkıntılara neden oldu. Irak'ta 2005 yılı ortalarından itibaren yükselen ve 2006 yılında giderek doruğa ulaşan etnik ve mezhepsel çatışmalar 2007 yılı itibariyle nispeten azalmaya başladı. 2005–2007 arasındaki dönemde Kürtlerin yaşadığı bölgeler şiddet olaylarının en az yaşandığı alanlar olurken Sünniler ve Şiiler arasındaki çekişmeler oldukça şiddetli geçti.

ABD'de 2008'de başkanlığa yükselmiş olan Barack Hüseyin Obama, başkan olmadan önce selefinin aksine dış politikada farklı bir çizgi izleyeceği yönünde bir tutum sergiledi. Bu arada ABD ve Irak arasında yürütülen müzakereler sonrası ABD askerlerinin çekilme takvimini belirleyen bir güvenlik anlaşması 18 Kasım 2008'de imzalanarak onaylanmak üzere Irak parlamentosuna sevk edildi.⁷⁹³ 27 Kasım 2008'de bütün Amerikan askerlerinin 2011 sonuna kadar çekilmesini öngören Güçlerin Statüsü Anlaşması (*Status of Forces Agreement-SOFA*) Irak parlamentosunda Sünnilerin Temmuz 2009'da referanduma götürme koşuluyla kabul edildi. Anlaşmada operasyonların Irak'ın rızasına bağlandığı anlaşmada kentlerin

⁷⁹¹ Anayasa taslağı metni için bkz. "Text Of The Draft Iraqi Constitution", http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/24_08_05_constit.pdf, Erişim Tarihi: 12.03.2010.

⁷⁹² Arı, *Irak...*, ss. 76–77.

⁷⁹³ "Irak-ABD Güvenlik Anlaşması İmzalandı", <http://www.ntvmsnbc.com/news/466142.asp>, Erişim Tarihi: 27.03.2010.

kontrolünün 30 Haziran 2009 sonuna kadar Irak'a bırakılacağı ve 31 Aralık 2011'e değin çekilmenin tamamlanacağı belirtildi.⁷⁹⁴

Kuzey Irak'ta 2005 yılındaki ilk seçimden sonra Temmuz 2009'da yeni bir seçime gidildi. 25 Temmuz 2009 tarihinde Erbil'deki parlamento için yapılan seçime KDP ve KYB "Kürdistan Listesi" adıyla birlikte katıldı. ABD'nin 2003 Irak işgalinden sonra yapılan bu ikinci seçim sonrasında açıklanan resmi rakamlara göre KDP-KYB İttifakı oyların % 57,34'üyle birinci, Değişim Hareketi % 23,75'lik oy oranıyla ikinci sırada yer alırken İslamcı ve sol partilerin oluşturduğu Hizmet ve Reform Listesi ise % 12,08 oranıyla üçüncü sırada oldu. Kürdistan İslami Hareketi % 1,45 oranında oy alırken Türkmen Demokratik Hareketi de % 0,99 oranında oya sahip oldu. Bu sonuçlara göre KDP-KYB İttifakı parlamentoda 62 sandalye kazanırken; Değişim Hareketi 26 sandalye; Hizmet ve Reform Listesi ise 12 sandalye kazanmıştır. Başkanlık seçimlerindeyse oyların % 69,57'ni alan Mesud Barzani, % 25,32 oy alan en yakın rakibi Dr. Kemal Miravidli'yi geride bırakarak yeniden kazanmıştır.⁷⁹⁵

Bu durumda seçimde aldığı önemli oy oranıyla yıllardır KDP ve KYB'nin etkinliğinin olduğu Kuzey Irak'ta Değişim Hareketi'nin muhalif bir kanat olarak yükseldiği görüldü. Bunun öncesinde önemli bir gelişme olarak bölgesel yönetim, 24 Haziran 2009'da referanduma henüz sunulmayan taslak anayasayı kabul etti.⁷⁹⁶

Bu arada 27 Şubat 2009'da Irak'ta henüz güvenliğin tam olarak sağlanamadığına dikkat çeken Obama, ABD'nin 31 Ağustos 2010'da Irak'taki muharebe misyonunun sonra ereceğini ve bu doğrultuda Irak'taki Amerikan askeri sayısının 35.000–50.000 seviyesine indirileceğini açıklarken 2011 sonuna kadar da bütün ABD askerlerinin Irak'tan ayrılacağını belirtti.⁷⁹⁷

⁷⁹⁴ “Ve Irak SOFA'ya Uzandı”,

<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetay&ArticleID=910438&Date=28.11.2008&CategoryID=100>, Erişim Tarihi: 27.03.2010.

⁷⁹⁵ Seçim sonuçlarıyla ilgili sayısal veriler için bkz. “USAK Analizleri: Irak Bölgesel Kürt Yönetimi Başkanlık ve Parlamento Seçimleri, (05.08.2009)”, <http://www.usak.org.tr/dosyalar/rapor/TCT58cA5jmajS8Gy46nOn6S9g4oC6c.pdf>, ss. 25–26, Erişim Tarihi: 23.02.2010.

⁷⁹⁶ Daha geniş bilgi için bkz. Serhat Erkmen, “Kuzey Irak'ta Yeni Anayasa Taslağı Üzerine Değerlendirmeler”, *Ortadoğu Analiz*, No. 4, (Ağustos 2009), ss. 1–13.

⁷⁹⁷ “With Pledges to Troops and Iraqis, Obama Details Pullout”, <http://www.nytimes.com/2009/02/28/washington/28troops.html>, Erişim Tarihi: 10.03.2010, “2012'de Irak'ta ABD Askeri Kalmayacak”, *Milliyet*, 28.02.2009. Açıklamanın ardından bazı üst düzey Amerikalı yetkililer tarafından 2011 sonuna kadar Irak'ta kalacak Amerikan askerlerinin Irak güçlerinin eğitimini sağlamak, Amerikalı sivil ve askeri personelin güvenliğini sağlamak ve tek başına ya da Irak güçleriyle birlikte terör

Irak'taki son önemli gelişme, 7 Mart 2010'da Saddam Hüseyin'in 2003'te devrilmesinin sonrasında ikinci defa parlamento seçimlerine gidilmesiydi. Kuzey Irak'taki Temmuz 2009 seçimlerinde sayısı artan Kürt muhalefetinin etkisiyle bu seçimlerinde geniş katılımlı bir Kürt partileri listesi oldu. Bu doğrultuda seçimde Kürdistan İttifakı Listesi, Goran Listesi, Kürdistan İslami Birliği Listesi, Kürdistan İslami Grubu olmak üzere 4 ana listenin yanında bazı partiler de diğer listeler veya ittifaklar içinde yer aldı.⁷⁹⁸ Seçimlerden üç hafta sonra açıklanan resmi sonuçlara göre eski Başbakan İyad Alavi'nin El Irakiye seçimi kazanan taraf oldu. 325 sandalyeli mecliste Allavi 91 vekil kazanırken Şii Başbakan Nuri Maliki'nin Hukuk Devleti 89 vekile sahip oldu. Irak Ulusal İttifakı 70 sandalye kazanırken, Kürt İttifakı da 43 sandalye çıkardı.⁷⁹⁹ Allavi sıcağı sıcağına yaptığı açıklamada “çoğunluk hükümeti yerine, geniş ulusal katılımlı bir hükümet kurmaya” çalışacaklarını ve bu doğrultu da tüm gruplarla Irak'ın geleceği ve istikrarı için görüşmeler yürüttüklerini ifade etti.⁸⁰⁰ Dolayısıyla ABD'nin Irak'tan ayrılacağını bir takvime bağladığı bu süreçte Irak'ı yönetecek otorite bir koalisyon olacaktır.

ABD'nin tüm güçleriyle Irak'tan ayrılması üzerine Irak'ın nasıl bir yapıya bürüneceği henüz belirsizliğini korumaktadır. ABD'nin Irak'tan çekilmesi Irak genelinde başta olmak üzere Kürt bölgelerinde de güvenlik eksenli birtakım kuşkuların oluşmasına neden olmaktadır. Kürdistan Bölgesel Yönetimi lideri Mesut Barzani, Aralık 2009'da gazeteci Mete Çubukçu ile yaptığı söyleşide ABD'nin Irak'ta istikrarlı bir yapı kurulmadan çekilmesinden endişe duyduğunu dile getirmiştir.⁸⁰¹ Şüphesiz bu beyan, ABD'nin bölgeden ayrılmasını, Iraklı Kürtlerin, kendi güvenlikleri açısından olumsuz bir gelişme olarak gördüklerini ortaya koymaktadır.

operasyonları düzenlemek gibi misyonlarının olacağı vurgulandı. “Başkomutan Obama'dan Irak Takvimi”, Radikal, 28.02.2009.

⁷⁹⁸ Bu listeler ve bunların genel siyasi eğilimleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. “Kürt Partileri ve İttifakları”, <http://www.orsam.org.tr/tr/Secimler/partigoster.aspx?ID=6>, Erişim Tarihi: 04.04.2010.

⁷⁹⁹ “Irak'ta Allavi Kılıpayı İpi Göğüsledi”, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetay&ArticleID=988048&Date=27.03.2010&CategoryID=100>, Erişim Tarihi: 27.03.2010.

⁸⁰⁰ “Allavi'den İlk Açıklama”, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=966364>, Erişim Tarihi: 27.03.2010.

⁸⁰¹ Söyleşi için bkz. “Barzani: Barışı Sabote Etmeye Çalışıyorlar”, <http://www.ntv.com.tr/id/25030008/>, Erişim Tarihi: 09.01.2010.

SONUÇ

Bazı etnik grupların içerisinde yaşadıkları ülkeden ayrılarak kendi kurdukları bir siyasal çatı altında yaşama çabalarına yönelik dış desteğin incelendiği bu çalışmada, Irak Kürt hareketi örneği doğrultusunda Irak Kürt hareketinin geçirdiği evreler, yabancı aktörlerle kurduğu temaslar ve dış destek ilişkileri ele alındı. Bu çok boyutlu sürecin işaret ettiği soruları cevaplayabilmek amacıyla etnik ayrılıkçı hareketler ve dış destek konusunda yararlandığımız kuramsal bilgiler, Irak Kürt hareketine yönelik dış desteğin anlaşılması ve açıklanması açısından önemli sonuçlar ortaya çıkardı. Araştırma bulguları çerçevesinde çıkarılabilecek en önemli sonuç etnik grupların kendi ulus-devletlerini oluşturmak amacıyla dış desteği mücadelelerinin ön koşulu haline getirmeleri ve bu etken üzerinden ayrılmayı sağlama seçeneğinin yine etnik grup açısından zorluklara ve sıkıntılara yol açabileceğidir.

Siyasal olarak kurumsal yapılanmasını tamamlamış devlete sahip topluluklar ulus olarak nitelendirilirken bunun dışında, devleti olmayan topluluklar etnik gruplardır. Ulus-devletin henüz hâkim yapılanmasının sürdürülmesinin bir sonucu olarak etnik grupların ideallerinde kendi ulus-devletlerini kurma anlayışı bulunmaktadır. Bu doğrultuda herhangi bir devletin sınırları içerisinde yaşayan etnik, dinsel veya coğrafi konumu itibariyle farklılık gösteren, kendini çoğunluktan farklı olarak nitelendiren grupların söz konusu devletten idari ve coğrafi yönden koparak kendi devletini kurarak bağımsız olma faaliyetleri uluslararası politikada sıkça görülen bir durumdur. Ayrılıkçı hareket olarak adlandırılan bu faaliyetler etnik grubun ve etnik gruba dayalı yaratılan kültürün merkeze alındığı etnik milliyetçi temelde hareket eden grupların siyasallaşarak, bağımsız bir siyasal bir birim oluşturma çabalarını kapsamaktadır.

Bunlarla birlikte içerisinde yaşadığı ulus-devletten ayrılarak kendi siyasal yapılanmasını, başka bir deyişle kendi ulus-devletini kurmayı hedefleyen etnik grup liderlerinin reelpolitik nedenlerle dış destek elde etme arayışları, etnik grup ve yabancı aktörler arasında karşılıklı bir ilişkinin doğmasına neden olmaktadır. Dış desteği alan ve veren taraflar açısından bakıldığında bu ilişki her halükarda karşılıklı çıkar anlayışı çerçevesinde şekillenmektedir. Sözü edilen ilişkide tarafların niyetleri ve hedefleri ortadadır. Dış destek, ayrılıkçı hareketlerin hedefine ulaşabilmesi açısından gerekli araçlardan biri olmasının yanında ayrılıkçıların mücadelelerini sürdürme, ayrılmayı gerçekleştirme, ayrılma sonrası devamlılığı sağlama gibi birçok nedenle desteğe gereksinim duyduğu görülmektedir. Bu

yönleriyle ayrılıkçı hareketlerinin sürdürülebilmesi ve başarısı açısından dış destek elde etme bir zorunluluk olmaktadır. Ters taraftan bakıldığında destek verenlerse, kendi stratejik planlarını gerçekleştirme, rakipleri ve düşmanları bastırma, zayıflatma vb. gibi reelpolitik çıkarları doğrultusunda rasyonel kazançlar elde etmeyi amaçlamaktadırlar. Bunun dışında bu türden hareketlere yönelik destek verilmesinin etno-politik/duygusal güdeler, emperyalist/yayılmacı nedenler, dinsel/ideolojik, insancıl, yayılmayı ve örnek olmayı engelleme vb. nedenleri de olabilmektedir.

Sebepler ne olursa olsun etnik ayrılıkçı hareketlere yönelik dış destek hem merkezi devleti zora sokan bir nitelik göstermekte hem de nitelik, biçim ve düzey bakımından farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Temel olarak ayrılıkçı harekete destek sunmak isteyen aktörler, somut destekler ve/veya siyasi-diplomatik moral biçimde çeşitli katkılar sunmaktadırlar. Bu türden katkılar açık, kapalı, dolaylı, dolaysız, orta, yüksek ve çok yüksek vb. gibi farklı formlarda gerçekleşmektedir.

Ayrılıkçı hareket yabancı aktörlerin katkılarıyla güçlenmesine ve mücadelesini sürdürebilmesine rağmen, bu ilişkiden dolayı katkıyı sunan aktör(ler) tarafından bir dış politika aracı olarak manipüle edilebilme tehlikesini de içerisinde taşımaktadır. Durum böyle olunca da destek verenler, çıkarları ölçüsünde ayrılıkçıların yanlarında yer almakta ve çoğu zaman kendi hedefleri doğrultusunda onları yönlendirmektedirler.

Anlatılan türde bir ilişkinin yansımaları ve sonuçları Kürtlerin yabancı aktörlerle kurduğu ilişkiler açısından da geçerlidir. Makro düzeyde bakıldığında içerisinde Kürt unsurları barındıran Türkiye, İran, Suriye ve Irak'ı kontrol ve baskı altında tutmayı amaçlayan ve Orta Doğu'ya yönelik politika üreten bölge ve bölge dışı aktörler, bu bölgedeki Kürtleri bu ülkelere karşı bir kart olarak kullanmanın yollarını aradılar. Yabancı aktörler bir baskıyı oluşturarak bölgede etkin olmak için Kürt ayrılıkçılığını teşvik ederek, onları desteklemişlerdir. Bu bağlamda Kürtler, Orta Doğu'da etkinliğini artırmak isteyen bazı devletlerin diğerlerine karşı kullanmak amacıyla yörüngelerine almak istedikleri bir siyasi araç olarak değerlendirildi.

Irak özelindeki Kürt sorununda da durum farklı değildir. Birinci Dünya Savaşı yıllarından itibaren askeri mücadele de dâhil olmak üzere birçok aracı kullanarak merkezi yönetimden daha ayrı daha bağımsız statü elde etme hedefi güden Iraklı Kürtler, bu

mücadeleyi günümüze kadar taşıdılar. Ayrılıkçı hedeflerin ön planda olduğu bu uzun soluklu süreçte Iraklı Kürt liderler neredeyse her dönemde yabancı devletler nezdinde dış destek elde etme arayışında olurken yabancı devletler de bu talep karşısında Irak yönetimiyle ilgili ve bölgeye yönelik politikaları açısından uygun buldukları zamanlarda onlara desteklerini sundular.

Bir topluluğun ulus olma ve kendi ulus-devletini kurma düşüncesi ve bu durumun dış destek etkeniyle sağlanma çabasının incelenmesi açısından Irak Kürt hareketi ilgi çekici bir niteliktedir. Temelde Iraklı Kürtlerin ayrılıkçı temeldeki çabaları ve yabancı aktörlerle kurduğu dış destek ilişkisi uzun bir tarihsel geçmişe sahiptir. Esas olarak Iraklı Kürtlerin içerisinde ulusal taleplerin de yer aldığı ayrılıkçı faaliyetleri Birinci Dünya Savaşı yıllarında başladı. Bu talepler aşiret temeline dayansa da bu başlangıçta İngilizlerin Kürtleri teşvik ve yönlendirmeleri önemli bir rol oynadı. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Şeyh Mahmut Berzenci'nin İngilizlerden aldığı destekle somutlaşan ve dış destekle tanışan Irak Kürt hareketi, daha sonraki dönemlerde Molla Mustafa Barzani önderliğinde çeşitli devletler tarafından farklı biçimlerde desteklendi. Bu açıdan Sovyetler, ABD, İran, İsrail, Türkiye ve Suriye desteklerinin yanında diğer devletlerin ilgi ve birtakım desteklerini de elde ettiler. Esasında karşılıklı çıkar ilişkisi bağlamında bakıldığında İngilizler, Sovyetler, İranlılar, İsraililer, Amerikalılar, Türkler vb. Iraklı Kürtleri desteklemeye ihtiyaç duyan bütün aktörler kendi siyasal çıkarları açısından Iraklı Kürtlere ne kadar ihtiyaç duyduysalar, Iraklı Kürtler de kendi hedefleri açısından onlara ihtiyaç duydular. Ancak farklı biçim ve düzeylerde olan bu destekler, zaman zaman destek verenlerin çıkarlarıyla ilintili bir biçimde kesintiye uğradı ya da tamamen sonlandırıldı.

Diğer taraftan, 1980'li yıllardan itibaren Kürtlerin dünyanın çeşitli bölgelerinde artan faaliyetlerinin yanı sıra özellikle 1990'lı yılların başında gerçekleşen Körfez Savaşı sonrası ortaya çıkan Kürt mülteci kriziyle birlikte birçok devletin Kürtlere yönelik ilgilerinin artması, Kürt sorununun uluslararası boyuta taşınmasında etkili sonuçlar doğurdu. Kürtler, 1990'dan itibaren gelişen bir biçimde ABD'yi hareketleri açısından en etkili devlet olarak belirlediler. Bunların yanında 1990'lı yıllara kadar daha fazla özerk statü için mücadele eden Iraklı Kürtler, bu tarihten sonra federasyon taleplerini öne sürerek hedef büyüttüler. Özellikle Körfez Savaşı'ndan günümüze değin Iraklı Kürtlerin özellikle ABD'den aldığı destekle güçlenmesi böyle bir talebin ön plana çıkmasını sağladı. ABD'nin 2003 yılında Irak işgalinde Iraklı Kürtlerin aldığı tutum ve savaş sonrası yeni bir siyasi aktör olarak Irak'ta ağırlığının

artmasıyla birlikte Iraklı Kürtlerin kazanımları işgal sonrasında oluşturulan Irak anayasasıyla tescillendi. Böylece önceki süreçte güçlenen Kürt bölgesi, Irak'ın yeni yapılanmasında siyasal olarak da önemi bir aşamaya geldi.

Sonuçta Iraklı Kürtlere çeşitli neden, düzey ve biçimlerde sunulan destekler, Iraklı Kürtlerin hem varlıksal olarak devamlılığı hem de mücadelelerinin yürütülmesi bakımından etkili bir araç oldu. Başka bir ifadeyle Irak Kürt hareketi yabancı devletlerin desteğine dayanarak varlığını ve kavgasını sürdürebildi. Nitekim Iraklı Kürtler, 1990 sonrasında başlayan bir şekilde şimdiye değin sahip oldukları kazanımları yabancı aktörlerden aldığı destekler sayesinde gerçekleştirdiler. Ancak tüm bunlara rağmen geçmişte Iraklı Kürtler, yabancı aktörlerle arasındaki destek ilişkilerinden dolayı en fazla zararı gören taraf oldular. Irak Kürt hareketinin tarihsel olarak geçirdiği evrelerin de gösterdiği üzere reelpolitik çıkarları ölçüsünde Iraklı Kürtlere destek veren yabancı aktörler daha fazla çıkar elde edemeyeceği ya da herhangi bir şekilde artık onlara gereksinim duymaması gibi durumlar ortaya çıktığında onları terk ettiler. Çünkü Iraklı Kürtlere verilen destek sınırsız ve sürekli bir nitelikte değil de belirli ölçülerde verilerek belli bir aşamaya kadar devam edebildi. Destek veren yabancı aktörlerin öncelikli hedefleri Kürtlerin bağımsızlığa erişmesi olmadığından sadece onları kendi çıkarlarına uygun olarak kullandılar.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

ABDULGHANI, Jasim M., *Iraq & Iran: The Years of Crisis*, Londra, Croom Helm Press, 1984.

AHMED, Kemal Mazhar, *Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Kürdistan*, Çev. Mustafa Düzgün, Ankara, Behrem Yayınları, 1992.

ANDERSON, Benedict, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, Çev. İskender Savaşır, İstanbul, Metis Yayınları, 2004.

ARFA, Hasan, *The Kurds: An Historical and Political Study*, Londra, New York, Toronto, Oxford University Press, 1966.

ARI, Tayyar, *2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*, İstanbul, Alfa Yayınları, 1999.

-----, *Irak, İran, ABD ve Petrol*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2007.

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2009.

ARSAVA, Ayşe Füsün, *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1993.

ATTAR, Ali Rıza Şeyh, *Kürtler: Bölgesel ve Bölge Dışı Güçler*, İstanbul, Anka Yayınları, 2004.

AYDIN, Suavi, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1993.

BALLI, Rafet, *Kürt Dosyası*, İstanbul, Cem Yayınları, 1992.

BARTKUS, Viva O., *Dynamic of Secession: An Analytical Framework*, Cambridge University Press, 1999.

BARKEY, Henri J., *Preventing Conflict Kurdistan*, Washington, Carnegie Endowment for International Peace, 2009.

BARZANİ, Mesud, *Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi*, Cilt I, Çev. Vahdettin İnce, İstanbul, Doz Yayınları, 2003.

-----, *Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi*, Cilt II, Çev. Vahdettin İnce, İstanbul, Doz Yayınları, 2005.

BILLIG, Michael, *Banal Milliyetçilik*, Çev. Cem Şişkolar, İstanbul, Gelenek Yayınları, 2002.

BİLGİN, Mehmet Sıraç, *Barzani*, İstanbul, Fırat Yayınları, 1992.

BIRCH, Anthony Harold, *Nationalism and National Integration*, Londra, Unwin Hyman, 1989.

BRUINESSEN, Martin Van, *Ağa, Şeyh ve Devlet*, Çev. Banu Yalkut, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

BUCHANAN, Allen, *Secession: The Morality of Political Divorce From Fort Sumter to Lithuania and Quebec*, Oxford, West View Press, 1991.

BUCHHEIT, Lee C., *Secession: The Legitimacy of Self-Determination*, New Haven and London, Yale University Press, 1978.

BULUT, Faik, *Dar Üçgende Üç İsyân: Kürdistan'da Etnik Çatışmalar Tarihi*, İstanbul, Belge Yayınları, 1992.

BURKAY, Kemal, *Kürdistan'ın Sömürgeleştirilmesi ve Kürt Ulusal Hareketleri*, İstanbul, Özgürlük Yolu Yayınları, 1978.

-----, *Geçmişten Bugüne Kürtler ve Kürdistan: Coğrafya-Tarih-Edebiyat*, İstanbul, Deng Yayınları, 1992.

BYMAN, Daniel, Peter Chalk, Bruce Hoffman, William Rosenau and David Brannan, *Trends in Outside Support for Insurgent Movements*, Rand Corporation, 2001.

CARR, Edward Hallett, *Milliyetçilik ve Sonrası*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.

CASSESE, Antonio, *Self-determination of Peoples: A Legal Reappraisal*, Cambridge University Press, 1995.

ÇAVUŞOĞLU, Naz, *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*, 2. Baskı, İstanbul, Su Yayınları, 2001.

ÇAY, A. Haluk, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, Ankara, Turan Kültür Vakfı Yayınları, 1996.

CHALIAND, Gerard, *The Kurdish Tragedy*, Zed Books Ltd. London, 1994.

CELİL, Celile, *Kürt Halk Tarihinden 13 İlginç Yaprak*, Çev. Hasan Kaya, İstanbul, Evrensel Yayınevi, 2007.

ÇEVİK, Abdülkadir, *Politik Psikoloji*, Ankara, Dost Yayınları, 2008.

CONNOR, Walker, *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1994.

DAĞLI, Faysal, *Birakuji: Kürtlerin İç Savaşı*, İstanbul, Belge Yayınları, 1994.

DAVUTOĞLU, Ahmet, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul, Küre Yayınları, 2004.

DEUTSCH, Karl, *Nationalism and Social Communication*, New York, 1953.

EDMONDS, Cecil. J., *Kürtler, Türkler ve Araplar: Kuzey-Doğu Irak'ta Siyaset, Seyahat ve İnceleme (1919–1925)*, Çev. Serdar Şengül, Serap Ruken Şengül, İstanbul, Avesta Yayınları, 2003.

EKİNCİ, Tarık Ziya, *Avrupa Birliği'nde Azınlıkların Korunması Sorunu: Türkiye ve Kürtler*, İstanbul, Sümer Yayınları, 2001.

ENTESSAR, Nader, *Kurdish Ethnonationalism*, Boulder, CO, Lynn Rienner Publishers, 1992.

ERGİL, Doğu, *Doğu Sorunu: Teşhisler, Tespitler*, İstanbul, Akademi Yayınları, 2008.

ERÖZDEN, Ozan, *Ulus Devlet*, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2008.

GANGULY, Rajat and Ray Taras, *Understanding Ethnic Conflict: The International Dimension*, New York, Longman, 1998.

GELLNER, Ernest, *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev. Büşra Ersanlı, Bahar Günay, Göksu Özdoğan, İstanbul, Hil Yayınları, 2006.

-----, *Milliyetçiliğe Bakmak*, Çev. Simten Coşar, Saltuk Özertürk, Nalan Soyarik, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.

GHAREEB, Edmund, *The Kurdish Question in Iraq*, Syracuse, Syracuse University Press, 1981.

GÖKTAŞ, Hıdır, *Kürtler II: Mahabad'dan 12 Eylül'e*, İstanbul, Alan Yayınları, 1991.

GÜRSES, Emin, *Ayrılkçı Terörün Anatomisi/IRA-ETA-PKK*, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1997.

-----, *Uluslararası Sistemin Kıskaçında Etnik Terör*, İstanbul, Profil Yayınları, 2007.

GSTREIN, Heinz, *Avukatsız Halk Kürtler*, Çev. Selçuk Barlas, İstanbul, Üçüncü Dünya Yayınları, 1997.

GUNTER, Michael M., *The Kurds of Iraq: Tragedy and Hope*, New York, St. Martin's Press, 1992.

HABERMAS, Jürgen, *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti*, İstanbul, Bakış Yayınları, 2003.

HALFİN, *XIX. Yüzyılda Kürdistan Üzerine Mücadeleler*, İstanbul, Komal Yayınları, 3. Baskı, 2008.

HERACLIDES, Alexis, *The Self-Determination of Minorities in International Politics*, Londra, Frank Cass, 1991.

HOBBSBAWM, Eric, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik. Program, Mit, Gerçeklik*, Çev. Osman Akinhay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 3. Basım, 2006.

HOROWITZ, Donald. L., *Ethnic Groups In Conflict*, Berkley, Londra, Los Angeles, University of California Press, 1985.

JAWAD, Sa`ad, *Iraq & The Kurdish Question (1958–1970)*, Londra, Ithaca Press, 1981.

JWAIDEH, Wadie, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, Çev. Alper Duman, İsmail Çekem, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999.

KAYNAK, Muhteşem vd., *Iraklı Sığınmacılar ve Türkiye (1988-1991)*, Ankara, 1992.

KİRİŞÇİ, Kemal ve Gareth M.Winrow, *Kürt Sorunu: Kökeni ve Gelişimi*, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.

KURUBAŞ, Erol, *Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye, (Sevr-Lozan Sürecinden 1950'lere)*, Cilt I, Ankara, Nobel Yayınları, 2004.

-----, *Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye, (1960'lardan 2000'lere)*, Cilt II, Ankara, Nobel Yayınları, 2004.

-----, *Asimilasyondan Tanınmaya: Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı*, Ankara, Asil Yayınları, 2004.

KUTSCHERA, Chris, *Kürt Ulusal Hareketi*, Çev. Fikret Başkaya, İstanbul, Avesta Yayınları, 2001.

LAZAREV, M.S., *Emperyalizm ve Kürt Sorunu(1917-1923)*, Çev. Mehmet Demir, Ankara Özge Yayınları, 1989.

MANAFY, A., *The Kurdish Political Struggle in Iran, Iraq, and Turkey, a Critical Analysis*, Oxford, University Press of America, 2005.

MAYALL, James, *Nationalism and International Society*, Cambridge, 1990.

MCDOWALL, David, *Kürtler: Uluslararası Azınlık Hakları Grubu Raporu*, Çev. Zeki İnanç, İstanbul, Avesta Yayınları, 2000.

-----, *Modern Kürt Tarihi*, Çev. Neşenur Domaniç, Ankara, Doruk Yayınları, 2004.

MEHO, Lokman I., *The Kurds and Kurdistan: A Selective And Annotated Bibliograph*, Westport, Conn., Greenwood Press, 1997.

MESUT, Ahmet, *İngiliz Belgelerinde Kürdistan (1918–1958)*, İstanbul, Doz Yayınları, 1992.

MINORSKY, Vladimir, Th. Bois D.N Mac Kenzie, *Kürtler ve Kürdistan*, İstanbul, Doz Yayınları, 1996.

NAKDIMON, Şalom, *Irak ve Ortadoğu'da Mossad*, Çev. Ahmet Ekinci, İstanbul, Elips Kitap, 2004.

NATALI, Denise, *Kürtler ve Devlet: Irak, Türkiye ve İran'da Ulusal Kimliğin Gelişmesi*, Çev. İbrahim Bingöl, İstanbul, Avesta Yayınları, 2009.

O'BALLANCE, Edgar, *The Kurdish Revolt: 1961–1970*, London, Faber and Faber Ltd., 1973.

-----, *The Kurdish Struggle:1920–1994*, London, New York, Macmillan and Press, 1996.

ORAN, Baskın, *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli*, Ankara, Bilgi Yayınları, 3. Baskı, 1997

-----, *Devlet Devlete Karşı*, Ankara, Bilgi Yayınları, 1995.

-----, *Kalkık Horoz: Çekiç Güç ve Kürt Devleti*, Ankara, Bilgi Yayınları, 1998.

-----, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, 4.Baskı, Ankara, İmaj Yayınları, 2001.

-----, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

-----, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt II, 3. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

-----, *Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç mevzuat, İçtihat, Uygulama*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

ÖKE, Mim Kemal, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu (1918–1926)*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1992.

ÖZDAĞ, Ümit, *Türkiye Kuzey Irak ve PKK*, Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 1999.

ÖZKIRIMLI, Umut, *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2008.

ÖZOĞLU, Hakan, *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2005.

PAZARCI, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk II*, Ankara, Turhan Kitabevi, 1993.

POMERANCE, Michla, *Self-determination in Law and Practice: The New Doctrine in the United Nations*, London, Martinus Nijhoff Publishers, 1982.

ROMANO, David, *The Kurdish Nationalist Movement: Opportunity, Mobilization, and Identity*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006.

ROTHSCHILD, Joseph, *Ethnopolitics: A Conceptual Framework*, New York, Columbia University Press, 1981.

RYAN, Stephen, *Ethnic Conflict and International Relations*, Dartmouth, Aldershot, 1990.

SHEMESH, Haim, *Soviet-Iraqi Relations, (1968–1988): In the Shadow of the Iraq-Iran Conflict*, Boulder&London, Lynne Rienner Publishers, 1992.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul, Filiz Kitapevi, 2000.

STAVENHAGEN, Rodolfo, *Ethnic Conflicts and the Nation-State*, London, Macmillan Press Ltd., 1996.

SMITH, Anthony D., *Ulusların Etnik Kökeni*, Çev. Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir, Ankara, Dost Yayınları, 2002.

-----, *Milli Kimlik*, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994.

-----, *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik*, İstanbul, Everest Yayınları, 2002.

ŞAHİN, Mustafa, *Avrupa Birliğinin Self-Determinasyon Politikası*, Ankara, Nobel Yayınları, 2000.

TAN, Altan, *Kürt Sorunu: Ya Tam Kardeşlik, Ya Hep Birlikte Kölelik*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2009.

TURGUT, Hulisi, *Barzani Dosyası*, İstanbul, Asya Yayınları, 1969.

VOLKAN, Vamık D., *Etnik Terörizmin Psikolojisi*, Çev. Abdülkadir Çevik, Ankara, Politik Psikoloji Yayınları, 1993.

-----, *Kanbağı: Etnik Gururdan Etnik Teröre*, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1999.

YAVUZ, Turan, *ABD'nin Kürt Kartı*, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1993.

YILDIZ, Hasan, *Fransız Belgeleriyle Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan*, İstanbul, Koral Yayınları, 1991.

YILMAZ, AYTEKİN, *Etnik Ayrımcılık: Türkiye, İngiltere, Fransa, İspanya*, Ankara, Vadi Yayınları, 1994.

YILMAZ, Muzaffer Ercan, *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Etnik Çatışmalar*, Ankara, Nobel Yayınları, 2007.

MAKALELER

AKMAN, Ayhan, “Etnik-Sivil Kuramsal İkileminin Ötesinde: Modernist Milliyetçilik”, Tanıl Bora (ed.), *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt IV, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, ss. 81–91.

AKTÜRK, Şener, "Etnik Kategori ve Milliyetçilik: Tek-etnili, Çok-etnili ve Gayri Etnik Rejimler", *Doğu Batı*, Cilt 9, Sayı 38, (Ağustos-Eylül-Ekim 2006), ss. 24–53.

ARI, Tayyar, "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler", İdris Bal (ed.), *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Ankara, AGAM Yayınları, 2006. ss. 695–727.

ARSAVA, Ayşe Füsün, "Self-Determination Hakkının Tarihi Gelişimine Bir Bakış ve Aaland Adaları Sorunu", Seha L. Meray'a Armağan, Cilt I, Ankara, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları*, 1981, ss. 55–67.

BARAM, Amatzia, "İsrail ve Irak'ta Kürt Sorunu", *Avrasya Dosyası*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Cilt 3, Sayı 1, (İlkbahar 1996), ss. 149–154.

BARKEY, Henri J. and Ellen Laipson, "İraqi Kurds And Iraq's Future", *Middle East Policy*, Vol. 12, No. 4, (Winter 2005), ss. 66–76.

BENGIO, Ofra, "İrak'ın Toprak Bütünlüğü Tehdit Altında", *Avrasya Dosyası*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Cilt 3, Sayı 1, (İlkbahar 1996), ss. 61–80.

BERAN, Harry, "A Liberal Theory of Secession", *Political Studies*, Vol. 32, No. 1, 1984, ss. 21–31.

BERAN, Harry, "Border Disputes and the Right of National Self-Determination", *History of European Ideas*, Vol. 16, No. 4–5, 1993, ss. 479–486.

BOZTEMUR, Recep, "Tarihsel Açıdan Millet ve Milliyetçilik: Ulus-Devletin Kapitalist Üretim Tarzıyla Birlikte Gelişimi", *Doğu Batı*, Cilt 9, No. 38, (Ağustos-Ekim 2006), ss. 161–179.

BRUINESSEN, Martin Van, "The Kurds Between Iran and Iraq", *MERIP Middle East Report*, No. 141, (July-August 1986), ss. 14–27.

BUCHANAN, Allen, "Theories of Secession", *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 26, No. 1, 1997, ss. 30–61.

CALHOUN, Craig, "Nationalism and Ethnicity", *Annual Review of Sociology*, Vol. 19, 1993, ss. 211–239.

CARMENT, David, "The International Dimensions of Ethnic Conflict: Concepts, Indicators, and Theory", *Journal of Peace Research*, Vol. 30, No. 2, (May 1993), ss. 137–150.

CARMENT, David and Patrick James, "Two-Level Games and Third-Party Intervention: Evidence from Ethnic Conflict in the Balkans and South Asia", *Canadian Journal of Political Science*, Vol. 29, No. 3, (September 1996), ss. 521–554.

CONNOR, Walker, "Nation-Building or Nation-Destroying?", *World Politics*, Vol. 24, No. 3, (April 1972), ss. 319–355.

CRAWFORD, Beverly, "Explaining Defection from International Cooperation: Germany's Unilateral Recognition of Croatia", *World Politics*, Vol. 48, (July 1996), ss. 482–521.

CURTIS, Andy R., "Nationalism in The Diaspora: A Study of The Kurdish Movement", *Manuscript*, (February 2005), ss. 1–10.

DANIŞ, Didem, "Irak'tan Uzağa: 1991 Sonrası Dışarı Göç", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 1, Sayı 6, (Haziran 2009), ss. 15–22.

DEMİR, İdris, "The Northern Iraq:1990–2000", *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 5, 2007, ss. 193–207.

DION, Stephane, "Why is Secession Difficult in Well-Established Democracies? Lessons from Quebec", *British Journal of Political Science*, Vol. 26, No. 2, (April 1996), ss. 269–283.

DUNNE, Michael, "The United States, the United Nations and Iraq: Multilateralism of a Kind", *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 79, No. 2 (March 2003), ss. 257–277.

DÜZGÖREN, Koray, "Türkiye Kürtleri ve Kuzey Irak", *Avrasya Dosyası*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Cilt 3, Sayı 1, (İlkbahar 1996), ss. 289–302.

EDMONDS, Cecil, J., "Kurdish Nationalism", *Journal of Contemporary History*, Vol. 6, No. 1, 1979, ss. 87-107.

ÉLANGER, Louis, Érick Duchesne, Jonathan Paquin, "Foreign Interventions and Secessionist Movements: The Democratic Factor", *Canadian Journal of Political Science*, Vol. 38, 2005, ss. 435–462.

ERKMEN, Serhat, "1945–1989 Yılları Arasında ABD'nin Kuzey Irak Politikası", *Akademik Orta Doğu Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2008, ss. 67–96.

-----, "Kuzey Irak'ta Yeni Anayasa Taslağı Üzerine Değerlendirmeler", *Ortadoğu Analiz*, No. 4, (Ağustos 2009), ss. 1–13.

ESKANDER, Saad, "Britain's Policy in Southern Kurdistan: The Formation and the Termination of the First Kurdish Government, 1918–1919", *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 27, No. 2, (November 2000), ss. 139–163.

FREIJ, Hanna Yousif, "Alliance Patterns of a Secessionist Movement: The Kurdish Nationalist Movement in Iraq", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol. 18, No.1, 1998, ss. 19–37.

GÖZEN, Ramazan, "Kuzey Irak Sorunu", İdris Bal (ed.), *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Ankara, AGAM Yayınları, 2001, ss. 797–818.

-----, "Orta Doğu'da Güç Dengeleri", İdris Bal (ed.), *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Ankara, AGAM Yayınları, 2006, ss. 671–678

GUNTER, Michael M., “The Kurds in Iraq”, *Middle East Policy*, Vol. 11, No. 1, (Spring, 2004), ss. 106–110.

GÜN, Ö. Rengin, “Uluslararası Terörizm: Dünya Savaşının Yeni Boyutu”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, 2000, ss. 79–93.

HASSANPOUR, Amir and Shahrzad Mojab, “Kurdish Diaspora”, Melvin Ember, Carol R. Ember, Ian A. Skoggard (eds.), *Encyclopedia of Diasporas: Immigrant and Refugee Cultures Around the World*, Vol. 1, New York, Springer, 2005, ss. 214–224.

HERACLIDES, Alexis, "Secession, Self-Determination and Nonintervention: In Quest of a Normative Synthesis", *Journal of International Affairs*, Vol. 45, 1992, ss. 399–420.

-----, “Secessionist Minorities and External Involvement”, *International Organization*, Vol. 44, No. 3, 1990, ss. 341–378.

HOROWITZ, Donald. L., “Patterns of Ethnic Separatism”, *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 23, No. 2, 1981, ss. 165–195.

ISLAM, M. Rafiqul, “Secessionist Self-Determination: Some Lessons from Katanga, Biafra and Bangladesh”, *Journal of Peace Research*, Vol. 22, No. 3, (September 1985), ss. 211–221.

KALAYCI, Hüseyin, “20. Yüzyıldaki Barışçıl ve Kanlı Ayrılmalar”, *Avrasya Dosyası*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Cilt 12, Sayı 3, 2007, ss. 165–184.

-----, “Batılı Demokrasilerde Ayrılmacı Milliyetçilik: Quebec Milliyetçiliği”, *Doğu Batı*, Sayı 39, (Kasım-Aralık-Ocak 2006–2007), ss. 9–30.

-----, “Etnisite ve Ulus Karşılaştırması”, *Doğu Batı*, Sayı 44, (Şubat-Mart-Nisan 2008), ss. 91–113.

-----, “Kendi Kaderini Tayin Kimlerin Hakkı”, *Doğu Batı*, Cilt 11, Sayı 47, (Kasım-Aralık-Ocak 2008–2009), ss. 219–239.

KANBOLAT, Hasan, Erhan Türbedar, Sadi Çaycı, “Kendi Kaderini Tayin Hakkı ve Ayrılmacılık: Kosova’nın Bağımsızlığı Emsal Teşkil Eder mi?”, *Stratejik Analiz*, (Kasım 2007), ss. 23–39.

KARAOSMANOĞLU, Ali L., “Kendi Kaderini Tayin, Ülke Bütünlüğü, Uluslararası İstikrar ve Demokrasi”, *Doğu-Batı*, Sayı 24, (Ağustos-Eylül-Ekim 2003), ss. 147–161.

KATZMAN, Kenneth and Alfred Prados, “The Kurds in Post-Saddam Iraq”, Crs Report For Congress, 2005.

KESKİN Arif, “İran’ın Kuzey Irak Politikası”, *Stratejik Analiz*, (Haziran 2007), ss. 41–50.

KOSHY, Ninan, “The United Nations, the US and Northern Iraq”, *Economic and Political Weekly*, Vol. 31, No. 40, (October 1996), ss. 2760–2765.

KURUBAŞ, Erol, “Etnik Sorun-Dış Politika İlişkisi Bağlamında Kürt Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri”, *Ankara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, 2009, ss. 39–69.

-----, “Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki”, *Doğu Batı*, Sayı 44, (Şubat-Mart-Nisan 2008), ss. 11–41.

-----, “Irak Kürtlerinin Dış Destek Açmazı: Büyük Umutlar Ve Hayal Kırıklıkları”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 1, Sayı 3, (Mart 2009), ss. 42–49.

-----, “Irak Kürt Hareketi: İç Çekişme-Dış Destek-Ayaklanma”, *Irak Krizi (2002–2003)*, (Ed. Ümit Özdağ, Sedat Laçiner, Serhat Erkmen) Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2003, ss. 21–43.

-----, “Irak’ta Kürt Ayrılıkçılığı ve Başarı Şansı”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 8, Sayı 4, Kış 2002, ss. 124–159.

-----, “Kuzey Irak’ta Olası Bir ‘Ayrılma’nın Gerçekleşebilirliği”, *Stratejik Analiz*, Sayı 34, 2003, ss. 18–26.

-----, “Kuzey Irak’ta Olası Bir Ayrılmanın Meşruluğu ve Self-Determinasyon Sorunu”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 59, Sayı 3, 2004, ss. 147–178.

-----, “Pan Kürdist Hayaller ve Gerçekler”, *Stratejik Analiz*, (Aralık 2007), ss. 69–75.

LITTLE, Richard, “Revisiting Intervention: A Survey Of Recent Developments”, *Review of International Studies*, Vol. 13, No. 1, (June 1987), ss. 49–60.

LUSTICK, Ian, S. Dan Miodownik, Roy J. Eidelson, “Secessionism in Multicultural States: Does Sharing Power Prevent or Encourage It?”, *The American Political Science Review*, Vol. 98, No. 2, (May 2004), ss. 209–229.

LYNCH, Edward A., “International Terrorism: The Search for a Policy, Terrorism”, *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 9, No.1, 1987, ss. 1–85.

MEHO, Lokman I. and Michel G. Nehune, “The Legacy of U.S. Support to Kurds: Two Major Episodes”, Lokman I. Meho (ed), *The Kurdish Question in U.S. Foreign Policy: A Documentary Sourcebook*, Westport, Conn., Praeger Publishers Inc., 2004. ss. 13- 26.

MINASIAN, Sergey, “The Israeli-Kurdish Relations”, *21st Century*, No.1, 2007, ss. 15–32.

NEFF, Donald, “The U.S., Iraq, Israel, and Iran: Backdrop to War”, *Journal of Palestine Studies*, Vol. 20, No. 4, (Summer 1991), ss. 23–41.

ORAN, Baskın, “ABD’nin ve Türkiye’nin Irak ve Kürtleri Politikası”, *Birikim*, No. 168, (Nisan 2003), ss. 10–25.

-----, “Kalkık Horoz-Çekiç Güç ve Kürt Devleti”, *Avrasya Dosyası*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Cilt 3, Sayı 1, (İlkbahar 1996), ss. 155–172.

-----, “Kemalizm, İslamcılık, Küreselleşme: Türkiye’de ‘Yüce Sadakat Odağı’ Kavramı Üzerine Düşünceler”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 54, No.2, (Nisan- Haziran 1999), ss. 133–162.

-----, “Milliyetçilik: Nereden Nereye?, Açıkoturum Konuşması (İ. Tekeli, M. A. Ağaoğlu, A. Şenel ile Birlikte)”, *Marksizm ve Gelecek*, Sayı 5, 1992, ss. 58–83.

ÖZDAĞ, Ümit, “Kuzey Irak ve PKK”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 3, Sayı 1, (İlkbahar 1996), ss. 81–105.

ÖZGÜR, Nurcan, “Balkanlar Devletlerinin Dış Politika Uygulamalarında Etnik Sorunların Rolü (1989–1997)”, Faruk Sönmezoğlu (ed.), *Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Bakışlar*, İstanbul, Der Yayınları, 1998, ss. 197–255.

ÖZKAYA, Abdi Noyan, “Suriye Kürtleri: Siyasi Etkisizlik ve Suriye Devleti’nin Politikaları”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 2, No. 8, 2007, ss. 90–116.

ÖZMEN, Hasan, “Kuzey Irakta Kürt Partileri Arasındaki İhtilafların Nedenleri”, *Avrasya Dosyası*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Cilt 3, Sayı 1, (İlkbahar 1996), ss. 55–60.

PAQUIN, Jonathan, “The United States, Secessionist Movements, and Stability”, Presented at the Annual Meeting of the Canadian Political Science Association, Winnipeg, Manitoba, 3–5 June 2004.

PATTEN, Alan, “Democratic Secession from a Multinational State”, *Ethics*, Vol. 112, No. 3, (April 2002), ss. 558–586.

POSEN, Barry R., “The Security Dilemma and Ethnic Conflict”, *Survival*, Vol. 35, (Spring 1993), ss. 27–47.

RAFAAT, Aram, “U.S.-Kurdish Relations In Post-Invasion Iraq”, *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 11, No. 4 (December 2007), ss. 79–89.

SAIDEMAN, Stephen M., “Discrimination in International Relations: Analyzing External Support for Ethnic Groups”, *Journal of Peace Research*, Vol. 39, No. 1, 2002, ss.27–50.

-----, “Explaining the International Relations of Secessionist Conflicts: Vulnerability versus Ethnic Ties”, *International Organization*, Vol. 51, No. 4, 1997, ss.721–753.

-----, “Overlooking the Obvious: Bringing International Politics Back into Ethnic Conflict Management”, *International Studies Review*, Vol. 4, No. 3, 2002, ss. 63–86.

-----, “Ties Versus Institutions: Revisiting Foreign Interventions and Secessionist Movements”, *Canadian Journal of Political Science*, Vol. 40, 2007, ss. 733–747.

SAIDEMAN, Stephen M and R. William Ayres, “Determining the Causes of Irredentism: Logit Analyses of Minorities at Risk Data from the 1980s and 1990s” , *The Journal of Politics*, Vol. 62, No. 4, 2000, ss. 1126–1144.

SAMBANIS, Nicholas, “Do Ethnic and Nonethnic Civil Wars Have the Same Causes?: A Theoretical and Empirical Inquiry *The Journal of Conflict Resolution*”, Vol. 45, No. 3, (June 2001), ss. 259–282.

ŞÜKRAN, Onur, “Kuzey Irak: Kürt Sorununda Anahtar Bölge”, Kemal İnat, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman (ed.), *Dünya Çatışma Bölgeleri*, İstanbul, Nobel Yayınları, 2004, ss. 87–104.

TURHAN, Ömer, “Irak’ın Milletler Cemiyeti’ne Girerken Yayınladığı Deklarasyonda ve Anayasalarında Türk ve Diğer Azınlıkların Hakları”, *Avrasya Dosyası*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Cilt 3, Sayı 1, (İlkbahar 1996), ss. 23–36.

UZ, Abdullah, “Teori ve Uygulamada Self-Determinasyon Hakkı”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 3, No 9, 2007, ss. 60–81.

UZGEL, İlhan, “ABD ve NATO’yla İlişkiler (1980–1990)”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt II, 1980–2001, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 34–82.

ÜLGER, İrfan Kaya, “Kuzey Irak'taki Düşman Kardeşler: IKDP ve KYB”, *Avrasya Dosyası*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Cilt 3, Sayı 1, (İlkbahar 1996), ss. 207–217.

YILDIRIM, Ergün, “Küreselleşen Dünyada Milliyetçilik”, *Doğu Batı*, Cilt 9, No. 38, (Ağustos-Ekim 2006), ss. 181–199.

YILMAZ, Muzaffer Ercan, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ‘Sınır İçi’ Etnik Çatışmalar”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 2, No. 6, 2006, ss. 17–30.

YOUNG, Robert A., “How Do Peaceful Secessions Happen?”, *Canadian Journal of Political Science*, Vol. 27, No. 2, (December 1994), ss. 773–792.

VANLY, İsmet Sheriff, “Kurdistan in Iraq”, Gerard, Chaliand (ed.), *A People Without A Country the Kurds and Kurdistan*, New York, Olive Branch Press, 1993, ss. 139–194.

WAHLBECK, Östen, “The Concept of Diaspora as an Analytical Tool in The Study Of Refugee Communities”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 28, No. 2, (April 2002), ss. 221–238.

WOOD, John R., “Secession: A Comparative Analytical Framework”, *Canadian Political Science*, Vol. 14, No.1, (March 1981), ss. 107–134.

İNTERNET KAYNAKLARI

“2012’de Irak’ta ABD Askeri Kalmayacak”, Milliyet, 28.02.2009.

“ABD Askeri K.Irak'a İndi”, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/03/27/267272.asp>, Erişim Tarihi: 28.02.2010.

“ABD Peşmerge Topu Kullanıyor”, <http://www.milliyet.com.tr/abd-pesmerge--topu-kullaniyor/guncel/haberdetayarsiv/28.02.2010/263353/default.htm>, Erişim Tarihi: 28.02.2010.

“ABD’den Kerkük Yalanlaması”, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/306927.asp>, Erişim Tarihi: 03.03.2010.

“Agreement on Political Process”, <http://www.globalpolicy.org/component/content/article/168-general/36091.pdf>, Erişim Tarihi: 04.03.2010.

“Ali Hassan al-Majid Obituary”, <http://www.guardian.co.uk/world/2010/jan/25/ali-hassan-al-majid-chemical-ali-obituary>, Erişim Tarihi: 25.01.2010.

“Allavi'den İlk Açıklama”, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=966364>, Erişim Tarihi: 27.03.2010.

“Ayrıılıkçılara Duma Desteği”, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=250895>, Erişim Tarihi: 14.06.2009.

“ABD'den Türk Askerleri'ne Gözaltı”, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=80509>, Erişim Tarihi: 17.03.2010.

“Bağımsızlığa' Yüzde 99 Evet”, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=139901&keyfield=7265666572616E64756D20657262696C206D7573756C>, Erişim Tarihi: 12.03.2010.

“Barzani ve Talabani: Bağımsızlık Peşinde Değiliz”, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=52216>, Erişim Tarihi: 14.03.2010.

“Barzani: Barışı Sabote Etmeye Çalışıyorlar”, <http://www.ntv.com.tr/id/25030008/>, Erişim Tarihi: 09.01.2010.

“Belgian Intelligence Unit: PKK Dominates Kurdish Lobby”, <http://www.todayszaman.com/tz-web/detaylar.do?load=detay&link=201136>, Erişim Tarihi: 10.02.2010.

BRUNIESSEN, Martin van, "Aslını İnkâr Eden Haramzadedir!", 31 Aralık 2005, http://www.diyarbakir.net/cgi-bin/index.pl?mod=news;op=author_id;id=139, Erişim Tarihi: 10.08.2009.

BUCHANAN, Allen, “Secession”, <http://plato.stanford.edu/entries/secession/>, Erişim Tarihi: 12.03.2009.

“Celal Talabani ve Mesut Barzani Kerkük'te 'Önce Yerleşim Sonra Seçim' Diyor”,
<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=113164>, Erişim Tarihi: 02.03.2010.

CHANDRASEKARAN, Rajiv, “Kurds Cultivating Their Own Bonds With U.S.”,
<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/04/22/AR2007042201568.html>,
Erişim Tarihi: 07.03.2010.

“Constitution of Iraq”, <http://www.kurdistan-parliament.org/files/sitecontents/070708095356.pdf>, Erişim Tarihi: 25.06.2010.

“Focal Themes and Guests of Honour”, http://www.frankfurt-book-fair.com/en/fbf/general/history_fbf/guest_of_honour/, Erişim Tarihi: 04.03.2009.

GÜVEN, Erdal, “Etnik Çatışmalar Klavuzu”,
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=9361>, Erişim Tarihi: 29.06.2009.

-----, “İsrail, 50 Yıldır Kuzey Irak'ta”,
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=120322>, Erişim Tarihi: 21.06.2009.

“Geri Çekilmeyiz”, <http://www.milliyet.com.tr/geri-cekilmeyiz/dunya/haberdetayarsiv/04.03.2010/17879/default.htm>, Erişim Tarihi: 04.03.2010.

HERS, Seymour, “Plan B”,
http://www.newyorker.com/archive/2004/06/28/040628fa_fact?currentPage=all . Erişim Tarihi: 17.05.2009.

<http://www.kncna.org/docs/main.asp>

<http://www.kurdistan.org/>

<http://www.kurd.org/>

<http://www.kurdyouth.org/>

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/22/IMG/NR059622.pdf?OpenElement>, Erişim Tarihi: 12.11.2009.

<http://ods-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/109/88/PDF/N9510988.pdf?OpenElement>, Erişim Tarihi:12.03.2010.

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/24/IMG/NR059624.pdf?OpenElement>, Erişim Tarihi:28.06.2009.

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/682/26/PDF/N0268226.pdf?OpenElement>, Erişim Tarihi: 04.04.2010.

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/381/16/PDF/N0438116.pdf?OpenElement> , Erişim Tarihi: 17.03.2010.

“Irak-ABD Güvenlik Anlaşması İmzalandı”, <http://www.ntvmsnbc.com/news/466142.asp>, Erişim Tarihi: 27.03.2010.

“Irak'ta Allavi Kılıpayı İpi Göğüsledi”, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetay&ArticleID=988048&Date=27.03.2010&CategoryID=100>, Erişim Tarihi: 27.03.2010.

“İraçî Kurds Petition UN for Independence Poll”, <http://www.abc.net.au/news/newsitems/200412/s1272667.htm>, Erişim Tarihi: 02.03.2010.

“Israelis 'Train Kurdish Forces'”, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/5364982.stm, Erişim Tarihi: 19.03.2010.

“KDP, Özkök'ün Açıklamalarından Memnun”, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=70200>, Erişim Tarihi: 28.02.2010.

“Kerkük İl Meclisi Kürtlerin”, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=143702&tarikh=16/02/2005>, Erişim Tarihi: 13.03.2010.

“Kerkük'teki Saddam da Devrildi”, <http://www.milliyet.com.tr/kerkuk-teki-saddam-da-devrildi---/guncel/haberdetayarsiv/28.02.2010/263356/default.htm>, Erişim Tarihi: 07.03.2010.

“Kerkük'te Araplar Boykotçu”, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=141319>, Erişim Tarihi: 02.03.2010.

KORN, David A. “The Last Years of Mustafa Barzani”, *Middle East Quarterly*, Vol. 1, No. 2, (June 1994), <http://www.meforum.org/220/the-last-years-of-mustafa-barzani>, Erişim Tarihi: 12.10.2009.

“Kurdish Jewish Community in Israel”, http://www.jcjr.org/kyn_article_view.php?aid=20, Erişim Tarihi: 10.03.2010.

“Kurdish Refugees From Iraq”, http://bearspace.baylor.edu/Charles_Kemp/www/kurdish_refugees.htm, Erişim Tarihi: 10.09.2009.

“Kuzeye 1000 Paraşütçü”, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=70396>, Erişim Tarihi: 28.02.2010.

“Kuzeye Büyük Yığınak”, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=70472&tarikh=29/03/2003>, Erişim Tarihi: 28.02.2010.

“Kürt Devletine Adım Adım”, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=52166>, Erişim Tarihi: 27.03.2010.

“Kürtlerin Kerkük ve Bağımsızlık Atağı”,
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=142006&tarih=31/01/2005>, Erişim Tarihi:
07.06.2009.

“Kürt Hareketinin Vadesi Doldu”, <http://www.ntvmsnbc.com/id/24947801/>, Erişim Tarihi:
05.06.2009.

“Kürtler, Bağımsızlık Referandumu İstiyor”, <http://bianet.org/bianet/siyaset/51360-kurtler-bagimsizlik-referandumu-istiyor>, Erişim Tarihi: 02.03.2010.

“Kürt Partileri ve İttifakları”, <http://www.orsam.org.tr/tr/Secimler/partigoster.aspx?ID=6>,
Erişim Tarihi: 04.04.2010.

“Law of Administration For The State of Iraq For The Transitional Period”, <http://www.cpa-iraq.org/government/TAL.html>, Erişim Tarihi: 04.03.2010.

LEEZENBERG, Michel, “Humanitarian Aid in Iraqi Kurdistan”, www.ceri-sciencespo.com/publica/cemoti/textes29/leezenbe.pdf, Erişim Tarihi: 05.08.2009.

MAIESE, Michelle, “External Supporters”,
http://www.beyondintractability.org/essay/external_supporters/, Erişim Tarihi:14.09.2009.

“Minority Group Assessments for All Regions”,
<http://www.cidcm.umd.edu/mar/assessments.asp?order=type®ionId=99>, Erişim
Tarihi:10.09.2009.

“Musul'da Yağmalayıp Erbil'e Taşıyorlar”, <http://www.milliyet.com.tr/musul-da-yagmalayip-erbil-e-tasiyorlar/dunya/haberdetayarsiv/03.03.2010/7844/default.htm>, Erişim
Tarihi:03.03.2010.

NAGEL, Joanne, “The Conditions of Ethnic Separatism: The Kurds in Turkey, Iran and Iraq”,
http://eric.ed.gov/ERICWebPortal/custom/portlets/recordDetails/detailmini.jsp?_nfpb=true&_&ERICExtSearch_SearchValue_0=ED161813&ERICExtSearch_SearchType_0=no&accno=ED161813,Erişim Tarihi:01.10.2008

OKUR, Eren, “AB'de Ayrılmakçı Bölgeler ve Topluluklar”,
http://www.bilgesam.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=437:abde-ayrilmak-ve-boelgeler-ve-topluluklar&catid=70:ab-analizler&Itemid=134, Erişim
Tarihi:12.09.2009.

“Özök: Biz Dostuz”, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=70226>, Erişim Tarihi:
28.02.2010.

PELLETIERE, Stephen C., “A War Crime or an Act of War?”,
<http://www.nytimes.com/2003/01/31/opinion/31PELL.html?pagewanted=all>, Erişim
Tarihi:14.09.2009.

“Peşmergeden Geçici İşgal”,
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=71739&tarih=11/04/2003>, Erişim Tarihi:
10.03.2010.

“Peşmergeler Kerkük'e Girdi–2003–04–10”, <http://www1.voanews.com/turkish/news/a-17-a-2003-04-10-5-1-87902417.html?moddate=2003-04-10>, Erişim Tarihi: 28.02.2010.

SAIDEMAN, Stephen M., “Is Pandora's Box Half-empty or Half-full? The Limited Virulence of Secessionism and the Domestic Sources of Disintegration”, *UC Berkeley: Institute on Global Conflict and Cooperation*, 1995. <http://escholarship.org/uc/item/060917hd>, Erişim Tarihi: 01.03.2009.

“Savaş Günlüğü 8–10 Nisan 2003”, http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/03/040319_iraq_aniversary_0810nisan.shtml, Erişim Tarihi:10.02.2010.

“Şiiiler Yüzde 48 Aldı”, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=143464>, Erişim Tarihi: 01.03.2010.

“Talabani: Independent Kurdish State 'Impossible’”, <http://www.hurriyetdailynews.com/h.php?news=talabani-independent-kurdish-state-impossible-2003-08-16>, Erişim Tarihi: 03.04.2010.

“Talabani: An Independent Kurdistan is "Only a Dream", <http://www.hurriyetdailynews.com/h.php?news=talabani-an-independent-kurdistan-is-only-a-dream-2005-11-09>, Erişim Tarihi: 03.04.2010.

“Talabani: Kerkük İçin Yazılı Güvence Aldık”, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=141230>, Erişim Tarihi:09.03.2010.

“Talabani: Kurdish State Not Viable”, <http://www.hurriyetdailynews.com/h.php?news=talabani-kurdish-state-not-viable-2005-04-14>, Erişim Tarihi: 03.04.2010.

“Text Of The Draft Iraqi Constitution”, http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/24_08_05_constit.pdf, Erişim Tarihi: 12.03.2010.

“The Cultural Situation of The Kurds”, <http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/workingdocs/doc06/edoc11006.htm>, Erişim Tarihi:12.03.2010.

“The Fact Book”, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html>, Erişim Tarihi: 02.12.2009.

“The Kurdish Diaspora”, <http://www.institutkurde.org/en/kurdorama/>, Erişim Tarihi: 26.02.2010.

“The National Security Strategy”, <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/index.html>, Erişim Tarihi:08.03.2010.

TUNA, Barış, “Sivil' ve 'Etnik' Milliyetçilik”, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=213737>, Erişim Tarihi: 09.05.2009.

“USAK Analizleri: Irak Bölgesel Kürt Yönetimi Başkanlık ve Parlamento Seçimleri, (05.08.2009)”,
<http://www.usak.org.tr/dosyalar/rapor/TCT58cA5jmajS8Gy46nOn6S9g4oC6c.pdf>, ss. 25–26, Erişim Tarihi: 23.02.2010.

“Ve Irak SOFA’ya Uzandı”,
<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetay&ArticleID=910438&Date=28.11.2008&CategoryID=100>, Erişim Tarihi: 27.03.2010.

“With Pledges to Troops and Iraqis, Obama Details Pullout”,
<http://www.nytimes.com/2009/02/28/washington/28troops.html>, Erişim Tarihi: 10.03.2010.

WOLFSON, Paula, “US Opposes Independent Iraq Kurd State, Says Bush”,
<http://www.globalsecurity.org/wmd/library/news/iraq/2004/01/iraq-040128-voa02.htm>,
Erişim Tarihi: 12.09.2009.

VOLKAN, Vamık D., “Large-Group Identity and Chosen Trauma”,
<http://www.vamikvolkan.com/Large-Group-Identity-and-Choosen-Trauma.php> Erişim Tarihi: 17.11.2009.

ÖZGEÇMİŞ

09.07.1984, Elazığ doğumludur. İlköğrenimini Elazığ ve Isparta'daki çeşitli okullarda, orta öğrenimini Elazığ Anadolu Lisesi'nde gerçekleştirmiştir. Lisans öğreniminiyse Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamlamıştır. 2 kardeşi olup, bekârdır.